

Praktijkonderzoek: Delfstofwinnende bedrijven en mensenrechten

Een onderzoek in opdracht van de Eerlijke
Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer

(Amnesty International, Dierenbescherming, FNV, IKV Pax Christi,
Milieudefensie en Oxfam Novib)

Eerlijke**Bankwijzer**.

Eerlijke
Verzekeringswijzer

Praktijkonderzoek: Delfstofwinnende bedrijven en mensenrechten

Een onderzoek in opdracht van de Eerlijke
Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer

17 december 2013

Onderzoek:
Kristel Verhoef
Joeri de Wilde

Met medewerking van:
Anniek Herder
Jan Willem van Gelder
Michel Riemersma

Naritaweg 10
1043 BX Amsterdam
Tel: 020-8208320
E-mail: profundo@profundo.nl
Website: www.profundo.nl

Inhoudsopgave

Samenvatting	i
Inleiding	1
Hoofdstuk 1 Invloed delfstofwinnende bedrijven op mensenrechten	4
1.1 Impact delfstofwinnende bedrijven op mensenrechten	4
1.1.1 Omgang met de lokale bevolking	4
1.1.2 Aantasten leefgebied.....	5
1.1.3 Opereren in 'hoog risicogebieden'	6
Hoofdstuk 2 Mensenrechten, richtlijnen en initiatieven relevant voor delfstofwinning	7
2.1 Definitie van mensenrechten	7
2.1.1 Burgerrechten en politieke rechten.....	7
2.1.2 Sociaal-economische rechten	8
2.2 Rechten van kwetsbare groepen	8
2.2.1 Rechten van vrouwen.....	9
2.2.2 Rechten van inheemse bevolkingsgroepen	9
2.3 Richtlijnen en initiatieven	11
2.3.1 UN Guiding Principles on Business and Human Rights.....	11
2.3.2 OESO Richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen	12
2.3.3 UN Global Compact	12
2.3.4 IFC Performance Standards.....	12
2.3.5 Equator Principles	13
2.3.6 Guidance on Responsible Business in Conflict-Affected and high risk areas	13
2.3.7 Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land and other Natural Resources.....	13
2.3.8 Voluntary Principles on Security and Human Rights.....	14
Hoofdstuk 3 Invloed financiële instellingen op mensenrechten	15
3.1 Verantwoordelijkheden ten aanzien van mensenrechten	15
3.2 Financiële instellingen en de Guiding Principles	17
3.3 Instrumenten ter voorkoming van betrokkenheid bij mensenrechtenschendingen	18
3.3.1 Mensenrechtenbeleid	18
3.3.2 Screening.....	18
3.3.3 Engagement.....	19
3.3.4 Uitsluiting	21
3.3.5 Rapportage	21
3.3.6 Toepassing instrumenten bij verschillende vormen van financiering.....	22
Hoofdstuk 4 Onderzoeksmethodologie	24
4.1 Onderzoeksdoel	24
4.2 Onderzoeksgroep	24
4.3 Definities	26
4.4 Onderzoeksopzet	26

4.4.1	Selectie delfstofwinnende bedrijven	26
4.4.2	Vaststellen zakelijke c.q. financiële relaties	27
4.4.3	Analyse en beoordeling	28
4.5	Beoordelingskader	29
4.6	Planning.....	32
Hoofdstuk 5 Betrokkenheid delfstofwinnende bedrijven bij mensenrechtenschendingen		33
5.1	Inleiding	33
5.2	Barrick Gold	34
5.2.1	Bedrijfsprofiel	34
5.2.2	Betrokkenheid bij schending van mensenrechten.....	34
5.2.3	Relevantie case.....	35
5.2.4	Verder lezen.....	35
5.3	Freeport-McMoran Copper & Gold.....	37
5.3.1	Bedrijfsprofiel	37
5.3.2	Betrokkenheid bij schending van mensenrechten.....	37
5.3.3	Relevantie case.....	37
5.3.4	Verder lezen.....	38
5.4	Goldcorp.....	39
5.4.1	Bedrijfsprofiel	39
5.4.2	Betrokkenheid bij schending van mensenrechten.....	39
5.4.3	Relevantie case.....	40
5.4.4	Verder lezen.....	40
5.5	Glencore Xstrata	41
5.5.1	Bedrijfsprofiel	41
5.5.2	Betrokkenheid bij schending van mensenrechten.....	41
5.5.3	Relevantie case.....	42
5.5.4	Verder lezen.....	42
5.6	Oil and Natural Gas Corporation (ONGC).....	43
5.6.1	Bedrijfsprofiel	43
5.6.2	Betrokkenheid bij schending van mensenrechten.....	43
5.6.3	Relevantie	44
5.6.4	Verder lezen.....	44
5.7	PetroChina / China National Petroleum Corporation (CNPC).....	45
5.7.1	Bedrijfsprofiel	45
5.7.2	Betrokkenheid bij schending van mensenrechten.....	45
5.7.3	Relevantie case.....	46
5.7.4	Verder lezen.....	46
5.8	Posco	49
5.8.1	Bedrijfsprofiel	49
5.8.2	Betrokkenheid bij schending van mensenrechten.....	49
5.8.3	Relevantie case.....	49
5.8.4	Verder lezen.....	50
5.9	Royal Dutch Shell.....	51
5.9.1	Bedrijfsprofiel	51
5.9.2	Betrokkenheid bij schending van mensenrechten.....	51

5.9.3	Relevantie case.....	52
5.9.4	Verder lezen.....	52
5.10	Trafigura	54
5.10.1	Bedrijfsprofiel	54
5.10.2	Betrokkenheid bij schending van mensenrechten.....	54
5.10.3	Relevantie case.....	55
5.10.4	Verder lezen.....	55
5.11	Vedanta Resources	57
5.11.1	Bedrijfsprofiel	57
5.11.2	Betrokkenheid bij schending van mensenrechten.....	57
5.11.3	Relevantie case.....	58
5.11.4	Verder lezen.....	58
Hoofdstuk 6	Onderzoeksresultaten per financiële instelling	60
6.1	ABN Amro	60
6.2	Profiel.....	60
6.2.1	Mensenrechtenbeleid	60
6.2.2	Bankdiensten	60
6.2.3	Vermogensbeheer.....	65
6.2.4	Conclusies	69
6.3	Achmea.....	70
6.3.1	Profiel.....	70
6.3.2	Mensenrechtenbeleid	70
6.3.3	Verzekeringsbeleggingen.....	70
6.3.4	Vermogensbeheer.....	74
6.3.5	Conclusies	77
6.4	Aegon.....	78
6.4.1	Profiel.....	78
6.4.2	Mensenrechtenbeleid	78
6.4.3	Bankdiensten	79
6.4.4	Verzekeringsbeleggingen.....	79
6.4.5	Vermogensbeheer.....	83
6.4.6	Conclusies	87
6.5	Allianz	88
6.5.1	Profiel.....	88
6.5.2	Mensenrechtenbeleid	88
6.5.3	Verzekeringsbeleggingen.....	88
6.5.4	Vermogensbeheer.....	90
6.5.5	Conclusies	94
6.6	APG	95
6.6.1	Profiel.....	95
6.6.2	Mensenrechtenbeleid	95
6.6.3	Verzekeringsbeleggingen.....	95
6.6.4	Vermogensbeheer.....	98
6.6.5	Conclusies	102
6.7	ASN Bank.....	104
6.7.1	Profiel.....	104

6.7.2	Mensenrechtenbeleid	104
6.7.3	Bankdiensten	104
6.7.4	Vermogensbeheer	104
6.7.5	Conclusies	106
6.8	ASR Nederland	107
6.8.1	Profiel.....	107
6.8.2	Mensenrechtenbeleid	107
6.8.3	Verzekeringsbeleggingen	107
6.8.4	Vermogensbeheer	112
6.8.5	Conclusies	112
6.9	Delta Lloyd.....	113
6.9.1	Profiel.....	113
6.9.2	Mensenrechtenbeleid	113
6.9.3	Bankdiensten	113
6.9.4	Verzekeringsbeleggingen en vermogensbeheer.....	113
6.9.5	Conclusies	114
6.10	Generali.....	116
6.10.1	Profiel.....	116
6.10.2	Mensenrechtenbeleid	116
6.10.3	Verzekeringsbeleggingen en vermogensbeheer.....	116
6.10.4	Conclusies	118
6.11	ING	119
6.11.1	Profiel.....	119
6.11.2	Mensenrechtenbeleid	120
6.11.3	Bankdiensten	120
6.11.4	Verzekeringsbeleggingen	129
6.11.5	Vermogensbeheer	133
6.11.6	Conclusies	138
6.12	Legal & General.....	139
6.12.1	Profiel.....	139
6.12.2	Mensenrechtenbeleid	139
6.12.3	Verzekeringsbeleggingen en vermogensbeheer.....	139
6.12.4	Conclusies	142
6.13	NIBC	143
6.13.1	Profiel.....	143
6.13.2	Mensenrechtenbeleid	143
6.13.3	Bankdiensten	143
6.13.4	Vermogensbeheer	143
6.13.5	Conclusies	143
6.14	Rabobank.....	145
6.14.1	Profiel.....	145
6.14.2	Mensenrechtenbeleid	145
6.14.3	Bankdiensten	145
6.14.4	Vermogensbeheer	151
6.14.5	Conclusies	151
6.15	SNS Reaal	152

6.15.1	Profiel.....	152
6.15.2	Mensenrechtenbeleid.....	152
6.15.3	Bankdiensten	153
6.15.4	Verzekeringsbeleggingen.....	153
6.15.5	Vermogensbeheer.....	157
6.15.6	Conclusies	158
6.16	Triodos.....	159
6.16.1	Profiel.....	159
6.16.2	Mensenrechtenbeleid.....	159
6.16.3	Bankdiensten	159
6.16.4	Vermogensbeheer.....	159
6.16.5	Conclusies	160
6.17	Van Lanschot.....	162
6.17.1	Profiel.....	162
6.17.2	Mensenrechtenbeleid.....	162
6.17.3	Bankdiensten	162
6.17.4	Vermogensbeheer.....	163
6.17.5	Conclusies	166
Hoofdstuk 7	Overzicht resultaten en conclusies	167
7.1	Overzicht investeringen Nederlandse financiële instellingen.....	167
7.2	Medewerking aan onderzoek.....	172
7.3	Bankdiensten.....	172
7.3.1	Overzicht resultaten	172
7.3.2	Analyse resultaten.....	174
7.4	Verzekeringsbeleggingen.....	176
7.4.1	Overzicht resultaten	176
7.4.2	Analyse resultaten.....	178
7.5	Vermogensbeheer.....	179
7.5.1	Overzicht resultaten	179
7.5.2	Analyse resultaten.....	182
7.6	Belangrijkste conclusies en overzicht scores	183
7.6.1	Investeringen	183
7.6.2	Resultaten voor alle financiële instellingen	184
7.6.3	Bankdiensten	185
7.6.4	Vermogensbeheer.....	185
7.6.5	Verzekeringsbeleggingen.....	186
7.6.6	Niet meegewerkt aan het onderzoek.....	186
7.6.7	Overzicht scores	187
7.6.8	Toezeggingen	188
Hoofdstuk 8	Aanbevelingen door de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer	189
Bijlage 1	Literatuurverwijzingen	192

Samenvatting

In praktijkonderzoeken voor de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer onderzoekt Profundo enkele keren per jaar aan de hand van praktijkvoorbeelden in hoeverre de geselecteerde banken en verzekeraars zich bij hun investeringen en financiële diensten laten leiden door duurzaamheidsstandaarden. Dit praktijkonderzoek 'Delfstofwinnende Bedrijven en Mensenrechten' is het eerste praktijkonderzoek dat wordt uitgevoerd in opdracht van de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer gezamenlijk.

Achtergrond bij dit onderzoek

Omdat de reikwijdte en invloed van (grote) bedrijven in de afgelopen decennia sterk is gegroeid, zijn ook hun verantwoordelijkheden voor de bescherming van mensenrechten toegenomen. Ondernemingen kunnen zowel in positieve als negatieve zin de naleving van mensenrechten beïnvloeden. De manieren waarop een bedrijf bijvoorbeeld met zijn personeel omgaat, productieprocessen structureert en beheert, goederen en diensten koopt, omgaat met inheemse volken die leven in het gebied waar het bedrijf actief is, zich profileert in de (lokale) gemeenschap, beveiligingsdiensten inzet, essentiële publieke diensten verleent en samenwerkt met regeringen en controlerende autoriteiten, kunnen allemaal de naleving van mensenrechten beïnvloeden.¹

Als deelnemers aan de samenleving hebben ook financiële instellingen de verantwoordelijkheid om in alle activiteiten die zij ontplooiën de rechten van de mens te respecteren. Dat geldt niet alleen voor de eigen activiteiten, maar ook voor de activiteiten van de ondernemingen waarmee zij samenwerken. Zowel door geld te lenen aan bedrijven als door te assisteren bij uitgiftes en door de aankoop van aandelen en bedrijfsobligaties, faciliteren banken, verzekeraars en vermogensbeheerders, ieder op hun eigen manier, de activiteiten van deze bedrijven. Hiermee kunnen ze bijdragen aan de versterking van de financiële positie van bedrijven die mensenrechten respecteren of juist mogelijk betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen.

Als aandeelhouder of crediteur kunnen financiële instellingen bovendien invloed uitoefenen op de bedrijven waarin zij investeren en zo een negatieve of positieve bijdrage leveren aan het gedrag van bedrijven met betrekking tot mensenrechten.² Hierdoor zijn ze goed in staat mensenrechten onder de aandacht te brengen en ondernemingen te stimuleren om mensenrechtenschendingen te voorkomen en, waar nodig, te beëindigen.

Om duidelijker vast te leggen wat er op het gebied van mensenrechten van bedrijven verwacht wordt, benoemden de Verenigde Naties in juli 2005 de Amerikaanse hoogleraar John Ruggie benoemd tot *Speciaal Vertegenwoordiger van de Secretaris-Generaal van de VN inzake mensenrechten en transnationale ondernemingen*. In maart 2011 publiceerde Ruggie zijn eindrapport als *Speciaal Vertegenwoordiger*. Dit rapport bevat de "*Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations 'Protect, Respect and Remedy' Framework*."³

Hoewel deze *Guiding Principles* niet specifiek ingaan op de rol van financiële instellingen, geven zij met zoveel woorden aan dat "de verantwoordelijkheid om mensenrechten te respecteren volledig van toepassing (is) op alle bedrijven, onafhankelijk van de sector waarin zij opereren."⁴ De *Guiding Principles* gelden dus ook voor financiële instellingen. Wát de *Guiding Principles* precies verwachten van een financiële instelling, hangt echter zowel af van de ernst van een schending van de mensenrechten als van de aard van de betrokkenheid van de financiële instelling bij de schending.

Onderzoeksopzet

Doel van dit praktijkonderzoek is om te beoordelen in welke mate de 16 bank- en verzekeringsgroepen die geselecteerd zijn in het kader van de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringwijzer, zich in hun investeringspraktijk laten leiden door de in de *Guiding Principles* vastgelegde “verantwoordelijkheid om mensenrechten te respecteren”.

Hiertoe is, aan de hand van openbare bronnen, allereerst onderzocht of de 16 financiële instellingen zakelijke relaties onderhouden met tien geselecteerde mijnbouw- en olie- en gasbedrijven. Deze delfstofwinnende bedrijven zijn geselecteerd omdat er op basis van gezaghebbende bronnen concrete aanwijzingen zijn dat zij in de afgelopen vier jaar (1 juli 2009 - 1 juli 2013) betrokken waren bij, of geassocieerd worden met ernstige mensenrechtenschendingen, of de afgelopen jaren de schade van eerdere mensenrechtenschendingen moesten herstellen.

Eén wijze waarop financiële instellingen hun invloed kunnen gebruiken om een positieve bijdrage te leveren aan het gedrag van bedrijven met betrekking tot mensenrechten, is door bewust niet in deze bedrijven te investeren. Bij de financiële instellingen waarvoor geen investeringen in de geselecteerde delfstofwinnende bedrijven gevonden zijn, is daarom nagegaan in hoeverre de afwezigheid van een financiële relatie een direct gevolg is van het 'Verantwoord Investeren' beleid van de betreffende instelling.

Voor wat betreft de financiële instellingen waarvoor investeringen in de tien delfstofwinnende bedrijven zijn gevonden, is in dit onderzoek onderzocht of - en zo ja hoe - zij op een andere manier hun invloed hebben aangewend om een positieve bijdrage te leveren aan het gedrag van bedrijven met betrekking tot mensenrechten. Concreet is nagegaan of zij de instrumenten “screening”, “stemmen”, “engagement” en “uitsluiting” daarbij inzetten. Deze instrumenten worden als volgt gedefinieerd:

- Screening is de analyse van (potentiële) investeringen op mogelijk nadelige effecten voor mensenrechten. Op basis van deze analyse wordt bepaald in hoeverre het nodig is additionele maatregelen te nemen om te trachten nadelige effecten op mensenrechten aan te pakken of te voorkomen.
- Engagement is het aangaan van een kritische dialoog tussen directie en bestuur van een bedrijf enerzijds en investeerders in dat bedrijf anderzijds. Door proactief de dialoog aan te gaan met een onderneming, kunnen financiële instellingen informatie verkrijgen en het gedrag van onderneming beïnvloeden.
- Stemmen is het uitbrengen van een stem op resoluties die tijdens een Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AVA) in stemming worden gebracht.
- Uitsluiting is een bewuste keuze om op geen enkele wijze te investeren in een bepaald bedrijf, nadat gebleken is dat dit bedrijf, of bepaalde activiteiten van dit bedrijf, niet aan het mensenrechtenbeleid van de financiële instelling voldoen.

Met de financiële instellingen die een zakelijke relatie onderhouden met de geselecteerde bedrijven en die medewerking verleenden aan het onderzoek, is een gestructureerd interview gehouden over de instrumenten die zij inzetten om het respecteren van mensenrechten door delfstofwinnende bedrijven te waarborgen. Aan deze financiële instellingen is gevraagd de antwoorden te onderbouwen met screeningsrapporten, gespreksverslagen, voortgangsrapportages en/of andere bedrijfsspecifieke documentatie. Alleen de antwoorden die met documentatie onderbouwd konden worden, zijn in de beoordeling meegenomen.

Door de onderzoeksuitkomsten te vergelijken met een vooraf vastgesteld beoordelingskader van 22 elementen, zijn de activiteiten van de financiële instellingen beoordeeld. Iedere financiële instelling heeft, afhankelijk van de gevonden investeringsvormen, één, twee of drie scores gekregen: een score voor bankdiensten, een score voor verzekeringsbeleggingen en een score voor vermogensbeheer.

Onderzoeksgroep

De 16 financiële instellingen die in dit praktijkonderzoek worden onderzocht zijn geselecteerd in het kader van de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringwijzer. De volgende tabel geeft een overzicht van de 10 bankgroepen die in de Eerlijke Bankwijzer zijn opgenomen, inclusief de merknamen die ze in Nederland voor bankdiensten gebruiken:

Bankgroepen opgenomen in de Eerlijke Bankwijzer

Bankgroep	Merknamen bankdiensten in Nederland
ABN Amro	ABN Amro Bank, MoneYou
Aegon	Aegon Bank, Knab
ASN Bank	ASN Bank
Delta Lloyd	Delta Lloyd Bank
ING	ING Bank, Nationale-Nederlanden Bank, WestlandUtrecht Bank
NIBC	NIBC Bank
Rabobank	Rabobank, Friesland Bank
Triodos	Triodos Bank
SNS Reaal	SNS Bank, RegioBank
Van Lanschot	Van Lanschot

De volgende tabel geeft een overzicht van de 10 verzekeringsgroepen die in de Eerlijke Verzekeringwijzer zijn opgenomen, inclusief de merknamen die ze in Nederland voor verzekeringen gebruiken:

Verzekeringsgroepen opgenomen in de Eerlijke Verzekeringwijzer

Verzekeringsgroep	Merknamen verzekeringen in Nederland
Achmea	Achmea, Agis, Avéro, Centraal Beheer, FBTO, Inshared, Interpolis, OZF, Prolife, Syntrus, Woonfonds, Zilveren Kruis
Aegon	Aegon, Kroodle, Optas
Allianz	Allianz, Allsecur, London Verzekeringen, Royal Nederland, Zwolsche Algemeene
APG	Loyalis
ASR Nederland	a.s.r., Budgio, Crisper, De Amersfoortse, Ditzo, Europeesche Verzekeringen, Ardanta
Delta Lloyd	ABN Amro Verzekeringen, Be Frank, Delta Lloyd, Erasmus Leven, Nationaal Spaarfonds, Ohra
Generali	Generali
ING	AZL, ING, Movir, Nationale-Nederlanden
Legal & General	Legal & General
SNS Reaal	Proteq, Reaal, Zelf, Zwitserleven

Vier bank- en verzekeringsgroepen, namelijk Aegon, Delta Lloyd, ING en SNS Reaal, worden zowel door de Eerlijke Bankwijzer als de Eerlijke Verzekeringswijzer beoordeeld. Daarmee komt het totaal aantal te onderzoeken financiële instellingen op 16.

Onderzoeksresultaten

Er is door de 16 financiële instellingen gezamenlijk voor miljarden euro's geïnvesteerd in de tien geselecteerde delfstofwinnende bedrijven. Binnen deze groep van 16 financiële instellingen kwamen de hoogste investeringen voor rekening van de volgende bank- en verzekeringsgroepen:

- Voor wat betreft het verstrekken van leningen aan de geselecteerde bedrijven waren ING Bank (€ 2,8 miljard) en Rabobank (€ 1,4 miljard) in de afgelopen vier jaar de grootste financiers.
- Legal & General is met een totale investering van € 5,8 miljard verreweg de grootste aandeelhouder van de tien bedrijven gezamenlijk, gevolgd door Allianz (€ 1,4 miljard).
- De belangrijkste obligatiehouders van de tien bedrijven gezamenlijk zijn Allianz (€ 717 miljoen) en ING Groep (€ 444 miljoen).

Van de 16 financiële instellingen hebben alleen ASN Bank, NIBC en Triodos geen enkele zakelijke relatie met de geselecteerde tien bedrijven. NIBC is om strategische redenen niet actief in de mijnbouw-, en olie- en gasector en is daarom buiten dit praktijkonderzoek gehouden. De vermogensbeheerders van ASN en Triodos gaven aan dat de afwezigheid van investeringen in de tien geselecteerde bedrijven een direct gevolg is van hun verantwoord beleggingsbeleid. Dit is in dit onderzoek nader onderzocht, door de vermogensbeheeractiviteiten van ASN en Triodos op een deel van de beoordelingselementen te toetsen.

Vier van de 16 financiële instellingen, te weten Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal and General, verleenden geen medewerking aan dit praktijkonderzoek.

Om bovengenoemde redenen zijn in dit praktijkonderzoek daadwerkelijk met 11 financiële instellingen interviews gehouden over hoe zij hun invloed hebben aangewend om een positieve bijdrage te leveren aan het gedrag van bedrijven met betrekking tot mensenrechten en of zij de instrumenten "screening", "stemmen", "engagement" en "uitsluiting" daarbij inzetten. Voor 9 financiële instellingen betroffen deze interviews hun vermogensbeheeractiviteiten, voor 3 financiële instellingen zijn de bankdiensten onder de loep genomen en voor 6 financiële instellingen zijn de verzekeringsbeleggingen onderzocht.

Uit deze interviews blijkt dat alle 11 onderzochte financiële instellingen, met uitzondering van ABN Amro voor wat betreft haar vermogensbeheer, kunnen aantonen dat zij hun (potentiële) investeringen structureel screenen op basis van mensenrechtencriteria. Dat gebeurt vrijwel altijd met behulp van bij externe onderzoeksbureaus ingekochte bedrijfsanalyses. Een negatief resultaat ten aanzien van het gedrag van bedrijven met betrekking tot mensenrechten heeft meestal geen directe consequenties voor de investeringsbeslissingen. Minder dan de helft van de banken, verzekeraars en vermogensbeheerders sluit bedrijven wél direct uit als gevolg van een negatieve screening.

De meeste onderzochte financiële instellingen gebruiken hun invloed op de bedrijven waarin ze investeren met name door met hen een 'engagementtraject' aan te gaan. Een grote meerderheid van de onderzochte financiële instellingen, ongeveer 90 procent, heeft aangetoond met een deel van de bedrijven waarin ze investeren de dialoog aan te gaan over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te

respecteren. In het geval van aandelenbeheer wordt actief gebruik gemaakt van het stemrecht. Ruim de helft van de financiële instellingen legt concrete afspraken vast over de wijze waarop bedrijven invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren.

Uit het onderzoek blijkt echter ook dat de engagementtrajecten meestal nogal vrijblijvend verlopen. Minder dan een vierde van de financiële instellingen kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en/of gasbedrijf in kwestie geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt.

73 procent van de onderzochte banken, verzekeraars en vermogensbeheerders richt zich in de toepassing van screening en engagement voornamelijk op het stimuleren van mijnbouw- en olie- en gasbedrijven om beleid in te voeren en procesmaatregelen te nemen. Ook gemaakte afspraken gaan vrijwel altijd over het opstellen van mensenrechtenbeleid of procesmaatregelen. Herstelwerkzaamheden en genoegdoening voor slachtoffers nadat er mensenrechtenschendingen plaatsgevonden hebben, krijgen veel minder aandacht. Een derde van de financiële instellingen gaat in gesprekken met de bedrijven in op het belang van herstelwerkzaamheden en genoegdoening voor slachtoffers. Slechts 10 procent van de financiële instellingen maakt hier concrete afspraken over.

Een zelfde beeld zien we ten aanzien van de mate waarin gekeken wordt naar het uiteindelijke resultaat van door bedrijven geïmplementeerd beleid en genomen maatregelen om mensenrechten te respecteren. Een derde van de onderzochte financiële instellingen gaat in engagementgesprekken in op het gewenste resultaat van beleids- en procesmaatregelen. SNS Reaal is de enige financiële instelling die heeft kunnen aantonen dat het heldere doelen formuleert ten aanzien van de gewenste impact op mensenrechten van de activiteiten van bedrijven.

Bankdiensten

Veel bankgroepen willen of kunnen, gelet op de vertrouwensrelatie met hun (zakelijke) klanten, in het kader van het onderzoek naar bankdiensten, geen bedrijfsspecifieke documenten laten inzien. Daarom gold in dit onderzoek alleen voor de banken dat een bank aan de hand van minimaal twee *geanonimiseerde* documenten kon aantonen dat een onderzoeksvraag positief beantwoord kon worden. De scores voor bankdiensten zijn daarom niet goed te vergelijken met die voor het vermogensbeheer en verzekeringsbeleggingen.

Hoewel aan de hand van de door ABN Amro Bank, ING Bank en Rabobank voorgelegde documentatie niet kon worden vastgesteld of zij specifiek bij de tien geselecteerde bedrijven uit dit onderzoek screening en engagement toepassen, hebben deze banken wel alle drie duidelijk gemaakt in hun screening en engagement aandacht te hebben voor de impact van de activiteiten van hun zakelijke klanten op mensenrechten. Met verschillende geanonimiseerde documenten hebben ABN Amro Bank en ING Bank bovendien inzicht gegeven in het soort engagementgesprekken dat zij met hun zakelijke klanten, actief in de delfstofwinnende industrie, voeren. ING Bank heeft daarnaast aangetoond dat gemaakte afspraken over mensenrechten soms opgenomen worden in de kredietovereenkomst. ABN Amro Bank en ING Bank scoren daarom respectievelijk een 6 en een 7 voor hun bankdiensten.

Rabobank heeft geen geanonimiseerde rapporten laten zien, waardoor op de meeste onderzoeksvragen geen positief antwoord vastgesteld kon worden. Rabobank scoort ruim onvoldoende, een 3.

Vermogensbeheer

De 9 vermogensbeheerders waarmee gesprekken zijn gevoerd laten in dit onderzoek zien over het algemeen het verst te zijn in het actief nemen van hun verantwoordelijkheid ten aanzien van mensenrechten. Ze scoren gemiddeld een 6,6.

Wel bestaan er grote onderlinge verschillen. Waar de vermogensbeheerders van ABN Amro en ING zeer laag scoren, met respectievelijk een 1 en een 3, doen de overige vermogensbeheerders die aan het onderzoek meewerkten het allemaal voldoende tot uitstekend. De vermogensbeheerders van APG en Aegon scoren een 6, die van Achmea een 7, die van Van Lanschot een 8, en die van ASN, Triodos en SNS Reaal een 10.

Aegon, Achmea en APG laten in dit onderzoek zien dat ze hun verantwoordelijkheid nemen door met de geselecteerde bedrijven waarin zij geïnvesteerd hebben het gesprek aan te gaan. De vermogensbeheerder van Van Lanschot investeert slechts in één van de geselecteerde bedrijven en laat zien met dit bedrijf, maar ook met de bedrijven waarin het investeert via extern beheerde fondsen, het gesprek aan te gaan en te proberen tot heldere afspraken te komen. Ook de vermogensbeheerder van SNS Reaal stelt voorafgaand aan een engagementtraject duidelijke doelstellingen en probeert deze door het maken van concrete afspraken met bedrijven te behalen. Daartoe screent het haar (potentiële) investeringen uitvoerig aan de hand van een uitgebreid en op de mijnbouw- en olie- en gassector toegespitst beleidsdocument.

De vermogensbeheerders van ASN en Triodos werken juist op basis van insluiting. Alleen bedrijven die aan hun duurzame beleggingscriteria voldoen worden opgenomen in het beleggingsuniversum, dat publiek beschikbaar is. Er mag alleen in bedrijven belegd worden die in dit universum zijn opgenomen. Geen van de tien geselecteerde bedrijven voldoet aan de door ASN respectievelijk Triodos gestelde duurzaamheids- c.q. mensenrechtencriteria en geen van de tien geselecteerde bedrijven is dus opgenomen in het beleggingsuniversum van de vermogensbeheerders van ASN en Triodos.

Verzekeringsbeleggingen

De 6 geïnterviewde verzekeraars behalen voor hun eigen verzekeringsbeleggingen - met een gemiddelde van 5,7 - een nipte voldoende. Ook hier bestaan grote verschillen. De verzekeraar van SNS Reaal behaalt, dankzij het consequent inzetten van vergaande screening, engagement en uitsluiting, de hoogste score (10). Hierbij blijven de verzekeraars van ING en APG ver achter. Beide verzekeringsgroepen komen niet verder dan de score 3 voor hun verzekeringsbeleggingen. Hoewel de verzekeraar van APG engagement laat verzorgen door APG Asset Management, wordt er geen engagement toegepast op de extern beheerde aandelenportefeuille. ING voert slechts engagementsgesprekken met een minderheid van de bedrijven waar het in belegt.

De scores van Achmea (7), ASR (7) en Aegon (7) laten zien dat deze verzekeraars in voldoende mate hun verantwoordelijkheid nemen. ASR belegt via de investeringen onder eigen beheer op grond van het eigen duurzaamheids- c.q. mensenrechtenbeleid helemaal niet in de geselecteerde bedrijven, maar loopt een hoge score mis als gevolg van nog doorlopende investeringen in een extern beheerd fonds, dat al enige tijd niet meer wordt aangeboden.

Niet meegewerkt aan het onderzoek

Een viertal financiële instellingen, namelijk Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & General, heeft geen medewerking verleend aan dit praktijkonderzoek. Delta Lloyd gaf met zoveel woorden aan niet aan het onderzoek te willen meewerken. Legal & General Nederland heeft laten weten niet mee te kunnen werken aan dit onderzoek. De algemene documentatie die Legal & General stuurde als input voor dit onderzoek, bood onvoldoende basis voor het opstellen van een beoordeling. Allianz en Generali reageerden überhaupt niet op (herhaalde) verzoeken om een reactie c.q. medewerking.

Daarom is aan deze vier verzekeraars voor de categorieën vermogensbeheer en verzekeringsbeleggingen, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, de score 1 toegekend.

Voor elk van deze verzekeraars zijn er wel investeringen in de geselecteerde, delfstofwinnende bedrijven geïdentificeerd in het kader van verzekeringsbeleggingen en/of vermogensbeheer. Van alle onderzochte financiële instellingen zijn Allianz en Legal & General zelfs de grootste aandeelhouders van de tien geselecteerde bedrijven.

Overzicht scores

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de scores van de 10 bankgroepen.

Overzicht scores per bankgroep

Bankgroep	Bankdiensten	Vermogensbeheer
ABN Amro	6	1
Aegon		6
ASN		10
Delta Lloyd		1
ING	7	3
NIBC		
Rabobank	3	
SNS Reaal		10
Triodos		10
Van Lanschot		8

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de scores van de 10 verzekeringsgroepen .

Overzicht scores per verzekeringsgroep

Verzekeringsgroep	Verzekeringsbeleggingen	Vermogensbeheer
Achmea	7	7
Aegon	7	6
Allianz	1	1
APG (Loyalis)	3	6

Verzekeringsgroep	Verzekeringsbeleggingen	Vermogensbeheer
ASR	7	
Delta Lloyd	1	1
Generali	1	1
ING	3	3
Legal & General	1	1
SNS Reaal	10	10

Toezeggingen

ABN Amro (bankdiensten en vermogensbeheer), ASR (verzekeringsbeleggingen), ING Bank (bankdiensten), Achmea (verzekeringsbeleggingen en vermogensbeheer) en SNS Reaal (verzekeringsbeleggingen en vermogensbeheer) hebben schriftelijk toegezegd vanaf volgend jaar meer instrumenten in te zullen zetten om te voorkomen dat zij, middels hun investeringen, diensten verlenen aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus te nemen.

Aanbevelingen door de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer

Naar aanleiding van de resultaten van het praktijkonderzoek 'Delfstofwinnende Bedrijven en Mensenrechten' doen de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer de volgende aanbevelingen aan de onderzochte bank- en verzekeringsgroepen:

1. Het komt nog te vaak voor dat het mensenrechtenbeleid van financiële instellingen niet geldt voor alle dochterondernemingen van de financiële instelling of niet voor alle vormen van financiering. Mensenrechtenbeleid is alleen geloofwaardig als het geldt voor alle bankdiensten, verzekeringsbeleggingen en vormen van vermogensbeheer.
2. Banken, verzekeraars en vermogensbeheerders zouden bij het screenen van bedrijven meer aandacht moeten besteden aan de impact van activiteiten van bedrijven op de mensenrechten van de lokale bevolking, in het bijzonder het recht op informatie, het recht op een adequate levensstandaard, het recht op gezondheid en het recht op water. Verbeterpunten liggen enerzijds in gerichte aandacht voor benodigde herstelwerkzaamheden en genoegdoening voor slachtoffers en anderzijds in de mate waarin gekeken wordt naar de uiteindelijke impact van het mensenrechtenbeleid van het bedrijf en de door het bedrijf genomen maatregelen.
3. Financiële instellingen maken een selectie van bedrijven voor engagement op basis van diverse factoren: risico, reputatie, materialiteit, regionale of thematische focus en omvang van het aandelenbezit. Dat is valide. Echter, de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer zijn van mening dat in sommige situaties de impact van de activiteiten van een bedrijf op mensenrechten zo groot is, dat hier prioriteit aan gegeven zou moeten worden in de selectie van engagementkandidaten.
4. Banken, verzekeraars en vermogensbeheerders gaan meestal pas tot engagement met bedrijven over nadat een overtreding van het beleid is geconstateerd of een ander incident heeft plaatsgevonden. De financiële instellingen zouden hun invloed kunnen vergroten door juist ook het gesprek aan te gaan met bedrijven wanneer ze (nog) geen mensenrechten schenden. Met een dergelijke proactieve benadering kunnen financiële instellingen de impact van bedrijven op mensenrechten helpen verbeteren en mensenrechtenschendingen helpen voorkomen.

5. Banken, verzekeraars en vermogensbeheerders richten zich in hun engagementactiviteiten voornamelijk op het stimuleren van mijnbouw- en olie- en gasbedrijven om beleid in te voeren en procesmaatregelen te nemen. Daarmee wordt veronachtzaamd dat uiteindelijk niet het proces maar het resultaat telt: mijnbouw- en olie- en gasbedrijven moeten een positievere impact op mensenrechten krijgen. Dit zou veel meer terug moeten komen in de gesprekken die financiële instellingen voeren met deze bedrijven.
6. De banken en verzekeraars, en in mindere mate ook de vermogensbeheerders, doen er goed aan om voorafgaand aan een engagementgesprek duidelijke(re) doelstellingen en tussendoelstellingen op te stellen. Om de doelstellingen meetbaar te maken, zou zo veel mogelijk gewerkt moeten worden met kwantitatieve doelstellingen, ofwel Key Performance Indicators (KPI). In de gesprekken moet getracht worden concrete afspraken met de bedrijven te maken die leiden tot het behalen van deze doelstellingen. Aan de hand van de eerste uitkomsten van de gesprekken en het al dan niet behalen van de tussendoelstellingen kan worden geëvalueerd of de strategie moet worden aangepast (verder gaan met engagement, samenwerking met andere financiële instellingen, gesprek op andere niveau voeren, etc.) of dat het engagementtraject beëindigd wordt.
7. Verzekeraars en vermogensbeheerders passen screening, engagement en uitsluiting vaak niet toe op passief of extern beheerde fondsen. De verantwoordelijkheid van een financiële instelling strekt zich echter ook uit tot dit type fondsen, wanneer daar - voor eigen rekening of namens klanten - in geïnvesteerd wordt. Hoewel de mogelijkheden voor het toepassen van screening, engagement en uitsluiting bij dit soort fondsen verschilt met die bij actief of intern beheerde fondsen, zijn er wel degelijk mogelijkheden. De Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringwijzer verwachten van verzekeraars en vermogensbeheerders dat zij hier actief gebruik van maken als zij in passief of extern beheerde fondsen willen blijven beleggen.
8. De meeste financiële instellingen kiezen engagement als hun belangrijkste instrument om invloed op bedrijven uit te oefenen. Dit kan een krachtig instrument zijn, maar er zijn situaties waarin engagement niet (meer) zinnig is. Bijvoorbeeld wanneer een bedrijf betrokken is bij specifieke activiteiten die altijd tot ernstige schendingen leiden of wanneer een bedrijf actief is in een dusdanig kwetsbaar gebied dat schendingen niet kunnen uitblijven. Wanneer uit de initiële screening blijkt dat de schendingen van mensenrechten door het bedrijf ernstig en structureel zijn en alles er op wijst dat corrigerende maatregelen weinig kans van slagen hebben, zou dit voor de financiële instelling - die immers niet betrokken wil zijn bij mensenrechtenschendingen - een reden moeten zijn om niet (meer) in het bedrijf te investeren. Veel financiële instellingen passen het instrument uitsluiting nog te weinig toe.
9. Ook wanneer er al een engagementtraject zonder resultaat is afgesloten, wordt het instrument uitsluiting slechts sporadisch toegepast. Er is maar een beperkt aantal financiële instellingen dat harde consequenties aan een engagementtraject verbindt. De stok achter de deur mag niet ontbreken, anders heeft dit een nadelig effect op de effectiviteit van engagement.
10. Financiële instellingen zouden veel meer informatie met elkaar kunnen uitwisselen. Hoewel het mensenrechtenbeleid van veel financiële instellingen behoorlijk overeenkomt, bestaan er veel verschillen met betrekking tot de specifieke bedrijven waarmee ze engagement hebben en/of die ze uitsluiten. Wanneer financiële instellingen hun onderzoeks- en engagementactiviteiten meer zouden coördineren en bundelen maken ze niet alleen beter gebruik van hun beperkte capaciteit, maar kunnen ze gezamenlijk ook meer en effectievere engagementtrajecten uitvoeren.
11. De Nederlandse bankgroepen zouden veel transparanter kunnen en moeten zijn over hun investeringen, engagementactiviteiten en uitsluitingen. Ook binnen de beperkingen die de zorgplicht jegens hun klanten aan hen stelt, kunnen zij de verantwoording die zij afleggen aan de samenleving verbeteren. Meer transparantie en verantwoording zijn nodig, zowel over hun bankdiensten als over hun vermogensbeheeractiviteiten:

- Publiceer een overzicht van het aantal bedrijven waarmee door de bank, verzekeraar of vermogensbeheerder in het afgelopen jaar informatie is uitgewisseld over sociale en milieugerelateerde onderwerpen (GRI indicator FS10).
 - Publiceer verslagen van de engagementtrajecten met individuele bedrijven waar in geïnvesteerd wordt of publiceer een gedetailleerd en extern gecontroleerd overzicht van de doelstellingen en succesratio's van engagementtrajecten.
 - Publiceer een overzicht van het stemgedrag op aandeelhoudersmoties voor de aandelen waarin door de bank of vermogensbeheerder wordt belegd.
 - Laat het maatschappelijk jaarverslag auditen door een onafhankelijke partij, die nagaat of wordt gerapporteerd volgens de GRI standaard en of over alle GRI criteria informatie wordt verstrekt. Audits zouden verder moeten gaan dan de vaststelling dat er geen reden is om aan te nemen dat de gepresenteerde informatie in tegenspraak is met de GRI standaard, maar zouden ook moeten beoordelen of er voldoende informatie is verstrekt ten aanzien van cruciale criteria (zoals FS6 en FS10).
12. De Eerlijke Verzekeringswijzer roept de vier verzekeringsgroepen die niet mee hebben willen werken aan dit onderzoek, Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & General, met klem op hun klanten en andere belanghebbenden, waaronder veel Nederlandse burgers, serieus te nemen. Klanten en andere belanghebbenden verdienen openheid over wat er met hun geld gebeurt en willen weten of Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & General in hun investeringspraktijk het respecteren van de mensenrechten voldoende aandacht geven.

Inleiding

In september 2013 is de Eerlijke Verzekeringswijzer gelanceerd. De Eerlijke Verzekeringswijzer informeert de consument over het financierings- en beleggingsbeleid en de praktijkvoering van Nederlandse verzekeraars. De Eerlijke Verzekeringswijzer bouwt voort op de methodologie van de 'Eerlijke Bankwijzer'. Dit project bestaat sinds 2009. De oprichting is een gezamenlijk initiatief geweest van Amnesty Nederland, FNV, Milieudefensie en Oxfam Novib, waar de Dierenbescherming en IKV Pax Christi zich later bij aangesloten hebben. De Eerlijke Bankwijzer informeert de consument over het financierings- en beleggingsbeleid en de praktijkvoering van Nederlandse bankgroepen.

In praktijkonderzoeken voor de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer onderzoekt Profundo enkele keren per jaar aan de hand van praktijkvoorbeelden de investeringen en financiële diensten van de geselecteerde banken en verzekeraars. Dit praktijkonderzoek 'Delfstofwinnende bedrijven en Mensenrechten' is het eerste praktijkonderzoek dat wordt uitgevoerd in opdracht van de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer gezamenlijk.

Omdat de reikwijdte en invloed van (grote) bedrijven in de afgelopen decennia sterk zijn gegroeid, zijn ook hun verantwoordelijkheden voor de bescherming van mensenrechten toegenomen. Ondernemingen kunnen zowel in positieve als negatieve zin de naleving van mensenrechten beïnvloeden. De manieren waarop een bedrijf bijvoorbeeld met zijn personeel omgaat, productieprocessen structureert en beheert, goederen en diensten koopt, omgaat met inheemse volken, zich profileert in de (lokale) gemeenschap, beveiligingsdiensten inzet, essentiële publieke diensten verleent en samenwerkt met regeringen en controlerende autoriteiten, kunnen allemaal de naleving van mensenrechten beïnvloeden.⁵

Als deelnemers aan de samenleving hebben ook financiële instellingen de verantwoordelijkheid om in alle activiteiten die zij ontplooiën de rechten van de mens te respecteren. Dat geldt niet alleen voor de eigen activiteiten, maar ook voor de activiteiten van de ondernemingen waarmee zij samenwerken. Zowel door geld te lenen aan bedrijven als door te assisteren bij uitgiftes en door de aankoop van aandelen en bedrijfsobligaties, faciliteren banken en/of verzekeraars, elk op hun eigen manier, de activiteiten van deze bedrijven. Hiermee kunnen ze bijdragen aan de versterking van de financiële positie van bedrijven die mensenrechten respecteren of juist mogelijk betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen. Bovendien hebben financiële instellingen een speciale verantwoordelijkheid met betrekking tot mensenrechten omdat zij, als aandeelhouder van een bedrijf of door middel van hun mandaat of contractuele afspraken, invloed kunnen uitoefenen op de bedrijven waarin zij investeren en zo een negatieve of positieve bijdrage kunnen leveren aan het gedrag van bedrijven met betrekking tot mensenrechten.⁶ Hierdoor zijn ze in staat mensenrechten onder de aandacht te brengen en ondernemingen te stimuleren hun mensenrechtenprestaties te verbeteren en mensenrechtenschendingen te voorkomen.

Doel van dit praktijkonderzoek is om te beoordelen of 16 financiële instellingen, namelijk de bankgroepen en verzekeringsgroepen die geselecteerd zijn in het kader van de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer, zich in hun investeringspraktijk houden aan internationale normen op het gebied van mensenrechten, zoals onder meer vastgelegd in de United Nations Guiding Principles (Guiding Principles). Daartoe wordt onderzocht in hoeverre de geselecteerde banken en verzekeraars, in de zakelijke relaties die zij onderhouden met delfstofwinnende bedrijven, de instrumenten screening, engagement en uitsluiting inzetten om schendingen van mensenrechten te helpen voorkomen en oplossen.

Dit onderzoek concentreert zich op het respecteren van mensenrechten zoals beschreven in Hoofdstuk 2. Het terrein van de Arbeidsrechten - met daarin onderwerpen als kinderarbeid en gedwongen arbeid, het bieden van een gezonde en veilige werkomgeving en de omgang met (dodelijke) ongelukken op het werk - valt buiten het bereik van dit praktijkonderzoek.

Binnen de Projectgroep voor de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer is Amnesty International de voortrekker van dit onderzoek.

Inhoud van dit rapport

- Het rapport begint met een drietal hoofdstukken die de context van het onderzoek weergeven. In hoofdstuk 1 wordt ingegaan op de kansen en uitdagingen voor delfstofwinnende bedrijven ten aanzien van mensenrechten. In hoofdstuk 2 wordt een beschrijving gegeven van het kader van internationale mensenrechten dat voor dit onderzoek relevant is. Ook wordt beschreven welke relevante richtlijnen delfstofwinnende bedrijven kunnen volgen om betrokkenheid bij mensenrechtenschendingen te voorkomen. Hoofdstuk 3 gaat in op de verantwoordelijkheden en (potentiële) impact van financiële instellingen ten aanzien van mensenrechten.
- Hoofdstuk 4 beschrijft de methodologie die wordt gehanteerd om per financiële instelling tot een score te komen.
- Hoofdstuk 5 schetst een kort profiel van de tien geselecteerde delfstofwinnende bedrijven.
- Hoofdstuk 6 geeft de gedetailleerde onderzoeksresultaten voor de 16 onderzochte financiële instelling weer, in aparte paragrafen voor iedere financiële instelling.
- In Hoofdstuk 7 worden de onderzoeksresultaten samengevat en worden conclusies getrokken.
- In Hoofdstuk 8 worden door de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer aanbevelingen gedaan aan de 16 financiële instellingen en aan andere betrokken partijen over de wijze waarop zij hun invloed nog meer kunnen aanwenden om een positieve bijdrage te leveren aan het gedrag en de impact van bedrijven met betrekking tot mensenrechten.

De hoofdstukken zijn door Profundo geschreven, in opdracht van de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer. De verantwoordelijkheid voor hoofdstuk 8 ligt evenwel volledig bij de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer.

Een samenvatting van de resultaten van dit onderzoek vindt u op de eerste pagina's van dit rapport.

Beperkingen van dit onderzoek

In dit onderzoek had Profundo te maken met de volgende beperkingen, die van invloed waren op de gegeven beoordelingen:

- Onvolledig overzicht van verzekeringsbeleggingen:
 - Voor het onderzoek naar de zakelijke relaties van de financiële instellingen met de geselecteerde delfstofwinnende bedrijven, is gebruik gemaakt van publieke bronnen. Verzekeringsbeleggingen zijn meestal niet openbaar gemaakt. Een uitzondering hierop vormen verzekeringsbeleggingen van Amerikaanse dochters van verzekeraars. Deze zijn wel publiek te raadplegen;
 - Wanneer er wel beleggingen van verzekeraars gevonden werden in het kader van vermogensbeheer, bleek dit vaak een combinatie van beleggingen in het kader van verzekeringsbeleggingen en vermogensbeheer;

- Voor zover Profundo dat kan inschatten zijn de verzekeraars en vermogensbeheerders die hun medewerking verleenden aan dit praktijkonderzoek transparant geweest en behulpzaam bij het aanvullen en/of categoriseren van ontbrekende gegevens. Profundo kan de juistheid en volledigheid van de door de financiële instellingen aangeleverde financiële data echter niet voor honderd procent garanderen.
- Beperkte documentatie financiële instellingen:
 - Doordat de beoordeling van financiële instellingen plaats vindt aan de hand van door de financiële instelling geleverde documentatie, is het wel of niet beschikbaar stellen van die documentatie van grote invloed op de uiteindelijke score. Wanneer er documentatie ontbrak, was het niet mogelijk een volledige beoordeling te doen.
 - Wanneer de financiële instelling niet bereid was om antwoorden te onderbouwen met relevante documentatie, zijn de betreffende antwoorden niet meegeteld in de score van de financiële instelling. Dit kan de beoordeling negatief beïnvloeden hebben. Er kan echter ook niet met zekerheid gesteld worden dat financiële instellingen, wanneer zij deze documentatie wel beschikbaar gesteld zouden hebben, een hogere score zouden hebben behaald.
 - Omdat veel banken, gelet op de vertrouwensrelatie met hun klanten in het geval van bankdiensten, geen bedrijfsspecifieke documenten willen of kunnen laten inzien, is besloten in het geval van bankdiensten niet vast te houden aan de eis van bedrijfsspecifieke documentatie. Wanneer een bank aan de hand van minimaal twee geanonimiseerde documenten kon aantonen dat het aan een element voldeed, is het element toegekend. De scores die gegeven zijn in het kader van bankdiensten zijn daarom niet goed te vergelijken met die voor vermogensbeheer en verzekeringsbeleggingen.

Hoofdstuk 1 Invloed delfstofwinnende bedrijven op mensenrechten

1.1 Impact delfstofwinnende bedrijven op mensenrechten

Delfstofwinnende bedrijven hebben een grote impact op de gebieden waarin ze opereren. Dit hangt in grote mate samen met de aard van de bedrijfsactiviteiten, maar moet zeker ook gezien worden vanuit de politieke, economische, maatschappelijke en/of technische context waarin de bedrijfsactiviteiten plaatsvinden.

Zo kunnen delfstofwinnende bedrijven het belang van de samenleving dienen in de landen die afhankelijk zijn van hulpbronnen en kunnen ze zorgen voor een economische impuls. Door hun activiteiten creëren ze werkgelegenheid en daarmee kunnen ze armoede helpen verminderen. Ook kunnen delfstofwinnende bedrijven, door zelf het goede voorbeeld te geven en in dialoog te treden met de overheid en andere bedrijven in de regio, het belang van het volgen van internationale standaarden en initiatieven op het gebied van mensenrechten promoten. Daarnaast kunnen delfstofwinnende bedrijven achtergestelde groepen toegang tot de maatschappij verlenen en goede betrekkingen tussen verschillende sociale groepen stimuleren.⁷ In conflictgebieden kunnen delfstofwinnende bedrijven een bijdrage leveren aan een vreedzamere toekomst, lokale economische ontwikkeling en betere omstandigheden voor de lokale bevolking.

Activiteiten van delfstofwinnende bedrijven kunnen echter, indien opbrengsten van de delfstofwinnende activiteiten onvoldoende ten goede komen aan het gastland en de lokale bevolking, ook een negatieve invloed op de macro-economische ontwikkeling van die landen hebben en tot een (verdere) ontworteling van het politiek, economisch en sociaal systeem leiden. In de directe omgeving van de winningsplaats zijn mijnbouw- en olie- en gasbedrijven regelmatig betrokken bij of zelfs verantwoordelijk voor ernstige milieuvervuiling en ernstige schendingen van de mensenrechten van lokale gemeenschappen.⁸

Het gaat dan in het bijzonder om het niet respecteren van mensenrechten in de omgang met de lokale bevolking en het vervuilen of aantasten van het leefgebied. Dat is zeker het geval indien delfstofwinnende bedrijven opereren in 'hoog risicogebieden', waar een grotere kans bestaat dat er milieuvervuiling, aantasting van de gezondheid en mensenrechtenschendingen plaatsvindt.

1.1.1 Omgang met de lokale bevolking

Om een mijn aan te leggen of om olie of gas te winnen, hebben delfstofwinnende bedrijven toegang nodig tot het land waaronder deze delfstoffen zich bevinden. Om die reden hebben zij van de lokale of nationale overheid een winningsconcessie voor het betreffende gebied nodig. Vaak zijn lokale gemeenschappen voor hun voedsel en levensonderhoud afhankelijk van deze gebieden of hebben deze gebieden voor hen een grote sociale, religieuze of culturele waarde. Zo ontstaat er een belangenconflict tussen de lokale bevolking en het delfstofwinnende bedrijf.

Veel van de mensenrechtenschendingen door delfstofwinnende bedrijven ontstaan door een onzorgvuldige of weinig respectvolle omgang met de lokale gemeenschappen in de gebieden waarin ze werkzaam zijn. Concreet gaat het daarbij om de manier waarop deze bedrijven (al dan niet) tijdig informatie verstrekken aan, overleggen met of rekening houden met de belangen van lokale gemeenschappen, of zij diens eigendommen en bestaansmiddelen respecteren en hoe zij omgaan met eventuele klachten of protesten. Ernstige mensenrechtenschendingen ontstaan zeker wanneer delfstofwinnende bedrijven het grondgebied waarvan een lokale gemeenschap economisch afhankelijk is, zonder (voldoende) compensatie, zonder vrije, tijdige en geïnformeerde toestemming ('Free, Prior and Informed Consent', FPIC) en/of met gebruik van dwang en geweld in gebruik nemen, pachten of opkopen. Schendingen kunnen ook optreden wanneer plaatsen of gebieden met een grote sociale, religieuze of culturele waarde in gebruik worden genomen of worden beschadigd.⁹

1.1.2 Aantasten leefgebied

Mensenrechtenschendingen en milieuvervuiling gaan vaak hand in hand, vooral waar het schending van sociaaleconomische rechten betreft (zie paragraaf 2.1.2). De activiteiten van delfstofwinnende bedrijven zijn vervuilend en tasten de bodem- en waterkwaliteit aan. Veel mijnbouwactiviteiten bestrijken grote gebieden, waardoor de natuurlijke leefomgeving van planten en dieren op grote schaal wordt vernietigd. Zeker wanneer de mijnbouwactiviteiten plaatsvinden in open groeven. Daarnaast gebruiken mijnbouwbedrijven enorme hoeveelheden water om de mineralen van de opgegraven modder te scheiden. Ook boorplatforms, olie- en gasproductiefaciliteiten, affakkelininstallaties en raffinaderijen vervuilen het land, de lucht en het water. De negatieve gevolgen van de activiteiten van delfstofwinnende bedrijven spelen nog lang door nadat mijnbouwactiviteiten zijn afgerond. Vaak worden onvoldoende herstelwerkzaamheden uitgevoerd om de natuur in de betreffende gebieden in goede staat terug te brengen. Lange termijnproblemen - zoals het lekken van zuur uit de mijnen - kunnen decennialang of zelfs eeuwenlang de waterwegen in de omgeving blijven vervuilen.¹⁰

Naast deze 'standaard' milieuvervuiling vinden er ook regelmatig ongelukken plaats die leiden tot ernstige milieuschade. Door het gebruik van goedkope of ongeschikte technieken vinden er bij de opslag van giftig mijnbouwafval en bij het vervoer van olie door pijpleidingen zeer regelmatig ongelukken plaats, waardoor giftige stoffen in de bodem en in waterwegen terecht komen. De behoefte tot productie leidt bedrijven bovendien naar ecologisch kwetsbare regio's, zoals de Amazone of de poolstreken. In deze gebieden is de kans op ongelukken door bijvoorbeeld heftige regenval, aardbevingen of aardverschuivingen veel groter, zijn de gevolgen van een ramp moeilijk te bestrijden en is de schade meestal onherstelbaar.¹¹

De nadelige effecten van milieuschade voor omliggende gemeenschappen verschillen per situatie, maar leiden vrijwel altijd tot enige problemen voor omliggende gemeenschappen. Dit komt doordat het drinkwater, viswater, water voor sanitair en irrigatie, de lucht en de bodem waar gemeenschappen afhankelijk zijn, verontreinigd worden. Hierdoor hebben de activiteiten van delfstofwinnende bedrijven veelal een negatieve invloed op de voedselveiligheid en de gezondheid van mensen, maar ook op hun inkomstenbronnen. Wanneer milieuschade leidt tot ernstige schendingen van de mensenrechten, betreft dit vaak het fundamentele recht op water, het recht op voedsel, het recht op gezondheid of het recht op een adequate levensstandaard.¹²

1.1.3 Opereren in 'hoog risicogebieden'

Kenmerkend voor landen geclassificeerd als 'hoog risicogebieden' is dat mensenrechten niet of onvoldoende gegarandeerd zijn door de overheid van het betreffende land en dat de handhaving van deze rechten gebrekkig is.

Er is altijd sprake van een zakelijke relatie tussen een delfstofwinnend bedrijf en een regering omdat essentiële zaken als een winningsconcessie en een milieuvergunning verkregen worden via de overheid. Ook is een bedrijf mogelijk (deels) afhankelijk van de overheid voor zaken als rechtspraak, gezondheid en veiligheid. Hierdoor is de kans om als onderneming zelf, bedoeld of onbedoeld, betrokken te raken bij mensenrechtenschendingen in dit soort landen groter dan in landen met een stabiel politiek of rechtssysteem. Zo komt het regelmatig voor dat bedrijven, in hun relatie met publiek beveiligingspersoneel, de veiligheid en de fundamentele vrijheden van werknemers en lokale bevolking niet kunnen waarborgen. Ook geweld tegen vrouwen is een veelvoorkomende schending in dit kader.

Een conflictgebied is een extreme vorm van een hoog risicogebied omdat in deze gebieden de meest ernstige mensenrechtenschendingen, zoals misdrijven tegen de menselijkheid (genocide, marteling en oorlogsmisdaden), voorkomen. De overheid speelt in deze landen vaak een belangrijke rol bij of is zelf verantwoordelijk voor deze schendingen. Door de zakelijke relatie die bestaat tussen bedrijven en de overheid van een conflictgebied, bieden delfstofwinnende bedrijven die actief zijn in een dergelijk gebied in zekere zin altijd een vorm van (financiële) ondersteuning aan de betreffende overheid van dat conflictgebied en soms aan een totalitair of corrupt regime. Verantwoord ondernemen en investeren in conflictlanden staan daardoor vaak op gespannen voet.

Hoofdstuk 2 Mensenrechten, richtlijnen en initiatieven relevant voor delfstofwinning

Gezien de complexiteit van de delfstofwinnende industrie en de samenhang van mensenrechtenissues met bestuurlijke gebreken en milieuproblemen, is het kader van relevante verdragen breed. De focus van dit onderzoek ligt op mensenrechten die direct beïnvloed worden door de activiteiten van delfstofwinnende bedrijven, zoals beschreven in Hoofdstuk 1. Daartoe wordt in paragraaf 2.1 een definitie van mensenrechten gegeven en wordt ingegaan op de internationale verdragen aangaande mensenrechten. Vervolgens wordt in paragraaf 2.2 kort ingegaan op het internationaal recht met betrekking tot de rechten van kwetsbare groepen. Paragraaf 2.3 gaat in op richtlijnen en sectorinitiatieven die delfstofwinnende bedrijven kunnen gebruiken om het respecteren van mensenrechten vorm te geven.

2.1 Definitie van mensenrechten

Mensenrechten zijn “rechten en vrijheden waarop een ieder aanspraak heeft.”¹³ De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM), die in 1948 werd aangenomen door de Verenigde Naties, beschrijft de rechten en vrijheden van ieder mens “zonder enig onderscheid van welke aard ook, zoals ras, kleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale of maatschappelijke afkomst, eigendom, geboorte of andere status.”¹⁴

Er zijn in totaal ongeveer honderd verschillende mensenrechten, die algemeen geaccepteerd zijn en in negen relevante mensenrechtenverdragen zijn terug te vinden. International Bill of Rights

De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) wordt als de belangrijkste internationale standaard van de mensenrechten gezien.¹⁵ In de UVRM worden burgerrechten en politieke rechten (BuPo-rechten) en daarnaast economische, sociale en culturele rechten (ESC-rechten) onderscheiden. Deze rechten zijn verder uitgewerkt in het Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (BPR) en het Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (ESCR), die allebei in 1966 zijn aangenomen en door 150 staten zijn bekrachtigd. In het eerste artikel van beide VN-verdragen is het recht op zelfbeschikking van volkenbeheer van hulpbronnen en de plichten van staten opgenomen. Het individuele recht op zelfbeschikking kan gezien worden als een element van de persoonlijke vrijheid en daarmee als een grondslag van de mensenrechten. Tezamen vormen UVRM, BPR en ESCR de International Bill of Rights.¹⁶

2.1.1 Burgerrechten en politieke rechten

Het VN-verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (BPR) bevat 55 artikelen over burgerrechten en politieke rechten.¹⁷

Burgerrechten omvatten de vrijheid van godsdienst en meningsuiting, vrijwaring van marteling, vrijwaring van inmenging in de persoonlijke levenssfeer, recht op een eerlijk proces en bescherming van minderheden. Ook het recht op privacy, rechten bij arrestatie en in gevangenschap, het recht op persvrijheid en de bescherming tegen haatspraak en discriminatie behoren tot de burgerrechten.¹⁸

Tot de politieke rechten worden onder meer het kiesrecht, het recht op deelname aan het bestuur en het recht op het vormen van politieke partijen gerekend. Het BPR noemt als burgerrecht onder meer de vrije deelname aan maatschappelijke aangelegenheden, aan verkiezingen en aan openbare diensten. Een belangrijk politiek recht betreft de persvrijheid.

De rechten uit het BPR vormen samen de 'klassieke' mensenrechten, ook wel gelijkgesteld aan fundamentele rechten.¹⁹ Veel van deze mensenrechten zijn bindend.²⁰

2.1.2 Sociaal-economische rechten

Het VN-verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten of ESCR bevat 31 artikelen over sociaaleconomische rechten, ook sociale grondrechten genoemd. ESC-rechten moeten de minimumvoorwaarden voor een menswaardig bestaan garanderen, zoals het recht op werk, het recht op gezondheid en het recht op onderwijs. Het recht op werk houdt in dat mensen zonder discriminatie toegang hebben tot werk tegen een redelijke betaling binnen een veilige werkomgeving en met een redelijke beperking van werkuren. Daarnaast heeft iedereen het recht zich te organiseren in een vakbond en om te staken. Iedereen heeft recht op sociale zekerheid.²¹

Het ESCR noemt ook het recht op een adequate levensstandaard, op de voortdurende verbetering daarvan en op voorzieningen in het geval van onvoldoende levensstandaard. Voor het bepalen van een adequate levensstandaard bestaat geen algemeen aanvaard criterium en er wordt ook geen ondergrens aangegeven. Onder het recht op een adequate levensstandaard valt onder andere het recht op water, voedsel, kleding en huisvesting. Water en voedsel moeten beschikbaar, toegankelijk en van goede kwaliteit zijn. Het recht op water wordt ook als een op zichzelf staand fundamenteel mensenrecht gezien. Onder het recht op gezondheid valt zowel het recht op een gezonde leefomgeving als het recht op lichamelijke en geestelijke gezondheid. Dit behelst zowel het recht om zelf te beslissen over het eigen lichaam en de eigen gezondheid als het recht op adequate gezondheidszorg.²²

De meeste van deze rechten zijn minder bindend dan die van het BPR. Een populaire visie op de sociaaleconomische rechten is dat ze als fundamentele mensenrechten gezien kunnen worden in zoverre dat het gaat om het verkrijgen van toegang en eerlijke kansen.²³ In de internationale rechtspraak worden vervulling van sociaaleconomische rechten meestal niet dwingend opgelegd. Hierin is wel een voorzichtige verschuiving zichtbaar zoals geïllustreerd door het afdwingen van toegang tot goedkope medicijnen tegen hiv/aids (Zuid-Afrika) en het recht op zelfbeschikking van straatkinderen (Guatemala).²⁴ Ook de recente uitspraak van het Hooggerechtshof in India ten aanzien van Vedanta Resources, waarin het oordeelde dat degenen die het meest getroffen zouden worden door een voorgestelde mijn een beslissende stem moeten hebben, is een belangrijke stap in dit verband.²⁵

2.2 Rechten van kwetsbare groepen

Binnen het bredere gebied van de mensenrechten nemen de rechten van kwetsbare groepen, zoals vrouwen, kinderen, mensen met een handicap, migranten, inheemse volken en mensen die worden gediscrimineerd op basis van afkomst, kaste of op basis van ras, een specifieke plaats in. Men worden rechten ontzegd vanwege discriminatie of misvattingen met betrekking tot vaardigheden en mogelijkheden of omdat ze een afhankelijke status hebben. Organisaties zouden alert moeten zijn op discriminatie van deze groepen en rekening moeten houden met specifieke behoeften.²⁶

2.2.1 Rechten van vrouwen

Vrouwen zijn vaak kwetsbaar voor mensenrechtenschendingen. Dit komt doordat ze in veel gevallen geen eigendomsrechten hebben op land en/of geen arbeidscontract hebben, waardoor zij nauwelijks bescherming genieten tegen schending van hun rechten.²⁷ In 1979 kwam binnen de Verenigde Naties het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie jegens vrouwen tot stand. Dit verdrag verplicht de lidstaten niet alleen alle vormen van discriminatie van vrouwen uit te bannen. Het gaat verder: op alle gebieden, in het bijzonder op politiek, sociaal, economisch en cultureel gebied moeten beleid en wetgeving tot stand gebracht worden om de volledige ontplooiing en ontwikkeling van vrouwen te verzekeren, opdat hun mensenrechten en fundamentele vrijheden worden gewaarborgd. Artikel 15, lid 2 stelt dat vrouwen “gelijke rechten (moeten hebben) om overeenkomsten te sluiten en bezittingen te beheren.” Dit principe wordt in artikel 16, lid 1h nogmaals bevestigd.²⁸

Eind 1993 aanvaardde de Algemene Vergadering van de VN een Verklaring over de uitbanning van alle vormen van geweld tegen vrouwen.²⁹ Geweld tegen vrouwen is volgens de definitie van de Verklaring “elke daad van geweld op basis van gender die resulteert of kan resulteren in lichamelijke, seksuele of psychologische schade aan of lijden van vrouwen, met inbegrip van de dreiging van dergelijke gewelddaden, dwang of willekeurige vrijheidsberoving, ongeacht of dit plaatsvindt in het openbaar of de privésfeer.” Dat geweld is een schending van mensenrechten als de overheid in gebreke blijft bij preventie en het vervolgen van de daders.³⁰

2.2.2 Rechten van inheemse bevolkingsgroepen

Lange tijd zijn inheemse volken op vele plaatsen ter wereld onderworpen en mond dood gemaakt. Ook vandaag de dag worden zij op onevenredige wijze blootgesteld aan schendingen van hun burgerrechten en politieke rechten en van hun economische, sociale en culturele rechten, onder meer door verlies van grondeigendom en ontzegging van toegang tot bepaalde gebieden, verlies van cultuur en de dreiging dat ze niet langer in hun levensonderhoud kunnen voorzien.³¹ Inheemse volken behoren tot de meest kwetsbare groepen die bij ontginning van natuurlijke hulpbronnen onevenredig vaak worden getroffen.

James Anaya, de speciale VN-rapporteur voor de rechten van inheemse volken, stelde in juli 2013 dat het meest gehanteerde bedrijfsmodel in de grondstoffensector er niet in slaagt om de rechten van inheemse bevolkingsgroepen te respecteren. De oorzaak hiervoor ligt in het huidige bedrijfsmodel van delfstofwinnende bedrijven. Dit is zodanig ingericht dat de betrokken inheemse bevolking slechts in beperkte mate kan profiteren.³²

Anaya stelt een alternatief bedrijfsmodel voor dat de rechten van inheemse volken respecteert. In het voorgestelde model moeten inheemse volken zelf het initiatief nemen tot de ontginning van grondstoffen in hun gebied. Daarbij zouden ze de controle over de ontginning moeten houden, zodat de economische activiteiten in overeenstemming zijn met de ontwikkelingsprioriteiten van het inheemse volk. In Noord-Amerika zijn er al situaties waarin inheemse volken een eigen grondstoffenbedrijf hebben opgezet. Sommige van deze bedrijven werken samen met niet-inheemse bedrijven, onder andere door het opzetten van joint-ventures. Deze samenwerkingsvorm kan voordeel opleveren voor zowel de inheemse bevolking als voor het niet-inheemse bedrijf.³³

Tegelijkertijd hamert Anaya erop dat inheemse volken te allen tijde het recht hebben het ontginnen van natuurlijke grondstoffen op hun grondgebied te wijgeren. Overheden en bedrijven dienen zich te onthouden van het uitoefenen van druk op inheemse volken.³⁴

De rechten van inheemse volken zijn pas eind jaren tachtig erkend. Het Verdrag inzake Inheemse en in stamverband levende volken uit 1989, ook bekend als ILO Conventie 169, is een verdrag van de Internationale Arbeidsorganisatie (International Labour Organization, ILO) over inheemse en tribale volken in onafhankelijke landen. Het is het belangrijkste bindende verdrag met betrekking tot inheemse volken, en een voorloper van de Verklaring over de Rechten van Inheemse Volken, die in VN-verband in 2007 werd aanvaard.³⁵ De verklaring erkent het recht van inheemse volken op zelfbeschikking en op bescherming van hun land en leefgebied. De verklaring erkent daarnaast het recht op het intellectueel bezit van hun culturele erfenis, traditionele kennis en traditionele culturele gewoontes te behouden, te beschermen en te ontwikkelen. Staten dienen daarom elke daad “die als doel heeft of leidt tot het ontnemen van de integriteit van aparte bevolkingsgroepen, of hen berooft van hun culturele waarden of etnische identiteit” te voorkomen.³⁶

De Vienna Declaration and Programme of Action roept staten op om de vrije en volledige deelname aan alle aspecten van de samenleving voor inheemse volken te verzekeren; in het bijzonder de participatie in kwesties en conflicten die voor hen van groot belang zijn.³⁷ Ook de eerder genoemde VN Verklaring over de Rechten van Inheemse Volken omvat het recht tot volledige participatie, en richt zich daarnaast op het belang van eerlijke procedures voor conflictoplossing.³⁸

Indien er beoogde activiteiten plaats gaan vinden in het leefgebied van mensen, dienen alle betrokken gemeenschappen tijdig geïnformeerd te worden over beoogde activiteiten met potentiële gevolgen voor hun land. Ook dienen alle bevolkingsgroepen in staat gesteld te worden om te participeren in een betekenisvolle dialoog.

Gestoeld op de speciale band die bestaat tussen inheemse bevolkingsgroepen en het land van hun voorouders, is in internationaal recht bovendien opgenomen dat inheemse gemeenschappen het recht hebben hierop te reageren in een onderhandelingsproces. Dit geeft hen een grotere invloed in beslisprocessen, biedt hen de gelegenheid tot het onderhandelen van directe voordelen en om zich uit te spreken voor of tegen de plannen. Dit principe wordt 'Free, Prior and Informed Consent' (FPIC) genoemd.

In het internationaal recht is het FPIC principe onder andere vastgelegd in de Verklaring over de Rechten van Inheemse Volken en in de ILO Conventie 169.

Artikel 10 van de Verklaring over de Rechten van Inheemse Volken stelt dat “(...) Geen verplaatsing zal plaatsvinden zonder de vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de betrokken inheemse volken en alleen nadat een rechtvaardige en eerlijke vergoeding is overeengekomen en, indien mogelijk, de mogelijkheid tot terugkeer wordt geboden.”³⁹

Gelijke participatie van inheemse vrouwen tijdens consultatieprocedures (gebaseerd op het FPIC-principe) moet worden gegarandeerd. De Beijing Declaration of Indigenous Women vereist “gelijke politieke participatie van vrouwen in de inheemse en moderne structuren van sociaal-politieke structuren en systemen op alle niveaus.”⁴⁰

2.3 Richtlijnen en initiatieven

Hoewel de overheid van het gastland de uiteindelijke impact van een bedrijf sterk beïnvloedt, oefenen delfstofwinnende bedrijven zelf grote invloed uit op de bijdrage die ze leveren aan economische groei, het verminderen van armoede en de mate waarin ze betrokken zijn bij (frequente) mensenrechtenschendingen. Delfstofwinnende bedrijven kunnen met behulp van richtlijnen en sectorinitiatieven naar nieuwe wegen en methodes zoeken om respect voor mensenrechten vorm te geven. Hoewel we de relevantie van bestuurlijke maatregelen en milieumanagement ter voorkoming van mensenrechtenschendingen onderkennen, laten we standaarden en initiatieven die hierop betrekking hebben in dit onderzoek bewust buiten beschouwing. De focus ligt op standaarden en richtlijnen die directe invloed hebben op de mensenrechten zoals beschreven in de paragrafen 2.2 en 2.3. De twee belangrijkste overkoepelende standaarden in dit kader zijn de UN Guiding Principles on Business and Human Rights (Guiding Principles) en de OESO Richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen. Daarnaast wordt een aantal specifieke richtlijnen ten aanzien van landverwerving, omgang met veiligheidstroepen en het opereren in conflictgebieden behandeld.

2.3.1 UN Guiding Principles on Business and Human Rights

Om duidelijker vast te leggen wat er op het gebied van mensenrechten van bedrijven verwacht wordt, werd binnen de VN in juli 2005 de Amerikaanse hoogleraar John Ruggie benoemd tot *Speciaal Vertegenwoordiger van de Secretaris-Generaal van de VN inzake mensenrechten en transnationale ondernemingen*. Ruggie kreeg de opdracht om te komen tot aanbevelingen die ook op de steun van het bedrijfsleven zouden kunnen rekenen.⁴¹

In juni 2008 presenteerde Ruggie een beleidsraamwerk om de relatie tussen bedrijven en mensenrechten te verbeteren: het *Protect, Respect and Remedy framework*. Dit raamwerk bestaat uit drie pijlers, die elkaar wederzijds versterken.⁴²

- *Protect*: de plicht van de overheid om mensenrechten te beschermen door middel van passend beleid, effectieve regelgeving en toegang tot de rechtspraak in situaties waarin bedrijven mogelijk bijdragen aan schendingen;
- *Respect*: de verantwoordelijkheid van bedrijven om mensenrechten te respecteren;
- *Remedy*: de verbetering door overheid en bedrijven van de mogelijkheden voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen als gevolg van bedrijfsactiviteiten om genoegdoening te krijgen en op andere manieren herhaling van schendingen te voorkomen.

In de daarop volgende jaren hebben Ruggie en zijn medewerkers, door middel van onderzoek en multi-stakeholderoverleg, verder gewerkt aan concrete aanbevelingen om deze drie pijlers te implementeren. Het eindrapport van Ruggie is in maart 2011 gepubliceerd.⁴³ Dit rapport vat het werk van Ruggie samen over de periode 2005-2011 en bevat de "Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations 'Protect, Respect and Remedy' Framework." Guiding Principle 15 vat kort samen wat bedrijven zouden moeten doen in het kader van hun verantwoordelijkheid om mensenrechten te respecteren:

- Het opstellen van een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;
- Het verrichten van 'human rights due diligence', wat inhoudt dat bedrijven identificeren wat de mogelijke nadelige effecten van hun activiteiten op mensenrechten zijn; maatregelen nemen om die effecten te voorkomen of te verminderen; en verantwoording afleggen over hoe zij die effecten aanpakken;
- Het voeren van een heldere, eerlijke, respectvolle dialoog met stakeholders;

- Klachtenmechanismen implementeren;
- Processen opzetten om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.

De Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties heeft de tekst van het rapport in juni 2011 formeel onderschreven.⁴⁴

2.3.2 OESO Richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen

De OESO Richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen zijn aanbevelingen door overheden aan multinationale ondernemingen. Zij bevatten richtlijnen en standaarden voor verantwoordelijk ondernemingsgedrag op het gebied van arbeidsrechten, mensenrechten, milieu, consumenten en corruptie, in overeenstemming met relevante wetgeving.⁴⁵ Volgens de richtlijnen moeten ondernemingen de mensenrechten respecteren van diegenen die door hun activiteiten worden beïnvloed. De aanbevelingen zijn bij de update in 2011 geheel in lijn gebracht met het Ruggie Framework; 'due diligence' is opgenomen als methode om risico's op negatieve effecten op bijvoorbeeld mensenrechten te vermijden en te verminderen. De richtlijnen zijn vrijwillig en kunnen niet worden afgedwongen door overheden. Sommige overheden hebben contactpunten ingesteld waar belanghebbenden een klacht kunnen indienen over gedrag van een onderneming.⁴⁶

2.3.3 UN Global Compact

De UN Global Compact is een internationaal netwerk van bedrijven dat opereert onder de vlag van de Verenigde Naties.⁴⁷ De UN Global Compact heeft tien principes opgesteld over mensenrechten, arbeidsrechten, milieu en anti-corruptie.⁴⁸ Bedrijven kunnen deze onderschrijven en opnemen in de bedrijfsvoering en hierover rapporteren. Op het gebied van mensenrechten onderschrijven de bedrijven die deelnemen aan het UN Global Compact programma de volgende twee principes:

- Bedrijven moeten de bescherming van internationaal vastgestelde mensenrechten steunen en respecteren.
- Bedrijven moeten kunnen aantonen dat ze geen aandeel hebben in schendingen van mensenrechten.

2.3.4 IFC Performance Standards

De International Finance Corporation, het onderdeel van de Wereldbank Groep dat zich richt op private sector investeringen, gebruikt sinds begin 2012 een nieuw *Sustainability Framework* om de sociale- en milieueffecten van zijn investeringen te beoordelen. Cruciaal onderdeel daarvan zijn de *Performance Standards*, die richtlijnen bevatten voor specifieke thema's en sectoren. Er zijn 3 performance standaarden met name relevant voor landverwerving en FPIC:⁴⁹

- Performance Standard 1 stelt over stakeholder engagement als onderdeel van een *Environmental and Social Risk Assessment* dat bij projecten met een negatieve impact voor inheemse volken een bedrijf vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) moet vragen. Dit wordt verder in detail beschreven in Performance Standard 7. Ten aanzien van lokale gemeenschappen stelt Performance Standard 1 dat *consultation* een dialoog is die op tijd moet beginnen, waarbij betrokken partijen in staat moeten worden gesteld om te participeren en dat dit goed gedocumenteerd moet worden - ook wel *Informed Consultation and Participation* (IPC) genoemd.⁵⁰

Er wordt in het onderdeel stakeholder engagement dus onderscheid gemaakt tussen lokale gemeenschap in brede zin en inheemse volken in enge zin (als kwetsbare groep binnen lokale gemeenschap), in de mate waarin zij toestemming moeten geven voor het doorgaan van een bepaald project. In de stakeholder analyse moeten de betrokken partijen daarom nauwkeurig worden geïdentificeerd. Ook moet het bedrijf zich ervan vergewissen dat vertegenwoordigers van lokale gemeenschappen representatief zijn en staan voor de zienswijze van hun gemeenschap.

- Performance Standard 5 over “Land Acquisition and Involuntary Resettlement” stelt: “The client will engage with Affected Communities, including host communities, through the process of stakeholder engagement described in Performance Standard 1.” Performance Standard 5 verwijst dus terug naar het engagement proces met betrokken partijen.⁵¹
- Performance Standard 7 over “Indigenous People” beschrijft onder andere wanneer er sprake zou kunnen zijn van inheemse volken en onder welke omstandigheden het principe van vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) zou moeten worden toegepast.⁵²

2.3.5 Equator Principles

De Equator Principles zijn bedoeld voor het beoordelen van een kredietaanvraag in het kader van projectfinanciering. Alleen projecten die voldoen aan de tien principes komen voor financiering in aanmerking. Financiële instellingen kiezen er zelf voor hoe en op welke projecten zij de principes toepassen.⁵³ Alle kredietaanvragen worden ingedeeld in drie risicocategorieën (A-C). Voor projecten in risicocategorieën A en B moet de aanvrager een *social and environmental assessment* doorlopen, die voor projecten in niet-OESO landen moet zijn gebaseerd op de IFC Performance Standards (zie boven). Principe 5 geeft aan dat de aanvrager de betrokken gemeenschappen moet raadplegen en bij significante impact het principe van *free, prior, informed consultation* moet toepassen.⁵⁴

2.3.6 Guidance on Responsible Business in Conflict-Affected and high risk areas

De richtlijn voor verantwoord ondernemen in 'hoog risico gebieden' en/of conflictlanden is ontwikkeld door een samenwerkingsverband van UN Global Compact, de Principles for Responsible Investment (PRI) en een groep van deskundigen uit het bedrijfsleven, de financiële sector en het maatschappelijk middenveld. De richtlijn is opgesteld voor bedrijven die ook in 'hoog risico gebieden' en conflictlanden de tien principes van Global Compact willen eerbiedigen.

Het document is opgesplitst in vier hoofdcategorieën: kernactiviteiten, relaties van een bedrijf met de overheid, stakeholder engagement en het leveren van een positieve bedrage. Voor elk van deze hoofdcategorieën worden uitdagingen en kansen beschreven en zijn diverse concrete richtlijnen opgesteld.⁵⁵ Daarbij is er in 2013 een vervolgrapport gepubliceerd waarin ervaringen van bedrijven en investeerders beschreven worden die pogen op een verantwoorde manier zaken te doen in 'hoog risico gebieden' en/of conflictlanden.⁵⁶

2.3.7 Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land and other Natural Resources

Het is van belang dat delfstofwinnende bedrijven verstandig en verantwoord handelen bij het aankopen, pachten en/of gebruik van land in ontwikkelingslanden. Binnen het Committee on World Food Security (CFS) zijn in mei 2012 middels een participatief proces de Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security (CFS Richtlijnen) aangenomen. Deze richtlijnen geven zowel handvatten voor goed bestuur ten aanzien van landeigendomsverhoudingen,

land(gebruiks-)rechten en pachtssystemen als ten aanzien van rechten voor vrouwen, FPIC en betekenisvolle consultatie van gemeenschappen.⁵⁷

2.3.8 Voluntary Principles on Security and Human Rights

De Voluntary Principles on Security and Human Rights zijn het resultaat van een internationale overeenkomst tussen overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties. Het zijn vrijwillige richtlijnen voor multinationale ondernemingen in de delftstofwinnende industrie, gebaseerd op de UN Code of Conduct for Law Enforcement Officials en de UN Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials met het doel de veiligheid, het respect voor de mensenrechten en de fundamentele vrijheden te waarborgen.

Het document is opgesplitst in drie hoofdcategorieën: risico analyse, de relatie met publiek beveiligingspersoneel en de relatie met particulier beveiligingspersoneel. Voor elk van deze hoofdcategorieën worden uitdagingen en kansen beschreven en zijn diverse concrete richtlijnen opgesteld.⁵⁸

Hoofdstuk 3 Invloed financiële instellingen op mensenrechten

3.1 Verantwoordelijkheden ten aanzien van mensenrechten

Bedrijven kunnen op verschillende manieren worden gefinancierd: met vreemd vermogen zoals leningen, doorlopende kredieten, projectfinanciering en obligatie-uitgiftes en met eigen vermogen door middel van aandelenuitgiftes. Zowel door geld te lenen aan bedrijven als door te assisteren bij uitgiftes en door de aankoop van aandelen en bedrijfsobligaties, faciliteren banken en verzekeraars, elk op hun eigen manier, de activiteiten van deze bedrijven. Hiermee kunnen ze bijdragen aan de versterking van de financiële positie van bedrijven die mensenrechten respecteren of juist mogelijk betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen.

Hieronder worden de verschillende vormen van financiering kort beschreven. Banken spelen een belangrijke rol bij al deze vormen van financiering. Verzekeraars financieren bedrijven met name door investeringen in aandelen en bedrijfsobligaties.

- *Leningen*: De makkelijkste manier om geld aan te trekken is om het te lenen. In de meeste gevallen wordt dit geld geleend van commerciële banken. Leningen kunnen kort- of langlopend zijn. Kortlopende leningen hebben een looptijd van minder dan een jaar. Zij worden vooral gebruikt als werkkapitaal voor de dagelijkse activiteiten van een bedrijf. Langlopende leningen hebben een looptijd van tenminste een jaar, maar meestal van drie tot tien jaar. Langlopende leningen worden vooral gebruikt om uitbreidingsplannen te financieren, die pas op langere termijn opbrengsten genereren. Langlopende leningen worden vaak verstrekt door een syndicaat, een groep banken samengebracht door één of meerdere *bookrunners* of *arrangers*.
- *Uitgifte van aandelen*: Door aandelen uit te geven op de beurs kan een bedrijf haar eigen vermogen vergroten. Wanneer een bedrijf voor het eerst aandelen uitgeeft wordt dit een beursnotering of *Initial Public Offering* (IPO) genoemd. Als de aandelen van een bedrijf al verhandeld worden op de beurs, wordt het een secundaire aandelenuitgifte genoemd. Bij aandelenuitgiftes onderschrijven investeringsbanken vaak de uitgiftes (underwriting). Dit betekent dat de investeringsbanken het risico van het bedrijf overnemen. Zij kopen voor het totale bedrag de aandelen die het bedrijf uitgeeft en zijn dan zelf verantwoordelijk voor het doorverkopen hiervan aan andere investeerders (bijvoorbeeld vermogensbeheerders, pensioenfondsen, investeringsbedrijven of andere banken).
- *Uitgifte van obligaties*: Het uitgeven van obligaties is in feite het opdelen van een lening in kleine stukjes, en elk stuk afzonderlijk verkopen. Obligaties worden op grote schaal uitgegeven door overheden, maar ook door bedrijven. Obligaties worden verkocht op de kapitaalmarkt, aan private investeerders en financiële instellingen. Om obligaties uit te geven heeft een bedrijf vaak assistentie nodig van één of meer (investerings-) banken. Net als bij aandelenuitgiftes onderschrijven zij de uitgiftes van obligaties.
- *Beheren van aandelen*: Financiële instellingen kunnen aandelen van een bedrijf kopen. Dit geeft het bedrijf nieuw eigen vermogen, en geeft de financiële instelling een directe invloed over de strategie van het bedrijf. De omvang van deze invloed is afhankelijk van het aantal aandelen in bezit.

Bij het beheer van aandelen door financiële instellingen zijn vier vormen te onderscheiden:

- *Proprietary trading*: handelen voor eigen rekening door de bank. In dit geval zijn de aandelen in bezit van de bank en is dus de zeggenschap het grootst;

- *Beleggingsfondsen*: een fonds dat door de financiële instelling is opgezet en wordt beheerd investeert in aandelen. In het fonds participeren veel verschillende beleggers die formeel de eigenaars zijn van de aandelen. Maar omdat de bank het fonds feitelijk beheert, heeft die een grote invloed;
 - *Private banking*: de bank investeert het geld van een vermogende particulier in aandelen. Deze particulier is eigenaar van de aandelen, maar omdat de bank zijn geld feitelijk beheert heeft die een grote invloed;
 - *Mandaten*: de financiële instelling investeert het geld van een pensioenfonds of een andere institutionele belegger in aandelen. Deze belegger is eigenaar van de aandelen, maar omdat de bank zijn geld feitelijk beheert, heeft die een grote invloed.
- *Beheren van obligaties*: Net als bij aandelen kunnen financiële instellingen obligaties van een bedrijf kopen en beheren (voor zichzelf of voor klanten). Het verschil tussen het beheren van aandelen en obligaties is dat de eigenaar van een obligatie geen mede-eigenaar is van het bedrijf.

Financiële instellingen hebben middels hun investeringen, ongeacht welke financieringsvorm, een duidelijke, zakelijke, relatie tot de schending wanneer zij investeren in het bedrijf dat de schending veroorzaakt. Die (zakelijke) relatie bestaat er ongeacht de grootte van de investeringⁱ, zoals het Nederlands Contact Punt van de OESO onlangs nog concludeerde in een zaak over investeerder APG's minderheidsbelang in Posco.⁵⁹ Een artikel in de Responsible Investor maakt ter verduidelijking een vergelijking met de verantwoordelijkheid voor de bevoorradingketen bij het analyseren van de OESO-richtlijnen: zoals kledingbedrijven verantwoordelijkheid accepteren voor de mogelijke mensenrechtenschendingen in de keten, zo zouden financiële instellingen een bepaalde mate van verantwoordelijkheid moeten accepteren voor mensenrechtenschendingen van bedrijven die financiële instellingen hebben gefinancierd.⁶⁰

Volgens de OESO richtlijnen brengt deze relatie de verantwoordelijkheid met zich mee om een schending te helpen voorkomen of te verminderen, ook wanneer een financiële instelling die schending niet zelf veroorzaakt heeft.⁶¹ Ook het Noorse Contact Punt van de OESO stelde onlangs, in oktober 2013, dat ook investeerders met een minderheidsbelang in een onderneming verantwoordelijkheid dragen in het voorkomen van mensenrechtenschendingen. Het Noorse Contact Punt maakt duidelijk dat niemand verwacht dat minderheidsinvesteerders voor een oplossing zorgen, dat is de verantwoordelijkheid van het bedrijf zelf. Desondanks wordt er verwacht dat investeerders hun invloed aanwenden om de situatie bij het mensenrechtenschendende bedrijf te bespreken: "Hoewel minderaandeelhouders wellicht creatiever met hun mogelijkheden zullen moeten omgaan om invloed uit te kunnen oefenen dan dat dit het geval is bij grootaandeelhouders, moeten minderaandeelhouders zich realiseren dat het hebben van invloed niet voortkomt uit een wiskundige berekening gelijk aan het percentage van eigendom. Minderheidsaandeelhouders kunnen hun invloed vergroten door gebruik te maken van diverse contractuele en niet contractuele instrumenten die op verschillende manieren en zowel alleen als in samenwerking met anderen kunnen worden toegepast."⁶²

ⁱ De OESO heeft zich in zijn uitspraak gericht op betrokkenheid door aandeelhouderschap. Hieruit kan niet geconcludeerd worden dat andere investeringsvormen geen betrokkenheid met zich meebrengen.

Financiële instellingen hebben dus een speciale verantwoordelijkheid met betrekking tot mensenrechten omdat zij, als aandeelhouder van een bedrijf of door middel van hun mandaat of contractuele afspraken, invloed kunnen uitoefenen op de bedrijven waarin zij investeren.⁶³ Hierdoor zijn ze in staat mensenrechten onder de aandacht te brengen en ondernemingen te stimuleren hun mensenrechtenprestaties te verbeteren en mensenrechtenschendingen te voorkomen. Indien schendingen hebben plaatsgevonden, kunnen financiële instellingen bedrijven stimuleren de negatieve gevolgen van hun activiteiten te erkennen, de schade zoveel mogelijk te herstellen en de slachtoffers te compenseren. Financiële instellingen kunnen zo een negatieve of juist positieve bijdrage leveren aan het gedrag van bedrijven met betrekking tot mensenrechten.⁶⁴

3.2 Financiële instellingen en de Guiding Principles

Krachtens de “Guiding Principles on Business and Human Rights”, beschreven in paragraaf 2.3.1 dragen financiële instellingen, zowel in hun eigen bedrijfsvoering als in hun zakelijke relaties met de bedrijven waarin zij investeren, een verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren.

Hoewel de Guiding Principles niet specifiek ingaan op de rol van financiële instellingen, geven zij met zoveel woorden aan dat “de verantwoordelijkheid om mensenrechten te respecteren volledig van toepassing (is) op alle bedrijven, onafhankelijk van de sector waarin zij opereren.”⁶⁵ De Guiding Principles gelden dus ook voor financiële instellingen. Wat er verwacht wordt van een bedrijf, in dit geval een financiële instelling, hangt zowel af van de ernst van een schending van de mensenrechten als van de aard van de betrokkenheid van het bedrijf bij de schending. De Guiding Principles zeggen hierover: “De mate van due diligence die nodig is om mensenrechten te respecteren staat niet vast. Noch is het gebaseerd op de mate van invloed die uitgeoefend kan worden. Juist niet. De mate van due diligence die nodig is om mensenrechten te respecteren wordt bepaald door de potentiële en feitelijke impact op mensenrechten die voortvloeit uit activiteiten van een bedrijf en de relaties die aan die activiteiten verbonden zijn.”⁶⁶

Ook vanuit de financiële instellingen wordt onderkent dat de Guiding Principles niet opgevat moeten worden als louter vrijwillige richtlijnen. De Thun Group of Banks is een informele groepering bestaande uit zeven internationale banken: Barclays, BBVA, Credit Suisse, ING Bank, RBS Group, UBS en UniCredit. In oktober 2013 publiceerde de Thun Group of Banks een discussiestuk over de Guiding Principles. Het discussiestuk legt uit hoe mensenrechtenbeleid uitgewerkt kan worden voor retail en private banking, corporate en investment banking en vermogensbeheer.⁶⁷ Aangespoord door drie recente ontwikkelingen beschouwt de Thun Groep de Guiding Principles als ‘law in the making’.⁶⁸ De drie recente ontwikkelingen zijn:

- De OESO-richtlijnen en International Finance Corporation-richtlijnen noemen sinds kort expliciet de Guiding Principles.
- De Europese Commissie heeft in oktober 2011 een nieuwe EU-strategie Corporate Social Responsibility 2011-2014 gepresenteerd. De Europese Commissie stelt dat CSR niet langer een vrijwillig bedrijfsinitiatief kan zijn. De nieuwe strategie ziet de Guiding Principles als minimumstandaard voor alle Europese bedrijven. De EU-strategie stelt dat investeringen ook onder CSR-beleid horen te vallen.
- In april 2012 hebben de EU en de Verenigde Staten zeven principes over verantwoord investeren geaccepteerd. De principes verwijzen naar de OESO-richtlijnen.

Als gevolg hiervan stelt de Thun Groep dat de Guiding Principles 16 t/m 21 van toepassing zijn op financiële instellingen. Deze Principes worden nader uitgewerkt in paragraaf 3.3.

3.3 Instrumenten ter voorkoming van betrokkenheid bij mensenrechtenschendingen

Principe 15 van de Guiding Principles benoemt de drie activiteiten die bedrijven zouden kunnen ondernemen om inhoud te geven aan hun verantwoordelijkheid om mensenrechten te respecteren. In de principes 16 t/m 21 worden deze drie activiteiten nader beschreven.⁶⁹ Hoe financiële instellingen deze principes zouden kunnen toepassen in relatie tot de bedrijven waaraan zij financiële diensten verlenen, wordt beschreven in de volgende secties.

3.3.1 Mensenrechtenbeleid

De financiële instelling zou zelf een beleidsverklaring kunnen opstellen waarin de instelling zich committeert aan het respecteren van mensenrechten. Volgens principe 16 van de Guiding Principles moet deze verklaring:

- goedgekeurd zijn op het hoogste niveau van de onderneming;
- gebaseerd zijn op relevante interne en/of externe expertise;
- duidelijk maken wat de onderneming op het gebied van mensenrechten verwacht van zijn personeel, zakenpartners en andere partijen die rechtstreeks verbonden zijn met haar activiteiten, producten of diensten;
- publiek beschikbaar zijn en zowel intern als extern gecommuniceerd naar het personeel, zakenpartners en andere relevante partijen;
- verder uitgewerkt worden in operationeel beleid en procedures die nodig zijn om de beleidsverklaring te verankeren in de hele onderneming.⁷⁰

De beleidsverklaring van de financiële instelling moet dus ook duidelijk maken wat de financiële instelling verwacht van de bedrijven waaraan financiële diensten worden verstrekt. Die verwachtingen zouden op hun beurt gebaseerd moeten zijn op de uitwerkingen van drie activiteiten die van de bedrijven waarin wordt geïnvesteerd mag worden verwacht: het opstellen van een beleidsverklaring, het uitvoeren van human rights due diligence en het inrichten van processen voor herstel van negatieve effecten.

3.3.2 Screening

Net als andere bedrijven, zouden ook financiële instellingen een screeningsproces op moeten zetten om nadelige effecten van hun activiteiten op mensenrechten te identificeren, te voorkomen en te beperken (Guiding Principle 17). Dit wordt ook wel human rights due diligence genoemd. Deze human rights due diligence kan uit de volgende elementen bestaan:

- Identificeren en beoordelen van de huidige en potentiële nadelige effecten op mensenrechten waarbij zij betrokken kunnen zijn door hun eigen activiteiten of door de activiteiten van hun zakenrelaties. Dit proces wordt *human rights impact assessment* genoemd (GP 18);
- De resultaten van de human rights impact assessment moeten geïntegreerd worden in relevante interne functies en processen, en passende maatregelen moeten genomen worden (GP 19);
- De ingevoerde maatregelen moeten gevolgd worden om te bepalen of de negatieve effecten op mensenrechten effectief aangepakt worden (GP 20);
- Extern rapporteren over de maatregelen die zijn genomen om negatieve effecten op mensenrechten aan te pakken (GP21).⁷¹

Voor financiële instellingen betekent dit dat zij zelf of via een externe data provider een human rights impact assessment maken van hun portfolio van leningen, beleggingen en andere financiële diensten. Zo kunnen ze analyseren welke bedrijven (waar zij financiële diensten aan verlenen) door hun activiteiten mogelijk nadelige effecten op mensenrechten hebben. En ze moeten beoordelen in welke sectoren en landen de kans hoog is dat dergelijke nadelige effecten optreden. Op basis van deze analyse kunnen ze bepalen bij welke bedrijven het nodig is additionele maatregelen te nemen om te trachten nadelige effecten op mensenrechten aan te pakken of te voorkomen.

Dit betekent dat de financiële instelling, voor alle bedrijven waarin belegd wordt of waaraan financiële diensten worden verleend, zal moeten beoordelen of het bedrijf zijn verantwoordelijkheid om mensenrechten te respecteren serieus neemt. De financiële instelling hoeft niet zelf een human rights due diligence uit te voeren voor de activiteiten van deze bedrijven. Maar de financiële instelling moet wel beoordelen of dit proces naar behoren is opgezet door het betreffende bedrijf. Deze controle kan het beste standaard in procedures en bedrijfsprocessen worden opgenomen. De intensiteit van de controle kan verschillen, afhankelijk van de impact van een bepaald bedrijf op de mensenrechten of de risico's die er aan een sector of land verbonden zijn.

Wat de financiële instelling doet om de nadelige effecten op mensenrechten te identificeren, te voorkomen en te beperken wordt idealiter door een intern controle- en toezichtstelsel gecontroleerd. Interne procedures aangaande klanten (Know Your Customer, KYC), compliance en risicomanagement zullen daarop moeten worden aangepast. Wanneer blijkt dat belegd wordt in, of dat financiële diensten worden verstrekt aan bedrijven die hun verantwoordelijkheid om mensenrechten te respecteren niet serieus nemen, moet het interne controle- en toezichtstelsel er voor zorgen dat de respons van de financiële instelling adequaat is.

3.3.3 Engagement

Een studie van Eurosif (september 2013) beschrijft engagement door financiële instellingen als de dialoog tussen directie en bestuur van een bedrijf enerzijds en investeerders in dat bedrijf anderzijds. Door proactief de dialoog aan te gaan met een onderneming, kunnen financiële instellingen informatie verkrijgen en het gedrag van onderneming beïnvloeden. Zodoende kunnen zij bijdragen aan betere duurzaamheidsprestaties.⁷²

Ook The UK Stewardship Code van de Britse Financial Reporting Council hecht veel belang aan engagement, als onderdeel van *stewardship* (rentmeesterschap), omdat het de waarde van een onderneming, die uiteindelijk ook ten goede komt aan de eigenaar, beschermt en vergroot.⁷³

Engagement, of het aangaan van een dialoog met een bedrijf waarmee een zakelijke relatie wordt onderhouden, kan proactief of reactief ingezet worden door één financiële instelling of door een samenwerking van meerdere financiële instellingen.

Eurosif onderscheidt de volgende fases in een engagementtraject:⁷⁴

- Definiëren: schrijf een beleid voor engagement, inclusief doelen en onderwerp;
- Observeren: identificeer bedrijven met een risico en selecteer degene die voor engagement in aanmerking komen;
- Handelen: stel redelijk doelstellingen en een bijbehorende strategie voor elk bedrijf en start met engagement;
- Reageren: evalueer na de eerste uitkomsten of de strategie moet worden aangepast (verder engagen, samenwerking met andere financiële instellingen) of dat het engagementtraject beëindigd wordt;

- Communiceren: meet de resultaten en communiceer de uitkomsten naar klanten en andere belanghebbenden.

Met betrekking tot mensenrechten is engagement met name relevant wanneer blijkt dat een onderneming niet voldoende aandacht heeft voor mensenrechten, de onderneming een human rights due diligence proces niet naar behoren heeft uitgevoerd of de context waarin een bedrijf opereert of wil opereren grote of additionele mensenrechtenrisico's met zich mee brengt. Een financiële instelling kan een bedrijf in een dergelijk geval middels een dialoog aanmoedigen diens verantwoordelijkheid om mensenrechten te respecteren serieus te nemen. De verschillende verdragen, richtlijnen en initiatieven, zoals beschreven in Hoofdstuk 2 kunnen daarbij als basis voor gesprek dienen en kunnen investeerders helpen heldere verwachtingen te communiceren aan de ondernemingen.

Wanneer blijkt dat belegd wordt in, of financiële diensten worden verstrekt aan bedrijven die door hun handelen of nalaten nadelige effecten op mensenrechten hebben veroorzaakt of daaraan hebben bijgedragen, is het van belang dat er duidelijkheid komt over de oorzaak van de schendingen en over de wijze waarop een bedrijf er voor zal zorgen schendingen in de toekomst te voorkomen. Daarnaast is het van belang dat de betreffende ondernemingen legitieme processen voor het herstel van die nadelige effecten opzetten of daarin participeren (Guiding Principle 21). Voor financiële instellingen betekent dit enerzijds dat ze zich middels een reactief engagementproces bij de betrokken bedrijven kunnen laten informeren over de aard en de oorzaak van de schending(en). Daarnaast kunnen ze de bedrijven aansporen adequate maatregelen te nemen en herstelprocessen op te zetten. Wanneer de belegging of financiële dienst direct en in hoge mate aan de nadelige effecten op mensenrechten heeft bijgedragen, door bijvoorbeeld de belangrijkste financier van een specifiek project te zijn, kan de financiële instelling ook zelf in een dergelijk herstelproces participeren.

Er zit echter wel een grens aan de invloed die financiële instellingen kunnen uitoefenen op de bedrijven waarin ze investeren. Financiële instellingen hebben vaak duizenden beleggingen, maar investeren slechts in beperkte mate in benodigde capaciteit om mensenrechtenrisico's bij deze beleggingen tegen te gaan. Daarom is het meestal niet mogelijk met alle bedrijven die mogelijk risico lopen het gesprek aan te gaan. Financiële instellingen maken daarom een selectie van bedrijven op basis van diverse factoren: risico, reputatie, materialiteit, regionale of thematische focus en hoogte van aandelenbezit. De daadwerkelijke impact van een bedrijf op het milieu of de samenleving is een, maar niet altijd het beslissende selectie criterium. Het Deense Instituut voor Mensenrechten introduceerde in 2011, in samenwerking met UN Global Compact, de Arc of Human Rights Priorities. In dit rapport wordt duidelijk gemaakt dat in sommige situaties de impact van de activiteiten van een bedrijf op mensenrechten zo groot is, dat hier in de selectie van engagementkandidaten prioriteit aangegeven zou moeten worden.⁷⁵

De mate van invloed van financiële instellingen op de bedrijven waar het een zakelijke relatie mee onderhoudt, wordt bepaald door een wisselwerking van diverse factoren, zoals de aard en de reputatie van de financiële instelling, de aard van de relatie met het betreffende bedrijf, de mate waarin het bedrijf ook door andere financiële instellingen op haar mensenrechtenprestaties wordt aangesproken, de omvang en de duur van de investering en de potentiële invloed van de slechte ESG-prestaties op de winst en reputatie van de onderneming.⁷⁶

Uiteindelijk is het de onderneming die bepaalt hoeveel prioriteit wordt gegeven aan het respecteren van mensenrechten in haar bedrijfsactiviteiten. Wanneer een bedrijf (het respecteren van) mensenrechten niet belangrijk vindt, of er telkens voor kiest te opereren in gebieden waar mensenrechtenschendingen niet voorkomen kunnen worden, zal een engagementproces niet leiden tot het voorkomen of verminderen van mensenrechtenschendingen. Ook staan niet alle bedrijven open voor 'bemoeienis' van hun aandeelhouders.

Of een engagementtraject succesvol is, wordt dus voor een belangrijk deel bepaald door de mate van invloed van een financiële instelling, de aard, frequentie en context van de mensenrechtenschendingen en de welwillendheid van een bedrijf om met haar stakeholders te communiceren en om haar mensenrechtenprestaties te verbeteren.

3.3.4 Uitsluiting

Wanneer in een engagementtraject blijkt dat met een bedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt, kunnen financiële instellingen ervoor kiezen de zakelijke relatie met dit bedrijf te beëindigen. Het bedrijf wordt dan op een uitsluitingslijst of zwarte lijst geplaatst.

Er zijn ook voorbeelden waarbij engagement überhaupt niet zinnig is. Bijvoorbeeld wanneer een bedrijf betrokken is bij specifieke activiteiten die altijd tot ernstige schendingen leiden, wanneer een bedrijf actief is in een dusdanig kwetsbaar gebied dat schendingen niet uit kunnen blijven of wanneer duidelijk is dat andere financiële instellingen een intensief engagementtraject met het beoogde bedrijf op een zelfde onderwerp negatief hebben afgesloten. Wanneer uit de initiële screening blijkt dat mensenrechten ernstig en structureel zijn en alles er op wijst dat corrigerende maatregelen weinig kans van slagen (lijken te) hebben, zou dit voor de financiële instelling - die niet betrokken wil zijn bij mensenrechtenschendingen - een reden kunnen zijn om niet (meer) in het bedrijf te willen investeren.

De Guiding Principles stellen in dit verband dat "Er situaties zijn waarin een onderneming de benodigde invloed mist om middels een zakelijke relatie negatieve effecten van opereren te vermijden of verminderen en dat het ook niet in staat is die invloed te vergroten. In een dergelijke situatie zou de onderneming moeten overwegen de relatie te beëindigen."⁷⁷

Uit een recent onderzoek blijkt dat het verzet onder financiële instellingen tegen het uitsluiten van ondernemingen die zich onverantwoord gedragen afneemt en dat steeds vaker bedrijven uitgesloten worden als gevolg van betrokkenheid bij mensenrechtenschendingen. In Europa steeg het gebruik van deze verantwoord beleggen strategie tussen 2009 en 2011 met 54% en wordt deze inmiddels toegepast voor een bedrag van meer dan 2.340 miljard euro.⁷⁸ Het onderzoek toont verder aan dat het uitsluiten van grote, beursgenoteerde bedrijven door enkele, individueel opererende financiële instellingen meestal geen structurele verandering zal brengen, maar dat financiële instellingen, wanneer ze hun activiteiten meer coördineren en daarbij ondersteund worden door de publieke opinie en de media, wel degelijk grenzen kunnen verleggen.⁷⁹

3.3.5 Rapportage

Ook het extern rapporteren over de maatregelen die zijn genomen om negatieve effecten op mensenrechten aan te pakken, is een onderwerp waarop de Guiding Principles toezien. Uit GP21 vloeit voort dat financiële instellingen zouden moeten rapporteren over wat er op dit gebied is gedaan en wat er is bereikt. Het verslag maakt duidelijk welke stappen de financiële instelling heeft genomen en welke conclusies zijn getrokken.⁸⁰

3.3.6 Toepassing instrumenten bij verschillende vormen van financiering

Screening, engagement en uitsluiting kunnen bij alle vormen van financiering worden toegepast. De mogelijkheden en de wijze van toepassing verschillen echter per financieringscategorie. We bespreken hier de meest voorkomende, in dit rapport onderzochte vormen van financiering.

- **Kredieten**

In het geval van kredieten is het belangrijk dat voordat een overeenkomst wordt aangegaan, de aard van de activiteiten, het gedrag van de potentiële klant en de daaruitvoortkomende impact op mensenrechten grondig wordt geanalyseerd. Wanneer de potentiële klant niet voldoet aan het mensenrechtenbeleid van de klant, kan de bank nog voor dat de overeenkomst wordt aangegaan een engagementtraject met de klant aan gaan. Belangrijke afspraken over (toekomstige) verbeteringen kunnen dan opgenomen worden in de kredietovereenkomst. Wanneer een kredietovereenkomst eenmaal is aangegaan, kan financiering alleen in uitzonderlijke situaties, bijvoorbeeld wanneer de klant niet eerlijk is geweest over de aan de bank verstrekte informatie, worden stopgezet. Kredieten worden dan bevroren. In de praktijk gebeurt dit zelden.

Wanneer de potentiële klant niet voldoet aan het mensenrechtenbeleid van de klant, kan de bank een bedrijf wel uitsluiten van financiering. Dit betekent dat in het geheel niet in dit bedrijf of onderliggende dochters geïnvesteerd mag worden.

Banken hebben daarnaast de mogelijkheid specifieke transacties en/of activiteiten van klanten in specifieke regio's uit te sluiten. Dit betekent dat wel in het bedrijf, maar niet in onderliggende specifieke projecten of dochters van het bedrijf geïnvesteerd mag worden. Doordat fondsen intern geheralloceerd kunnen worden, kunnen banken bij een dergelijk gedeeltelijke uitsluiting echter niet verzekerd zijn dat hun gelden niet worden aangewend voor onwenselijke doeleinden; de enige manier om dit uiteindelijk zeker te weten is door geheel niet in het betreffende bedrijf te investeren. Een schriftelijke verklaring biedt geen garantie.

- **Aandelen en bedrijfsobligaties**

Doordat aandelen over het algemeen makkelijk gekocht en verkocht kunnen worden, kunnen screening en engagement zowel worden toegepast voordat aandelen gekocht worden, alsook wanneer aandelen al in bezit zijn. Zowel uitsluiting en selectie van bedrijven binnen de portefeuille, evenals engagement geeft de belegger vele manieren om verantwoordelijkheid voor mensenrechten in haar investeringsbeslissingen te integreren.

Financiële instellingen die aandelen van bedrijven bezitten, kunnen bovendien een rol als actief aandeelhouder vervullen door actief gebruikt te maken van het stemrecht dat vastzit aan het bezitten van aandelen.⁸¹ In een meerderheid van gevallen geldt dat een financiële instelling voor elk aandeel dat bezit wordt, een stem uit mag brengen op elk van de agendapunten die tijdens een Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AVA) van een bedrijf waarvan het aandelen bezit in stemming wordt gebracht. De meeste agendapunten worden geformuleerd door het bestuur van het bedrijf in kwestie. Door voor, of juist tegen een agendapunt van het bestuur te stemmen, kunnen aandeelhouders laten zien in hoeverre ze tevreden zijn met de huidige (duurzaamheids) prestaties en plannen van het bedrijf.

Daarnaast hebben aandeelhouders zelf ook de mogelijkheid om resoluties op de agenda te laten plaatsen, indien ze aandacht voor specifieke activiteiten en/of thema's, zoals mensenrechten, willen vragen. Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen is een krachtig instrument. Door proactief te stemmen en relevante resoluties in te dienen of te ondersteunen, kunnen financiële instellingen een duidelijk signaal geven naar het bedrijf over waar verbetering verwacht wordt. Wanneer een meerderheid van de aandeelhouders van een bedrijf tegen een agendapunt van het bestuur stemt, wordt het bestuur gedwongen naar een alternatief te zoeken. Wanneer er een meerderheid van stemmen is voor een resolutie die het bedrijf vraagt een mensenrechtenbeleid op te stellen, is het bedrijf bijvoorbeeld verplicht een dergelijk beleid op te stellen.

Er zijn twee belangrijke verschillen in mogelijkheden tussen beleggingen in aandelen en bedrijfsobligaties. Ten eerste ontbreekt bij obligatiehouders het stemrecht. Er kan dus niet worden gestemd op aandeelhoudersvergaderingen. Ten tweede zijn bedrijfsobligaties over het algemeen minder liquide. Dat wil zeggen dat deze minder makkelijk kunnen worden gekocht en verkocht. Daarom is het voor financiële instellingen die beleggen in bedrijfsobligaties belangrijk ook voordat de obligaties zijn uitgegeven, goed gebruik te maken van de instrumenten van screening en engagement.

- **Uitgifte van aandelen of obligaties**
Net als bij bezit van aandelen of obligaties kunnen financiële instellingen invloed uitoefenen door (potentiële) investeringen te screenen, te engagen en /of uit te sluiten. Een groot verschil is echter dat de invloed van de financiële instelling verdwijnt wanneer de aandelen of obligaties eenmaal uitgegeven zijn. Wanneer een bedrijf niet voldoet aan het mensenrechtenbeleid van financiële instelling, is het dus belangrijk dat de financiële instelling voor de uitgifte van aandelen of obligaties een engagementtraject met het bedrijf aangaat.

Hoofdstuk 4 Onderzoeksmethodologie

4.1 Onderzoeksdoel

Met behulp van dit praktijkonderzoek wordt beoordeeld of 16 financiële instellingen, de concerns van bankgroepen en verzekeringsgroepen geselecteerd in het kader van de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer, zich in hun investeringspraktijk houden aan internationale normen op het gebied van mensenrechten. Daartoe wordt onderzocht in hoeverre de geselecteerde banken en verzekeraars, in de zakelijke relaties die zij onderhouden met 10 delfstofwinnende bedrijven, de instrumenten van screening, engagement en uitsluiting, zoals beschreven in de paragrafen 3.3.2, 3.3.3 en 3.3.4 inzetten om schendingen van mensenrechten te helpen voorkomen en de mensenrechtenprestaties van hun investeringen te verbeteren. Het toetsen van mensenrechtenbeleid en rapportage, zoals beschreven in de paragrafen 3.3.1 en 3.3.5 valt buiten de scope van dit onderzoek.

Het onderzoek richt zich op de zakelijke relaties die de 16 Nederlandse banken en verzekeraars de afgelopen vier jaar - door middel van bankdiensten, verzekeringsbeleggingen en vermogensbeheer - hadden met tien geselecteerde delfstofwinnende bedrijven, die mogelijk betrokken zijn bij schendingen van mensenrechten. Met 'mogelijk betrokken' wordt bedoeld dat deze bedrijven in meerdere gezaghebbende bronnen geassocieerd worden met schendingen van de mensenrechten. Van de tien geselecteerde bedrijven zal de (vermeende) betrokkenheid bij schendingen van mensenrechten beknopt worden beschreven in Hoofdstuk 5.

Voor de financiële instellingen die zakelijke relaties hebben met de geselecteerde bedrijven in de mijnbouwsector en de olie- en gassector, zal beoordeeld worden of 'due diligence' toegepast wordt ten aanzien van hun zakelijke relaties, of ze hun invloed gebruiken om te stimuleren dat hun zakelijke relaties, bedrijven in de mijnbouwsector en de olie- en gassector, invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om mensenrechten te respecteren. Daar waar er schendingen van mensenrechten plaatsgevonden hebben, wordt beoordeeld of financiële instellingen met hun zakelijke relaties werken aan adequate herstelwerkzaamheden en genoegdoening voor slachtoffers. Tot slot wordt er beoordeeld welke doelstellingen financiële instellingen formuleren ten aanzien van het daadwerkelijk uitblijven of afnemen van mensenrechtenschendingen bij de geselecteerde delfstofwinnende bedrijven, in hoeverre er afspraken gemaakt worden met de bedrijven en in hoeverre er consequenties aan deze afspraken verbonden worden.

4.2 Onderzoeksgroep

In dit praktijkonderzoek is beoordeeld of 16 financiële instellingen, bankgroepen en verzekeringsgroepen geselecteerd in het kader van de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer, zich in hun investeringspraktijk houden aan internationale normen op het gebied van mensenrechten.

De 16 financiële instellingen die in dit praktijkonderzoek worden onderzocht zijn geselecteerd in het kader van de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer. Tabel 1 geeft een overzicht van de 10 bankgroepen die in de Eerlijke Bankwijzer zijn opgenomen, inclusief de merknamen die ze in Nederland voor bankdiensten gebruiken.ⁱ

ⁱ Negen bankgroepen zijn geselecteerd door de Eerlijke Bankwijzer op basis van hun marktaandeel op de Nederlandse markt voor betaal- en spaarrekeningen. Triodos Bank is als tiende bankgroep geselecteerd omdat de bank een specifieke plek inneemt op de Nederlandse bankenmarkt. Voor achtergronden zie verder: http://www.eerlijkebankwijzer.nl/media/25244/eerlijke_bankwijzer_13e_update_130425_rev_130617.pdf

Tabel 1 Bankgroepen opgenomen in de Eerlijke Bankwijzer

Bankgroep	Merkenamen bankdiensten in Nederland
ABN Amro	ABN Amro Bank, MoneYou
Aegon	Aegon Bank, Knab
ASN Bank ⁱ	ASN Bank
Delta Lloyd	Delta Lloyd Bank
ING	ING Bank, Nationale-Nederlanden Bank, WestlandUtrecht Bank
NIBC	NIBC Bank
Rabobank	Rabobank, Friesland Bank
Triodos	Triodos Bank
SNS Reaal	SNS Bank, RegioBank
Van Lanschot	Van Lanschot

Tabel 2 geeft een overzicht van de 10 verzekeringsgroepen die in de Eerlijke Verzekeringwijzer zijn opgenomen, inclusief de merkenamen die ze in Nederland voor verzekeringen gebruiken.ⁱⁱ

Tabel 2 Verzekeringsgroepen opgenomen in de Eerlijke Verzekeringwijzer

Verzekeringsgroep	Merkenamen verzekeringen in Nederland
Achmea	Achmea, Agis, Avéro, Centraal Beheer, FBTO, Inshared, Interpolis, OZF, Prolife, Syntrus, Woonfonds, Zilveren Kruis
Aegon	Aegon, Kroodle, Optas
Allianz	Allianz, Allsecur, London Verzekeringen, Royal Nederland, Zwolsche Algemeene
APG	Loyalis
ASR Nederland	a.s.r., Budgio, Crisper, De Amersfoortse, Ditzo, Europeesche Verzekeringen, Ardanta
Delta Lloyd	ABN Amro Verzekeringen, Be Frank, Delta Lloyd, Erasmus Leven, Nationaal Spaarfonds, Ohra
Generali	Generali
ING	AZL, ING, Movir, Nationale-Nederlanden
Legal & General	Legal & General
SNS Reaal	Proteq, Reaal, Zelf, Zwitserleven

ⁱ ASN Bank is een volledige dochter van SNS Reaal, maar wordt apart behandeld omdat de bank een formeel eigen beleid voert en zelfstandig bij de grootste tien banken op de Nederlandse spaarmarkt hoort.

ⁱⁱ De tien verzekeringsgroepen met het grootste marktaandeel op de markt voor levensverzekeringen zijn geselecteerd. Voor nadere uitleg over de (implicaties van de) beoordeling van de verzekeraars op concernniveau: <http://www.eerlijkeverzekeringwijzer.nl/veelgestelde-vragen/>
Voor verdere achtergronden: http://www.eerlijkeverzekeringwijzer.nl/media/51999/beleidsonderzoek_eerlijke_verzekeringwijzer_16_sept._13.pdf

Uit een vergelijking van Tabel 1 met Tabel 2 blijkt dat vier van de voor de Eerlijke Bankwijzer geselecteerde bankgroepen, namelijk Aegon, Delta Lloyd, ING en SNS Reaal, zijn ook opgenomen in de Eerlijke Verzekeringswijzer. Daarmee komt het totaal aantal te onderzoeken financiële instellingen op 16.

Alle zakelijke relaties van deze financiële instellingen met de geselecteerde bedrijven, inclusief de zakelijke relaties van hun zuster- en dochterbedrijven in binnen- en buitenland, zijn relevant voor dit onderzoek. Bij de beoordeling wordt onderscheid gemaakt tussen drie soorten zakelijke relaties: bankdiensten, verzekeringsbeleggingen en vermogensbeheer.

4.3 Definities

In dit praktijkonderzoek worden de volgende definities gehanteerd:

- *Financiële of zakelijke relatie*: een relatie tussen een bank- of verzekeringsgroep en een delfstoffenwinnend bedrijf als gevolg van een of meerdere bankdiensten, een of meerdere verzekeringsbeleggingen of een of meerdere investeringen in het kader van vermogensbeheer.
- *Bankdiensten*: alle vormen van kredietverstrekking door de bank, beleggingen voor eigen rekening en financiële diensten in het kader van *investment banking* (underwriting, fusies & overnames, etc.).
- *Investerings in het kader van vermogensbeheer*: beleggingen voor klanten, via beleggingsfondsen, institutionele mandaten en discretionair beheer voor particuliere klanten. Beleggingen van verzekeringspremies door de verzekeraar zelf vallen binnen dit onderzoek niet onder investeringen in het kader van vermogensbeheer.
- *Verzekeringsbeleggingen*: Beleggingen van verzekeringspremies door de verzekeraar die op de balans van de verzekeraar staan. Deze categorie omvat zowel de beleggingen voor rekening en risico van de verzekeraar als de beleggingen voor rekening en risico van de polishouder op de balans van de verzekeraar.
- *Delfstofwinnende bedrijven*: het onderzoek richt zich op de tien geselecteerde bedrijven die actief zijn in de winning, verwerking en handel van/in olie, gas en minerale grondstoffen, en die mogelijk betrokken zijn bij schendingen van mensenrechten van lokale bevolkingsgroepen in de gebieden waar zij actief zijn.

4.4 Onderzoeksopzet

4.4.1 Selectie delfstofwinnende bedrijven

Als eerste stap in dit onderzoek zijn 10 delfstofwinnende bedrijven geselecteerd die volgens diverse onafhankelijke bronnen, zoals OECD National Contact Points, International Health Tribunal en verklaringen van de bedrijven zelf, betrokken zijn bij of worden geassocieerd met mensenrechtenschendingen, waarbij is gekeken naar de volgende selectiecriteria:

- Bedrijven zijn betrokken of worden geassocieerd met ernstige mensenrechtenschendingen als gevolg van het niet respecteren van landrechten en FPIC, milieuschade of milieurampen en opereren van bedrijven in conflictgebieden.
- De betreffende mensenrechtenschendingen worden voldoende onderbouwd/beargumenteerd in betrouwbare bronnen.

- De mensenrechtenschendingen zijn niet gedateerd (niet ouder dan 4 jaar). Daarmee wordt bedoeld dat de bedrijven in de afgelopen vier jaar (1 juli 2009 tot 1 juli 2013) mogelijk betrokken waren bij mensenrechtenschendingen, dat nog steeds zijn of de afgelopen jaren de schade van eerdere schendingen moesten herstellen.
- De bedrijven zijn bij voorkeur beursgenoteerd.

Op basis van bovenstaande criteria zijn de volgende tien bedrijven geselecteerd:

1. Barrick Gold	Canada
2. Freeport-McMoran Copper & Gold	Verenigde Staten
3. Glencore Xstrata	Zwitserland
4. Goldcorp	Canada
5. Oil and Natural Gas Corporation (ONGC)	India
6. PetroChina / CNPC	China
7. Posco	Zuid-Korea
8. Royal Dutch Shell	Nederland
9. Trafigura	Nederland
10. Vedanta Resources	Groot-Brittannië

Van deze tien bedrijven is betrokkenheid bij schendingen van mensenrechten beknopt beschreven in een korte profielschets. Hierbij wordt telkens verwezen naar meer gedetailleerde rapporten. Omdat zowel de bedrijven als de aard, frequentie en ernst van de gevonden mensenrechtenschendingen unieke kenmerken hebben, zal bij elk bedrijf worden aangegeven welke relevantie het opnemen van het bedrijf heeft in het kader van dit onderzoek.

4.4.2 Vaststellen zakelijke c.q. financiële relaties

Het onderzoek naar de zakelijke relaties tussen de 16 financiële instellingen en de 10 delfstofwinnende bedrijven is als volgt uitgevoerd:

- Op basis van openbare bronnen is onderzocht of de financiële instellingen zakelijke relaties hebben onderhouden met de geselecteerde mijnbouw- en olie- en gasbedrijven, door middel van bankdiensten, verzekeringsbeleggingen en/of investeringen in het kader van vermogensbeheer.
- Het onderzoek richt zich op de periode 1 juli 2009 tot 1 juli 2013. Zakelijke relaties die zijn aangegaan na 1 juli 2009, of die na deze datum bewust zijn verlengd, vallen binnen de onderzoeksperiode. Uitstaande leningen die voor 1 juli 2009 verstrekt zijn, vallen buiten de periode, tenzij de lening na 1 juli 2009 bewust is verlengd. Omdat beleggingen zonder problemen op korte termijn verkocht kunnen worden, wordt van beleggingen die voor 2009 zijn gekocht maar na 1 januari 2010 nog werden aangehouden, wordt aangenomen dat zij binnen de periode vallen. Voor de case van Trafigura geldt een andere periode, namelijk 7,5 jaar. Hiervoor is gekozen om ook de eventuele reacties van financiële instellingen op de illegale dumping van het chemische afval in Ivoorkust alsmede het gehele proces van genoegdoening in de beoordeling mee te kunnen nemen.

- In Hoofdstuk 6 van dit onderzoeksrapport wordt voor iedere financiële instelling vermeld aan welke van de geselecteerde bedrijven de financiële instelling bankdiensten heeft verstrekt of in welke van de geselecteerde bedrijven de financiële instelling in het kader van verzekeringsbeleggingen of vermogensbeheer belegd heeft. De banken die in de Eerlijke Bankwijzer zijn opgenomen, zullen in principe worden beoordeeld op bankdiensten en vermogensbeheer. De verzekeraars die in de Eerlijke Verzekeringswijzer zijn opgenomen worden in principe beoordeeld op verzekeringsbeleggingen en vermogensbeheer. Bank-verzekeraars die zowel in de Eerlijke Bankwijzer als in de Eerlijke Verzekeringswijzer zijn opgenomen worden op alle drie de categorieën beoordeeld. In Tabel 3 wordt per financiële instelling aangegeven op welke financieringsvorm ze beoordeeld wordt.

Tabel 3 Financieringsvormen waarop financiële instellingen worden beoordeeld

Financiële instelling	Bankdiensten	Vermogensbeheer	Verzekeringsbeleggingen
ABN Amro	x	x	
Achmea		x	x
Aegon	x	x	x
Allianz		x	x
APG (Loyalis)		x	x
ASN	x	x	
ASR			x
Delta Lloyd	x	x	x
Generali		x	x
ING	x	x	x
Legal & General		x	x
NIBC	x	x	
Rabobank	x	x	
SNS Reaal	x	x	x
Triodos	x	x	
Van Lanschot	x	x	

- Bij de financiële instellingen waarbij geen zakelijke relatie met de gevonden bedrijven gevonden is, is nagegaan in hoeverre dit een correcte weergave van de werkelijkheid is. Vooral in het geval van verzekeringsbeleggingen is de portfolio meestal niet transparant. Een uitzondering hierop vormen verzekeringsbeleggingen van Amerikaanse dochters van verzekeraars. Aan verzekeraars is daarom additioneel en expliciet gevraagd om zelf openheid te geven over hun portfolio. Indien de financiële instelling aangeeft, anders dan op grond van de openbare bronnen kon worden vastgesteld, wel een zakelijke relatie met één of meerdere instellingen te onderhouden, zal deze relatie op eenzelfde manier behandeld worden als de op grond van de openbare bronnen vastgestelde zakelijke relaties.

4.4.3 Analyse en beoordeling

De analyse van de invulling van de verantwoordelijkheid om mensenrechten te respecteren door de 16 financiële instellingen is als volgt uitgevoerd:

- Met de financiële instellingen die een zakelijke relatie onderhouden met de gevonden bedrijven, is een gestructureerd interview gehouden over de instrumenten die zij inzetten om het respecteren van mensenrechten door delfstofwinnende bedrijven te verbeteren. Dit geldt ook voor de financiële instellingen die geen zakelijke relatie onderhouden met de geselecteerde bedrijven, maar wel instrumenten inzetten om het respecteren van mensenrechten door een of meerdere van de 10 geselecteerde bedrijven te verbeteren.

In dit interview is ingegaan op alle instrumenten die financiële instellingen kunnen hanteren. Het gaat daarbij onder meer over de vraag hoe bedrijven gescreend worden, of en hoe engagement plaatsvindt, de duur van de gesprekken, het niveau waarop gesprekken plaatsvinden, de inhoud van de gesprekken en de afspraken die met de bedrijven worden gemaakt. De financiële instellingen is gevraagd de antwoorden te onderbouwen met documentatie met betrekking tot de bedrijven: screeningsrapporten, engagement programma's en doelstellingen, monitoringrapportages, gespreksverslagen, correspondentie, plannen van bedrijven, voortgangsrapportages, specifieke afspraken met cliënten, contracten, etc. Om de cliëntvertrouwelijkheid niet in gevaar te brengen, waren de onderzoekers bereid om een geheimhoudingsverklaring te ondertekenen en worden geen documenten gekopieerd. Banken hebben de mogelijkheid gekregen om bepaalde stukken te anonimiseren.

- Door de onderzoeksuitkomsten te vergelijken met het vooraf vastgestelde beoordelingskader (zie paragraaf 4.5), zijn de activiteiten van de financiële instellingen beoordeeld. Iedere financiële instelling heeft, afhankelijk van de gevonden investeringsvormen, één, twee of drie scores gekregen: een score voor bankdiensten, een score voor verzekeringsbeleggingen en een score voor vermogensbeheer.
- Wanneer de financiële instelling niet bereid was om antwoorden te onderbouwen met relevante documentatie, zijn de betreffende antwoorden niet meegeteld in de score van de financiële instelling. Voor de beoordeling wordt het achterwege laten van onderbouwing in het bijzonder zwaar meegewogen bij de elementen over screening, engagement gesprekken en gemaakte afspraken. De financiële instelling dient voor de elementen over screening met beleidsstukken, vragenlijsten of andere tools aan te tonen waarop zij screent en voor de elementen over gesprekken en afspraken aan te tonen dat er over mensenrechten wordt gesproken met bedrijven.
- In het onderzoeksrapport zal worden beschreven en geanalyseerd wat de financiële instellingen doen om het respecteren van de mensenrechten door delfstofwinnende bedrijven te bevorderen en verbeteren. Op basis van de onderzoeksbevindingen zullen aanbevelingen worden opgesteld over hoe financiële instellingen hun verantwoordelijkheid met betrekking tot dit onderwerp - waar nodig - beter in hun bedrijfsprocessen kunnen verankeren.

4.5 Beoordelingskader

Banken zullen worden beoordeeld op bankdiensten en vermogensbeheer. Verzekeraars worden beoordeeld op verzekeringsbeleggingen en vermogensbeheer. Bank-verzekeraars worden op alle drie de categorieën beoordeeld (zie Tabel 3). Het resultaat is maximaal drie scores per financiële instelling op een schaal van 1 tot 10.

In hoeverre banken, verzekeraars en vermogensbeheerders voldoen aan de specifieke elementen is onderzocht aan de hand van documentatie. Bij gebrek aan documentatie zijn punten niet toegekend. In het geval van vermogensbeheerders en verzekeraars is bedrijfsspecifieke documentatie vereist. Wanneer een verzekeraar of vermogensbeheerder voor meer dan de helft van de bedrijven waarin het investeert relevante documentatie kon laten zien, wordt aan een element voldaan. In het geval van bankdiensten golden afwijkende documentatie eisen. Hier is niet vastgehouden aan de eis van bedrijfsspecifieke documentatie. Wanneer een bank aan de hand van minimaal twee geanonimiseerde documenten kan aantonen dat het aan een element voldoet, is het punt toegekend. Door het aantal elementen waaraan voldaan wordt op te tellen en vervolgens te delen door het totaal aantal, dat van toepassing is, is de score bepaald.

Een financiële instelling die niet meewerkt aan het onderzoek en/of niet transparant is, krijgt score 1. Een financiële instelling die geen diensten verleent aan de geselecteerde bedrijven en waarbij deze keuze niet gebaseerd is op de screening van de bedrijven (elementen 1-2 en 7) kunnen niet worden aangetoond) krijgt de score 'niet actief'.

De resultaten zijn opgenomen in een profiel waarin een beschrijving wordt gegeven van de activiteiten en de documentatie die de financiële instelling heeft overlegd ter onderbouwing. Er is geen gedetailleerde of vertrouwelijke informatie over specifieke uitsluitingen of engagementtrajecten in het profiel worden opgenomen.

De scores die aan de financiële instellingen worden toegekend voor bankdiensten, vermogensbeheer en verzekeringsbeleggingen zullen worden gebaseerd op de volgende elementen:

De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:

1. Incidenteel
2. Structureel

In de screening van delfstofwinnende bedrijven wordt consequent aandacht besteed aan de volgende vragen:

3. Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;
4. Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (*human rights due diligence*);
5. Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.
6. Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.
7. Als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien. Bij de beoordeling van dit criterium zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven. Indien een financiële instelling een geselecteerd bedrijf heeft uitgesloten van investering wordt de volgende additionele informatie gevraagd:
 - Waarom een bedrijf van investering is uitgesloten;
 - Wanneer een bedrijf van investering is uitgesloten;

- Doelstelling en verloop van eventueel voorafgaand engagement traject;
 - Of en hoe vaak de beslissing tot uitsluiten wordt geëvalueerd.
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren:

Indien de financiële instelling gesprekken voert met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven, wordt de volgende additionele informatie gevraagd:

- Wat de concrete doelstellingen van engagement zijn;
- Wanneer het engagement traject als (niet) succesvol wordt gezien;
- Wanneer het engagement traject wordt geëvalueerd;
- Wanneer het engagement traject uiterlijk wordt beëindigd.

De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:

10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;
 11. Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);
 12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.
 13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren:

De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:

15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;
 16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;
 17. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.
 18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen
19. De financiële instelling legt de (met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven) gemaakte afspraken vast in krediet- of dienstverleningscontracten.
20. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;

21. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.
22. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.

Dit zijn 22 elementen in totaal. Voor banken en verzekeraars die niet beleggen in delfstofwinnende bedrijven is element 8 niet van toepassing. Voor financiële instellingen die alleen beleggen in mijnbouw- en olie- en gasbedrijven, is element 19 niet van toepassing. Voor financiële instellingen die element 7 overtuigend kunnen aantonen, zijn de elementen 8-22 niet van toepassing. Element 22 is niet van toepassing voor financiële instellingen die de overige elementen al kunnen aantonen.

Bij de financiële instellingen waar geen zakelijke relatie met een aantal of alle gevonden bedrijven gevonden is, is nagegaan in hoeverre het gebrek aan een zakelijke relatie een direct gevolg is van het Verantwoord Investeren beleid van de betreffende instelling. Daartoe is de financiële instelling gevraagd ook bij deze bedrijven de vragen 1, 2 en 7 te beantwoorden en de uitsluitingscriteria en uitsluitingslijst op te sturen of in te laten zien. Met de financiële instellingen die geen diensten verlenen aan de geselecteerde bedrijven, maar wel instrumenten inzetten om het respecteren van mensenrechten door een of meerdere van de 10 geselecteerde bedrijven te verbeteren, zijn, indien door de financiële instelling gewenst, ook de overige relevante vragen uit het interview doorgelopen.

4.6 Planning

Voor het onderzoek is de volgende planning gehanteerd:

Datum	Activiteit
23 augustus 2013	Concept methodologie, profielen van bedrijven en gevonden investeringen naar financiële instellingen.
18 september 2013	Einde feedbackperiode methodologie en gevonden investeringen
23 september 2013	Rondsturen definitieve methodologie en start gesprekken
11 oktober 2013	Einde gesprekken financiële instellingen
23 oktober 2013	Financiële instellingen ontvangen conceptscores
22 november 2013	Einde feedbackperiode financiële instellingen
4 december 2013	Financiële instellingen ontvangen definitieve rapport
12 december 2013	Persbericht wordt onder embargo door de Projectgroep voor de Eerlijke Verzekeringswijzer en de Eerlijke Bankwijzer (PREVEB) naar de financiële instellingen verzonden
17 december 2013	Publicatie

Hoofdstuk 5 Betrokkenheid delfstofwinnende bedrijven bij mensenrechtenschendingen

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden tien bedrijven beschreven die in de afgelopen vier jaar (1 juli 2009 – 1 juli 2013)) mogelijk betrokken waren bij mensenrechtenschendingen, dat nog steeds zijn of de afgelopen jaren de schade van eerdere schendingen moesten herstellen. Dit praktijkonderzoek richt zich op de investeringen van Nederlandse financiële instellingen in deze tien bedrijven.

Voor elk van de tien geselecteerde bedrijven wordt in dit hoofdstuk een korte profielschets opgenomen. Hierin wordt de (mogelijke) betrokkenheid bij schendingen van mensenrechten beknopt beschreven. Er is niet beoogd een totaaloverzicht van alle mogelijke schendingen per bedrijf te geven, de aandacht wordt gericht op één of enkele cases. In de profielen is altijd ofwel een schending opgenomen die niet ouder is dan vier jaar ofwel wordt gesproken over een afhandeling van een schending die in de afgelopen vier jaar heeft plaatsgevonden. Dit is de reden dat het bedrijf geselecteerd is. Indien het relevant is voor de case, worden er evenwel ook incidenten vallend buiten de onderzoeksperiode beschreven.

De beschreven mensenrechtenschendingen in dit hoofdstuk zijn ernstig en reëel. In elk van de beschreven cases is het helder dat er schendingen van mensenrechten in het geding zijn. Er wordt in dit onderzoek evenwel geen uitspraak gedaan over het specifieke aandeel van een bedrijf in de beschreven mensenrechtenschendingen. Wel wordt aannemelijk gemaakt, door protesten die zijn aangetekend door lokale bevolkingsgroepen, officiële klachten die zijn ingediend bij de OECD of Global Compact of rapporten die verschenen zijn door maatschappelijke organisaties, dat de bedrijven op enigerlei wijze betrokken waren bij of geassocieerd worden met de (vermeende) mensenrechtenschendingen, en/of de afgelopen jaren de schade van eerdere schendingen moesten herstellen.

Bij ieder bedrijfsprofiel wordt onder de kop 'verder lezen' verwezen naar meer gedetailleerde rapporten ten aanzien van de beschreven mensenrechtenschendingen. Het betreft hier informatie van het bedrijf zelf, onderzoeksrapportages en nieuwsberichten van diverse stakeholders, die niet per se de positie van Amnesty International of van een van de andere partnerorganisaties binnen de Eerlijke Bankwijzer- en Eerlijke Verzekeringswijzercoalitie hoeven weer te geven.

Dit onderzoek richt zich op de vraag in hoeverre Nederlandse financiële instellingen zich in hun investeringspraktijk houden aan internationale normen op het gebied van mensenrechten. Dit creëert allereerst de verantwoordelijkheid voor investeerders om zich door het bedrijf en andere belanghebbenden diepgaand te laten informeren over het specifieke aandeel van een bedrijf in de mensenrechtenschendingen en hiervoor bewijslast te vragen. Omdat zowel de bedrijven als de aard, frequentie en ernst van de beschreven mensenrechtenschendingen unieke kenmerken hebben, zal bij elk bedrijf worden aangegeven welke relevantie het in dit onderzoek opnemen van dat specifieke bedrijf heeft.

5.2 Barrick Gold

5.2.1 Bedrijfsprofiel

De Canadese onderneming Barrick Gold Corporation (Barrick Gold) is een van 's werelds grootste goudproducenten. Naast goud, wat het hoofdproduct is, delft Barrick Gold ook zilver en koper. Volgens het jaarverslag van Barrick Gold over 2012, heeft het bedrijf momenteel 24 goudmijnen geconcentreerd in drie regionale divisies: Noord-Amerika, Zuid-Amerika, Australië en de Stille Oceaan.⁸²

5.2.2 Betrokkenheid bij schending van mensenrechten

Eenzijds hanteert Barrick Gold een uitgebreid pallet aan beleidsstukken en instrumenten om mensenrechtenschendingen te voorkomen. Barrick Gold onderschrijft een positie statement van brancheorganisatie International Council on Mining and Metals (ICMM) die verplichtingen bevat gerelateerd aan FPIC. In november 2010 kondigde Barrick Gold officieel aan dat het de Voluntary Principles on Security and Human Rights heeft aangenomen.⁸³

Het beleid staat echter in schril contrast tot de ernstige en frequente mensenrechtenschendingen waarmee Barrick Gold wordt geassocieerd: gewelddadige en soms zelfs dodelijke confrontaties met politie en veiligheidspersoneel, geweld en verkrachtingen van vrouwen en gedwongen verplaatsingen van zelfstandig opererende mijnwerkers.

Barrick Golds' Porgera goudmijn in Papua Nieuw Guinea ondersteunde in 2009 een speciale eenheid van de politie door middel van voedsel, brandstof en onderdak. Naar eigen zeggen deed het bedrijf dit om de naleving van wet- en regelgeving als ook het respecteren van mensenrechten te bevorderen.⁸⁴ Het betrof een speciale eenheid van de politie die was samengesteld om een verslechtering van de openbare orde het hoofd te bieden. Dezelfde eenheid verdreef bewoners en ontruimde en verbrandde 50 woningen van Wuangima clans/gemeenschap langs de Porgera goudmijn. Barrick Gold werd door het onderhouden van de banden met de politie indirect in verband gebracht met deze grove schendingen van burgerrechten.⁸⁵

Daarnaast hebben beveiligers van de Porgera mijn, ingehuurd door Barrick Gold, zich in de afgelopen jaren veelvuldig schuldig gemaakt aan geweld, soms met dodelijke afloop, en verkrachtingen van vrouwen.⁸⁶

Rondom de North Mara mijn in Tanzania maken door Barrick Gold ingehuurde beveiligers en lokale politiemensen, ingezet op verzoek van Barrick Gold, zich schuldig aan schendingen van het ondermijnen van burgerrechten.⁸⁷ Het gaat om gewelddadige en soms zelfs dodelijke confrontaties, geweld en verkrachtingen van vrouwen en gedwongen verplaatsingen van mijnwerkers in de informele sector.⁸⁸ Barrick heeft het geweld ten aanzien van vrouwen na eigen onderzoek onderkend en zegt te proberen een eind te maken aan deze schendingen.⁸⁹

Barrick Gold heeft het geweld ten aanzien van vrouwen na eigen onderzoek onderkend en gezegd te zullen proberen een eind te maken aan deze schendingen.⁹⁰ Dit doet het bedrijf onder andere door het invoeren van klachtenmechanismen en het organiseren van genoegdoening voor slachtoffers. Organisaties uit het maatschappelijk middenveld zien deze maatregelen echter als ontoereikend en oordelen dat de wijze waarop Barrick Gold de maatregelen toepast zelfs additionele schade kan toebrengen aan de slachtoffers.⁹¹

In het geval van de Pascua Lama mijn in Chili, wordt Barrick Gold Corporation beschuldigd van het vernietigen van drie gletsjers en het vervuilen van (drink)water, de grond en de lucht. Deze schending van milieunormen ondermijnt het recht op een adequate levensstandaard, het recht op voedsel en het recht op drinkwater. De Chileense milieu inspectie heeft als gevolg van de (vermeende) schendingen een onderzoek ingesteld, de mijn voor onbepaalde tijd stilgezet en Barrick Gold in mei 2013 veroordeeld tot een boete van 12 miljoen dollar.⁹²

Zowel de Pascua-Lama mijn in Chili/Argentinië als de Porgera mijn in Papua Nieuw Guinea vormen het onderwerp van officiële klachten bij de OECD. Uit een steekproef onder Europese beleggers door Novethic Research had 33% van de beleggers Barrick Gold in 2012 uitgesloten van investering als gevolg van slechte Environmental Social Governance (ESG) prestaties.⁹³ Het percentage onder Nederlandse pensioenfondsen ligt lager, op 19%. Uit een onderzoek naar de implementatie van het duurzaam beleggingsbeleid van Nederlandse pensioenfondsen door Profundo en de VBDO bleek echter dat 25% van de respondenten een engagementtraject met het bedrijf voerde.⁹⁴

5.2.3 Relevantie case

In Tanzania en Papua Nieuw Guinea lukt het Barrick Gold, in haar relatie met beveiligingspersoneel, niet om de veiligheid en de fundamentele vrijheden van de lokale bevolking, met name vrouwen, te waarborgen. Ook de wijze waarop Barrick Gold klachtenmechanismen heeft ingericht en genoegdoening voor slachtoffers probeert te organiseren, liggen onder vuur. Mensenrechten die in deze case in het geding zijn, zijn met name burgerrechten en rechten van vrouwen.

In Chili tast Barrick Gold met het Pascua Lama project het leefgebied van bevolkingsgroepen in de omgeving van haar mijnbouwactiviteiten in hoge mate aan. De mensenrechten die in deze case in het geding zijn, zijn met name sociaal-economische rechten, in het bijzonder recht op een adequate levensstandaard, inclusief het recht op voedsel, het recht op schoon drinkwater, en rechten van inheemse bevolkingsgroepen.

5.2.4 Verder lezen

- Barrick Gold, juli 2013: “2012 responsibility report”
- Protest Barrick, april 2013: report “Debunking Barrick”
- Barrick Gold, juni 2013: “A framework of remediation initiatives in response to violence against all women in Porgera valley”.
- 77 global organizations, juni 2013: “ letter to the United Nations High Commissioner of Human Rights”
- Mining Watch Canada, maart 2011: “Request for Review Submitted to the Canadian National Contact Point Pursuant to the OECD Guidelines for Multinational Enterprises”
- Amnesty International, januari 2010: report “Undermining Rights: Forced Evictions and Police Brutality around the Porgera Mine, Papua New Guinea”
- Noors Pensioenfonds, augustus 2008: opgevolgd advies aan ministerie van financiën tot uitsluiting Barrick Gold.
- Facing finance, november 2012, “violence at North Mara”
- Barrick Gold, mei 2011, “Statement from Barrick Gold Corporation concerning the North Mara Mine, Tanzania”
- Bloomberg, december 2010 “Shooting goldiggers at african mine seen amid record prices”
- Bancktrack: juni 2013, Bancktrack: “Dodgy deal: Pascua lama.”
- Mining.com, Juni 2013, “ Chile’s court launches probe on why Barrick’s Pascua-Lama fine was reduced.”

- Barrick Gold, juni 2013: "Update Barrick Gold on Pascua lama"
- Financial Post, mei 2013: "Barrick fined \$16m for Pascua-Lama violation"

5.3 Freeport-McMoran Copper & Gold

5.3.1 Bedrijfsprofiel

Freeport-McMoran Copper & Gold (Freeport-McMoran) is een Amerikaans mijnbouwbedrijf dat gespecialiseerd is in het delven van goud, koper en molybdeen. De activiteiten van het bedrijf concentreren zich voornamelijk op de kopermijnbouw in Chili en Indonesië, maar het bedrijf is ook actief in Noord-Amerika en de Democratische Republiek Congo.⁹⁵

5.3.2 Betrokkenheid bij schending van mensenrechten

Freeport-McMoran's mensenrechtenbeleid is gebaseerd op het naleven van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de wetgeving van gastlanden. Daarbij stelt het bedrijf zich onder andere te houden aan de Voluntary Principles on Security and Human Rights.⁹⁶

Freeport-McMoran Grasberg koper en goudmijn in de Indonesische provincie West-Papua heeft voor veel ecologische schade gezorgd. Freeport-McMoran loost hier afval in de Otomina en Ajkwa Rivieren. Het dumpen van vaak giftig mijnbouwafval in rivieren is extreem schadelijk voor de rivier en omliggende ecosystemen. Zowel de twee valleien in het gebied als de rivieren zijn ernstig vervuild door het storten van mijnbouwafval.⁹⁷ Die vervuiling heeft geleid tot schending van diverse sociaal-economische rechten; door de vervuiling van het recht op drinkwater en een aanzienlijke vermindering van mogelijkheden tot jagen en vissen wordt het recht op een adequate levensstandaard, het recht op voedsel en het recht op schoon drinkwater ondermijnd.

Freeport Mc Moran heeft geprobeerd om de verspreiding van residuen te beperken met behulp van dijken, maar dit vermindert het probleem alleen. Het compleet herstellen van rivieren nadat deze vorm van afvallozing is toegepast, is in de meeste gevallen niet mogelijk.⁹⁸ Gezien de enorme impact van deze vorm van afvallozing op het milieu, zijn in Australië, de Verenigde Staten en Canada dusdanig sterke beperkingen ingevoerd tegen deze vorm van afvallozing, waardoor geen enkele mijn afval mag lozen in rivieren in deze staten. Ook de Wereldbank ondersteunt geen mijnbouwprojecten die deze vorm van afvallozing gebruiken. Indonesië is, samen met Papua Nieuw Guinea, één van de weinige landen ter wereld waar geen beperkingen op het dumpen van afval in de rivier gelden.⁹⁹

Schendingen van burgerrechten en politieke rechten worden veroorzaakt door veiligheidstroepen die in dienst zijn van de Indonesische overheid, maar die betaald worden door Freeport-McMoran. Hun optreden leidt regelmatig tot gewelddadige en soms dodelijke confrontaties met bewoners, medewerkers en actiegroepen.¹⁰⁰

Uit een steekproef onder Europese beleggers door Novethic Research had 40% van de beleggers Freeport-McMoran in 2012 uitgesloten van investering als gevolg van slechte Environmental Social Governance (ESG) prestaties.¹⁰¹ Het New Zealand's Public Pension Superfund besloot Freeport-McMoran in september 2012 nog uit te sluiten van investering "omdat het mensenrechtenbeleid van Freeport-McMoran niet voldoende garanties biedt."¹⁰²

5.3.3 Relevantie case

Freeport-Mc Moran tast het leefgebied van bevolkingsgroepen in de omgeving van haar mijnbouwactiviteiten in hoge mate aan. Daarnaast lukt het bedrijf, in haar relatie met publiek beveiligingspersoneel, het niet om de veiligheid en de fundamentele vrijheden van werknemers en de lokale bevolking te waarborgen. Mensenrechten die in deze case in het geding zijn, zijn burgerrechten en politieke rechten, en sociaal-economische rechten in het bijzonder recht op schoon drinkwater, het recht op een behoorlijke levensstandaard en

rechten van inheemse bevolkingsgroepen. Opvallend in de case van Freeport-McMoran is de sterke relatie tussen mensenrechtenschendingen en milieuvervuiling. Het blijven vasthouden aan een vorm van afvallozing die algemeen wordt afgekeurd, roept vragen op over de intenties van Freeport-McMoran ten aanzien van verantwoord ondernemen. Daarnaast is de case van Freeport-McMoran interessant omdat veel investeerders na het doorlopen van een due diligence proces geoordeeld hebben dat de schendingen dusdanig ernstig en structureel zijn en/of alles er op wijst dat corrigerende maatregelen weinig kans van slagen (lijken te) hebben, dat tot uitsluiting is overgegaan. Dit roept vragen op over de effectiviteit van het gebruik van engagement voor andere investeerders.

5.3.4 Verder lezen

- Freeport-McMoran, maart 2013: “Voluntary Principles on Security and Human Rights”
- 2012, “Annual Report to the Plenary”
- SOMO, juli 2013, “Private Gain – Public Loss: Mailbox Companies, Tax Avoidance and Human Rights”, p. 81-84.
- Earthworks and MiningWatch Canada, februari 2012, “Troubled Waters: How mine Waste dumping is Poisoning our Oceans, Rivers, and Lakes
- Singapore Management University, juni 2012: “Submission on Oil & Gas sector discussion paper”
- Noorse Ministerie van Financiën, februari 2006: “The recommendation from the Council on Ethics (Freeport)”

5.4 Goldcorp

5.4.1 Bedrijfsprofiel

Goldcorp Inc. (Goldcorp) is een Canadese goudproducent betrokken bij de winning, exploratie en ontwikkeling van goud in Canada, de Verenigde Staten, Mexico en Midden- en Zuid-Amerika.¹⁰³ Goldcorp verwacht een sterke stijging in de goudproductie (70% in de komende vijf jaar) als gevolg van het in productie nemen van 4 mijnen in Zuid-Amerika en Canada.¹⁰⁴

5.4.2 Betrokkenheid bij schending van mensenrechten

Goldcorp is betrokken bij mensenrechtenschendingen bij de Marlin-mijn in Guatemala. De Marlin-mijn is vanaf 2005 in productie en valt onder gezag van Goldcorp's volledige dochter Montana Exploradora. De Maya's in gemeenschappen rond de Marlin mijn in Guatemala hebben Goldcorp vanaf het begin beschuldigd van het niet respecteren van mensenrechten door illegale aankoop van gemeenschapsgrond en het aantasten van hun leefgebied door schade aan te brengen aan huizen, en door de vervuiling van het water en het milieu. Dit heeft geleid tot hoogoplopende sociale conflicten over het recht van inheemse volkeren omtrent het niet toepassen van het FPIC-principe en de exploitatie van land.¹⁰⁵

In mei 2010 eiste de Inter-Amerikaanse Commissie voor de Mensenrechten (IACHR) dat de Guatemalteekse overheid de operaties in de Marlin goudmijn zou stilleggen. De IACHR stelde dat de mijn de rivieren en de watervoorraden van achttien inheemse gemeenschappen in de westelijke provincie San Marcos vervuilde.¹⁰⁶ Op 8 juli 2011 liet de regering van Guatemala na onderzoek aan IACHR weten de operaties in de Marlin mijn als in overeenstemming met de wet te zien en geen grond te zien voor opschorting van de mijnoperaties. De IACHR liet daarop in december 2011 weten de eis met betrekking tot het stilleggen van de mijnbouwactiviteiten in te trekken.¹⁰⁷

Goldcorp heeft in 2008, onder druk van bewoners, actiegroepen en investeerders een onafhankelijke Human Rights Impact Assessment (HRIA) bij de Marlin mijn laten uitvoeren. De primaire doelstelling van de HRIA was om te laten beoordelen wat de aanwezigheid van en de activiteiten in de Marlin mijn voor gevolgen hebben op de mensenrechten. Naar aanleiding van de gepubliceerde HRIA heeft Goldcorp erkend dat de mensenrechtenprestaties van het bedrijf in de Marlin mijn niet strookten met de eigen ambities op dit gebied en de verwachtingen van haar stakeholders. Goldcorp heeft in 2010 en 2011 op haar website gepubliceerd hoe het bedrijf invulling gegeven heeft aan de aanbevelingen in de HRIA.¹⁰⁸

Er is echter geen einde gekomen aan de protesten van de lokale bevolking. Dit probleem speelt niet alleen in Guatemala, maar ook in andere mijnen van Goldcorp in Zuid-Amerika. In augustus 2012 werd Goldcorp nog schuldig bevonden aan mensenrechtenschendingen in diverse mijnen in Zuid-Amerika door het Internationaal Volkstribunaal, een variant op het Permanent People's Tribunal, dat in heel Zuid-Amerika schade, veroorzaakt door multinationals, aan de kaak stelt.¹⁰⁹ Dit past in een breder protest van bevolkingsgroepen in Zuid-Amerika tegen de alsmaar dominantere mijnbouwindustrie. Tussen 2005 en 2011 stegen de totale inkomsten van Canadese mijnbouwbedrijven van 8,6 miljoen dollar naar 935 miljoen, terwijl de inkomsten van Zuid-Amerikaanse staten en in veel gevallen ook voor de bevolking onvoldoende geacht wordt.¹¹⁰ De Guatemalteekse president Otto Pérez Molina legde in juli 2013 nog een nieuwe wet voor aan het parlement teneinde een tweejarig moratorium op nieuwe metaalmijnbouwprojecten in te stellen. Ook andere hervormingen, zoals een verhoging van de royalty's uit de mijnbouwsector, moeten een einde maken aan spanningen met de voornamelijk inheemse gemeenschappen die zich verzetten tegen deze industrie.¹¹¹

Over het huidige mensenrechtenbeleid van Goldcorp bij deze en andere mijnen in Zuid-Amerika lopen de meningen uiteen. Diverse investeerders zien de proactieve aanpak van Goldcorp naar aanleiding van de incidenten als een positief voorbeeld en hebben gevoerde engagementtrajecten afgesloten. Anderzijds hebben diverse investeerders hun aandelen verkocht vanwege de milieuverontreiniging en mensenrechtenschendingen. In 2012 werd het bedrijf nog uitgesloten van investering door het Deense pensioenfonds SamPension.¹¹²

5.4.3 Relevantie case

De mensenrechtenschendingen waarmee Goldcorp in de case rondom de Marlin-mijn in Guatemala wordt geassocieerd, ontstaan door een onzorgvuldige of weinig respectvolle omgang van Goldcorp met de lokale gemeenschappen in het gebied waar het bedrijf werkzaam is. Mensenrechten die in deze case in het geding zijn, zijn met name sociaal-economische rechten, zoals recht op een adequate levensstandaard inclusief het recht op behuizing, waaronder ook het recht valt om niet gedwongen uitgezet te worden, en rechten van inheemse bevolkingsgroepen, inclusief free, prior informed consent. Daarnaast gaat het om meer dan alleen de Marlin-mijn. Goldcorp is een van de snelst groeiende mijnbouwbedrijven in de regio met een verwachte stijging in goudproductie van 70% in de komende vijf jaar als gevolg van het in productie komen van vier mijnen in Zuid-Amerika en Canada. Dat roept de vraag op in hoeverre investeerders proberen potentiële toekomstige mensenrechtenschendingen te voorkomen door het bedrijf te stimuleren de noodzakelijke maatregelen bij deze mijnen niet achteraf, maar vooraf te implementeren om zo potentiële schendingen te voorkomen en de protesten van de bevolking te doen afnemen.

5.4.4 Verder lezen

- Health Tribunal, 16 juli 2013, "Goldcorp found guilty; human rights violations, health harms, environmental contamination".
- OECD National Contact Point Canada, "Final Statement of the Canadian National Contact Point on the Notification dated December 9, 2009, concerning the Marlin mine in Guatemala, pursuant to the OECD Guidelines for Multinational Enterprises"
- Goldcorp, april 2011, "Goldcorp's Second Update to the Marlin Mine HRA Report"
- Guatemalan Ministry of Energy and Mines Report (Annex 8), mei 2011,
- Goldcorp, mei 2010: "Human Rights Impact Assessment Marlin Mine"
- OECD Watch, december 2009: "Case overview: Human rights violations at Goldcorp's gold mine in Guatemala."

5.5 Glencore Xstrata

5.5.1 Bedrijfsprofiel

Glencore Xstrata is een Zwitsers bedrijf dat actief is in de mijnbouw, metaalverwerking, olie en landbouw. Het beursgenoteerde Glencore Xstrata is actief in meer dan 50 landen verspreid over 6 continenten. Glencore Xstrata is in mei 2013 tot stand gekomen nadat Xstrata door Glencore werd overgenomen.¹¹³ Glencore is tientallen jaren een privaat bedrijf geweest, totdat in 2011 de gang naar de beurs werd gemaakt.¹¹⁴

5.5.2 Betrokkenheid bij schending van mensenrechten

Beide bedrijven waren voor de fusie betrokken bij diverse mensenrechtenschendingen, maar Xstrata had een betere reputatie op het gebied van mensenrechtenbeleid dan Glencore.¹¹⁵

Met de Katanga Mining Limited (KML) en Kamoto Copper Company heeft Glencore Xstrata een enorme hoeveelheid koper uit de Democratische Republiek Congo in bezit. De mijnen zijn gelegen in een zeer onrustige regio waar milities hun strijd hebben gefinancierd door de verkoop van grondstoffen uit het grondstofrijke land. Glencore Xstrata wordt ervan beschuldigd in dit gebied onzorgvuldige due diligence procedures uitgevoerd te hebben. Ook zijn er veelvuldige meldingen van land en water vervuiling, belastingontduiking, het niet respecteren van mensenrechten van zelfstandige mijnbouwers werkzaam in de informele sector werken en een gebrek aan betekenisvolle consultatie van de lokale bevolking.¹¹⁶

Uit recente studies blijkt verder dat Glencore Xstrata ook nu in de planningsfase van nieuwe projecten nalaat fatsoenlijke human rights due diligence op te zetten om zo nadelige effecten van haar activiteiten op mensenrechten te identificeren, te voorkomen en te beperken.

De Tampakan Copper-Gold Mine in de Filipijnen, waar Glencore Xstrata een belangrijke aandeelhouder in is, zou indien gerealiseerd de grootste open mijn (waarin mineralen worden ontgonnen aan de oppervlakte) in de Filipijnen en een van de grootste in zijn soort ter wereld zijn. Het geplande mijnbouwgebied is gelegen in het zuiden van Mindanao, een gebied met veel ongerepte bossen en het voorouderlijke domein van inheemse B'laan gemeenschappen. Een uitgebreide Human Rights Impact Assessment studie van het Institute for Development and Peace (INEP) van juli 2013 maakt duidelijk dat onder andere de rechten van inheemse volkeren op een adequate levensstandaard inclusief het recht op voedsel, het recht op schoon drinkwater, het recht op gezondheid, en het recht op leven in het geding zijn. Ongeveer 5.000 mensen zouden plaats moeten maken voor de mijn. De vernietiging van grote ongerepte bossen vormen een extra ernstig risico voor de watervoorziening en daarmee voor de boeren in de hele regio.¹¹⁷ Voorbereidingen voor het project begonnen al in 1990, maar het project is nog steeds in de exploratie fase en Glencore Xstrata gaf recent aan dat het de geplande opening in 2019, onder ander door moeizame regelgeving en een provinciaal verbod op oppervlakte mijnbouw vanaf 2010, niet kan garanderen.¹¹⁸

De United Nations Development Programme (UNDP) bestudeerde de mogelijke sociale en milieueffecten van de Falcondo Lomo Miranda mijn in de Dominicaanse Republiek om te bepalen of Glencore Xstrata een milieuvergunning moest worden verleend voor de winning. De conclusie van die studie was dat Glencore Xstrata, in eigen onderzoek, niet voldoende aandacht gegeven heeft aan de sociale en milieueffecten van de winning. Het geven van een vergunning werd afgeraden. De Dominicaanse regering besloot daarop in juni 2013 om Glencore Xstrata geen vergunning te verlenen voor het opstarten van de geplande Falcondo Lomo Miranda mijn.¹¹⁹

5.5.3 Relevantie case

Glencore Xstrata tast het leefgebied van bevolkingsgroepen in de omgeving van haar mijnbouwactiviteiten in hoge mate aan. Daarnaast kan het bedrijf de veiligheid en de fundamentele vrijheden van werknemers, mijnwerkers in de informele sector en de lokale bevolking niet waarborgen. Mensenrechten die in deze case in het geding zijn, zijn met name sociaal-economische rechten, zoals recht op een adequate levensstandaard inclusief het recht op behuizing, waaronder ook het recht valt om niet gedwongen uitgezet te worden en rechten van inheemse bevolkingsgroepen, inclusief free, prior informed consent. Opvallend bij GlencoreXstrata is dat lacunes in beleid en implementatie van due-diligence ertoe leiden dat het bedrijf onvoldoende in staat is om nadelige effecten van haar activiteiten op mensenrechten te identificeren, te voorkomen en te beperken. Dit is des te zorgelijker gezien het feit dat GlencoreXstrata aanwezig is in conflictgebieden als de Democratische Republiek Congo. De kans is aanwezig dat mijnbouwactiviteiten van het bedrijf hier tot een (verdere) ontwrichting van het politieke, economisch en sociale systeem leiden, in plaats van dat GlencoreXstrata hier een bijdrage levert aan een vreedzame toekomst, lokale economische ontwikkeling en betere omstandigheden voor de lokale bevolking.

Daarnaast kan de fusie van twee bedrijven zowel een nadelig als een positief effect hebben op de mensenrechtenprestaties van het nieuwe bedrijf. Deze case biedt derhalve de mogelijkheid om na te gaan in hoeverre investeerders deze risico's hebben onderkend en daarna gehandeld hebben. De aanwezigheid van GlencoreXstrata in conflictgebieden roept verder de vraag op in hoeverre er additionele criteria toegepast worden om mensenrechten risico's in deze gebieden te onderkennen en beheersen.

5.5.4 Verder lezen

- Peyer, Chantal en Mercier, Francois, 2012: "Glencore in the Democratic Republic of Congo: profit before human rights and the environment"
- Sweeney, John, 14 april 2013: "Mining giant Glencore accused in child labour and acid dumping row"
- UNDP, juni 2013: "El Proyecto de Loma Miranda no responde a exigencias de desarrollo sostenible del país".
- Bloomberg, 23 mei, "UNDP Rejects Glencore Exploration at Dominican Nickel Mine"
- The Argentina Independent, juni 2013: "Dominican Republic: government rejects Glencore's mining bid"
- Mines and Communities, oktober 2012: "Environmental groups call for halt to Xstrata's Falcondo mine, Dominican Republic"
- Hamm, Brigitte, Schax, Anne en Scheper Christian, juli 2013: "Human rights impact assessment of the Tampakan copper-gold project"
- SMI inc, 12 juni 2013: "Response to INEF's human rights impact assessment for Tampakan copper-gold project"

5.6 Oil and Natural Gas Corporation (ONGC)

5.6.1 Bedrijfsprofiel

Oil and Natural Gas Corporation Limited (ONGC) is een Indiase multinational en een van de grootste in Azië gevestigde olie- en gas exploratie- en productiebedrijven.¹²⁰ Het bedrijf werd opgericht op 14 augustus 1956 door de Indiase staat, dat momenteel ongeveer 94% van de aandelen in handen heeft. ONGC heeft diverse directe en indirecte dochterondernemingen in 14 landen, waaronder Syrië, Soedan, Zuid-Soedan, Myanmar, Brazilië, Venezuela, en Nigeria.¹²¹

5.6.2 Betrokkenheid bij schending van mensenrechten

Sudan wordt al decennialang geteisterd door conflicten. Hoewel het zuiden van het land in januari 2011 met overweldigende meerderheid instemde voor onafhankelijkheid van het noorden lijdt de bevolking in de westelijke regio Darfur lijdt nog steeds onder aanvallen van rebelligroeperingen en door de regering bewapende militieën. Honderdduizenden zijn op de vlucht.¹²² Het oliewingebied in het grensgebied tussen Noord Soedan en Zuid Soedan herbergt zeer ernstige mensenrechten. Bedrijven die in dit gebied opereren, bevinden zich in een uiterst moeilijke situatie. ONGC heeft aanzienlijke belangen in olieconsortia in dit gebied.

Daarnaast was ONGC betrokken bij de bouw van de Shwe gaspijplijn, een dubbele pijplijn van meer dan 1.000 kilometer die in staat is tot 12 miljoen ton ruwe olie per jaar en 12 miljard kubieke meter aardgas van Birma naar China te voeren. De bouw van de pijpleiding begon in oktober 2010. Er is weinig publieke informatie beschikbaar over het verloop van het project. Milieudeskundigen en activisten hebben er bij autoriteiten op aangedrongen de transparantie te vergroten en lokale klachten te behandelen van mensen van wiens land is geconfiscieerd zonder dat enige genoegdoening voor slachtoffers heeft plaatsgevonden.¹²³ Omdat mensenrechtenschendingen in Birma nog steeds op grote schaal plaatsvinden, vrezende maatschappelijke organisaties voor een herhaling van schendingen die plaatsvonden bij de pijpleiding in Yadana, die in de jaren negentig gebouwd werd. De Yadana pijplijn werd een symbool van mensenrechtenschendingen met onder meer moorden, verkrachting, marteling en dwangarbeid onder de etnische minderheden. Ondanks serieuze bezwaren tegen het project door activisten en de lokale bevolking, werd de pijplijn in juli 2013 in bedrijf genomen.¹²⁴ Earthrights International, acht Koreaanse NGO's en vakbonden beschuldigen Daewoo International en de Korea Gas Corporation (KOGAS) van overtreding van de OESO-richtlijnen in de exploratie, ontwikkeling en exploitatie van het Shwe aardgas project. Daewoo International is de operator van de joint venture voor het ontwikkelen van de Shwe Project, waarin ook dochteronderneming ONGC Videsh participeert. Volgens de klacht, vinden mensenrechtenschendingen zoals gedwongen uitzetting en schendingen van het recht op vrijheid van meningsuiting in het project plaats. Ook stellen de organisaties dat de bedrijven er niet in geslaagd zijn om informatie te verstrekken aan lokale gemeenschappen over het project en de plaatselijke bevolking niet heeft deelgenomen aan milieueffectrapportages. Op 27 november 2008 verwierp de Koreaanse NCP de klacht op alle punten.

Ondanks de aanwezigheid van ONGC in gebieden met hoge risico's op mensenrechtenschendingen en het uitvoeren van controversiële projecten heeft ONGC geen gedegen mensenrechtenbeleid en het recht van slachtoffers om genoegdoening te krijgen wordt niet publiekelijk erkend.¹²⁵

Een groep van circa twintig investeerders, samenwerkend in de Sudan Engagement Group (SEG), is tussen 2008 en 2012 een intensieve dialoog aangegaan met ONGC. Eén van die investeerders, MN Services, geeft in haar jaarverslag over 2012 aan dat ONGC in 2010 een "laatste waarschuwing" heeft gekregen t.a.v. het aanpassen van haar mensenrechtenbeleid.¹²⁶

5.6.3 Relevantie

ONGC is niet transparant en neemt geen verantwoordelijkheid voor eerdere schendingen. Ook ontbreekt gedegen beleid. Gezien de gebrekkige informatie over de Shwe gas pijplijn, is het onduidelijk in hoeverre het bedrijf de veiligheid en de fundamentele vrijheden van werknemers en de lokale bevolking in de afgelopen vier jaren heeft gerespecteerd. Mensenrechten die in deze case in het geding zijn, zijn met name burgerrechten, sociaal-economische rechten. Dit is des te zorgelijker gezien het feit dat het bedrijf aanwezig is in diverse hoog risicogebieden. De kans is aanwezig dat de activiteiten van het bedrijf hier tot een (verdere) ontwrichting van het politieke, economisch en sociale systeem leiden, in plaats van dat ONGC hier een bijdrage levert aan een vreedzame toekomst, lokale economische ontwikkeling en betere omstandigheden voor de lokale bevolking. In het kader van dit onderzoek zal onder meer worden onderzocht hoe investeerders het opzetten van beleid en implementatie van due-diligence door ONGC hebben beoordeeld en of zij concrete doelstellingen en afspraken hebben gemaakt om mensenrechtenschendingen tegen te gaan. De aanwezigheid van ONGC in conflictgebieden roept verder de vraag op in hoeverre er additionele criteria toegepast worden om mensenrechten risico's in deze gebieden te onderkennen en beheersen.

5.6.4 Verder lezen

- The Irrawaddy, 29 juli 2013, "China Begins Receiving Natural Gas from Shwe Pipeline"
- SOMO, juli 2013, "Private Gain – Public Loss: Mailbox Companies, Tax Avoidance and Human Rights", p. 70-74.
- Earthrights International on behalf of the Shwe Gas Movement(SGM), 29 oktober 2008 "Complaint to the South Korea National contact point under the specific instance procedure of the OECD Guidelines for Multinational Enterprises regarding natural gas development by Deawoo International and Korea Gas Corporation in Burma"

5.7 PetroChina / China National Petroleum Corporation (CNPC)

5.7.1 Bedrijfsprofiel

China National Petroleum Corporation (CNPC) is het grootste energiebedrijf van China en een van de grootste oliebedrijven in de wereld. PetroChina, de beursgenoteerde dochter van CNPC, kwam in 1999 op de beurs. De moeder, het Chinese staatsoliebedrijf CNPC beheert ruim 86 procent van de aandelen en bepaalt daarmee de strategie van het bedrijf.

5.7.2 Betrokkenheid bij schending van mensenrechten

In het oliewingebied in het grensgebied tussen Noord Soedan en Zuid Soedan vinden zeer ernstige mensenrechten plaats. In July 2008, De hoofdaanklager van het Internationaal Strafhof (ICC) Luis Moreno-Ocampo achtte de President van Soedan, Omar Hassan Ahmad Al Bashir, schuldig aan het plegen van genocide, misdaden tegen de menselijkheid en oorlogsmisdaden. Het hof verwierp uiteindelijk de genocide aanklacht. Bedrijven die in dit gebied opereren, bevinden zich in een vrijwel onmogelijke situatie om niet indirect bij te dragen aan de mensenrechtenschendingen.¹²⁷ Ondanks internationale economische sancties is CNPC de grootste investeerder in de oliesector in het land.

PetroChina, dat zelf niet actief is in Soedan, wordt geregeld in verband gebracht met de activiteiten van haar moedermaatschappij CNPC in Soedan en in Birma. CNPC is de grootste buitenlandse oliemaatschappij in Soedan en opereert in diverse olieconsortia in Noord en Zuid Soedan. In deze oliemaatschappijen werkt CNPC in een joint venture met het Soedanees staatsoliebedrijf; een regering die wordt aangeklaagd door het Internationaal Strafhof wegens oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid.¹²⁸

In januari 2009 hebben meer dan 80 maatschappelijke organisaties een open brief aan United Nations Global Compact (UNGC) gestuurd, ter ondersteuning van een formele klacht tegen CNPC. Volgens de maatschappelijke organisaties heeft CNPC de mogelijkheid nagelaten om de regering van Soedan positief te beïnvloeden en ontkent CNPC betrokkenheid bij de humanitaire crisis in Darfur. Van Global Compact werd gevraagd het lidmaatschap van CNPC ongedaan te maken. In juli 2009 kondigde het bestuur van Global Compact echter aan dat PetroChina deelnemer van Global Compact mocht blijven omdat CNPC een positieve invloed had op de ontwikkeling van Soedan en CNPC betrokken was bij het opstellen van de richtlijn "Guidance on Responsible Business in Conflict-Affected and High-Risk Areas."¹²⁹

Daarnaast is CNPC één van de verantwoordelijke partijen voor het Shwe gas project. Het project betreft een dubbele pijplijn van meer dan 1.000 kilometer die in staat is tot 12 miljoen ton ruwe olie per jaar en 12 miljard kubieke meter aardgas van Birma naar China te voeren. De bouw van de pijpleiding begon in oktober 2010. Er is weinig publieke informatie beschikbaar over het verloop van het project. Milieudeskundigen en activisten hebben er bij autoriteiten op aangedrongen de transparantie te vergroten en lokale klachten van burgers te behandelen.¹³⁰ De pijpleiding wordt in verband gebracht met confiscatie van land, dwangarbeid, willekeurige arrestatie en detentie alsmede verschillende schendingen van de rechten van de etnische minderheden in de regio's waar de pijpleiding aangelegd is.¹³¹ Omdat mensenrechtenschendingen in Birma nog steeds op grote schaal plaatsvinden, vrezen maatschappelijke organisaties voor een herhaling van schendingen die plaatsvonden bij de pijpleiding in Yadana, die in de jaren negentig gebouwd werd. De Yadana pijplijn werd een symbool van mensenrechtenschendingen met onder meer moorden, verkrachting, marteling en dwangarbeid van etnische minderheden. Ondanks de zeer ernstige bezwaren tegen het project door activisten en de lokale bevolking, werd de pijplijn in juli 2013 in bedrijf genomen.¹³²

Minimaal zeven investeerders met een gezamenlijk beheerd vermogen van ongeveer 544 miljard euro, zijn van oordeel dat het bedrijf wel degelijk opereert in strijd met de Global Compact criteria en hebben PetroChina, de beursgenoteerde arm van CNPC, uitgesloten van investering.¹³³ Pensioenuitvoerder APG, dat ruim 3 jaar een engagementtraject met zowel PetroChina als met CNPC heeft gevoerd, heeft het bedrijf uiteindelijk uitgesloten omdat het *“weigert te spreken over de politieke en mensenrechtenrisico’s van haar activiteiten. Elke conversatie over de politieke context en de relaties met het regime of de activiteiten van het leger om de olie-operaties te beschermen, wordt afgehouden. Structurele maatregelen om de gevolgen van haar operaties op milieu of op lokale gemeenschappen in kaart te brengen neemt CNPC niet. Gezien het ontbreken van afdoend beleid, zijn we bezorgd over de gevolgen van de instabiliteit en militaire aanwezigheid voor de veiligheid van de medewerkers en de lokale bevolking.”*¹³⁴

5.7.3 Relevantie case

Gezien de gebrekkige informatie over de Shwe gas pijplijn, is het onduidelijk in hoeverre het bedrijf de veiligheid en de fundamentele vrijheden en landrechten van werknemers en de lokale bevolking in dit project de afgelopen vier jaren heeft gerespecteerd. Wel is helder dat CNPC weinig transparant, niet responsief is en dat er lacunes bestaan in beleid en due-diligence. Ook is de relatie die het bedrijf met de Soedanese overheid onderhoud zorgwekkend. De kans is aanwezig dat de activiteiten van het bedrijf hier tot een (verdere) ontwrichting van het politieke, economisch en sociale systeem leiden, in plaats van dat CNPC hier een bijdrage levert aan een vreedzame toekomst, lokale economische ontwikkeling en betere omstandigheden voor de lokale bevolking.

Mensenrechten die in deze case in het geding zijn, zijn met name burgerrechten, maar ook sociaal-economische rechten. De aanwezigheid van CNPC in conflictgebieden roept verder de vraag op in hoeverre er additionele criteria toegepast worden om mensenrechten risico's in deze gebieden te onderkennen en beheersen. Daarnaast is de case van CNPC interessant omdat duidelijk is dat door diverse investeerders een intensief engagement traject niet succesvol afgesloten is. Dit roept vragen op over de effectiviteit van dit middel voor andere investeerders wanneer er geen consequenties aan worden verbonden.

5.7.4 Verder lezen

- China National Petroleum Corporation website, juli 2013:
- Novethic Research, juni 2013, “Controversial companies: Do investor blacklist make a difference? CNPC”
- Aziatische tijger, april 2011: “Oliemaatschappijen medeplichtig aan mensenrechtenschendingen”
- UN Global Compact, 24 juli 2009: “Final report Meeting of the Global Compact Board United Nations Headquarters New York”
- PGGM, januari 2008, “PGGM stopt met beleggen in PetroChina”
<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1260724/2008/01/18/PGGM-stopt-belegging-in-China-door-mensenrechten.dhtml>
- Earthrights International on behalf of the Shwe Gas Movement(SGM), 29 oktober 2008 “Complaint to the South Korea National contact point under the specific instance procedure of the OECD Guidelines for Multinational Enterprises regarding natural gas development by Deawoo International and Korea Gas Corporation in Burma”
- Amnesty International, november 2006, “Appeal by Amnesty International to the Chinese Government on the occasion of the China-Africa Summit for Development and Cooperation”

5.8 Posco

5.8.1 Bedrijfsprofiel

Posco is een Koreaans bedrijf met diverse producten en diensten: het bedrijf is de vijfde grootste staalproducent van de wereld, en handelt daarnaast in staalproducten, chemische producten en auto-onderdelen, is actief in de bouw en exploiteert energiecentrales.¹³⁵

5.8.2 Betrokkenheid bij schending van mensenrechten

Posco wordt ervan beschuldigd in India mensenrechten niet te respecteren en/of mensenrechtenschendingen van de kant van de betrokken overheden te ondersteunen. De autoriteiten hebben het land verworven zonder voldoende informatie te verstrekken aan de lokale bevolking, zonder hen te consulteren en zonder adequate compensatie te verlenen aan de bewoners die afhankelijk van hun land waren, om in hun levensonderhoud te voorzien. Hierdoor zijn voor vele jaren de mensenrechten van duizenden mensen geschonden.¹³⁶

In samenwerking met een Indiase en een Koreaanse partner heeft Fair Green & Global, een alliantie van Nederlandse maatschappelijke organisaties, in 2012 een officiële klacht bij de OECD ingediend over te verwachten schendingen van de OESO-richtlijnen door Posco India door de geplande bouw van een ijzermijn, een staalfabriek en een krachtcentrale door het bedrijf. De klacht betreft het voornemen tot het verdrijven van 20.000 mensen, onder wie ook inheemse volkeren die onder de Indiase Forest Rights Act bijzondere wettelijke bescherming hebben. Daarnaast zou ook het milieu verontreinigd raken door de bouw van de ijzermijn en de staalfabriek.

Het Zuid-Koreaanse Nationale Contactpunt van de OECD oordeelde in haar voorlopige beslissing (juni 2013) dat niet Posco, maar de Indiase overheid verantwoordelijk is.¹³⁷ In juli 2013 heeft de VN-commissaris voor mensenrechten de Indiase overheid om opheldering gevraagd over het voornemen om 20.000 mensen te verdrijven. De Indiase overheid stelt nu een onderzoek in.¹³⁸

5.8.3 Relevantie case

De mensenrechtenschendingen waarmee Posco in deze case wordt geassocieerd, ontstaan door de relatie die het bedrijf met de Indiase overheid onderhoud, een twijfelachtige due diligence of weinig respectvolle omgang van Posco met de lokale gemeenschappen in de gebied waar het bedrijf werkzaam wil zijn. Posco zou een mensenrechten impact assessment in consultatie met de lokale bevolking moeten uitvoeren. Mensenrechten die in deze case in het geding zijn, zijn met name sociaal-economische rechten, zoals recht op een adequate levensstandaard inclusief het behuizing, waaronder ook het recht valt om niet gedwongen uitgezet te worden, en rechten van inheemse bevolkingsgroepen. Een belangrijk principe dat is ontwikkeld om de rechten van inheemse volken te waarborgen bij de ontwikkeling van projecten van invloed op hun welzijn en leefomgeving is dat inheemse volken hun vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde toestemming (free, prior informed consent) verlenen. Opvallend bij Posco is dat lacunes in beleid en implementatie van due diligence ertoe leiden dat het bedrijf onvoldoende in staat is om nadelige effecten van haar activiteiten op mensenrechten te identificeren, te voorkomen en te beperken. In het kader van dit onderzoek zal onder meer worden onderzocht hoe investeerders het opzetten van beleid, het opzetten van een due diligence proces en mechanismes van FPIC door Posco hebben beoordeeld en of zij concrete doelstellingen en afspraken hebben gemaakt om mensenrechtenschendingen tegen te gaan.

5.8.4 Verder lezen

- Amnesty International, India: victims of forced evictions in Odisha must receive effective remedy and reparation, 5 juli 2013.
- OECD Watch, juni 2013: “Lok Shakti Abhiyan et al. vs Posco”
- Netherlands National Contact point OECD, maart 2013: “Meldingen”
- International Human Rights Clinic, 2013: “The price of steel: human rights and forced evictions in the Posco-India project” Posco India, “Commitment”
- Amnesty International, sectie UK, India: Orissa steel project threatens human rights, maart 2011

5.9 Royal Dutch Shell

5.9.1 Bedrijfsprofiel

Royal Dutch Shell is een Brits-Nederlandse olie- en gasmaatschappij met activiteiten verspreid over zeventig landen wereldwijd. Met een omzet van \$ 467,2 miljard en een winst van \$ 26,8 miljard was het in het jaar 2012 een van de grootste bedrijven ter wereld. Behalve het winnen van olie en gas verzorgt Shell ook de raffinage, het transport en de marketing van olie, gas en afgeleide producten.¹³⁹

5.9.2 Betrokkenheid bij schending van mensenrechten

Shell is al actief in de Nigerdelta sinds 1958/de jaren 50. Het werkt er door middel van een dochteronderneming, Shell Petroleum Development Company (SPDC), een joint venture die voor 55 procent eigendom is van de Nigerian National Petroleum Corporation en voor 30 procent eigendom is van Shell.¹⁴⁰

Shell wordt al vanaf de jaren '90 beschuldigd van verantwoordelijkheid voor grootschalige vervuiling als gevolg van olie lekkages en daaruit voortvloeiende grove schendingen van mensenrechten. De protesten in Ogoniland, begin jaren '90, waren dusdanig hevig dat Shell dat gebied moest verlaten. Een UNEP report uit 2011 maakt duidelijk dat Ogoniland door de olieproductie extreem is vervuild en dat Shell in dit gebied ernstig in gebreke is gebleven.¹⁴¹

Op 28 augustus 2008 resulteerde een gebrek in de Trans-Niger pijpleiding in een gigantische olie lekkage in Bodo Creek in Ogoniland (Nigeria). De olie stroomde wekenlang in het moeras en de kreek, waardoor deze met een dikke laag olie werd bedekt en de vissen, waarvan mensen afhankelijk zijn voor hun levensonderhoud, werden gedood.¹⁴² Op 2 februari 2009 werd een tweede lek gerapporteerd in hetzelfde gebied, waarmee het milieu nog meer schade werd toegebracht.¹⁴³ In augustus 2011 erkende Shell aansprakelijkheid voor de twee olierampen.¹⁴⁴ In juni 2013 vond een olie lekkage plaats waarbij er vervolgens een brand uitbrak. Volgens Shell was oliediefstal de oorzaak van de brand.¹⁴⁵ Amnesty International en de Nigerian National Coalition on Gas Flaring and Oil Spills (NACGOND) zetten grote vraagtekens bij deze lezing en dringen aan op een onafhankelijk onderzoek naar de gebeurtenissen voorafgaand aan de brand, waarvoor acht Shell onderaannemers zijn gearresteerd in verband met mogelijke betrokkenheid bij de brand.¹⁴⁶

In januari 2013 oordeelde een Nederlandse rechtbank dat Shell schuldig was aan het veroorzaken van olie vervuiling in Nigeria in 2008 in één van de 4 zaken omdat zij onvoldoende maatregelen trof om sabotage tegen te gaan.¹⁴⁷ In een andere zaak tegen Shell, die door de weduwe van één van de geëxecuteerde leiders van de Ogoni gemeenschap in de Verenigde Staten voor de rechter was gebracht, oordeelde het hooggerechtshof dat zij geen jurisdictie heeft over overzeese gedragingen van in het buitenland gevestigde bedrijven.¹⁴⁸

In 2011 dienden Amnesty International en Friends of the Earth een klacht in bij het Nederlandse Nationale Contactpunt (NCP) van de OECD. Ze stelden dat Shell een scheef beeld van de situatie in de Niger Delta geeft, door veelvuldig naar sabotage van pijpleidingen te wijzen terwijl ernstige gebreken in het systeem voor onderzoek naar oorzaken van olie lekkages het bedrijf niet in staat stellen een feitelijk oordeel te vellen.

Het NCP kwam niet met een eindoordeel of de richtlijnen nu wel of niet geschonden werden, maar adviseerde Shell wel om een voorzichtige houding aan te nemen ten aanzien van sabotagecijfers omdat de data waarop zij zich baseert niet onomstreden is.¹⁴⁹ Het Nationale Contactpunt oordeelde in maart 2013 uiteindelijk dat Shell hiermee de OECD Guidelines for Multinational Enterprises niet schendt.¹⁵⁰ Begin augustus 2013 gaf Mutiu Sunmonu, de hoogste baas van Shell Nigeria aan dat Shell zich vanwege de "roekeloosheid" en de omvang van de diefstal van olie, grotendeels zal terugtrekken uit de oliewinning in de Niger Delta.¹⁵¹ In daarop volgende berichten werd het vertrek weersproken. Hoe Shell in de nieuwe context het haar verantwoordelijkheid neemt voor het wegnemen van de vervuiling, is niet duidelijk.

Behalve het veroorzaken van ernstige milieu- en gezondheidsschade werd Shell door Amnesty in de jaren 90 ook in verband gebracht met mensenrechtenschendingen door beveiligingsdiensten (militairen en agenten) die door Shell zijn ingehuurd. Het Nigeriaanse autoriteiten in de jaren '90 negen vertegenwoordigers van de Ogoni gemeenschap, die protesteerden tegen de vervuiling, opgepakt en geëxecuteerd. Shell werd ervan verdacht in deze met de Nigeriaanse overheid te hebben samengewerkt. In 2009 bereikte Shell een schikking van \$15,5 miljoen met de nabestaanden van de geëxecuteerde activist Ken Saro Wiwa en andere Ogonileiders.¹⁵² Dergelijke ernstige schendingen van de burgerrechten als in de jaren '90 hebben zich niet meer voorgedaan. Wel continueerde de samenwerking met het Nigeriaanse leger en politie. Tussen 2007 en 2009 zou Shell ongeveer \$ 400 miljoen hebben uitgegeven aan het inhuren van Nigeriaanse militairen en politieagenten die een slechte reputatie hebben op het gebied van corruptie en mensenrechten.¹⁵³

Veel van de belangrijke factoren die de situatie in de Nigerdelta nog erger maken, zoals een zwakke overheid en oliediefstal, liggen slechts deels binnen de invloedssfeer van de onderneming. Hierdoor en doordat het hier om een Nederlands bedrijf gaat, zijn maar weinig Nederlandse investeerders overgegaan op uitsluiting van Shell.¹⁵⁴ Investeerders die een engagement traject met het bedrijf aangaan, zoals F&C dat al acht jaar met F & C in gesprek is over de activiteiten in Nigeria, dringen onder andere aan op een schoonmaakplan voor de hele delta dat in samenwerking met de overheid moet worden opgesteld.¹⁵⁵

5.9.3 Relevantie case

De olie lekkages tasten het leefgebied van bevolkingsgroepen in de omgeving van Shell's activiteiten in hoge mate aan. Opvallend in de case van Shell is de sterke relatie tussen mensenrechtenschendingen en milieuvervuiling. Daarnaast bestaan door haar relatie met publiek beveiligingspersoneel, risico's op het gebied van veiligheid en de fundamentele vrijheden van de lokale bevolking te waarborgen. Mensenrechten die in deze case in het geding zijn, zijn burgerrechten en sociaal-economische rechten, met name het recht op een adequate levensstandaard en het recht op schoon drinkwater en het recht op gezondheid.

De grote invloed van de Nigeriaanse overheid op de beschreven schendingen roept de vraag op hoe investeerders er additionele criteria toegepast worden om mensenrechten risico's te onderkennen en beheersen. Additioneel is in deze case het vraagstuk 'of een rechtbank een uitspraak kan doen over mensenrechtenschendingen die zich in een ander land afspelen' zeer relevant. Hoe staan investeerders hierin en in hoeverre gebruiken investeerders hun invloed om deze discussie te beïnvloeden?

5.9.4 Verder lezen

- Amnesty International, 2013, Bad Information. Oil spill investigations in the Niger Delta.
- OECD Watch, juni 2013: "The Dutch NCP finds that Shell bases statements on oil spills on flawed investigation"

- Dutch National Contact Point for the OECD Guidelines, March 2013, “Final report of the Netherlands National Contact Point for the OECD Guidelines for Multinational Enterprises on the Specific Instance notified by Amnesty International, Friends of the Earth International and Friends of the Earth Netherlands concerning communications by Royal Dutch Shell about the cause of oil spills in the Niger Delta.”
- Amnesty International, 2011, The True tragedy, delays and failures in tackling oil spills in the Niger Delta
- Amnesty International, juni 2009: “Nigeria: Petroleum, Pollution and Poverty in the Niger Delta”
- Novethics Research, juni 2013: “Controversial companies: Do investor blacklist make a difference?”, p. 24 -26
- UNEP, augustus 2011:” Environmental Impact assessment of Ogoniland”
- UNEP, Augustus 2011: “Environmental Assessment of Ogoniland”

5.10 Trafigura

5.10.1 Bedrijfsprofiel

Trafigura is een toonaangevend logistiek bedrijf gespecialiseerd in inkoop, verwerking en distributie van fysieke grondstoffen, waarbij driekwart van de winst afkomstig zijn uit handel in olie. Bijna driekwart van de winst afkomstig is uit de oliehandel. Trafigura is actief in 15 belangrijke wereldmarkten en heeft vestigingen in 56 landen.¹⁵⁶

5.10.2 Betrokkenheid bij schending van mensenrechten

In augustus 2006 heeft Trafigura een grote hoeveelheid giftig afval – de resten van een industrieel proces genaamd *caustic washing* – overgedragen aan een lokaal bedrijf die deze heeft laten storten in Abidjan, de hoofdstad van Ivoorkust. Dit leidde niet alleen tot een milieuramp, maar betekende ook een grove schending van de mensenrechten. De Ivoriaanse autoriteiten meldde 15 tot 17 sterfgevallen, die zij toegeschreven aan blootstelling aan de toxische afvalstoffen. Daarnaast zochten meer dan 100.000 mensen medische hulp. Naast de consequenties die de dumping had voor de leefomgeving en de gezondheid van mensen, werden veel mensen ook getroffen in hun levensonderhoud omdat de Ivoriaanse overheid de landbouw, visserij en kleine commerciële activiteiten liet stilleggen en groente- en fruitgewassen liet vernietigen om zo verdere verspreiding van de gezondheidsproblemen te voorkomen.¹⁵⁷

Hoewel Trafigura claimt geen aandeel in de ramp te hebben gehad, trof het bedrijf op 13 februari 2007, na de arrestatie van twee leden van het senior management door de Ivoriaanse autoriteiten, een schikking ter waarde van US\$ 195 miljoen met de overheid in Ivoorkust. In ruil voor dit bedrag zag de regering verder af van haar plannen tot het instellen van strafrechtelijke vervolging. Trafigura gaf aan de schikking alleen te hebben getroffen vanuit sympathie voor de getroffen bevolking. Een groot deel van het betaalde bedrag was bestemd voor herstel van het gebied en compensatie voor de slachtoffers. Dit proces werd in juli 2012 afgerond, hoewel vragen bleven bestaan over de effectiviteit ervan.¹⁵⁸

Op 23 december 2011 werd Trafigura door het Gerechtshof Amsterdam veroordeeld tot het betalen van een boete van 1 miljoen euro omdat het bedrijf schuldig werd bevonden voor illegale uitvoer van afvalstoffen naar Ivoorkust en het verzwijgen van het schadelijke karakter van die stoffen medio 2006. Over de (gevolgen van de) dumping in Ivoorkust zelf heeft de Nederlandse strafrechter zich echter niet uit willen laten.¹⁵⁹

Trafigura heeft naar aanleiding van de ramp weliswaar stappen gezet op het gebied van verantwoord ondernemen, maar heeft nog steeds geen gedegen mensenrechtenbeleid ontwikkeld waarin de verantwoordelijkheid van het bedrijf om mensenrechten te respecteren, mogelijkheden voor slachtoffers om genoegdoening te krijgen en een visie waarin het bedrijf aangeeft herhaling van schendingen te willen voorkomen, zijn vastgelegd.¹⁶⁰ Dat is des te zorgelijker gelet op de oprichting van de Mining Group in 2012, een 100% dochter van Trafigura, die onder meer in Peru, de Democratische Republiek Congo (DRC), Angola, Mongolië en Tanzania mijnbouwactiviteiten opzet en ontwikkelt.¹⁶¹

5.10.3 Relevantie case

Opvallend in de case van Trafigura is de sterke relatie tussen mensenrechtenschendingen en milieuvervuiling. Mensenrechten die in deze case in het geding zijn, zijn met name het recht op gezondheid, waaronder het recht op een gezonde leefomgeving, toegang tot schoon drinkwater, voedsel en huisvesting en recht op medische zorg. Gezien het gebrek aan mensenrechtenbeleid en de uitbreiding van Trafigura's mijnbouwactiviteiten in hoog risicogebieden als de Democratische Republiek Congo (DRC) en Angola, willen we van investeerders weten in hoeverre ze hun invloed gebruiken om Trafigura te wijzen op haar verantwoordelijkheden.

5.10.4 Verder lezen

- Amnesty International, Greenpeace Nederland, juli 2013: Trafigura, "responsibility".
- Amnesty International, Greenpeace Nederland, augustus 2012: ""The Toxic Truth: about a company called Trafigura, a ship called the Probo Koala, and the dumping of toxic waste in Côte d'Ivoire".
- Trafigura, augustus 2012: "reactie op draft Toxic Truth report"
- Trafigura, november 2012: "Verklaring van de Raad van Bestuur van Trafigura Beheer BV".
- Openbaar ministerie, november 2012: "Persbericht: Straf Trafigura definitief, topman transigeert".
- Amsterdam court website
www.rechtspraak.nl/Organisatie/Gerechtshoven/Amsterdam/Nieuws/Pages/FineimposedonTrafigura.aspxTrafigura, september 2009: "Trafigura's response to professor Ibeanu's report"
- United Nations General Assembly, september 2009: "Report of the Special Rapporteur on the adverse effects of the movement and dumping of toxic and dangerous products and wastes on the enjoyment of human rights, Okechukwu Ibeanu; Mission to Côte d'Ivoire (4 to 8 August 2008) and the Netherlands (26 to 28 November 2008)".

5.11 Vedanta Resources

5.11.1 Bedrijfsprofiel

Vedanta Resources (Vedanta) is een van oorsprong Indiaas mijnbouw- en metaalverwerkingsbedrijf. Het in Groot-Brittannië gevestigde bedrijf delft onder andere bauxiet, koper, zink, lood, zilver en ijzererts in Zambia, Namibië, Zuid-Afrika, Liberia, Ierland en Australië. Enkele belangrijke dochterondernemingen zijn Sterlite Industries, Hindustan Zinc en Sesa Goa.¹⁶²

5.11.2 Betrokkenheid bij schending van mensenrechten

Bij de plannen van Vedanta om een bauxietmijn te bouwen in de Niyamgiri Heuvels in Orissa (India) heeft het bedrijf niet genoeg rekening gehouden met de lokale bevolking (de Dongria Kondh). Het mijnproject vormt een serieuze bedreiging voor de natuurlijke omgeving in de regio, waarvan de gemeenschappen afhankelijk zijn voor hun voedsel en levensonderhoud.¹⁶³

Vedanta heeft de lokale bevolking bovendien geen inspraak gegeven bij het opstellen van de bouwplannen. Hoewel Vedanta in eerste instantie een vergunning van de Indiase overheid kreeg voor de start van de constructiewerkzaamheden, werd deze in 2005 weer ingetrokken, als gevolg van de grote milieu- en sociale risico's en omdat Vedanta niet transparant was geweest over de beoogde locatie.¹⁶⁴

In de jaren hierna leken (toegezegde) aanpassingen door Vedanta te leiden tot goedkeuring van het project, maar de Indiase overheid verbood Vedanta in augustus 2010 om de bauxietmijn te bouwen. In oktober 2010 bleek Vedanta echter wel begonnen met het uitbreiden van een aluminiumraffinaderij die gebruik zou gaan maken van het bauxiet uit de Niyamgiri Heuvels. De Indiase overheid gebood Vedanta te stoppen met de bouw van deze raffinaderij.¹⁶⁵ Aan dit besluit van de Indiase overheid waren onder meer een uitspraak van het Britse nationale contactpunt (NCP) van de OECD en een onderzoeksrapport van een 'Comité van specialisten' vooraf gegaan.¹⁶⁶ Het Britse NCP oordeelde in 2009 dat Vedanta de OECD Guidelines for Multinational Enterprises had geschonden. Na de uitspraak van het NCP stelde Vedanta nieuw mensenrechtenbeleid op, maar de implementatie van dit beleid is door verschillende NGO's in twijfel getrokken.¹⁶⁷

De Indiase overheid heeft Vedanta Resources in 2012 en 2013 meerdere keren veroordeeld vanwege gebrekkige veiligheidsprocedures en het structureel vervuilen van water, grond en lucht in andere mijnen in het land. In april 2013 werd het hoger beroep van Orissa Mining Corporation door het Indiase Hoogerechtshof verworpen.¹⁶⁸ Het hoogerechtshof bepaalde bovendien dat degenen die het meest getroffen zouden worden door de voorgestelde mijn een beslissende stem moeten hebben. Daartoe zijn vanaf april 2013 12 Dongria dorpen geconsulteerd. Alle dorpen besloten unaniem tegen de mijn te stemmen, omdat hun religieuze, culturele en sociale rechten in gevaar zou komen als de mijn in bedrijf zou komen.¹⁶⁹ Vedanta's raffinaderij is vanaf december 2012 buiten bedrijf als een gevolg van een gebrek aan bauxiet.¹⁷⁰

Gebrek aan adequaat mensenrechtenbeleid, de ernst en frequentie van de terugkerende mensenrechtenschendingen en de weinig coöperatieve opstelling van het bedrijf in engagementtrajecten hebben ertoe geleid dat diverse investeerders, waaronder het Noorse Government Pension Fund en de Nederlandse pensioenuitvoeringsorganisatie PGGM, de inzet op gedragsverbetering hebben opgegeven en het bedrijf hebben uitgesloten van investering.¹⁷¹ Uit een steekproef onder Europese beleggers door Novethic Research had 60% van de beleggers Vedanta in 2012 uitgesloten van investering als gevolg van slechte Environmental Social Governance (ESG) prestaties.¹⁷² Tijdens de Algemene Vergadering van Aandeelhouders in 2012, stemde 12,34 % van alle aandeelhouders tegen alle resoluties op de vergadering, waardoor Vedanta gedwongen werd additionele vragen over haar beleid te beantwoorden.¹⁷³

5.11.3 Relevantie case

De mensenrechtenschendingen waarmee Vedanta in de case rondom de mijn en de raffinaderij in India wordt geassocieerd, zijn ontstaan door een onzorgvuldige of weinig respectvolle omgang van Vedanta met de lokale gemeenschappen in de gebied waar het bedrijf werkzaam is. Mensenrechten die in deze case in het geding zijn, zijn met name sociaal-economische rechten, zoals recht op een adequate levensstandaard inclusief het recht op voedsel, behuizing, het recht op gezondheid, het recht op schoon drinkwater en rechten van inheemse bevolkingsgroepen. Een belangrijk principe dat is ontwikkeld om de rechten van inheemse volken te waarborgen bij de ontwikkeling van projecten van invloed op hun welzijn en leefomgeving is dat inheemse volken hun vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde toestemming (free, prior informed consent) verlenen. Dit wordt in artikel 32 de VN Verklaring over de Rechten van Inheemse Volken tot uitdrukking gebracht. Opvallend bij Vedanta is dat lacunes in beleid en implementatie van due diligence ertoe leiden dat het bedrijf onvoldoende in staat is om nadelige effecten van haar activiteiten op mensenrechten te identificeren, te voorkomen en te beperken. In het kader van dit onderzoek zal onder meer worden onderzocht hoe investeerders het opzetten van beleid en implementatie van due diligence en het mechanisme van FPIC in relatie tot inheemse volkeren hebben beoordeeld en of zij concrete doelstellingen en afspraken hebben gemaakt om mensenrechtenschendingen tegen te gaan. Daarnaast is de case van Vedanta interessant omdat veel investeerders na het doorlopen van een due diligence proces geoordeeld hebben dat de mensenrechtenschendingen dusdanig ernstig en structureel zijn en/of alles er op wijst dat corrigerende maatregelen weinig kans van slagen (lijken te) hebben, dat tot uitsluiting is overgegaan. Dit roept vragen op over de effectiviteit van het gebruik van engagement voor andere investeerders.

5.11.4 Verder lezen

- Novethic Research, juni 2013: “Controversial companies: Do investor blacklist make a difference?”, p. 21-23
- Amnesty International, 2012: “Vedanta’s perspective uncovered: policies cannot mask practices”
- Vedanta Resources PLC, The Lanjigarh development story: Vedanta’s perspective, 2012
- Amnesty International, 2011: “Generalisations, omissions, assumptions: The failings of Vedanta’s Environmental Impact Assessments for its bauxite mine and alumina refinery in India’s state of Orissa”
- Amnesty International, februari 2010: “Don’t Mine Us Out Of Existence: Bauxite Mine and Refinery Devastate Lives in India”
- UK National contact point for the OECD Guidelines for Multinational Enterprises, September 2009, “Final Statement by the UK National Contact Point for the OECD Guidelines for Multinational Enterprises: Complaint from Survival International against Vedanta Resources plc”

Hoofdstuk 6 Onderzoeksresultaten per financiële instelling

6.1 ABN Amro

6.2 Profiel

In het najaar van 2008 nam de Nederlandse overheid de Nederlandse activiteiten van ABN Amro en Fortis Bank Nederland over.¹⁷⁴ Vanaf april 2010 werden kantoren van Fortis en ABN Amro samengevoegd en verdween de naam Fortis Bank Nederland geleidelijk uit het straatbeeld. De juridische fusie tussen de twee banken werd een feit op 1 juli 2010.¹⁷⁵

De nieuwe ABN Amro Group N.V. heeft nu 23.059 medewerkers in 23 landen. In Nederland, waar de bank 82% van zijn inkomsten genereert, is ABN Amro met 408 kantoren een belangrijke speler op de consumenten- en zakelijke markt. Internationaal is de bank vooral actief in het financieren van de sectoren energie, grondstoffen en transport. Verder heeft de bank omvangrijke private banking activiteiten in Nederland, Europa en Azië.¹⁷⁶

Eind 2012 bedroeg het balanstotaal van ABN Amro € 394,4 miljard, waarvan € 216,0 miljard afkomstig was van geld dat door klanten (particulieren en bedrijven) aan de bank is toevertrouwd.¹⁷⁷ Het balanstotaal werd geïnvesteerd in:¹⁷⁸

- Hypotheek- en andere leningen aan particulieren (45%)
- Leningen aan bedrijven (25%)
- Beleggingen in aandelen, obligaties en derivaten (11%)
- Leningen aan andere banken (12%)
- Overig (7%)

Naast het geld op de eigen bankbalans, beheerde ABN Amro eind 2012 ook nog € 163,1 miljard aan vermogen voor derden.¹⁷⁹ Daarbij gaat het vooral om private banking voor vermogende particulieren in Nederland, de rest van Europa en Azië, maar ook om de beleggingsfondsen van dochterbedrijf Neuflyze OBC (Frankrijk). Dit bedrijf beheert € 35 miljard aan vermogen.¹⁸⁰

6.2.1 Mensenrechtenbeleid

In het mensenrechtenbeleid geeft ABN Amro een duidelijke definitie van de activiteiten waar de bank - direct of indirect - niet bij betrokken wil zijn. ABN Amro verwacht van haar klanten dat ze de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, het Internationaal Convenant inzake Burgerrechten en Politieke Rechten, het Internationaal Convenant inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten, het *human rights due diligence* proces en de fundamentele conventies van de International Labour Organisation respecteren. Het beleid is van toepassing op de investeringen voor eigen rekening. Voor haar vermogensbeheeractiviteiten heeft ABN Amro nog geen mensenrechtenbeleid opgesteld.

6.2.2 Bankdiensten

ABN Amro kan bankdiensten verlenen door het assisteren bij aandelenuitgiftes en obligatieuitgiftes, of door het verstrekken van leningen. Aan de volgende geselecteerde bedrijven heeft ABN Amro bankdiensten verleend sinds de bank bestaat in zijn huidige vorm (1 juli 2010):

- **Glencore Xstrata**

- In mei 2011 sloot Glencore International een kredietfaciliteit af van US\$ 11.265 miljoen (€ 7.595,99 miljoen) bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in twee delen: een US\$ 2.925 miljoen (€ 1.972,33 miljoen) eenjarige LIBOR+110.000bps lening en een US\$ 8.340 miljoen (€ 5.623,66 miljoen) driejarige lening. De kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van de kredietfaciliteit van Glencore uit mei 2010 en voor algemene bedrijfszaken. ABN Amro Bank participeerde met een bedrag van € 144,69 miljoen in het syndicaat van in totaal 97 banken die de lening verstrekten.¹⁸¹
- In mei 2011 gaf Glencore International nieuwe aandelen uit op de beurzen van Londen en Hongkong. De totale waarde van de uitgifte was US\$ 10,05 miljard (€ 7.021,73 miljoen). De uitgifte was opgedeeld in twee delen: een deel bestaande uit € 6.834,83 miljoen (Londen) en een deel bestaande uit € 186,90 miljoen (Hongkong). De opbrengst van de uitgifte werd gebruikt voor algemene bedrijfszaken. ABN Amro Bank participeerde met een bedrag van € 83,49 miljoen in het syndicaat van in totaal 27 banken die assisteerden bij de uitgifte.¹⁸²
- In september 2011 sloot het Canadese bedrijf Viterra, dat handelt in graan en voedingsingrediënten produceert, een vierjarige LIBOR+185.000bps kredietfaciliteit van CAD\$ 2.065,75 miljoen (€ 1.524,32 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor een overname, algemene bedrijfszaken en herfinanciering. ABN Amro Bank participeerde met een bedrag van € 50,81 miljoen in het syndicaat van in totaal 23 banken die de lening verstrekten.¹⁸³ Viterra werd in december 2012 overgenomen door Glencore International.¹⁸⁴ Dit betekent dat van ABN Amro Bank niet verwacht kan worden dat Glencore gescreend werd toen de lening aan Viterra verstrekt werd, want Viterra was toen nog geen dochteronderneming van Glencore. Wel kan ABN Amro Bank nu zijn invloed op Glencore gebruiken, want het leningcontract tussen ABN Amro Bank en Viterra (dat inmiddels een dochteronderneming is van Glencore) loopt nog tot september 2015.
- In april 2012 sloot Glencore International een eenjarige kredietfaciliteit van US\$ 4.435 miljoen (€ 3.367,05 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor herfinanciering van uitstaande leningen. ABN Amro Bank participeerde met een bedrag van € 91,83 miljoen in het syndicaat van in totaal 40 banken die de lening verstrekten.¹⁸⁵
- In maart 2013 sloot Glencore International een vijfjarige LIBOR+210.000bps kredietfaciliteit van US\$ 8.320 miljoen (€ 6.417,22 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de aanschaf van ruwe olie van Rosneft en voor algemene bedrijfszaken. ABN Amro Bank participeerde met een bedrag van € 175,01 miljoen in het syndicaat van in totaal 29 banken die de lening verstrekten.¹⁸⁶
- In juni 2013 sloot Glencore International een kredietfaciliteit van US\$ 17.340 miljoen (€ 13.025,81 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in drie delen: een US\$ 5.920 miljoen (€ 4.447,10 miljoen) eenjarige lening, een US\$ 7.070 miljoen (€ 5.310,98 miljoen) driejarige lening en een US\$ 4.350 miljoen (€ 3.267,72 miljoen) vijfjarige lening. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van de lening van US\$ 4.435 uit april 2012, de lening van US\$ 8.370 miljoen uit mei 2010 en voor algemene bedrijfszaken. ABN Amro Bank participeerde met een bedrag van € 159,50 miljoen in het syndicaat van in totaal 78 banken die de lening verstrekten.¹⁸⁷

Uit het met ABN Amro gehouden interview en de door ABN Amro getoonde documentatie is het volgende gebleken over de instrumenten die ABN Amro toepast om het eigen 'Verantwoord Investeren' beleid bij bankdiensten in de praktijk te brengen, met name ten aanzien van delfstofwinnende bedrijven die betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen:

- **Screening**

Indien een nieuwe kredietaanvraag wordt ontvangen, wordt de potentiële nieuwe klant gevraagd een questionnaire in te vullen. Aan deze questionnaire hangt een beoordelingssysteem waaruit duidelijk wordt of een bedrijf onder of boven de sectorstandaard presteert. Uit inzage in deze questionnaire blijkt dat ABN Amro hierin vraagt naar beleid, due diligence procedures en genoegdoeningsprocedures. Daarnaast wordt er gebruikt gemaakt van een standaard screening op basis van verschillende data providers en publieke bronnen. Hierin wordt onder andere de track record en reputatie van een potentiële nieuwe klant ten aanzien van mensenrechten verder onderzocht. Bovenstaande informatie wordt vervolgens in een sectorspecifieke beoordelingsmatrix ingevoerd, waaruit een beoordeling volgt. De diepgang van het onderzoek hangt af van de track record van het bedrijf in kwestie, de aard van financiering en de locatie van de desbetreffende activiteiten. In het geval van een projectfinanciering zal die risicoanalyse veel uitgebreider zijn dan bij bijvoorbeeld een handelsfinanciering. Op basis hiervan wordt een advies gegeven aan de kredietcommissie. Bij een negatief advies kan deze besluiten geen krediet te verlenen. Elke klant wordt minimaal elk jaar opnieuw bekeken. Elke aanvraag tot verlenging van een lening leidt tot een nieuwe screening. Daarnaast hanteert ABN Amro een event-driven review. Mocht er na klantacceptatie maar voor de jaarlijkse review een issue op het gebied van mensenrechten zijn, wordt er een additionele screening verricht.

Op basis van het ABN Amro mensenrechtenbeleid, sectorspecifieke beoordelingsmatrixen en twee geanonimiseerde voorbeelden van een klantanalyse, wordt ABN Amro elementen 1 t/m 6 toegekend.

ABN AMRO heeft schriftelijk toegezegd in 2014 meer instrumenten in te zetten om bedrijven te screenen op het gebied van mensenrechten.¹⁸⁸ Dit krijgt vorm in het uitbreiden van de minimum eisen die ABN AMRO stelt aan haar klanten ten aanzien van mensenrechten. Op basis van deze informatie is element 22 toegekend.

- **Engagement**

Met elke klant wordt regelmatig gesproken. De frequentie van klantgesprekken hangt af van de aard van financiering en de mate waarin er aanleiding is voor gesprek, maar is gemiddeld één keer per jaar. Bij klanten waarbij voorwaarden in de kredietovereenkomst worden gezet, wordt nagegaan in hoeverre aan de voorwaarden voldaan is. Wanneer een bestaande klant slecht uit een reputatie screen komt, wordt er aan de klant additionele informatie gevraagd ter verificatie en ten aanzien van de opvolging. Als onderdeel van engagement worden ook regelmatig projecten bezocht.

Op basis van inzage in geanonimiseerde voorbeelden van klantbeoordelingen heeft ABN Amro aannemelijk gemaakt dat het met klanten spreekt over mensenrechtenbeleid, mensenrechten due diligence en genoegdoening. Op grond hiervan wordt ABN Amro element 9 t/m 12 toegekend. Ook is aannemelijk gemaakt dat er een actieplan wordt gemaakt en dat er wordt bekeken in hoeverre aan deze plannen voldaan wordt. Op basis hiervan wordt ABN Amro elementen 14 en 20 toegekend. Er wordt echter niet altijd gekeken of de acties van het bedrijf daadwerkelijk leiden tot verminderde impact. Aan de hand van de bekeken documentatie kan bovendien niet worden vastgesteld of bovenstaande bij de tien geselecteerde bedrijven heeft plaatsgevonden en kan er op basis van de getoonde documentatie niet worden vastgesteld dat de voorwaarden en de gemaakt afspraken in de kredietovereenkomst worden opgenomen. Ook wordt de inhoud van de gemaakt afspraken niet duidelijk. Daarom worden er geen punten toegekend bij de overige elementen.

- **Uitsluiting**

ABN Amro hanteert een lijst van uitgesloten activiteiten, waaronder ook schending van mensenrechten onder valt, alsook kinderarbeid, slavenarbeid, conflictdiamanten. Aan klanten die niet voldoen aan de verwachtingen van ABN Amro wordt geen financiering gegeven. ABN Amro hanteert echter geen publieke uitsluitingslijst ten aanzien van bedrijven die mensenrechten schenden. Ook kan op basis van de getoonde documentatie niet geconcludeerd worden dat ABN Amro financiering stopzet wanneer een engagement niet succesvol verloopt. Op basis van deze informatie worden de elementen 7 en 21 niet toegekend.

Tabel 4 Beoordeling bankdiensten ABN Amro

Element	Voldoet
Screening	
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	Ja
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	Ja
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	Ja
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	Ja
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	Ja
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	Ja
7. Als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	Nee
Engagement	

Element	Voldoet
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.	n.v.t.
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	Ja
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:</i>	
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	Ja
11. Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	Ja
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	Ja
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	Nee
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren.	Ja
<i>De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:</i>	
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	Nee
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	Nee
17. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	Nee
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	Nee
19. De financiële instelling legt de (met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven) gemaakte afspraken vast in krediet- of dienstverleningscontracten.	Nee
20. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	Ja
21. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	Nee
22. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.	Ja

Element	Voldoet
Score: 6	13 van de 21 elementen

6.2.3 Vermogensbeheer

De vermogensbeheertak van ABN Amro kan bij de geselecteerde bedrijven betrokken zijn door middel van het beheren van aandelen en/of obligaties.

Tabel 5 toont de aandelen van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door ABN Amro. In totaal heeft ABN Amro voor € 28,0 miljoen aan aandelen in de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 5 Aandelen beheerd door ABN Amro

Investeerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Barrick Gold					
Neuflize OBC Investissements	Frankrijk	419.212	0,04	6,78	31 mei 2013
Totale waarde				6,78	
Goldcorp					
Neuflize OBC Investissements	Frankrijk	563.800	0,07	12,87	31 mei 2013
Bethmann Bank	Duitsland	34.410	0,00	0,79	31 mei 2013
Totale waarde				13,66	
Royal Dutch Shell					
Neuflize OBC Investissements	Frankrijk	155.590	0,00	4,05	30 april 2013
Bethmann Bank	Duitsland	136.906	0,00	3,53	31 mei 2013
Totale waarde				7,58	
Totale waarde van alle aandelen				28,02	

Bron: Thomson ONE Banker, "Share ownership", *Thomson ONE Banker* (www.thomsonone.com), bekeken in juli 2013.

Tabel 6 toont de obligaties van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door ABN Amro. In totaal heeft ABN Amro voor € 3,4 miljoen aan obligaties van de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 6 Obligaties beheerd door ABN Amro

Investeerder	Land	% van obligaties	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Barrick Gold				
Neuflize OBC Asset Management	Frankrijk	0,00	0,23	December 2011
Totale waarde			0,23	
Glencore Xstrata				
Neuflize OBC Asset Management	Frankrijk	0,01	2,64	December 2011
Totale waarde			2,64	
Royal Dutch Shell				
Neuflize OBC Asset Management	Frankrijk	0,00	0,23	December 2011
Totale waarde			0,23	
Vedanta Resources				
Neuflize OBC Asset Management	Frankrijk	0,01	0,31	December 2011
Totale waarde			0,31	
Totale waarde alle obligaties			3,41	

Bron: Bloomberg Database, "Aggregated holdings", *Bloomberg database*, bezocht in juli 2013.

Uit het met ABN Amro gehouden interview en de door ABN Amro getoonde documentatie is het volgende gebleken over de instrumenten die ABN Amro toepast om het eigen 'Verantwoord Investeren' beleid bij vermogensbeheer in de praktijk te brengen, met name ten aanzien van delfstofwinnende bedrijven die betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen:

- **Screening**

Een externe provider screent momenteel op wapens. ABN Amro zegt in voorbereiding te zijn een zelfde aanpak te hanteren ten aanzien van mensenrechten. Op dit moment wordt hier echter nog niet op gescreend. Elementen 1 t/m 6 worden daarom niet toegekend.

- **Engagement**

Er wordt op dit moment niet gestemd dan wel engaged op de bedrijven in portefeuille ten aanzien van mensenrechten. Bij externe beleggingsfondsen wordt wel engagement gevoerd, maar wordt niet specifiek op mensenrechten ingegaan. Elementen 8 t/m 20 worden daarom niet toegekend.

ABN Amro is van mening dat het in haar vermogensbeheer activiteiten op dit moment nauwelijks een basis heeft om een engagementtraject met ondernemingen aan te gaan. Enerzijds omdat ABN Amro grotendeels passief belegt in vastrentende waarden. Anderzijds omdat ABN Amro in hoge mate vermogen beheert voor individuele klanten, waarbij niet ABN Amro maar de klant beslist in welke bedrijven belegd wordt en waarbij het mandaat om uit naam van deze klanten een engagementtraject op te starten, ontbreekt. Het resterende bedrag wordt sterk gespreid over vele ondernemingen en daarnaast voor een deel ook nog eens belegd in andere fondsen en mandaten, waardoor de versnippering van de beleggingen in verschillende ondernemingen verder toeneemt.

De Eerlijke Bankwijzer is van mening dat wanneer een vermogensbeheerder investeert in één of meerdere van de geselecteerde delfstofwinnende bedrijven deze vermogensbeheerder de verantwoordelijkheid heeft om instrumenten in te zetten om de mensenrechtenprestaties van die bedrijven te monitoren en zonodig te helpen verbeteren. Die verantwoordelijkheid is er ook wanneer het kleine of passieve beleggingen betreft. Ook ten aanzien van haar particuliere klanten kan ABN Amro minimum eisen formuleren. Daarnaast kan ABN Amro haar klanten informeren en actief stimuleren om zich rekenschap te geven van de mensenrechtenprestaties van de bedrijven waarin zij willen beleggen.

- **Uitsluiting**

ABN Amro sluit momenteel geen bedrijven uit op grond van mensenrechtenschendingen. Element 7 wordt daarom niet toegekend.

ABN Amro heeft schriftelijk toegezegd vanaf volgend jaar meer instrumenten in te zullen zetten om te voorkomen dat zij, middels hun investeringen in het kader van vermogensbeheer, diensten verlenen aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.¹⁸⁹

Tabel 7 Beoordeling vermogensbeheer ABN Amro

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
Screening		
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	0/5	Nee
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	0/5	Nee
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	0/5	Nee
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	0/5	Nee
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	0/5	Nee
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	0/5	Nee
7. Als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	Nee	Nee

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
Engagement		
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.	0/5	Nee
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	0/5	Nee
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:</i>		
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	0/5	Nee
11. Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	0/5	Nee
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	0/5	Nee
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	0/5	Nee
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren.	0/5	Nee
<i>De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:</i>		
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	0/5	Nee
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	0/5	Nee
17. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	0/5	Nee
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	0/5	Nee
20. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	0/5	Nee
21. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal	0/5	Nee

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.		
22. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.		Ja
Score: 1	1 (1 van 21 elementen)	

6.2.4 Conclusies

Tabel 8 geeft een overzicht van de scores die ABN Amro in dit praktijkonderzoek heeft gekregen.

Tabel 8 Scores ABN Amro

Financieringsvorm	Score
<i>Bankdiensten</i>	6
<i>Vermogensbeheer</i>	1

6.3 Achmea

6.3.1 Profiel

Achmea Holding N.V. is de grootste verzekeraar van Nederland. Achmea verzekert ruim 7 miljoen klanten voor schade, zorg en inkomen met de merken: Achmea, Agis, Avéro, Centraal Beheer, FBTO, Interpolis, Zilveren Kruis, Syntrus, Inshared, OZF, Prolife en Woonfonds.¹⁹⁰ Behalve in Nederland is Achmea ook actief in 7 andere Europese landen. Achmea verleent ook bancaire en hypotheculaire diensten, onder de merknamen Achmea, Centraal Beheer, FBTO en Staalbankiers.¹⁹¹ De premieomzet in 2012 bedroeg € 20,4 miljard, waarvan € 13,5 miljard bestond uit premies voor zorgverzekeringen en € 1,2 miljard buiten Nederland werd verdiend.¹⁹² Achmea keerde in 2012 € 19,3 miljard uit.¹⁹³

De aandelen van Achmea zijn grotendeels in bezit van twee partijen: de Vereniging Achmea is in bezit van 65% van de aandelen en de Rabobank is eigenaar van 29% van de aandelen.¹⁹⁴

Eind 2012 had Achmea een balanstotaal met een omvang van € 94,8 miljard. Daarvan bestond € 84,6 miljard uit verzekeringsbeleggingen en bankleningen, als volgt verdeeld over de verschillende investeringscategorieën:¹⁹⁵

- Beleggingen voor eigen risico van polishouders, vooral in aandelen en obligaties: 30%
- Staatsobligaties: 26%
- Hypotheekleningen: 19%
- Bedrijfsobligaties: 14%
- Deposito's bij banken: 3%
- Derivaten: 3%
- Onroerend goed: 2%
- Aandelen: 1%
- Alternatieve beleggingen: 1%

Achmea is ook actief op het gebied van vermogensbeheer. Dochterbedrijf Syntrus Achmea beheerde eind 2012 € 63,7 miljard voor institutionele beleggers(pensioenfondsen) en dochterbedrijf Staalbankiers beheerde € 1,9 miljard voor vermogende particulieren.¹⁹⁶

6.3.2 Mensenrechtenbeleid

Uit het publiek aanwezige mensenrechtenbeleid wordt duidelijk dat Achmea verwacht dat bedrijven de mensenrechten uit internationale verklaringen en verdragen onderschrijven. In het beleid worden geen verwachtingen ten aanzien van due diligence processen of genoegdoening gedefinieerd. Er is ook geen speciale aandacht voor de rechten van inheemse volkeren.

6.3.3 Verzekeringsbeleggingen

Er zijn door Profundo in het kader van verzekeringsbeleggingen geen investeringen geïdentificeerd in de geselecteerde bedrijven door Achmea. Achmea geeft echter aan in de volgende acht bedrijven te investeren:

• Barrick Gold	Canada
• China National Petroleum Corporation (CNPC)	China
• Freeport-McMoran Copper & Gold	Verenigde Staten
• Glencore Xstrata	Zwitserland
• Goldcorp	Canada
• Oil and Natural Gas Corporation (ONGC)	India

- Posco
- Royal Dutch Shell

Zuid-Korea
Nederland

Uit het met Achmea gehouden interview en de door Achmea getoonde documentatie is het volgende gebleken over de instrumenten die Achmea toepast om het eigen verantwoord beleggingsbeleid in de praktijk te brengen, met name ten aanzien van delfstofwinnende bedrijven die betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen:

- **Screening**

Een externe partij beoordeelt jaarlijks de bedrijven waarin Achmea belegt. Deze zogenaamde UN Global Compact screening houdt in dat men controleert in hoeverre een bedrijf binnen haar invloedssfeer de principes van de UN Global Compact naleeft. Daaronder valt ook het ondersteunen en respecteren van internationale mensenrechten en een controle van in hoeverre een bedrijf zich ervan verzekert dat het niet medeplichtig is aan het overtreden van de mensenrechten. Er wordt in deze screening echter niet consequent gekeken naar eventuele benodigde herstelwerkzaamheden en/of genoegdoening voor slachtoffers. Hetzelfde geldt voor de mate waarin de inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden.

- **Engagement**

Uitgangspunt voor Achmea is dat op iedere vergadering wordt gestemd door een extern gespecialiseerd bureau. Daarnaast past Achmea twee vormen van engagement toe, namelijk regulier engagement en 'enhanced engagement'. In het geval van regulier engagement participeert Achmea in het engagementprogramma van haar vaste engagement provider. Deze voeren namens een groep klanten, waaronder institutionele beleggers, het engagement uit. De engagement provider doet dit op basis van eigen onderzoek en naar eigen inzicht. Een niet succesvol afgesloten engagementtraject leidt op dit moment nog niet tot uitsluiting door Achmea. Nadere standpuntbepaling hierover volgt nog, aldus Achmea.

De condities zijn geheel anders bij 'enhanced engagement'. Hierin heeft Achmea een sterk eigen inbreng. Achmea selecteert op basis van een themagerichte aanpak met welke bedrijven ze wil engagen. Vervolgens worden door de externe provider, in samenspraak met Achmea, engagementdoelstellingen opgesteld. Een engagementperiode is in eerste instantie altijd drie jaar. Om de effectiviteit van de enhanced engagements te waarborgen, laat Achmea voor en na het engagementtraject door een onafhankelijke partij de nagestreefde verbeterdoelen en resultaten, zoals deze door de engagement provider zijn gerapporteerd, beoordelen.

Alle acht bedrijven waarin Achmea via vermogensbeheer of verzekeringsbeleggingen investeert, worden of werden in de afgelopen jaren door Achmea engaged. In twee gevallen wordt er in het engagementtraject echter niet ingegaan op mensenrechtenissues maar op andere onderwerpen. Er worden in de engagementtrajecten consequent doelstellingen vastgesteld met betrekking tot mensenrechtenbeleid en verbeterde implementatie van due diligence systemen. Deze doelstellingen richten zich voornamelijk op beleid en procedures. In engagementtrajecten ontbreekt vaak aandacht voor herstelwerkzaamheden en/of genoegdoening voor slachtoffers. Een daadwerkelijke afname van schendingen wordt zelden als een concrete doelstelling opgenomen.

- **Uitsluiting**

Bedrijven die stelselmatig de principes van het UN Global Compact schenden worden door de externe, screenende partij op een zwarte lijst gezet. Deze zwarte lijst wordt vergeleken met de screening door een ander extern bureau. Wanneer een bedrijf twee jaar op de zwarte lijst van beide bureaus staat, wordt overgegaan tot uitsluiting van het bedrijf. Achmea heeft momenteel een van de tien geselecteerde bedrijven, Vedanta, uitgesloten op grond van schending van mensenrechten. Bij een van de andere bedrijven, CNPC, wordt wel dochter Petro China, maar niet de moeder uitgesloten. Op gronde van deze informatie voldoet Achmea aan element 7. Petro China is aantoonbaar uitgesloten als gevolg van een niet succesvol engagementtraject. Op basis van deze informatie wordt aan Achmea element 21 toegekend.

Achmea heeft schriftelijk toegezegd vanaf volgend jaar meer instrumenten in te zullen zetten om te voorkomen dat zij, middels hun investeringen, diensten verlenen aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen. Op basis van deze informatie wordt aan Achmea element 22 toegekend.¹⁹⁷

Tabel 9 geeft weer hoe Achmea voor verzekeringsbeleggingen heeft gescoord op de verschillende beoordelingselementen, zoals beschreven in paragraaf 4.5. Hieruit volgt de uiteindelijke beoordeling volgens de in dit onderzoek gehanteerde methode.

Tabel 9 Beoordeling verzekeringsbeleggingen Achmea

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
Screening		
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	8/8	Ja
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	8/8	Ja
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	8/8	Ja
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	8/8	Ja
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	0/8	Nee
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	0/8	Nee
7. Of als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.		Ja

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
Engagement		
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.	7/8	Ja
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	6/8	Ja
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:</i>		
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	5/8	Ja
11. Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	5/8	Ja
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	3/8	Nee
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	3/8	Nee
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	5/8	Ja
<i>De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:</i>		
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	5/8	Ja
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	5/8	Ja
17. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	2/8	Nee
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	2/8	Nee
19. De financiële instelling legt de (met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven) gemaakte afspraken vast in krediet- of dienstverleningscontracten.	N.v.t.	N.v.t.
20. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	5/8	Ja

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
21. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	1	Ja
22. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.	1	Ja
Score: 7	15 van 21 elementen	

6.3.4 Vermogensbeheer

De vermogensbeheertak van Achmea kan bij de geselecteerde bedrijven betrokken zijn door middel van het beheren van aandelen en/of obligaties.

Tabel 10 toont de aandelen van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door Achmea. In totaal heeft Achmea voor € 8,1 miljoen aan aandelen in de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 10 Aandelen beheerd door Achmea

Investeerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Royal Dutch Shell					
Achmea Beleggingsfondsen Beheer	Nederland	314.051	0,01	8,10	31 mei 2013
Totale waarde				8,10	

Bron: Thomson ONE Banker, "Share ownership", *Thomson ONE Banker* (www.thomsonone.com), bekeken in juli 2013.

Tabel 11 toont de obligaties van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door Achmea. In totaal heeft Achmea voor € 6,0 miljoen aan obligaties van de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 11 Obligaties beheerd door Achmea

Investeerder	Land	% van obligaties	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Glencore Xstrata				
Achmea Beleggingsfondsen Beheer	Nederland	0,02	5,98	April 2013
Totale waarde			5,98	

Uit het met Achmea gehouden interview en de door Achmea getoonde documentatie is gebleken dat de instrumenten die Achmea toepast om het eigen verantwoord beleggingsbeleid in de praktijk te brengen voor vermogensbeheer gelijk is aan de instrumenten die toegepast worden voor verzekeringsbeleggingen, zoals beschreven in paragraaf 6.3.4.

Tabel 12 geeft weer hoe Achmea voor vermogensbeheer heeft gescoord op de verschillende beoordelingselementen, zoals beschreven in paragraaf 4.5.

Tabel 12 Beoordeling vermogensbeheer Achmea

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
Screening		
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	2/2	Ja
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	2/2	Ja
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	2/2	Ja
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	2/2	Ja
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	0/2	Nee
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	0/2	Nee
7. Of als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	1	Ja
Engagement		
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.	2/2	Ja
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij	2/2	Ja

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren		
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:</i>		
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	2/2	Ja
11. Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	2/2	Ja
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	1/2	Nee
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	1/2	Nee
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	2/2	Ja
<i>De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:</i>		
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	2/2	Ja
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	2/2	Ja
17. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	1/2	Nee
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen plaatsvindt.	0/2	Nee
19. De financiële instelling legt de (met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven) gemaakte afspraken vast in krediet- of dienstverleningscontracten.	N.v.t.	N.v.t.
20. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	2/2	Ja
21. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	1	Ja
22. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten		Ja

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
onvoldoende serieus nemen.		
Score: 7	15 van de 21 elementen	

6.3.5 Conclusies

Achmea laat zien haar verantwoordelijkheid ten aanzien van het respecteren van mensenrechten voldoende serieus te nemen.

Tabel 13 geeft een overzicht van de scores die Achmea in dit praktijkonderzoek heeft gekregen.

Tabel 13 Scores Achmea

Financieringsvorm	Score
<i>Bankdiensten</i>	niet actief
<i>Verzekeringsbeleggingen</i>	7
<i>Vermogensbeheer</i>	7

6.4 Aegon

6.4.1 Profiel

Aegon N.V. is één van de grootste financiële instellingen ter wereld op het gebied van levensverzekeringen, pensioenen en beleggingen.

Aegon Bank biedt spaarrekeningen en hypotheekleningen aan particulieren in Nederland en bemiddelt in andere producten van Aegon (beleggingen, verzekeringen en pensioenen).¹⁹⁸

De Nederlandse verzekeringsmaatschappij Aegon N.V. is één van de grootste financiële instellingen ter wereld op het gebied van levensverzekeringen, pensioenen en beleggingen. Eind 2012 had Aegon N.V. ruim 24.400 medewerkers in dienst, verspreid over meer dan twintig landen in Europa, Noord- en Zuid-Amerika en Azië. De Aegon Groep telde eind 2012 ongeveer 47 miljoen klanten wereldwijd en had een balanstotaal van € 366,1 miljard. In 2012 werd door een premieomzet van € 19,5 miljard gerealiseerd, waarvan € 3,7 miljard in Nederland.¹⁹⁹

Aegon Bank had eind 2011 een balanstotaal van € 6,8 miljard, waarvan € 5,3 miljard was ingelegd door spaarders.²⁰⁰

De verzekeraar van Aegon had eind 2012 een balanstotaal van € 299,9 miljard aan verzekeringsbeleggingen.²⁰¹ De verzekeringsbeleggingen komen voor 49% voort uit verzekeringscontracten waarbij Aegon een bepaalde uitkering garandeert en voor 51% uit contracten (zoals lijfrentepolissen) waarbij het beleggingsrisico bij de klant ligt. De verzekeringsbeleggingen waren eind 2012 als volgt verdeeld:²⁰²

- Bedrijfsobligaties: 36%
- Investeringsfondsen (die in aandelen en obligaties beleggen): 26%
- Aandelen: 13%
- Staatsobligaties: 7%
- Hypotheekleningen particulieren: 7%
- Geldmarkt en deposito's bij banken: 5%
- Hypotheekleningen bedrijven: 2%
- Onroerend goed: 1%
- Overig: 3%

Naast de verzekeringsbeleggingen beheerden de vermogensbeheerders van Aegon voor derden (vooral institutionele beleggers) eind 2012 nog eens € 157,9 miljard aan vermogen.²⁰³ € 3,6 miljard van de beleggingen bestaat uit zogenaamde 'impact investments'. Dit zijn beleggingen in onder meer duurzame energie, sociale woningbouw en duurzame houtproductie.²⁰⁴ Aegon verkoopt haar producten onder het Aegon merk.²⁰⁵ Ook de labels Knab, Kroodle, Onna-Onna, Kruidvat Verzekeringen, Eneco Bronsparen, Menzis Zorgsparen vallen onder Aegon.

6.4.2 Mensenrechtenbeleid

Aegon verwacht van ondernemingen dat zij handelen met respect voor de uitgangspunten van de VN Global Compact. Het Global Compact beleid ten aanzien van mensenrechten houdt in dat men controleert in hoeverre een bedrijf binnen haar invloedssfeer de internationale mensenrechten ondersteunt en respecteert en in hoeverre een bedrijf zich ervan verzekert dat het niet medeplichtig is aan het overtreden van de mensenrechten. Het Aegon sectorbeleid voor de mijnbouw en olie-en gas sectoren gaat echter verder dan de Global Compact en kijkt ook in hoeverre potentiële investeringen aan het 'UN Protect, respect en remedy' raamwerk en FPIC principes voldoen.

6.4.3 Bankdiensten

Voor Aegon Bank zijn geen investeringen geïdentificeerd.

De mijnbouw en de olie- en gasector vallen buiten de strategische scope van de Aegon Bank wat betreft kredietverlening. Voor de financieringsvorm bankdiensten is, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, de score niet actief toegekend.

6.4.4 Verzekeringsbeleggingen

De verzekeringstak van Aegon kan betrokken zijn bij de geselecteerde bedrijven door investeringen in hun aandelen en obligaties. Tabel 14 toont de obligaties van de geselecteerde bedrijven waarin de verzekeringstak van Aegon geïnvesteerd heeft. In totaal heeft de verzekeringstak van Aegon geïnvesteerd in € 319 miljoen aan obligaties van de geselecteerde bedrijven.

Tabel 14 Verzekeringsbeleggingen in obligaties door Aegon

Investeerder	Land	% van obligaties	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Barrick Gold				
Stonebridge Life Insurance	Verenigde Staten	0,03	3,84	Maart 2013
Transamerica Financial Life Insurance	Verenigde Staten	0,19	21,52	Maart 2013
Transamerica Life Insurance	Verenigde Staten	0,44	49,58	Maart 2013
Western Reserve Life Assurance	Verenigde Staten	0,21	24,08	Maart 2013
Totale waarde			99,02	
Freeport-McMoran Copper & Gold				
Transamerica Financial Life Insurance	Verenigde Staten	0,02	2,34	Maart 2013
Transamerica Life Insurance	Verenigde Staten	0,18	22,57	Maart 2013
Western Reserve Life Assurance	Verenigde Staten	0,01	1,56	Maart 2013
Totale waarde			26,47	
Glencore Xstrata				
Transamerica Advisors Life Insurance	Verenigde Staten	0,00	0,31	Maart 2013
Transamerica Financial Life Insurance	Verenigde Staten	0,07	17,17	Maart 2013
Transamerica Life Insurance	Verenigde Staten	0,16	40,63	Maart 2013
Western Reserve Life Assurance	Verenigde Staten	0,07	17,49	Maart 2013
Totale waarde			75,60	
Posco				
Transamerica Life Insurance	Verenigde Staten	0,02	1,83	Maart 2013
Totale waarde			1,83	

Investeerder	Land	% van obligaties	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Royal Dutch Shell				
Stonebridge Life Insurance	Verenigde Staten	0,02	3,89	Maart 2013
Transamerica Advisors Life Insurance	Verenigde Staten	0,09	16,80	Maart 2013
Transamerica Financial Life Insurance	Verenigde Staten	0,18	33,16	Maart 2013
Transamerica Life Insurance	Verenigde Staten	0,25	46,24	Maart 2013
Western Reserve Life Assurance	Verenigde Staten	0,09	16,32	Maart 2013
Totale waarde			116,41	
Totale waarde alle obligaties			319,33	

Bron: Bloomberg Database, "Aggregated holdings", *Bloomberg database*, bezocht in juli 2013.

Uit het met Aegon gehouden interview en de door Aegon getoonde documentatie is het volgende gebleken over de instrumenten die Aegon toepast om het eigen verantwoord beleggingsbeleid in de praktijk te brengen, met name ten aanzien van delfstofwinnende bedrijven die betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen:

- **Screening**

Met behulp van het beleid voor verantwoord beleggen, dat in praktijk neerkomt op een Global Compact screening, analyseert een externe provider jaarlijks de bedrijven waarin Aegon belegt. De Global Compact screening houdt in dat men controleert in hoeverre een bedrijf binnen haar invloedssfeer de internationale mensenrechten ondersteunt en respecteert en in hoeverre een bedrijf zich ervan verzekert dat het niet medeplichtig is aan het overtreden van de mensenrechten. Er wordt niet consequent gekeken naar eventuele benodigde herstelwerkzaamheden en/of genoegdoening voor slachtoffers. Hetzelfde geldt voor de mate waarin de inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden. Het Aegon sectorbeleid voor de mijnbouw en olie-en gas sectoren gaat echter verder dan de Global Compact en kijkt ook in hoeverre potentiële investeringen aan het 'UN Protect, respect en remedy' raamwerk en FPIC principes voldoen. Aegon maakt gebruik van een tweetal onderzoeksbureaus om bedrijven op deze punten te kunnen screenen. Op basis van deze informatie en getoonde screeningsrapporten wordt aan Aegon elementen 1 t/m 5 toegekend. Element 6 wordt niet toegekend. Screening op mensenrechten leidt bij bedrijven nooit direct tot uitsluiting. Er wordt in eerste instantie altijd eerst een engagementtraject aangegaan. Op basis van deze informatie wordt element 7 niet toegekend.

- **Engagement**

Uit de analyse blijkt dat Aegon, met uitzondering van één bedrijf, stemt op de jaarvergaderingen van alle geselecteerde bedrijven waarin het investeert. Op dit moment onderzoekt Aegon hoe het de stem- en engagementactiviteiten voor een bedrijf meer op elkaar kan afstemmen.

Bedrijven die stelselmatig de principes van het UN Global Compact schenden, kunnen door Aegon opgenomen worden in een engagement programma op groepsniveau. Van de 8 geselecteerde bedrijven waarin Aegon investeert, zijn of waren zeven bedrijven opgenomen in een engagementtraject. Engagements worden ofwel door Aegon Asset Management, ofwel door een extern gespecialiseerd bureau uitgevoerd. Daarnaast participeert Aegon soms in collectieve engagementprogramma's. De intensiviteit van engagement is het sterkst indien Aegon zelf een engagementtraject opzet of daarin participeert. Uit de documentatie blijkt dat hoewel consequent wordt gekeken naar beleid en implementatie, genoegdoening niet structureel wordt meegenomen in de engagement doelstellingen. Aegon laat zich uitgebreid informeren door het bedrijf en andere betrokken stakeholders. In één van de zeven engagements is Aegon op uitnodiging van een NGO met representanten van betrokken gemeenschappen in gesprek gegaan. In een ander engagementtraject is Aegon op uitnodiging van het bedrijf in kwestie op locatie gaan kijken om meer inzicht te krijgen in de mensenrechtensituatie. Aegon probeert in de gesprekken tot duidelijke afspraken met de bedrijven te komen. In sommige cases lukt dit, in andere cases werkt het bedrijf niet mee en eindigt de engagement niet succesvol. Er worden echter niet door de hele groep consequenties verbonden aan een niet succesvolle engagement.

- **Uitsluiting**

Hoewel een engagement vaak op groepsniveau plaats vindt, verschilt de mate waarin het instrument van uitsluiting wordt toegepast binnen de verschillende onderdelen van Aegon. In Nederland is het uiteindelijk aan het verantwoord beleggen comité om te betalen of bedrijf in de portefeuille blijft. Het engagement programma loopt nu drie jaar en Aegon heeft nog geen bedrijven uitgesloten op gronde van mensenrechtenschendingen. Dat zit anders voor één van haar fiduciaire dochters, die naar aanleiding van twee niet succesvolle engagements op groepsniveau besloten heeft twee van de tien geselecteerde bedrijven uit te sluiten. Aegon Nederland heeft die beslissing tot nu toe niet genomen. De oorzaak van dit verschil zit voor een deel in de beleggingsstrategie van Aegon Nederland. Hier wordt veel passief belegd in indexfondsen. Dit houdt in dat de benchmark zonder veel wijzigingen gevolgd wordt, ook wanneer het verantwoord beleggen comité op de hoogte is van het feit dat een aantal bedrijven uit de benchmark in feite niet aan hun verantwoord beleggen beleid voldoen.

Tabel 15 geeft weer hoe Aegon voor verzekeringsbeleggingen heeft gescoord op de verschillende beoordelingselementen, zoals beschreven in paragraaf 4.5. Hieruit volgt de uiteindelijke beoordeling volgens de in dit onderzoek gehanteerde methode.

Tabel 15 Beoordeling verzekeringsbeleggingen Aegon

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
Screening		
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	5/5	Ja
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	5/5	Ja
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	5/5	Ja
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen	5/5	Ja

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);		
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	5/5	Ja
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	0/5	Nee
7. Of als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	0/5	Nee
Engagement		
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.	5/5	Ja
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	5/5	Ja
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:</i>		
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	5/5	Ja
11.Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	5/5	Ja
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	3/5	Ja
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	2/5	Nee
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	4/5	Ja
De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete		

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
afspraken vast over de volgende onderwerpen:		
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	4/5	Ja
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	4/5	Ja
17. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	3/5	Ja
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	2/5	Nee
19. De financiële instelling legt de (met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven) gemaakte afspraken vast in krediet- of dienstverleningscontracten.	N.v.t.	N.v.t.
20. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	4/5	Ja
21. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	0/5	Nee
22. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.	Nee	Nee
Score: 7	15 van de 21 elementen	

6.4.5 Vermogensbeheer

De vermogensbeheertak van Aegon kan bij de geselecteerde bedrijven betrokken zijn door middel van het beheren van aandelen en/of obligaties.

Tabel 16 toont de aandelen van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door Aegon. In totaal heeft Aegon voor € 604,7 miljoen aan aandelen in de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 16 Aandelen beheerd door Aegon

Investeerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Barrick Gold					
Aegon Capital Management	Canada	57.608	0,01	0,93	31 mei 2013
Aegon Investment Management	Nederland	464.536	0,05	10,78	28 februari 2013
Totale waarde				11,71	

Investeerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Freeport-McMoran Copper & Gold					
Aegon Capital Management	Canada	2.362	0,00	0,05	31 mei 2013
Aegon Investment Management	Nederland	440.952	0,05	10,76	28 februari 2013
Totale waarde				10,81	
Glencore Xstrata					
Aegon Investment Management	Nederland	1.614.011	0,01	7,25	28 februari 2013
Kames Capital	Schotland	4.250.525	0,03	16,00	30 april 2013
Totale waarde				23,25	
Goldcorp					
Aegon Capital Management	Canada	401.448	0,05	9,17	31 mei 2013
Aegon Investment Management	Nederland	375.879	0,05	9,39	28 februari 2013
Totale waarde				18,56	
Oil and Natural Gas Corporation					
Aegon Investment Management	Nederland	195.724	0,00	0,86	28 februari 2013
Totale waarde				0,86	
Posco					
Aegon Investment Management	Nederland	16.704	0,02	4,17	28 februari 2013
Totale waarde				4,17	
Royal Dutch Shell					
Aegon Investment Management	Nederland	3.361.638	0,10	87,00	28 februari 2013
Kames Capital	Schotland	16.843.564	0,57	447,75	17 juni 2013
Totale waarde				534,75	
Vedanta Resources					
Aegon Investment Management	Nederland	45.472	0,02	0,54	14 maart 2013
Totale waarde				0,54	
Totale waarden alle aandelen				604,65	

Bron: Thomson ONE Banker, "Share ownership", *Thomson ONE Banker* (www.thomsonone.com), bekeken in juli 2013.

Tabel 17 toont de obligaties van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door Aegon in het kader van vermogensbeheer. In totaal heeft de vermogensbeheertak van Aegon voor € 68 miljoen aan obligaties van de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 17 Obligaties beheerd door Aegon

Investerder	Land	% van obligaties	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Freeport-McMoran Copper & Gold				
Transamerica Funds	Verenigde Staten	0,05	5,81	Maart 2013
Transamerica Partners	Verenigde Staten	0,06	7,71	Maart 2013
Transamerica Series Trust	Verenigde Staten	0,01	0,65	Maart 2013
Totale waarde			14,17	
Glencore Xstrata				
Transamerica Funds	Verenigde Staten	0,18	46,46	Maart 2013
Transamerica Premier Funds	Verenigde Staten	0,00	0,84	Maart 2013
Totale waarde			47,30	
Posco				
Transamerica Funds	Verenigde Staten	0,00	0,34	Maart 2013
Totale waarde			0,34	
Royal Dutch Shell				
Transamerica Partners	Verenigde Staten	0,03	4,74	Maart 2013
Transamerica Series Trust	Verenigde Staten	0,01	1,15	Maart 2013
Totale waarde			5,89	
Totale waarde alle obligaties			67,70	

Bron: Bloomberg Database, "Aggregated holdings", *Bloomberg database*, bezocht in juli 2013.

Uit het met Aegon gehouden interview en de door Aegon getoonde documentatie is gebleken dat de instrumenten die Aegon toepast om het eigen verantwoord beleggingsbeleid in de praktijk te brengen voor vermogensbeheer gelijk is aan de instrumenten die toegepast worden voor verzekeringbeleggingen, zoals beschreven in paragraaf 6.4.4

Tabel 18 geeft weer hoe Aegon voor vermogensbeheer heeft gescoord op de verschillende beoordelingselementen, zoals beschreven in paragraaf 4.5.

Tabel 18 Beoordeling vermogensbeheer Aegon

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
Screening		
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	8/8	Ja
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	8/8	Ja
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	8/8	Ja
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op	8/8	Ja

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);		
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	5/8	Ja
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	0/8	Nee
7. Of als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	0/8	Nee
Engagement		
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.	7/8	Ja
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	7/8	Ja
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:</i>		
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	7/8	Ja
11.Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	7/8	Ja
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	4/8	Nee
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	3/8	Nee
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	6/8	Ja

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
<i>De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:</i>		
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	6/8	Ja
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	5/8	Ja
17. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	4/8	Nee
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	3/8	Nee
19. De financiële instelling legt de (met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven) gemaakte afspraken vast in krediet- of dienstverleningscontracten.	N.v.t.	N.v.t.
20. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	5/8	Ja
21. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	0/8	Nee
22. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.	Nee	Nee
Score: 6	13 van de 21 elementen	

6.4.6 Conclusies

Tabel 19 geeft een overzicht van de scores die Aegon in dit praktijkonderzoek heeft gekregen. Het verschil in scores is enkel en alleen een gevolg van een verschil in de gevonden bedrijfsnamen. Het mensenrechtenbeleid en de uitvoering van beleid voor beide categorieën zijn in principe gelijk.

Tabel 19 Scores Aegon

Financieringsvorm	Score
<i>Bankdiensten</i>	niet actief
<i>Verzekeringsbeleggen</i>	7
<i>Vermogensbeheer</i>	6

6.5 Allianz

6.5.1 Profiel

Allianz Nederland is een onderdeel van de Duitse Allianz Group. Allianz is één van de grootste financiële instellingen ter wereld. In Nederland is Allianz actief op het gebied van schade- en levensverzekeringen en heeft het bedrijf 1,3 miljoen klanten. De schadeverzekeringstak van Allianz Nederland omvat ook inkomens-, verkeer-, en privé-verzekeringen. Allianz opereert onder merkmale Allianz en Allsecur.²⁰⁶

De Allianz Group had in 2012 een premieomzet van € 72,1 miljard²⁰⁷ en keerde € 48,9 miljard uit aan claims.²⁰⁸ Allianz Nederland had in 2012 een premieomzet van € 990 miljoen.²⁰⁹ Eind 2012 had de Allianz Group een balanstotaal met een omvang van € 694,6 miljard.²¹⁰ Daarvan bestond € 599,5 miljard uit beleggingen en leningen, als volgt verdeeld over de verschillende investeringscategorieën:²¹¹

- Bedrijfsobligaties: 33%
- Staatsobligaties: 27%
- Beleggingen voor eigen risico van polishouders, vooral in aandelen en obligaties: 12%
- Leningen aan banken: 12%
- (Hypotheek) leningen aan particulieren: 8%
- Aandelen: 5%
- Onroerend goed: 2%
- Overig: 1%

Naast de eigen beleggingen beheert de Allianz Group ook vermogens voor derden, met een totale omvang van € 1.438 miljard aan het eind van 2012. Daarvan wordt 86% beheerd door het Amerikaanse dochterbedrijf PIMCO, de grootste obligatiebelegger in de wereld.²¹² In Nederland heeft Allianz € 6 miljard aan vermogen onder beheer.²¹³

6.5.2 Mensenrechtenbeleid

Allianz Nederland heeft geen eigen mensenrechtenbeleid. Allianz Nederland neemt voor wat betreft dit onderwerp de richtlijnen van Allianz Group over. Op dit moment zijn deze richtlijnen nog niet officieel openbaar gemaakt.

6.5.3 Verzekeringsbeleggingen

De verzekeringstak van Allianz kan betrokken zijn bij de geselecteerde bedrijven door investeringen in hun aandelen en obligaties. Tabel 20 toont de obligaties van de geselecteerde bedrijven waarin de verzekeringstak van Allianz geïnvesteerd heeft. In totaal heeft de verzekeringstak van Allianz geïnvesteerd in € 248 miljoen aan obligaties van de geselecteerde bedrijven.

Tabel 20 Verzekeringsbeleggingen in obligaties door Allianz

Investeerder	Land	% van obligaties	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Barrick Gold				
Allianz Global Risks US Insurance Company	Verenigde Staten	0,03	3,12	Maart 2013
Allianz Life Insurance Company of North America	Verenigde Staten	1,25	143,57	Maart 2013
Allianz Life Insurance Company of New York	Verenigde Staten	0,01	1,40	Maart 2013
Allianz of America	Verenigde Staten	0,00	0,50	Maart 2013
Totale waarde			148,59	
Freeport-McMoran Copper & Gold				
Allianz Global Risks US Insurance Company	Verenigde Staten	0,01	1,17	Maart 2013
Allianz Invest Austria	Oostenrijk	0,00	0,39	Mei 2013
Allianz Life Insurance Company of North America	Verenigde Staten	0,36	46,77	Maart 2013
Allianz Life Insurance Company of New York	Verenigde Staten	0,01	1,56	Maart 2013
Allianz of America	Verenigde Staten	0,00	0,52	Maart 2013
Totale waarde			50,41	
Glencore Xstrata				
Allianz Global Risks US Insurance Company	Verenigde Staten	0,01	3,11	Maart 2013
Allianz Life Insurance Company of North America	Verenigde Staten	0,11	28,33	Maart 2013
Allianz Life Insurance Company of New York	Verenigde Staten	0,00	0,78	Maart 2013
Allianz of America	Verenigde Staten	0,00	1,06	Maart 2013
Totale waarde			33,28	
Posco				
Allianz of America	Verenigde Staten	0,01	0,51	Maart 2013
Totale waarde			0,51	

Investerder	Land	% van obligaties	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Royal Dutch Shell				
Allianz Global Risks US Insurance Company	Verenigde Staten	0,04	7,77	Maart 2013
Allianz Life Insurance Company of North America	Verenigde Staten	0,03	6,49	Maart 2013
Allianz of America	Verenigde Staten	0,00	0,03	Maart 2013
Euler Hermes North America Credit Insurance Company	Verenigde Staten	0,01	1,17	Maart 2013
Totale waarde			15,46	
Totale waarde alle obligaties			248,25	

Bron: Bloomberg Database, "Aggregated holdings", *Bloomberg database*, bezocht in juli 2013.

Allianz heeft geen medewerking verleend aan dit onderzoek. Voor de financieringsvorm verzekeringsbeleggingen is, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, een score 1 toegekend.

6.5.4 Vermogensbeheer

De vermogensbeheertak van Allianz kan bij de geselecteerde bedrijven betrokken zijn door middel van het beheren van aandelen en/of obligaties.

Tabel 21 toont de aandelen van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door Allianz. In totaal heeft Allianz voor € 1.443,2 miljoen aan aandelen in de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 21 Aandelen beheerd door Allianz

Investerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Barrick Gold					
Allianz Global Investors France	Frankrijk	19.000	0,00	0,44	28 februari 2013
Allianz Global Investors Kapitalanlagegesellschaft	Duitsland	2.850.765	0,28	45,86	31 mei 2013
Allianz Global Investors U.S.	Verenigde Staten	1.861.757	0,19	42,64	31 maart 2013
NFJ Investment Group	Verenigde Staten	10.349.458	1,03	237,07	31 maart 2013
Totale waarde				326,01	
Freeport-McMoran Copper & Gold					
Allianz Customised Global Equity Fund	Verenigde Staten	14.351	0,00	0,39	30 juni 2012
Allianz Global Investors France	Frankrijk	19.300	0,00	0,47	28 februari 2013
Allianz Global Investors Italia	Italië	25.524	0,00	0,66	31 maart 2013

Investeerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Allianz Global Investors Kapitalanlagegesellschaft	Duitsland	2.868.125	0,30	68,57	31 mei 2013
Allianz Global Investors Taiwan	Taiwan	41.860	0,00	1,08	31 maart 2013
Allianz Global Investors U.S.	Verenigde Staten	2.001.970	0,21	51,69	31 maart 2013
NFJ Investment Group	Verenigde Staten	8.447.798	0,89	218,10	31 maart 2013
Pacific Investment Management Company	Verenigde Staten	565	0,00	0,02	31 maart 2013
Totale waarde				340,98	
Glencore Xstrata					
Allianz Global Investors Kapitalanlagegesellschaft	Duitsland	3.113.100	0,02	11,77	31 mei 2013
Allianz Global Investors U.S.	Verenigde Staten	13.807	0,00	0,05	31 mei 2013
Allianz Invest Kapitalanlagegesellschaft	Oostenrijk	80.000	0,00	0,30	31 mei 2013
Totale waarde				12,12	
Goldcorp					
Allianz Global Investors Italia	Italië	13.172	0,00	0,34	31 maart 2013
Allianz Global Investors Kapitalanlagegesellschaft	Duitsland	2.960.350	0,36	67,60	31 mei 2013
Totale waarde				67,94	
Oil and Natural Gas Corporation					
Allianz Global Investors Taiwan	Taiwan	190.085	0,00	0,78	30 juni 2012
Totale waarde				0,78	
Posco					
Allianz Global Investors Korea	Zuid-Korea	356	0,00	0,08	31 maart 2013
Allianz Global Investors Taiwan	Taiwan	156	0,00	0,04	31 december 2012
Allianz Global Investors U.S.	Verenigde Staten	26.51	359,665	0,09	31 maart 2013
NFJ Investment Group	Verenigde Staten	1.529.871	0,51	90,17	31 maart 2013
Totale waarde				90,38	
Royal Dutch Shell					
Allianz Global Investors France	Frankrijk	12.581	0,00	0,55	28 februari 2013
Allianz Global Investors Italia	Italië	43.000	0,00	1,14	30 april 2013

Investerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Allianz Global Investors Kapitalanlagegesellschaft	Duitsland	3.365.139	0,10	87,41	31 mei 2013
Allianz Global Investors Taiwan	Taiwan	7.805	0,00	0,20	31 december 2012
Allianz Global Investors U.S.	Verenigde Staten	1.925.481	0,09	91,02	31 mei 2013
Allianz Invest Kapitalanlagegesellschaft	Oostenrijk	55.000	0,00	1,42	31 mei 2013
Allianz Nederland Asset Management	Nederland	1.960.000	0,05	50,52	31 mei 2013
Allianz Popular Asset Management	Spanje	2.170	0,00	0,05	31 december 2012
Allianz UK Equity Fund	Verenigd Koninkrijk	0.00	34,041	0,95	30 juni 2012
NFJ Investment Group	Verenigde Staten	6.613.302	0,35	331,73	31 mei 2013
PIMCO Commercial Mortgage Securities Trust	Verenigde Staten	271.059	0,01	7,03	31 december 2012
PIMCO Europe	Verenigd Koninkrijk	1.269.842	0,03	32,92	31 december 2012
Totale waarde				604,94	
Totale waarde alle aandelen				1.443,15	

Bron: Thomson ONE Banker, "Share ownership", *Thomson ONE Banker* (www.thomsonone.com), bekeken in juli 2013.

Tabel 22 toont de obligaties van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door de vermogensbeheertak van Allianz. In totaal heeft Allianz voor € 469,0 miljoen aan obligaties van de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 22 Obligaties beheerd door Allianz

Investerder	Land	% van obligaties	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Barrick Gold				
PIMCO Advisors	Verenigde Staten	0,46	52,26	Maart 2013
PIMCO Funds Global Investors	Ierland	0,06	6,94	Maart 2013
Totale waarde			59,20	
China National Petroleum Corporation				
Allianz Global Investors Luxembourg	Luxemburg	0,00	1,65	Februari 2013
PIMCO Advisors	Verenigde Staten	0,00	2,61	Juli 2013
PIMCO Funds Global Investors	Ierland	0,00	1,36	Juli 2013
Totale waarde			5,62	

Investeerder	Land	% van obligaties	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Freeport-McMoran Copper & Gold				
PIMCO Advisors	Verenigde Staten	1,33	170,60	Maart 2013
PIMCO Funds Global Investors	Ierland	0,48	61,07	Maart 2013
Totale waarde			231,67	
Glencore Xstrata				
Allianz Global Investors France	Frankrijk	0,01	1,96	December 2012
Allianz Global Investors KAG	Duitsland	0,01	1,70	Februari 2013
Allianz Global Investors Luxembourg	Luxemburg	0,04	9,74	Februari 2013
Allianz Global Investors UK	Verenigd Koninkrijk	0,00	0,17	Maart 2013
Allianz Invest Austria	Oostenrijk	0,00	0,90	Mei 2013
PIMCO Advisors	Verenigde Staten	0,10	25,01	Maart 2013
PIMCO Funds Global Investors	Ierland	0,22	55,13	Maart 2013
Totale waarde			94,61	
Posco				
Allianz Invest Austria	Oostenrijk	0,00	0,19	Mei 2013
Totale waarde			0,19	
Royal Dutch Shell				
Allianz Invest Austria	Oostenrijk	0,00	0,20	Mei 2013
PIMCO Advisors	Verenigde Staten	0,30	56,92	Maart 2013
PIMCO Funds Global Investors	Ierland	0,00	0,15	Maart 2013
Totale waarde			57,27	
Vedanta Resources				
Allianz Global Investors France	Frankrijk	0,04	7,77	Maart 2013
Allianz Global Investors Luxembourg	Luxemburg	0,09	5,28	Februari 2013
Allianz Invest Austria	Oostenrijk	0,03	1,55	Mei 2013
PIMCO Advisors	Verenigde Staten	0,02	1,30	Maart 2013
PIMCO Funds Global Investors	Ierland	0,07	4,56	Maart 2013
Totale waarde			20,46	
Totale waarde alle obligaties			469,02	

Bron: Bloomberg Database, "Aggregated holdings", *Bloomberg database*, bezocht in juli 2013.

Allianz heeft geen medewerking verleend aan dit onderzoek. Voor de financieringsvorm vermogensbeheer is, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, een score 1 toegekend.

6.5.5 Conclusies

Tabel 23 geeft een overzicht van de scores die Allianz in dit praktijkonderzoek heeft gekregen.

Tabel 23 Scores Allianz

Financieringsvorm	Score
<i>Verzekeringsbeleggingen</i>	1
<i>Vermogensbeheer</i>	1

Door de Eerlijke Verzekeringswijzer en de Eerlijke Bankwijzer is als volgt gereageerd op het besluit van Allianz om niet aan dit onderzoek mee te werken:

“De Eerlijke Verzekeringswijzer en de Eerlijke Bankwijzer betreuren het dat vier verzekeringsgroepen, nl. Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & General, geen medewerking hebben willen verlenen aan het praktijkonderzoek 'Delfstofwinnende bedrijven en mensenrechten'.

Dit klemt temeer omdat uit het onderzoek naar voren is gekomen dat de vier verzekeraars flink investeren in meerdere van de voor dit praktijkonderzoek geselecteerde delfstofwinnende bedrijven.

Met hun afwijzende opstelling bewijzen deze verzekeraars hun klanten en andere belanghebbenden bepaald geen dienst. Zij moeten immers maar raden of hun verzekeraar in zijn investeringspraktijk voldoende aandacht heeft voor de mensenrechten.

Conform de van te voren vastgelegde en gecommuniceerde methodologie behaalden de vier verzekeringsgroepen hierdoor de laagste score (1).

Opvallend is dat eerder dit jaar, in het eerste beleidsonderzoek van de Eerlijke Verzekeringswijzer, drie van deze vier verzekeraars ook al slecht (1) voor hun mensenrechtenbeleid scoorden en Delta Lloyd daarbij niet verder kwam dan een onvoldoende (4).

De Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer roepen de vier verzekeraars met klem op om hun klanten en andere belanghebbenden, waaronder veel Nederlandse burgers, serieus te nemen. Klanten en andere belanghebbenden verdienen openheid over wat er met hun geld gebeurt en willen weten of Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & General in hun investeringspraktijk het respecteren van de mensenrechten voldoende aandacht geven.”

6.6 APG

6.6.1 Profiel

De verzekeraar van APG biedt verzekeringsproducten en administratieve diensten aan op het gebied van inkomenszekerheid zoals arbeidsongeschiktheid, nabestaandenpensioen en sparen en beleggen. Loyalis, de verzekeraar van APG, is een dochter van APG Groep N.V. (APG), een Nederlandse pensioenuitvoerder voor 34 pensioenfondsen voor werknemers bij de overheid, bouw en onderwijs. In totaal beheert APG het pensioen van circa 4,5 miljoen (oud-)werknemers in de publieke en private sector. APG Groep heeft twee aandeelhouders, Pensioenfonds ABP voor 92,16 procent en Sociaal Fonds Bouwnijverheid voor 7,84 procent.²¹⁴

APG realiseerde in 2012 een omzet van € 1,4 miljard.²¹⁵ Daarvan bestond € 372,4 miljoen uit de premieomzet van verzekeringsdochter Loyalis.²¹⁶

Eind 2012 had APG een balanstotaal met een totale omvang van € 5,2 miljard, waarvan € 2,9 miljard bestond uit verzekeringsbeleggingen van Loyalis.²¹⁷ De verdeling van deze verzekeringsbeleggingen over de verschillende investeringscategorieën was als volgt:²¹⁸

- Staatsobligaties (30%)
- Bedrijfsobligaties (45%)
- Aandelen (7%)
- Vastgoed (7%)
- Private equity (2%)
- Infrastructuur (1%)
- Overig (8%)

Naast de eigen verzekeringsbeleggingen, beheert APG ongeveer € 324 miljard aan vermogen voor Nederlandse pensioenfondsen uit de sectoren overheid & onderwijs, bouw, woningcorporaties, medische specialisten, sociale werkvoorziening, schoonmaak & glazenwassers, baksteenindustrie en groothandel in bloemen en planten.²¹⁹

6.6.2 Mensenrechtenbeleid

APG verwacht van ondernemingen dat zij handelen met respect voor de uitgangspunten van de VN Global Compact en verkoopt zijn belangen als dialoog niet leidt tot verbetering. Het Global Compact beleid ten aanzien van mensenrechten houdt in dat men controleert in hoeverre een bedrijf binnen haar invloedssfeer de internationale mensenrechten ondersteunt en respecteert en in hoeverre een bedrijf zich ervan verzekert dat het niet medeplichtig is aan het overtreden van de mensenrechten. In 2013 heeft Loyalis het vermogensbeheer van de beleggingen in staats- en bedrijfsobligaties volledig bij APG Asset Management ondergebracht, waardoor per 2013 ook het beleid verantwoord beleggen van APG van toepassing is op deze beleggingen.

6.6.3 Verzekeringsbeleggingen

De verzekeraar binnen APG kan bij de geselecteerde bedrijven betrokken zijn door investeringen in aandelen en/of obligaties. Loyalis geeft zelf aan dat het in het kader van verzekeringsbeleggingen investeert in de volgende bedrijven:

• Barrick Gold	Canada
• Freeport-McMoran Copper & Gold	Verenigde Staten
• Glencore Xstrata	Zwitserland
• Goldcorp	Canada

- Posco
- Royal Dutch Shell

Zuid-Korea
Nederland

Deze investeringen hebben een totale omvang van € 1,3 miljoen. Daarnaast heeft Loyalis voor € 2,2 mln aan obligaties in Glencore Finance Europe.

Uit het met de verzekeraar van APG en APG Asset Management gehouden interview en de door hun getoonde documentatie is het volgende gebleken over de instrumenten die de verzekeraar van APG toepast om het eigen verantwoord beleggingsbeleid in de praktijk te brengen, met name ten aanzien van delfstofwinnende bedrijven die betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen:

- **Screening**

Alle aandelen en obligaties van de verzekeraar van APG worden jaarlijks gescreend door een externe dataprovider. De Global Compact screening houdt in dat men controleert in hoeverre een bedrijf binnen haar invloedssfeer de internationale mensenrechten ondersteunt en respecteert en in hoeverre een bedrijf zich ervan verzekert dat het niet medeplichtig is aan het overtreden van de mensenrechten. Er wordt niet consequent gekeken naar eventuele benodigde herstelwerkzaamheden en/of genoegdoening voor slachtoffers. Hetzelfde geldt voor de mate waarin de inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden. Op basis van deze informatie worden de elementen 1 t/m 4 toegekend.

- **Engagement**

Voor wat betreft de engagement activiteiten is het van belang een onderscheid te maken tussen aandelen en obligaties. In 2013 heeft de verzekeraar van APG het vermogensbeheer van de beleggingen in staats- en bedrijfsobligaties volledig bij APG asset management ondergebracht, waardoor per 2013 ook het beleid verantwoord beleggen van APG van toepassing is op deze beleggingen. Loyalis geeft aan obligaties in Glencore te bezitten. APG asset management voert onder andere in opdracht van Loyalis een engagement traject met dit bedrijf. Dit wordt echter niet onderbouwd met documentatie en wordt daarom niet meegenomen in de beoordeling.

Daarnaast wordt 20 procent van de portefeuille beheert door externe managers. De gevonden aandelen in zes van de tien geselecteerde bedrijven vallen naar eigen zeggen onder beheer van State Street Global Advisors. Op vijf van de zes aandelen wordt stemrecht uitgeoefend door APG Asset Management en op het overige aandeel wordt door State Street gestemd, in lijn met het betreffende stembeleid. Op basis van documentatie wordt een punt toegekend bij element 8. Op de externe beheerde aandelenportefeuille wordt op dit moment door de externe beheerder geen engagement toegepast. Hierdoor worden elementen 9 t/m18 en 20 niet toegekend.

- **Uitsluiting**

Loyalis kan besluiten om niet in bepaalde bedrijven te beleggen als daartoe aanleiding is. Bijvoorbeeld wanneer bedrijven die handelen in strijd met de uitgangspunten van de Global Compact niet laten blijken hun praktijken aan te willen passen en niet met APG een dialoog aan gaan. Momenteel wordt de beursgenoteerde dochter van één van de tien geselecteerde bedrijven op de lijst uitgesloten vanwege betrokkenheid bij mensenrechtenschendingen, namelijk PetroChina. Op basis van de uitsluitingslijst van Loyalis wordt een punt toegekend bij element 21.

Tabel 24 geeft weer hoe Loyalis voor verzekeringsbeleggingen heeft gescoord op de verschillende beoordelingselementen, zoals beschreven in paragraaf 4.5.

Tabel 24 Beoordeling verzekeringsbeleggingen Loyalis

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
Screening		
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	6/7	Ja
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	6/7	Ja
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	6/7	Ja
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	6/7	Ja
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	0/7	Nee
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	0/7	Nee
7. Als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	0	Nee
Engagement		
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.		Ja
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	0/7	Nee
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:</i>		
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	0/7	Nee
11.Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	0/7	Nee
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van	0/7	Nee

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.		
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	0/7	Nee
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren.	0/7	Nee
<i>De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:</i>		
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	0/7	Nee
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	0/7	Nee
17. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	0/7	Nee
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	0/7	Nee
20. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	N.v.t.	N.v.t.
21. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	0/7	Nee
22. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.		Nee
Score: 3	6 van de 21 elementen	

6.6.4 Vermogensbeheer

De vermogensbeheerder van APG kan bij de geselecteerde bedrijven betrokken zijn door middel van het beheren van aandelen en/of obligaties. Tabel 25 toont de door Profundo gevonden investeringen van APG Asset Management in aandelen van de geselecteerde bedrijven.

Tabel 25 Verzekeringsbeleggingen in aandelen Loyalis

Investeerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Barrick Gold					

Investeerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
APG Asset Management	Nederland	3.495.779	0,35	80,07	31 maart 2013
Totale waarde				80,07	
Freeport-McMoran Copper & Gold					
APG Asset Management	Nederland	2.236.569	0,24	57,74	31 maart 2013
Totale waarde				57,74	
Glencore Xstrata					
APG Asset Management	Nederland	5.455.773	0,04	23,56	31 december 2012
Totale waarde				23,56	
Goldcorp					
APG Asset Management	Nederland	1.855.059	0,23	48,67	31 maart 2013
Totale Waarde				48,67	
Posco					
APG Asset Management	Nederland	64.505	0,07	15,96	31 december 2012
Totale waarde				15,96	
Royal Dutch Shell					
APG Asset Management	Nederland	25.388.873	1,00	687,33	23 oktober 2012
Totale waarde				687,33	
Vedanta Resources					
APG Asset Management	Nederland	805.060	0,30	7,45	14 maart 2013
Totale waarde				7,45	
Totale waarde alle aandelen				920,78	

Bron: Thomson ONE Banker, "Share ownership", *Thomson ONE Banker* (www.thomsonone.com), bekeken in juli 2013.

APG geeft aan in het kader van vermogensbeheer ook in Trafigura en in Oil and Natural Gas Corporation (ONGC) te investeren.

Uit het met APG Asset Management gehouden interview en de door hun getoonde documentatie is het volgende gebleken over de instrumenten die APG Asset Management toepast om het verantwoord beleggingsbeleid voor derden in de praktijk te brengen, met name ten aanzien van delfstofwinnende bedrijven die betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen:

- **Screening**

Alle aandelen en obligaties die door APG Asset Management beheerd worden jaarlijks gescreend door een externe dataprovider. De Global Compact screening houdt in dat men controleert in hoeverre een bedrijf binnen haar invloedssfeer de internationale mensenrechten ondersteunt en respecteert en in hoeverre een bedrijf zich ervan verzekert dat het niet medeplichtig is aan het overtreden van de mensenrechten. Er wordt niet consequent gekeken naar eventuele benodigde herstelwerkzaamheden en/of genoegdoening voor slachtoffers. Hetzelfde geldt voor de mate waarin de inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden. Op basis van deze informatie worden de elementen 1 t/m 4 toegekend.

- **Engagement**

De vermogensbeheerder van APG stemt op de aandeelhoudersvergaderingen van ondernemingen waarin belegd wordt. APG Asset Management publiceert het stemgedrag en geeft een toelichting op de wijze waarop ze heeft gestemd. Op basis van deze laatste informatie wordt een punt toegekend bij element 8. APG Asset Management belegt namens klanten in negen van de tien geselecteerde bedrijven. Met tien van de tien geselecteerde bedrijven voert ze een dialoog of heeft dat in de afgelopen jaren gedaan. APG Asset Management voert de gesprekken zelfstandig.

APG Asset Management geeft aan met alle geselecteerde ondernemingen waarin het investeert een intensief engagement traject te hebben (gehad). Ook aan de uitsluiting van Petro China is een langdurig engagementtraject vooraf gegaan. Deze engagement trajecten bestaan uit correspondentie, gesprekken zowel telefonisch als face-to-face bijeenkomsten en in sommige gevallen een bezoek aan de locatie (in het geval van Barrick, Posco en Shell). APG Asset Management heeft geen gespreksverslagen laten inzien, maar in diverse publieke nieuwsbrieven en verantwoord beleggen verslagen, wordt over vijf van deze engagementtrajecten gerapporteerd. Op basis van deze informatie wordt element 9 toegekend. Uit de getoonde documentatie kan worden opgemaakt dat in vijf engagementtrajecten aandacht is voor mensenrechtenbeleid en in vijf van de negen engagementtrajecten aantoonbaar aandacht heeft gehad voor human rights due diligence. APG Asset Management probeert in de gesprekken tot duidelijke afspraken met de bedrijven te komen. In sommige cases lukt dit, in andere cases werkt het bedrijf niet mee. Op basis van deze informatie wordt aan APG elementen 10,11,14,15, 16 en 20 toegekend. Uit documentatie kan echter niet worden afgeleid dat in een meerderheid van de engagementtrajecten aandacht is voor herstelwerkzaamheden, genoegdoening voor slachtoffers en resulterende impact van een door een bedrijf genomen maatregel. Op basis van deze informatie wordt er geen punt toegekend bij de elementen 12,13, 17 en 18.

- **Uitsluiting**

APG Asset Management kan besluiten om niet in bepaalde bedrijven te beleggen als daartoe aanleiding is. Bijvoorbeeld wanneer bedrijven die handelen in strijd met de uitgangspunten van de Global Compact niet laten blijken hun praktijken aan te willen passen en niet met APG Asset Management een dialoog aan gaan. Na vele jaren van dialoog heeft APG geconstateerd dat hun inspanningen bij PetroChina niet hebben geleid tot de gewenste effecten. PetroChina wordt uitgesloten vanwege betrokkenheid bij mensenrechtenschendingen. Op basis van de uitsluitingslijst van APG en informatie over deze engagement in de APG actief aandeelhouderrapportages wordt een punt toegekend bij element 21. Aan een beslissing tot uitsluiting gaat altijd een engagementtraject vooraf. Element 7 wordt daartoe niet toegekend.

Tabel 26 geeft weer hoe APG voor vermogensbeheer heeft gescoord op de verschillende beoordelingselementen, zoals beschreven in paragraaf 4.5.

Tabel 26 Beoordeling vermogensbeheer APG

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
Screening		
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	6/9	Ja
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	6/9	Ja
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	6/9	Ja
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	6/9	Ja
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	0/9	Nee
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	0/9	Nee
7. Of als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	0/10	Nee
Engagement		
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.	9/9	Ja
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	6/10	Ja
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:</i>		
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	5/9	Ja
11.Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op	5/9	Ja

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);		
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	2/9	Nee
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	4/9	Nee
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	6/9	Ja
<i>De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:</i>		
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	5/9	Ja
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	5/9	Ja
17. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	2/9	Nee
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	4/9	Nee
19. De financiële instelling legt de (met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven) gemaakte afspraken vast in krediet- of dienstverleningscontracten.	N.v.t.	N.v.t.
20. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	6/9	Ja
21. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	1	Ja
22. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.	Nee	Nee
Score: 6	13 van de 21 elementen	

6.6.5 Conclusies

Tabel 27 geeft een overzicht van de scores die APG (Loyalis) in dit praktijkonderzoek heeft gekregen.

Tabel 27 Scores APG (Loyalis)

Financieringsvorm	Score
<i>Verzekeringsbeleggen</i>	3
<i>Vermogensbeheer</i>	6

6.7 ASN Bank

6.7.1 Profiel

ASN Bank is een Nederlandse bank die wil bijdragen aan de bevordering van een duurzame samenleving. ASN Bank is vooral actief op de particuliere markt in Nederland, maar verstrekt nu ook leningen aan duurzame (energie)bedrijven. ASN Bank is een volledige dochter van SNS Reaal (zie paragraaf 6.15), maar wordt apart behandeld omdat de bank een formeel eigen beleid voert en zelfstandig bij de grootste tien banken op de Nederlandse spaarmarkt hoort.

ASN Bank had eind 2012 ruim 110 medewerkers en meer dan 587.600 klanten in Nederland.²²⁰ Het balanstotaal bedroeg € 10,6 miljard, waarvan €9,8 miljard bestond uit spaartegoeden.²²¹ Het balanstotaal werd eind 2012 geïnvesteerd in:²²²

- Hypotheekleningen (44%)
- Beleggingen in staatsobligaties (29%)
- Leningen aan Nederlandse gemeentes, provincies, waterschappen, waterleidingbedrijven, zorginstellingen, woningbouwverenigingen en onderwijsinstellingen (17%)
- Leningen aan banken (6%)
- Leningen aan duurzame energiebedrijven (2%)
- Overig (2%)

Naast het geld op de eigen bankbalans, beheerde ASN Bank eind 2012 ook een aantal beleggingsfondsen, mandaten en private banking accounts met een totaal beheerd vermogen van € 1,7 miljard.²²³

6.7.2 Mensenrechtenbeleid

Het ASN mensenrechtenbeleid wordt in detail beschreven in het ASN Bank Issuepaper mensenrechten. Het ASN mensenrechtenbeleid is gebaseerd op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) en alle internationale standaarden die daaruit voortkomen zoals de “UN Guiding Principles on Business and Human Rights”. ASN Bank verwacht van haar investeringen dat deze burgerlijke, politieke, economische, sociale en culturele rechten en rechten van speciale en/of kwetsbare groepen, zoals kinderen, vrouwen, minderheden en inheemse volkeren respecteren. Het ASN mensenrechtenbeleid is van toepassing op investeringen in landen via staatsobligaties, en investeringen in ondernemingen via kredieten, aandelen en obligaties.

6.7.3 Bankdiensten

Voor ASN Bank zijn geen investeringen in de geselecteerde bedrijven geïdentificeerd.

De mijnbouw en de olie- en gasector vallen buiten de geografische en strategische scope van de ASN Bank wat betreft kredietverlening. Voor de financieringsvorm bankdiensten is, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, de score niet actief toegekend.

6.7.4 Vermogensbeheer

Voor zowel ASN Bank als ook voor ASN Vermogensbeheer zijn geen investeringen geïdentificeerd.

Het niet beleggen in mijnbouw en olie-en gasbedrijven in het kader van vermogensbeheer is een direct gevolg van het verantwoord beleggen beleid van de ASN Bank. Voor vermogensbeheer zal daarom, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, wel een score worden opgesteld.

Uit het met ASN Bank gehouden interview en de door ASN Bank getoonde documentatie is het volgende gebleken over de instrumenten die ASN Bank toepast om het eigen verantwoord beleggingsbeleid in de praktijk te brengen, met name ten aanzien van delfstofwinnende bedrijven die betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen:

- **Screening**

Voordat de analist een onderneming onderzoekt, bepaalt hij de onderzoek categorie. Dit doet hij allereerst door de risico's van de betreffende sector in kaart te brengen. Deze risico's legt hij vast in een sectorprofiel. Daarna stelt de analist per onderneming vast of ze werkzaam is in risicolanden en risicoactiviteiten. Hoe meer de onderneming werkzaam is in risicolanden, risicosectoren of risicoactiviteiten, en hoe groter de risico's zijn, hoe hoger de voorwaarden zijn waaraan het bedrijf moet voldoen. Er wordt consequent gecontroleerd naar mensenrechtenbeleid, implementatie van het mensenrechtenbeleid van een potentiële investering. Wanneer een bedrijf betrokken is bij ernstige mensenrechtenschendingen, komt het niet in aanmerking voor opname in het universum. Op basis van deze informatie worden elementen 1 en 2 toegekend.

- **Uitsluiting**

ASN Bank werkt niet met uitsluiting maar met insluiting. Bedrijven worden alleen opgenomen in het universum wanneer ze aan de ASN beleggingscriteria voldoen. Alle bedrijven die aan het ASN beleggingsbeleid voldoen worden opgenomen in het ASN universum, dat publiek beschikbaar is. Er mag alleen in bedrijven belegt worden die in dit universum zijn opgenomen. Geen van de tien geselecteerde bedrijven is opgenomen in het ASN beleggingsuniversum. Op basis van deze informatie en inzicht in het ASN beleggingsuniversum wordt element 7 toegekend.

Tabel 38 geeft weer hoe ASN Bank voor vermogensbeheer heeft gescoord op de verschillende beoordelingselementen, zoals beschreven in paragraaf 4.5.

Tabel 28 Beoordeling vermogensbeheer ASN Bank

Element	Voldoet
Screening	
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	Ja
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	Ja
7. Of als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	Ja
Score: 10	3 van de 3 elementen

6.7.5 Conclusies

Tabel 29 geeft een overzicht van de scores die ASN Bank in dit praktijkonderzoek heeft gekregen.

Tabel 29 Scores ASN Bank

Financieringsvorm	Score
<i>Bankdiensten</i>	niet actief
<i>Vermogensbeheer</i>	10

6.8 ASR Nederland

6.8.1 Profiel

ASR Nederland N.V. is één van de grootste verzekeraars op de Nederlandse verzekeringsmarkt.²²⁴ Sinds de Nederlandse staat ASR Nederland in 2008 overnam van het voormalige bankverzekeringsconcern Fortis Holding is zij voor 100% eigenaar.²²⁵ De verzekeringsproducten van ASR Nederland zijn ondergebracht bij de merken ASR, De Amersfoortse (zakelijke markt), Ditzo (schade, reis, zorg), Europeesche Verzekeringen (reis, recreatie) en Ardanta (uitvaart).²²⁶ In 2012 behaalde ASR Nederland een premie-omzet van € 4,3 miljard en keerde het bedrijf voor € 5,7 miljard aan claims uit.²²⁷ Aan het einde van 2012 had ASR Nederland een balanstotaal met een omvang van € 44,5 miljard, waarvan € 40,0 miljard bestond uit beleggingen en leningen. De verdeling over de verschillende investeringscategorieën was als volgt:²²⁸

- Bedrijfsobligaties: 24%
- Staatsobligaties: 24%
- Aandelen: 23%
- Hypotheek- en andere leningen aan particulieren: 10%
- Leningen aan banken: 6%
- Derivaten: 6%
- Onroerend goed: 4%
- Overig: 2%

Het vermogensbeheer wordt binnen ASR Nederland uitgevoerd door de afdeling Financial Markets en de vastgoedbeleggingen door dochterbedrijf ASR Vastgoed Vermogensbeheer.²²⁹ ASR Vastgoed Vermogensbeheer biedt sinds kort ook beheer van beleggingen in (direct) vastgoed voor derden aan. Het eerste beleggingsfonds van ASR Vastgoed Vermogensbeheer heeft een omvang van € 380 miljoen.²³⁰

6.8.2 Mensenrechtenbeleid

Het ASR Mensenrechten beleid is onderdeel van het ASR SRI beleid, dat gepubliceerd is op de ASR website.²³¹ Het gepubliceerde mensenrechtenbeleid geeft aan dat bedrijven en overheden mensenrechtenconventies na moeten leven en wordt toegepast op zowel landen (staatsleningen) als bedrijven (aandelen en bedrijfsobligaties).

ASR heeft aangegeven dat het ASR SRI beleid momenteel beoordeeld wordt met de intentie om meer uitgebreider alle details te publiceren, onder meer op de website, in het jaarverslag en via andere publicaties.

6.8.3 Verzekeringsbeleggingen

Tabel 30 toont de aandelen van de geselecteerde bedrijven in beleggingsfondsen van ASR Nederland. Het betreft hier fondsen die beheerd worden door een externe manager, BNP Paribas. In totaal hebben deze fondsen voor € 39,3 miljoen aan aandelen in de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 30 Verzekeringsbeleggingen ASR Nederland in aandelen

Beleggingsfonds	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Posco				
ASR Fonds Aziëfond	688	0,00	0,22	31 oktober 2012
Totale waarde			0,22	
Royal Dutch Shell				
ASR Fonds Aandelenfond	80.051	0,00	2,12	31 oktober 2012
ASR Fonds Europafond	194.850	0,01	5,03	30 november 2012
ASR Fonds Nederlandfond	1.236.790	0,03	31,91	30 november 2012
Totale waarde			39,06	
Totale waarde alle aandelen			39,28	

Bron: Thomson ONE Banker, "Share ownership", *Thomson ONE Banker* (www.thomsonone.com), bekeken in juli 2013.

ASR Nederland geeft aan dat bij de producten die vallen onder eigen beheer voornamelijk in euro valuta investeringen wordt belegd. Hierdoor zijn 6 van de 10 geselecteerde bedrijven geen onderdeel van het investeerbare universum. De andere 4 ondernemingen zijn door ASR Nederland uitgesloten vanwege haar SRI-beleid op ethische gronden gerelateerd aan mensenrechten. Hierin wordt dan ook niet belegd.

Bij de gevonden investeringen door BNP Paribas fondsen in Posco en Shell gaat het om niet meer aangeboden verzekeringsproducten die voortkomen uit het verleden. ASR was namelijk vroeger onderdeel van Fortis Group, en Fortis Investments beheerde toen haar fondsen voor beleggingsverzekeringen. Fortis IM werd gekocht door BNP Paribas (Frankrijk). ASR biedt de betreffende verzekeringsproducten niet meer aan in de markt en probeert deze polishouders te bewegen over te stappen naar haar nieuwe ASR fondsen, maar wordt daarbij gehinderd door langlopende polis contracten die niet zomaar opengebroken of veranderd mogen worden. In 2011 heeft ASR brieven gestuurd naar al deze polishouders, waarin aangeboden werd om vrijwillig over te stappen, maar dit is tot nu toe niet massaal gebeurd. Uit documentatie blijkt dat ASR begonnen is aan een groot transitieproces waarin het, vanaf november 2013, de oude fondsen structureel om gaat zetten naar nieuwe fondsen waarvoor het interne beleggingsbeleid van ASR geldt. Het zal tot einde 2014 duren voordat de meeste fondsen zijn vervangen.

Uit het met ASR Nederland gehouden interview en de door ASR getoonde documentatie is het volgende gebleken over de instrumenten die ASR toepast om het eigen verantwoord beleggingsbeleid in de praktijk te brengen, met name ten aanzien van delfstofwinnende bedrijven die betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen:

- **Screening**

De screeningselementen in de getoonde screeningsrapporten voor de producten in eigen beheer zijn veel gedetailleerder en veelomvattender dan het gepubliceerde a.s.r. mensenrechtenbeleid. Ondernemingen worden uitgesloten indien er sprake is van voortdurende systematische of grove schending van mensenrechten, gebaseerd op de International Bill of Human Rights. ASR laat de benchmark en elk bedrijf dat in de bestaande portfolio zit elk half jaar screenen door een tweetal externe bureaus. Op basis van het a.s.r. SRI-beleid plus de mensenrechten screening van dit bureau wordt onderzocht in hoeverre de bedrijven voldoen aan negen internationale mensenrechtenverdragen, of de bedrijven afdoende beleid hebben ontwikkeld, of er

sprake is van due diligence processen en of eventuele schade wordt hersteld. ASR eist dat beleggingen die worden beheerd door externe vermogensbeheerders ook worden gescreend op basis van de UN Global Compact mensenrechtencriteria.

Op basis de screeningsrapporten die ASR heeft laten zien, worden hier punten toegekend voor de elementen 1 t/m 6.

- **Engagement**

Omdat het extern beheerde fonds, waarin investeringen zijn gevonden in twee bedrijven, een ASR fonds betreft, worden de gevonden investeringen in het onderzoek behandeld als ASR investeringen. Voor wat betreft deze investeringen is onderzocht welke instrumenten ASR inzet om de beheerder van deze fondsen, BNP Paribas, te stimuleren om screening en engagement ten aanzien van mensenrechten toe te passen. Het maken van harde afspraken over engagement doelen beschouwen we, gezien de beperkte invloed van ASR binnen een dergelijk fonds, als niet van toepassing. ASR was in eerste instantie niet op de hoogte van de gevonden investeringen, omdat deze naar eigen zeggen buiten de directe controle van ASR vallen. ASR heeft diverse fondsen die vallen onder het beheer van BNP Paribas. ASR heeft in dit onderzoek laten zien dat het BNP Paribas vraagt om opheldering over de mensenrechtenprestaties van de bedrijven waarin geïnvesteerd wordt. Daarnaast heeft ASR laten zien dat het in andere fondsen, waar het meer invloed heeft, BNP Paribas een bedrijf uit het fonds heeft laten verwijderen op grond van mensenrechten issues. Op grond van deze informatie wordt element 9 toegekend.

ASR gaat in de communicatie met BNP Paribas echter niet gedetailleerd in op het belang van beleid, due diligence, genoegdoening en impact. Bovendien werd BNP Paribas pas aangeschreven nadat Profundo deze investeringen onder de aandacht van ASR bracht. Om deze reden worden er geen punten toegekend voor elementen 10 t/m 14. Inmiddels heeft BNP Paribas vanwege mensenrechten schendingen (UN Global Compact screening) in september 2013 besloten om een engagementtraject met Posco aan te gaan.

Het eigen ASR engagement beleid bestaat sinds 2012 en wordt op dit moment nog maar beperkt toegepast. ASR spreekt bedrijven aan op producten, processen en gedrag dat in overtreding is met de a.s.r. SRI criteria. ASR voert alleen engagement met bedrijven wanneer er middels investeringen onder eigen beheer in belegt wordt. Omdat ASR met de beleggingsproducten onder eigen beheer niet in de tien geselecteerde bedrijven belegt, wordt hiermee door ASR geen engagement gevoerd.

ASR heeft, middels een schriftelijke verklaring, laten weten volgend jaar meer instrumenten in te gaan zetten om, in de diverse fondsen die vallen onder het beheer van BNP Paribas, te voorkomen dat zij, middels hun investeringen, diensten verlenen aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen. Op basis van deze informatie wordt aan ASR element 22 toegekend.

Daarnaast participeert ASR in een project (Goed Engagement) samen met Triodos (Nederland) en AXA Investment Managers (de Nederlandse tak van de Franse verzekeringsgroep). Het doel van dit project is te onderzoeken, hoe engagement het beste kan worden toegepast en welke de belangrijkste succesfactoren voor effectief engagement zijn, zowel voor beleggers in aandelen als in bedrijfsobligaties. ASR zal haar engagement beleid eventueel herzien naar aanleiding van de uitkomsten van dit project.

- **Uitsluiting**

Indien een bedrijf niet aan het a.s.r. SRI beleid voldoet, wordt door de externe SRI research provider een negatief advies gegeven. Dit heeft geleid tot een uitsluiting van vier van de tien geselecteerde bedrijven, de andere 6 bedrijven vallen niet binnen haar investeerbaar universum. ASR heeft dit onderbouwd aan de hand van een lijst met uitsluitingen. Omdat ASR hard heeft kunnen maken dat het dit beleid toepast op haar beheerd vermogen sinds 2008 plus op de markt gebrachte fondsen en omdat het actief werkt aan het vervangen van de oude fondsen door nieuwe fondsen waarvoor het eigen verantwoord beleggingsbeleid geldt, gaan we er hier vanuit dat de vier bedrijven consequent worden uitgesloten. Op basis van deze informatie wordt een punt toegekend bij element 7.

Tabel 31 geeft weer hoe ASR Nederland heeft gescoord op de verschillende beoordelingselementen, zoals beschreven in paragraaf 4.5. Hieruit volgt de uiteindelijke beoordeling volgens de in dit onderzoek gehanteerde methode.

Tabel 31 Beoordeling verzekeringsbeleggingen ASR Nederland

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
Screening		
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	4/4	Ja
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	4/4	Ja
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	4/4	Ja
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	4/4	Ja
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	4/4	Ja
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	4/4	Ja
7. Of als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	4/4	Ja
Engagement		
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.	n.v.t.	n.v.t.

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	2/2	Ja
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:</i>		
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	0/2	Nee
11. Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	0/2	Nee
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	0/2	Nee
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	0/2	Nee
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	n.v.t.	n.v.t.
<i>De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:</i>		
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	n.v.t.	n.v.t.
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	n.v.t.	n.v.t.
17. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	n.v.t.	n.v.t.
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	n.v.t.	n.v.t.
19. De financiële instelling legt de (met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven) gemaakte afspraken vast in krediet- of dienstverleningscontracten.	N.v.t.	N.v.t.
20. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	n.v.t.	n.v.t.
21. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	n.v.t.	n.v.t.

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
22. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.	Ja	Ja
Score: 7	9 van de 13 elementen	

6.8.4 Vermogensbeheer

Er zijn geen investeringen geïdentificeerd in de geselecteerde bedrijven door ASR Vastgoed Vermogensbeheer. Voor de financieringsvorm vermogensbeheer is, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, de score “niet actief” toegekend.

6.8.5 Conclusies

ASR Nederland laat zien haar verantwoordelijkheid ten aanzien van het respecteren van mensenrechten voldoende serieus te nemen.

Tabel 32 geeft een overzicht van de scores die ASR Nederland in dit praktijkonderzoek heeft gekregen.

Tabel 32 Scores ASR Nederland

Financieringsvorm	Score
<i>Verzekeringsbeleggingen</i>	7
<i>Vermogensbeheer</i>	Niet actief

6.9 Delta Lloyd

6.9.1 Profiel

Delta Lloyd Groep is een beursgenoteerde Nederlandse financiële instelling met producten en diensten op het gebied van verzekeringen, pensioenen, beleggen en bankieren. Delta Lloyd richt zich op consumenten, maar ook op kleine en grote ondernemingen, multinationals en pensioenfondsen.²³² Zij verkoopt de producten voornamelijk onder drie merken: Delta Lloyd, Ohra en ABN Amro Verzekeringen. Op het gebied van pensioenproducten werkt Delta Lloyd samen met BinckBank een joint-venture: BeFrank. Erasmus Leven is een verzekeraar voor met name overlijdensrisicoproducten en hypotheekgerelateerde verzekeringen, het Nationaal Spaarfonds is vooral online actief met schadeverzekeringen en Cyrte Investments is een investment boutique waarin meerdere fondsen worden beheerd voor institutionele beleggers.²³³

Eind 2012 had Delta Lloyd 5.276 vaste medewerkers in Nederland, België en Duitsland.²³⁴ Het balanstotaal van de groep bedroeg eind 2012 € 80,0 miljard.²³⁵ De premie-inkomsten over 2012 bedroegen € 5,2 miljard, waarvan € 4,0 miljard in Nederland. De netto uitbetaalde claims en uitkeringen bedroegen € 4,6 miljard.²³⁶

Delta Lloyd had eind 2012 een balanstotaal met een totale omvang van € 80,0 miljard, inclusief € 73,4 miljard aan beleggingen en leningen.²³⁷ Deze waren als volgt verdeeld over de verschillende investeringscategorieën:²³⁸

- Overheidsobligaties: 23%
- Bedrijfsobligaties: 15%
- Aandelen: 20%
- Hypotheekleningen: 23%
- Overige leningen: 9%
- Derivaten: 4%
- Onroerend goed: 3%
- Overige beleggingen: 3%

Behalve de eigen verzekeringsbeleggingen beheerde Delta Lloyd eind 2012 ook nog € 7,5 miljard vermogens van derden (particuliere klanten en institutionele beleggers).²³⁹

6.9.2 Mensenrechtenbeleid

Het Delta Lloyd investeringsbeleid is grotendeels te vinden in het beleidsstuk 'Beleid verantwoord beleggen'. Het beleid beperkt zich grotendeels tot een aantal basisvoorwaarden voor beleggingen. Delta Lloyd respecteert mensenrechten, zoals vastgelegd in verdragen van de Verenigde Naties en de OECD Guidelines for Multinational Enterprises en verwacht van de ondernemingen waarin zij belegt dat zij dat ook doen. Delta Lloyd sluit bedrijven uit die in ernstige mate de Global Compact Principles schenden.

6.9.3 Bankdiensten

Er zijn geen investeringen geïdentificeerd in de geselecteerde bedrijven door Delta Lloyd bank. Voor de financieringsvorm bankdiensten is, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, de score "niet actief" toegekend.

6.9.4 Verzekeringsbeleggingen en vermogensbeheer

De verzekeraar en vermogensbeheertak van Delta Lloyd kan bij de geselecteerde bedrijven betrokken zijn door middel van het beheren van aandelen en/of obligaties.

Tabel 33 toont de aandelen van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door Delta Lloyd. In totaal heeft Delta Lloyd voor € 46,6 miljoen aan aandelen in de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 33 Aandelen beheerd door Delta Lloyd

Investeerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Posco					
Delta Lloyd	Nederland	16.904	0,00	0,44	31 maart 2013
Totale waarde				0,44	
Royal Dutch Shell					
Delta Lloyd Asset Management	Nederland	1.773.694	0,05	46,15	30 april 2013
Totale waarde				46,15	
Totale waarde alle aandelen				46,59	

Bron: Thomson ONE Banker, "Share ownership", *Thomson ONE Banker* (www.thomsonone.com), bekeken in juli 2013.

Volgens Delta Lloyd is het belang in Royal Dutch Shell hoger, namelijk € 110 miljoen (per 30 juni 2013)

Delta Lloyd heeft laten weten niet mee te werken aan dit onderzoek. Voor de financieringsvormen vermogensbeheer en verzekeringsbeleggingen is, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, een score 1 toegekend.

6.9.5 Conclusies

Tabel 34 geeft een overzicht van de scores die Delta Lloyd in dit praktijkonderzoek heeft gekregen.

Tabel 34 Scores Delta Lloyd

Financieringsvorm	Score
<i>Bankdiensten</i>	niet actief
<i>Verzekeringsbeleggingen</i>	1
<i>Vermogensbeheer</i>	1

Delta Lloyd heeft als volgt gereageerd op het verzoek om aan dit onderzoek mee te werken:

"Delta Lloyd vindt het heel goed dat er verschillende onderzoeken worden gedaan op het gebied van mensenrechten, maar voor ons is het belangrijk dat we in detail naar onze bedrijfsvoering kijken en bepalen wat er materieel is. Dit is de reden waarom wij niet aan alle onderzoeken meedoen. Wij hebben een bewuste keuze hierin gemaakt. Zo committeert Delta Lloyd Groep zich aan internationale duurzaamheidsverdragen en toetst Delta Lloyd Groep ons duurzaamheidsbeleid aan internationaal erkende benchmarks. Wij ontwikkelen beleid en stellen verbeteringsacties op, op basis van deze benchmarks, en toetsen onze plannen aan een materialiteitsanalyse in plaats van aan een checklist." ²⁴⁰

Door de Eerlijke Verzekeringswijzer en de Eerlijke Bankwijzer is als volgt gereageerd op het besluit van Delta Lloyd om niet aan dit onderzoek mee te werken:

“De Eerlijke Verzekeringswijzer en de Eerlijke Bankwijzer betreuren het dat vier verzekeringsgroepen, nl. Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & General, geen medewerking hebben willen verlenen aan het praktijkonderzoek 'Delfstofwinnende bedrijven en mensenrechten'.

Dit klemt temeer omdat uit het onderzoek naar voren is gekomen dat de vier verzekeraars flink investeren in meerdere van de voor dit praktijkonderzoek geselecteerde delfstofwinnende bedrijven.

Met hun afwijzende opstelling bewijzen deze verzekeraars hun klanten en andere belanghebbenden bepaald geen dienst. Zij moeten immers maar raden of hun verzekeraar in zijn investeringspraktijk voldoende aandacht heeft voor de mensenrechten.

Conform de van te voren vastgelegde en gecommuniceerde methodologie behaalden de vier verzekeringsgroepen hierdoor de laagste score (1).

Opvallend is dat eerder dit jaar, in het eerste beleidsonderzoek van de Eerlijke Verzekeringswijzer, drie van deze vier verzekeraars ook al slecht (1) voor hun mensenrechtenbeleid scoorden en Delta Lloyd daarbij niet verder kwam dan een onvoldoende (4).

De Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer roepen de vier verzekeraars met klem op om hun klanten en andere belanghebbenden, waaronder veel Nederlandse burgers, serieus te nemen. Klanten en andere belanghebbenden verdienen openheid over wat er met hun geld gebeurt en willen weten of Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & General in hun investeringspraktijk het respecteren van de mensenrechten voldoende aandacht geven.”

6.10 Generali

6.10.1 Profiel

Generali Verzekeringsgroep is een dochterbedrijf van het Italiaanse Assicurazioni Generali S.p.A. (ofwel Generali Group). Generali Group is een van de grootste verzekeringsconcerns in Europa. Het bedrijf is actief in meer dan 60 landen en heeft 80.000 werknemers en meer dan 65 miljoen klanten wereldwijd.²⁴¹

In Nederland is Generali Verzekeringsgroep actief op het gebied van levens- en schadeverzekeringen. Generali Levensverzekeringen realiseerde in 2012 een premieomzet van € 195,8 miljoen en had eind 2012 een balanstotaal van € 4,5 miljard.²⁴²

Generali Group realiseerde in 2012 een premieomzet van € 69,6 miljard.²⁴³ Eind 2012 had het bedrijf een balanstotaal met een totale waarde van € 441,7 miljard, waarvan € 392,7 miljard bestond uit beleggingen en leningen.²⁴⁴ Deze leningen en beleggingen waren als volgt verdeeld over de verschillende investeringscategorieën:²⁴⁵

- Staatsobligaties: 35%
- Bedrijfsobligaties: 27%
- Beleggingen voor eigen risico van polishouders, vooral in aandelen en obligaties: 14%
- Overige vastrentende beleggingen: 8%
- Kasgeld: 5%.
- Onroerend goed: 4%.
- Aandelen: 4%.Overige: 3%.

Naast de eigen verzekeringsbeleggingen, beheert vermogensbeheerdochter Generali Investments nog € 97,4 miljard aan vermogens voor derden.²⁴⁶

6.10.2 Mensenrechtenbeleid

Generali Group heeft besloten de ethische richtlijnen aan te nemen zoals die zijn geformuleerd door het Noorse staatspensioenfonds. Generali sluit bedrijven uit die betrokken zijn bij systematisch schenden van mensenrechten.²⁴⁷

6.10.3 Verzekeringsbeleggingen en vermogensbeheer

De verzekeraar en vermogensbeheertak van Generali kan bij de geselecteerde bedrijven betrokken zijn door middel van het beheren van aandelen en/of obligaties.

Tabel 35 toont de aandelen van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door Generali. In totaal heeft Generali voor € 44,3 miljoen aan aandelen in de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 35 Aandelen beheerd door Generali

Investeerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Freeport-McMoran Copper & Gold					
Generali Fund Management	Luxemburg	16.700	0,00	0,43	31 december 2012
Totale waarde				0,43	

Investerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Glencore Xstrata					
Generali Investments France	Frankrijk	346.133	0,00	1,46	31 maart 2013
Generali Investments Italy	Italië	465.784	0,00	1,75	30 april 2013
Totale waarde				3,21	
Goldcorp					
Generali Fund Management	Luxemburg	15.000	0,00	0,42	31 december 2012
Totale waarde				0,42	
Posco					
Generali PPF Asset Management	Tsjechië	2.400	0,00	0,15	31 januari 2013
Totale waarde				0,15	
Royal Dutch Shell					
Generali Fund Management	Luxemburg	94.262	0,00	2,37	28 februari 2013
Generali Investments France	Frankrijk	0.00	39,000	1,01	31 maart 2013
Generali Investments Italy	Italië	1.410.786	0,04	36,71	30 april 2013
Totale waarde				40,09	
Totale waarde alle aandelen				44,30	

Bron: Thomson ONE Banker, "Share ownership", *Thomson ONE Banker* (www.thomsonone.com), bekeken in juli 2013.

Tabel 36 toont de obligaties van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door Generali. In totaal heeft Generali voor € 7,5 miljoen aan obligaties van de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 36 Obligaties beheerd door Generali

Investerder	Land	% van obligaties	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Glencore Xstrata				
Generali Asset Management	Italië	0,01	2,37	Juni 2013
Generali Asset Managers Lux	Luxemburg	0,00	1,20	Maart 2013
Generali Finances	Frankrijk	0,01	1,89	Maart 2013
Generali Fund Management	Luxemburg	0,00	0,67	Februari 2013
Generali Investments SIVAC	Luxemburg	0,01	1,41	Maart 2013
Totale waarde			7,54	

Bron: Bloomberg Database, "Aggregated holdings", *Bloomberg database*, bezocht in juli 2013.

Generali heeft geen medewerking verleend aan dit onderzoek. Voor de financieringsvormen vermogensbeheer en verzekeringsbeleggingen is, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, een score 1 toegekend.

6.10.4 Conclusies

Tabel 37 geeft een overzicht van de scores die Generali in dit praktijkonderzoek heeft gekregen.

Tabel 37 Scores Generali

Financieringsvorm	Score
<i>Verzekeringsbeleggingen</i>	1
<i>Vermogensbeheer</i>	1

Door de Eerlijke Verzekeringswijzer en de Eerlijke Bankwijzer is als volgt gereageerd op het besluit van Generali om niet aan dit onderzoek mee te werken:

“De Eerlijke Verzekeringswijzer en de Eerlijke Bankwijzer betreuren het dat vier verzekeringsgroepen, nl. Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & General, geen medewerking hebben willen verlenen aan het praktijkonderzoek 'Delfstofwinnende bedrijven en mensenrechten'.

Dit klemt temeer omdat uit het onderzoek naar voren is gekomen dat de vier verzekeraars flink investeren in meerdere van de voor dit praktijkonderzoek geselecteerde delfstofwinnende bedrijven.

Met hun afwijzende opstelling bewijzen deze verzekeraars hun klanten en andere belanghebbenden bepaald geen dienst. Zij moeten immers maar raden of hun verzekeraar in zijn investeringspraktijk voldoende aandacht heeft voor de mensenrechten.

Conform de van te voren vastgelegde en gecommuniceerde methodologie behaalden de vier verzekeringsgroepen hierdoor de laagste score (1).

Opvallend is dat eerder dit jaar, in het eerste beleidsonderzoek van de Eerlijke Verzekeringswijzer, drie van deze vier verzekeraars ook al slecht (1) voor hun mensenrechtenbeleid scoorden en Delta Lloyd daarbij niet verder kwam dan een onvoldoende (4).

De Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer roepen de vier verzekeraars met klem op om hun klanten en andere belanghebbenden, waaronder veel Nederlandse burgers, serieus te nemen. Klanten en andere belanghebbenden verdienen openheid over wat er met hun geld gebeurt en willen weten of Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & General in hun investeringspraktijk het respecteren van de mensenrechten voldoende aandacht geven.”

6.11 ING

6.11.1 Profiel

ING Bank maakt deel uit van de ING Groep (ING), een Nederlandse financiële instelling die wereldwijd diensten levert op het gebied van bankieren, beleggen, levensverzekeringen en pensioenen.

ING Verzekeringen maakt ook deel uit van ING Groep. Merknamen voor verzekeringsproducten in Nederland zijn Nationale-Nederlanden, AZL en Movir.

ING heeft wereldwijd meer dan 85 miljoen klanten in Europa, de Verenigde Staten, Canada, Latijns Amerika, Azië en Australië: particulieren, kleine en middelgrote bedrijven, grote ondernemingen, instellingen en overheden.²⁴⁸ Eind 2012 had ING ruim 84.700 medewerkers. Het balanstotaal van de groep bedroeg € 1.169 miljard.²⁴⁹

Als voorwaarde voor het verkrijgen van goedkeuring door de Europese Commissie voor Nederlandse staatssteun eind 2008, heeft ING een herstructureringsplan moeten opstellen waarmee wordt aangetoond dat het bedrijf ook op de lange termijn levensvatbaar is en waarin maatregelen zijn opgenomen om oneerlijke concurrentie te voorkomen. De kern van dit plan behelst het volledig splitsen van de bankactiviteiten enerzijds en de verzekeringsactiviteiten (inclusief het vermogensbeheer) anderzijds.²⁵⁰ Dit plan is al gedeeltelijk uitgevoerd en de ING Groep heeft diverse onderdelen verkocht. Eind 2012 is echter overeenstemming bereikt met de Europese Commissie over een herziening van het herstructureringsplan, waardoor het afstoten van het verzekeringsbedrijf en vermogensbeheer, alsmede een deel van de Nederlandse consumentenbankactiviteiten in 2016 afgerond moet zijn. ING zal dan als retail-, direct- en zakenbank verdergaan.²⁵¹

ING Bank had eind 2012 een balanstotaal van € 836,1 miljard, waarvan € 460,4 miljard bestond uit door particuliere en zakelijke klanten toevertrouwd geld.²⁵² Het balanstotaal werd eind 2012 geïnvesteerd in.²⁵³

- Hypotheek- en andere leningen aan particulieren (40%)
- Beleggingen in obligaties, aandelen en derivaten (25%)
- Leningen aan bedrijven (19%)
- Leningen aan overheden (6%)
- Leningen aan banken (5%)
- Overig (6%)

ING Verzekeringen behaalde in 2012 een bruto premieomzet van € 20,3 miljard, waarvan € 5,3 miljard in Nederland.²⁵⁴ Het Nederlandse dochterbedrijf Nationale-Nederlanden Levensverzekering Maatschappij behaalde in 2012 een bruto premieomzet van € 3,6 miljard en het bedrijf keerde € 4,6 miljard aan uitkeringen uit.²⁵⁵

Aan het einde van 2012 had ING Verzekeringen een balanstotaal met een totale omvang van € 339,9 miljard, waarvan € 252,4 miljard bestond uit verzekeringsbeleggingen door de bedrijfsactiviteiten die ING Verzekeringen wil voortzetten. (Een deel van de balans, met een omvang van € 61,2 miljard, bestaat uit activiteiten die afgestoten worden).²⁵⁶ Deze beleggingen waren verdeeld over de volgende categorieën:²⁵⁷

- Aandelen: 38%
- Bedrijfsobligaties: 28%
- Staatsobligaties: 20%
- Hypotheekleningen: 5%
- Obligaties (ongespecificeerd): 3%

- Derivaten: 2%
- Onroerend goed: 0%
- Overig: 3%

ING Investment Management (onderdeel van ING Verzekeringen) beheerde eind 2012 een totaal vermogen van € 321,5 miljard. Daarvan werd €171,5 miljard belegd voor derden, via beleggingsfondsen en mandaten van particulieren en institutionele beleggers.²⁵⁸

6.11.2 Mensenrechtenbeleid

ING verwacht van haar klanten dat deze zich waar relevant houden aan de UN Guiding Principles on Business and Human Rights, de ILO Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy, de UN Global Compact, de OECD Guidelines for Multinational Enterprises, de Children's Rights and Business Principles en de IFC Performance Standards. Middels de verwijzingen naar bovengenoemde internationale richtlijnen formuleert ING verwachtingen ten aanzien van een mensenrechtenverklaring, het human rights due diligence proces van Ruggie, managementsystemen en procedures met betrekking tot arbeidsrechten en Free Prior and Informed Consent voor inheemse volkeren. Het mensenrechtenbeleid van ING geldt voor al haar bedrijfsonderdelen, de toepassing kan echter per activiteit verschillen.

6.11.3 Bankdiensten

ING Bank kan bankdiensten verlenen aan de geselecteerde bedrijven door het assisteren bij aandelenuitgiftes en obligatie-uitgiftes of door het verstrekken van leningen. Aan de volgende geselecteerde bedrijven heeft ING Bank bankdiensten verleend:

- **Barrick Gold**

- In september 2009 gaf Barrick Gold Corp nieuwe aandelen uit met een totale waarde van US\$ 3.501,01 miljoen (€ 2.416,40 miljoen). De opbrengst van de uitgifte werd gebruikt voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 20,14 miljoen in het syndicaat van in totaal 30 banken die assisteerden bij de uitgifte.²⁵⁹

- **China National Petroleum Corporation**

- In april 2011 bracht CNPC (HK) Overseas Capital, een dochterbedrijf van CNPC, nieuwe obligaties met een totale waarde van US\$ 1.850 miljoen (€ 1.274,10 miljoen) op de markt. Deze obligatie-uitgifte was opgedeeld in drie delen: een deel bestaande uit € 482,09 miljoen vijfjarige 3,125% obligaties, een deel van € 344,35 miljoen 30-jarige 5,950% obligaties en een deel van € 447,66 miljoen 10-jarige 4,500% obligaties. De opbrengst van deze obligatie-uitgifte werd gebruikt voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 63,71 miljoen in het syndicaat van in totaal 12 banken die assisteerden bij de uitgifte.²⁶⁰
- In april 2012 bracht CNPC nieuwe obligaties met een totale waarde van US\$ 1.150 miljoen (€ 872,16 miljoen) op de markt. Deze obligatie-uitgifte was opgedeeld in twee delen: een deel bestaande uit € 379,20 miljoen 10-jarige 3,950% obligaties en een deel bestaande uit € 492,96 miljoen vijfjarige 2,750% obligaties. De opbrengst van deze obligatie-uitgifte werd gebruikt voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 43,61 miljoen in het syndicaat van in totaal 12 banken die assisteerden bij de uitgifte.²⁶¹

- In april 2013 bracht CNPC General Capital nieuwe obligaties met een totale waarde van US\$ 2.000 miljoen (€ 1,530.20 miljoen) op de markt. Deze obligatie-uitgifte was opgedeeld in drie delen: een deel bestaande uit € 382,55 miljoen vijfjarige 1,950% obligaties, een deel bestaande uit € 573,83 miljoen driejarige 1,450% obligaties en een deel bestaande uit € 573,83 miljoen 10-jarige 3,400% obligaties. De opbrengst van deze obligatie-uitgifte werd gebruikt voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 109,30 miljoen in het syndicaat van in totaal 14 banken die assisteerden bij de uitgifte.²⁶²
- **Freeport-McMoran Copper & Gold**
 - In april 2010 sloot Plains Exploration & Production Company, een Amerikaanse olie- en gasproducent, een vijfjarige LIBOR+200.000bps kredietfaciliteit van US\$ 1.400 miljoen (€ 155,16 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor een overname, algemene bedrijfszaken en herfinanciering. ING Bank participeerde met een bedrag van € 45,11 miljoen in het syndicaat van in totaal 21 banken die de lening verstrekten.²⁶³
 - In augustus 2010 vernieuwde Plains Exploration & Production Company de lening van april 2010 tot een vijfjarige LIBOR+175.000bps kredietfaciliteit van US\$ 1.400 miljoen (€ 1.067,1 miljoen). Deze kredietfaciliteit werd gebruikt algemene bedrijfszaken en herfinanciering. ING Bank participeerde met een bedrag van in het syndicaat van € 60,98 miljoen in totaal 21 banken die de lening verstrekten.²⁶⁴
 - In mei 2011 vernieuwde Plains Exploration & Production Company de lening van augustus 2010 tot een vijfjarige LIBOR+250.000bps kredietfaciliteit van US\$ 1.400 miljoen (€ 945,0 miljoen). Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor algemene bedrijfszaken en herfinanciering. ING Bank participeerde met een bedrag van € 28,35 miljoen in het syndicaat van in totaal 21 banken die de lening verstrekten.²⁶⁵
 - Plains Exploration & Production Company werd in mei 2013 door Freeport-McMoran Copper & Gold overgenomen.²⁶⁶ Dit betekent dat van ING Bank niet verwacht kan worden dat Glencore gescreend werd toen de drie bovengenoemde leningen aan Plains Exploration & Production Company verstrekt werden, want dit bedrijf was toen nog geen dochteronderneming van Freeport-McMoran Copper & Gold. Wel kan ING Bank nu zijn invloed op Freeport-McMoran Copper & Gold gebruiken, want het laatste leningcontract tussen ABN Amro Bank en Plains Exploration & Production Company (dat inmiddels een dochteronderneming is van Freeport-McMoran Copper & Gold) loopt nog tot mei 2015.
 - In november 2012 sloot Freeport-McMoran een eenjarige LIBOR+300.000bps kredietfaciliteit af van US\$ 2.000 miljoen (€ 1.542,4 miljoen) bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de overname van Plains Exploration & Production Co en McMoRan Exploration. ING Bank participeerde met een bedrag van € 57,84 miljoen in het syndicaat van in totaal 17 banken die de lening verstrekten.²⁶⁷
 - In november 2012 sloot Freeport-McMoran een kredietfaciliteit af van US\$ 3.750 miljoen (€ 2.892 miljoen) bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in twee delen: een US\$ 3.000 miljoen (€ 2.313,60 miljoen) vijfjarige LIBOR+225.000bps lening en een US\$ 750 miljoen (€ 578,40 miljoen) vijfjarige LIBOR+300.000bps lening. De kredietfaciliteit werd gebruikt voor de overname van Plains Exploration & Production Co en McMoRan Exploration. ING Bank participeerde met een bedrag van € 166,67 miljoen in het syndicaat van in totaal 15 banken die de lening verstrekten.²⁶⁸

- **Glencore Xstrata**

- In oktober 2009 sloot Glencore International een eenjarige kredietfaciliteit van US\$ 1.220,00 miljoen (€ 818,01 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor herfinanciering van een lening uit 2008. ING Bank participeerde met een bedrag van € 327,20 miljoen in het syndicaat van in totaal 26 banken die de lening verstrekten.²⁶⁹
- In november 2009 sloot Glencore International een eenjarige LIBOR+125.000bps kredietfaciliteit van US\$ 600,00 miljoen (€ 401,40 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor financiering van basismetalen en als werkkapitaal. ING Bank participeerde met een bedrag van in het syndicaat van € 48,17 miljoen in totaal 6 banken die de lening verstrekten.²⁷⁰
- In mei 2010 sloot Glencore International een kredietfaciliteit af van US\$ 9.745 miljoen (€ 7.624,49 miljoen) bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in twee delen: een US\$ 1.375 miljoen (€ 1.075,80 miljoen) eenjarige LIBOR+150.000bps lening en een US\$ 8.370 miljoen (€ 6.548,69 miljoen) driejarige LIBOR+200.000bps lening. De kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van een kredietfaciliteit van US\$ 8,18 miljard en voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 152,49 miljoen in het syndicaat van in totaal 94 banken die de lening verstrekten.²⁷¹
- In oktober 2010 sloot Glencore International een eenjarige kredietfaciliteit van US\$ 1.215 miljoen (€ 877,35 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van een kredietfaciliteit uit 2009. ING Bank participeerde met een bedrag van € 350,94 miljoen in het syndicaat van in totaal 30 banken die de lening verstrekten.²⁷²
- In mei 2011 gaf Glencore International nieuwe aandelen uit op de beurzen van Londen en Hongkong. De totale waarde van de uitgifte was US\$ 10,05 miljard (€ 7.021,73 miljoen). De uitgifte was opgedeeld in twee delen: een deel bestaande uit € 6.834,83 miljoen (Londen) en een deel bestaande uit € 186,90 miljoen (Hongkong). De opbrengst van de uitgifte werd gebruikt voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 83,49 miljoen in het syndicaat van in totaal 27 banken die assisteerden bij de uitgifte.²⁷³
- In maart 2012 bracht Glencore Finance nieuwe obligaties met een totale waarde van € 1.609,24 miljoen op de markt. Deze obligatie-uitgifte was opgedeeld in twee delen: een deel bestaande uit € 1.250 miljoen zesjarige 4,125% obligaties en een deel bestaande uit £ 300 miljoen (€ 359,24 miljoen) 10-jarige 5,500% obligaties. De opbrengst van deze obligatie-uitgifte werd gebruikt voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 402,31 miljoen in het syndicaat van in totaal 4 banken die assisteerden bij de uitgifte.²⁷⁴
- In mei 2011 sloot Glencore International een kredietfaciliteit af van US\$ 11.265 miljoen (€ 7.595,99 miljoen) bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in twee delen: een US\$ 2.925 miljoen (€ 1.972,33 miljoen) eenjarige LIBOR+110.000bps lening en een US\$ 8.340 miljoen (€ 5.623,66 miljoen) driejarige lening. De kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van de kredietfaciliteit van Glencore uit mei 2010 en voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 144,69 miljoen in het syndicaat van in totaal 97 banken die de lening verstrekten.²⁷⁵

- In april 2012 sloot Glencore International een eenjarige kredietfaciliteit van US\$ 3.100 miljoen (€ 2.361,27 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de fusie met Xstrata en voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 48,85 miljoen in het syndicaat van in totaal 31 banken die de lening verstrekten.²⁷⁶
- In april 2012 sloot Glencore International een eenjarige kredietfaciliteit van US\$ 4.435 miljoen (€ 3.367,05 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor herfinanciering van uitstaande leningen. ING Bank participeerde met een bedrag van € 91,83 miljoen in het syndicaat van in totaal 40 banken die de lening verstrekten.²⁷⁷
- In oktober 2012 sloot Glencore International een eenjarige kredietfaciliteit van US\$ 2.200 miljoen (€ 1.696,64 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt als werkkapitaal. ING Bank participeerde met een bedrag van € 56,55 miljoen in het syndicaat van in totaal 19 banken die de lening verstrekten.²⁷⁸
- In oktober 2012 sloot Glencore International een eenjarige kredietfaciliteit van US\$ 755 miljoen (€ 583,62 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor herfinanciering en de uitgifte van obligaties. ING Bank participeerde met een bedrag van € 38,65 miljoen in het syndicaat van in totaal 25 banken die de lening verstrekten.²⁷⁹
- In maart 2013 sloot Glencore International een vijfjarige LIBOR+210.000bps kredietfaciliteit van US\$ 8.320 miljoen (€ 6.417,22 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de aanschaf van ruwe olie van Rosneft en voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 175,01 miljoen in het syndicaat van in totaal 29 banken die de lening verstrekten.²⁸⁰
- In juni 2013 sloot Glencore International een kredietfaciliteit van US\$ 17.340 miljoen (€ 13.025,81 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in drie delen: een US\$ 5.920 miljoen (€ 4.447,10 miljoen) eenjarige lening, een US\$ 7.070 miljoen (€ 5.310,98 miljoen) driejarige lening en een US\$ 4.350 miljoen (€ 3.267,72 miljoen) vijfjarige lening. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van de lening van US\$ 4.435 uit april 2012, de lening van US\$ 8.370 miljoen uit mei 2010 en voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 179,67 miljoen in het syndicaat van in totaal 78 banken die de lening verstrekten.²⁸¹

- **Posco**

- In april 2010 sloot Zhangjiagang Pohang Stainless Steel, een dochterbedrijf van Posco, een vierjarige LIBOR+320.000bps kredietfaciliteit van US\$ 135 miljoen (€ 99,44 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor herfinanciering en vergroting van een US\$ 60 miljoen lening gesloten in april 2009 en voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 24,86 miljoen in het syndicaat van in totaal 4 banken die de lening verstrekten.²⁸²
- In augustus 2011 sloot Posco (Guangdong) Steel Co, een dochterbedrijf van Posco, een kredietfaciliteit van US\$ 122,60 miljoen (€ 95,27 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in twee delen: een € 50,51 miljoen vijfjarige lening en een € 44,76 miljoen driejarige lening. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor kapitaaluitgaven. ING Bank participeerde met een bedrag van € 19,05 miljoen in het syndicaat van in totaal 5 banken die de lening verstrekten.²⁸³
- In april 2012 sloot Posco Electrical Steel India, een dochterbedrijf van Posco, een achtjarige LIBOR+283.000bps kredietfaciliteit van US\$ 83,78 miljoen (€ 62,89 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor investeringen. ING Bank participeerde met een bedrag van € 31,45 miljoen in het syndicaat van in totaal 2 banken die de lening verstrekten.²⁸⁴
- In april 2013 verlengde Zhangjiagang Pohang Stainless Steel, een dochterbedrijf van Posco, de vierjarige LIBOR+320.000bps kredietfaciliteit van US\$ 135 miljoen (€ 103,06 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor herfinanciering en werkkapitaal. ING Bank participeerde met een bedrag van € 25,77 miljoen in het syndicaat van in totaal 4 banken die de lening verstrekten.²⁸⁵

- **Trafigura**

- In april 2006 sloot Trafigura Beheer een eenjarige LIBOR+90.000bps kredietfaciliteit van US\$ 600 miljoen (€ 488,88 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor herfinanciering van een lening uit 2005 en voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 28,52 miljoen in het syndicaat van in totaal 25 banken die de lening verstrekten.²⁸⁶
- In april 2007 sloot Trafigura Beheer een kredietfaciliteit van US\$ 1.100 miljoen (€ 823,24 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in twee delen: een US\$ 370 miljoen (€ 276,91 miljoen) driejarige LIBOR+90.000bps lening en een US\$ 730 miljoen (€ 546,33 miljoen) eenjarige LIBOR+70.000bps lening. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van de lening afgesloten in april 2006 en voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 82,32 miljoen in het syndicaat van in totaal 29 banken die de lening verstrekten.²⁸⁷
- In maart 2008 sloot Trafigura Beheer een kredietfaciliteit van US\$ 1.600 miljoen (€ 1.020 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in twee delen: een US\$ 550 miljoen (€ 351 miljoen) eenjarige LIBOR+65.000bps lening en een US\$ 1.050 miljoen (€ 670 miljoen) driejarige LIBOR+85.000bps lening. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van de lening afgesloten in april 2007 en voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 102,00 miljoen in het syndicaat van in totaal 30 banken die de lening verstrekten.²⁸⁸

- In maart 2009 sloot Trafigura Beheer een eenjarige LIBOR+175.000bps kredietfaciliteit van US\$ 520 miljoen (€ 383 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor herfinanciering van de eenjarige lening uit maart 2008 en voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 25,50 miljoen in het syndicaat van in totaal 19 banken die de lening verstrekten.²⁸⁹
- In maart 2010 bracht Trafigura Beheer voor het eerst nieuwe vijfjarige 6.375% obligaties met een totale waarde van € 400 miljoen op de euro-obligatiemarkt. De opbrengst van deze obligatie-uitgifte werd gebruikt voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 100,00 miljoen in het syndicaat van in totaal vier banken die assisteerden bij de uitgifte.²⁹⁰
- In maart 2010 sloot Trafigura Beheer een kredietfaciliteit van US\$ 2.325 miljoen (€ 1.694 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in twee delen: een US\$ 625 miljoen (€ 455 miljoen) eenjarige LIBOR+160.000bps lening en een US\$ 1.700 miljoen (€ 1.239 miljoen) driejarige LIBOR+250.000bps lening. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van de eenjarige lening afgesloten in maart 2009 en voor de driejarige lening afgesloten in maart 2008. ING Bank participeerde met een bedrag van € 96,80 miljoen in het syndicaat van in totaal 36 banken die de lening verstrekten.²⁹¹
- In maart 2011 sloot Trafigura Beheer een kredietfaciliteit van US\$ 3.175 miljoen (€ 2,269 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in twee delen: een US\$ 676 miljoen (€ 483 miljoen) eenjarige lening en een US\$ 2.499 miljoen (€ 1.786 miljoen) driejarige lening. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van de lening afgesloten in maart 2010 en voor algemene bedrijfszaken. ING Bank participeerde met een bedrag van € 151,30 miljoen in het syndicaat van in totaal 44 banken die de lening verstrekten.²⁹²
- In november 2011 sloot Trafigura Beheer een eenjarige kredietfaciliteit van US\$ 500 miljoen (€ 370,10 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt als werkkapitaal. ING Bank participeerde met een bedrag van € 74,02 miljoen in het syndicaat van in totaal negen banken die de lening verstrekten.²⁹³
- In mei 2012 sloot Trafigura Trading(Shanghai)Co een eenjarige kredietfaciliteit van CNY 707 miljoen (€ 88,79 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt als werkkapitaal. ING Bank participeerde met een bedrag van € 13,81 miljoen in het syndicaat van in totaal zes banken die de lening verstrekten.²⁹⁴
- In februari 2013 sloot Trafigura Beheer een kredietfaciliteit van US\$ 4.265 miljoen (€ 3.259,74 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in twee delen: een US\$ 1.360 miljoen (€ 1.039,45 miljoen) eenjarige LIBOR+130.000bps lening en een US\$ 2.905 miljoen (€ 2.220,29 miljoen) driejarige LIBOR+190.000bps lening. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van de eenjarige lening afgesloten in maart 2012 en een driejarige lening uit maart 2011 die verlengd is in maart 2012. ING Bank participeerde met een bedrag van € 148,02 miljoen in het syndicaat van in totaal 37 banken die de lening verstrekten.²⁹⁵

Uit het met ING gehouden interview en de door ING getoonde documentatie is het volgende gebleken over de instrumenten die ING toepast om het eigen 'Verantwoord Investeren' beleid bij bankdiensten in de praktijk te brengen, met name ten aanzien van delfstofwinnende bedrijven die betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen:

- **Screening**

Als een nieuwe grote klant binnenkomt om een rekening te openen, wordt onderzocht in hoeverre een bedrijf opereert in lijn met internationale standaarden. Dit hoeft niet meteen consequenties te hebben, maar er is wel altijd een screening. Wanneer een klant wil gaan lenen, wordt de initiële screening gebruikt als basis voor een additionele screening. De initiële screening wordt uitgebreid met een screening van de aard, locatie en het risicoprofiel van de gevraagde financiering. Hierbij moet de klant aan minimale criteria voldoen of daar naar toe willen/kunnen werken. In het geval van projectfinanciering wordt additioneel onderzocht in hoeverre de gevraagde financiering voldoet aan de Equator Principles criteria. In het ING duurzaamheidsverslag over 2012 geeft ING per sector aan hoeveel aanvragen voor projectfinanciering zijn gescreend en in hoeveel gevallen deze screening heeft geleid tot een positief advies, een negatief advies of juist een goedkeuring met voorwaarden. Een bestaande klant wordt minimaal 1 keer per drie jaar gescreend, maar komt in praktijk vaker voorbij. ING voert naast de reguliere screening ook continu een reputatiescreening uit. Hiervoor wordt een externe dataprovider gebruikt. Elke klant wordt minimaal elk jaar opnieuw bekeken. Elke aanvraag tot verlenging van een lening leidt tot een nieuwe screening.

Op basis van het ING mensenrechtenbeleid, het ING duurzaamheidsverslag over 2012 en twee geanonimiseerde voorbeelden van een klantanalyse, wordt aan ING elementen 1 t/m 4 toegekend.

ING geeft in een schriftelijke reactie aan dat met de implementatie van het in 2013 opgestelde *ESR framework* haar screeningsinstrumenten en criteria in 2014 zullen intensiveren. Daarom wordt aan ING element 22 toegekend.

- **Engagement**

Met elke klant wordt regelmatig gesproken met de relevante accountmanager. De frequentie van klantgesprekken hangt af van de aard van financiering en de mate waarin er aanleiding is voor gesprek. Wanneer een bestaande klant slecht uit een reputatie screen komt, wordt er aan de klant additionele informatie gevraagd ter verificatie en ten aanzien van de opvolging. Bij klanten waarbij voorwaarden in de kredietovereenkomst worden gezet, wordt nagegaan in hoeverre aan de voorwaarden voldaan is. In het geval van projectfinanciering maakt ING gebruik van lokale consultants om projecten te monitoren. Als onderdeel van engagement worden ook regelmatig projecten bezocht.

Op basis van inzage in geanonimiseerde voorbeelden van klantassessments en gespreksverslagen heeft ING aannemelijk gemaakt dat ze met klanten spreken over mensenrechtenbeleid en mensenrechten due diligence. Op grond hiervan wordt ING element 9 t/m 11 toegekend. Ook is aannemelijk gemaakt dat er een actieplan wordt gemaakt en dat er wordt bekeken in hoeverre aan deze plannen voldaan wordt. Op basis hiervan wordt ING elementen 14 en 21 toegekend. Aan de hand van geanonimiseerde emailcorrespondentie en clausules uit geanonimiseerde kredietovereenkomsten, heeft ING ook aannemelijk gemaakt dat er voorwaarden in de kredietovereenkomst kunnen worden opgenomen en dat er wordt gemonitord dat die afspraken worden nagekomen. De voorwaarden hadden ofwel betrekking op het beleid en de due diligence procedures van het bedrijf in kwestie. Op basis van deze informatie wordt element 19 en 20 toegekend. Er wordt echter niet altijd gekeken of een bedrijf voldoende actie onderneemt om tot genoegdoening voor slachtoffers te komen. Ook wordt echter niet structureel gekeken of de acties van het bedrijf daadwerkelijk leiden tot verminderde impact. Aan de hand van de bekeken documentatie kan bovendien niet worden vastgesteld of bovenstaande bij de tien geselecteerde bedrijven heeft plaatsgevonden. Daarom worden er geen punten toegekend bij de overige elementen.

- **Uitsluiting**

Klanten en/of specifieke transacties die niet voldoen aan de verwachtingen van ING op het gebied van mensenrechten, worden op een 'restricted list' geplaatst en worden uitgesloten van financiering. ING hanteert echter geen publieke uitsluitingslijst. Uit inzage van deze lijst blijkt dat 1 van de 10 geselecteerde bedrijven op de 'fully restricted list' staat. Dit betekent dat in het geheel niet in dit bedrijf of onderliggende dochters geïnvesteerd mag worden. Op basis van deze informatie wordt element 7 toegekend. Daarnaast staan drie van de tien geselecteerde bedrijven op de 'partly restricted list'. Dit betekent dat wel in het bedrijf, maar niet in specifieke controversiële projecten van het bedrijf geïnvesteerd mag worden.

ING heeft met getoonde documentatie ook aannemelijk gemaakt dat financiering stopgezet kan worden wanneer een bedrijf zich niet aan de gemaakte afspraken houdt. Echter, omdat uit de getoonde documentatie niet duidelijk werd dat het hier om een mensenrechtenkwestie ging, wordt element 21 niet toegekend.

Tabel 38 Beoordeling bankdiensten ING

Element	Voldoet
Screening	
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten;	Ja
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten;	Ja
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	Ja
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	Ja
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	Nee
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	Nee
7. Als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	Ja
Engagement	
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.	n.v.t.
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan	Ja

Element	Voldoet
hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:</i>	
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	Ja
11. Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	Ja
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	Nee
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	Nee
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren.	Ja
<i>De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:</i>	
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	Ja
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	Ja
17. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	Nee
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	Nee
19. De financiële instelling legt de (met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven) gemaakte afspraken vast in krediet- of dienstverleningscontracten.	Ja
20. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	Ja
21. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	Nee
22. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.	Ja
Score 7	14 van de 21 elementen

6.11.4 Verzekeringsbeleggingen

De verzekeringstak van ING kan betrokken zijn bij de geselecteerde bedrijven door te investeren in hun obligaties. Tabel 39 toont de obligaties van de geselecteerde bedrijven waarin de verzekeringstak van ING geïnvesteerd heeft. In totaal heeft de verzekeringstak van ING voor € 329,9 miljoen aan obligaties van de geselecteerde bedrijven geïnvesteerd.

Tabel 39 Verzekeringsbeleggingen ING in obligaties

Investeerder	Land	% van obligaties	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Barrick Gold				
ING Life Insurance & Annuity	Verenigde Staten	0,41	45,88	Maart 2013
ING USA Annuity and Life Insurance	Verenigde Staten	0,20	23,05	Maart 2013
Reliastar Life Insurance Company of New York	Verenigde Staten	0,07	7,69	Maart 2013
Reliastar Life Insurance Company	Verenigde Staten	0,11	12,68	Maart 2013
Totale waarde			89,30	
China National Petroleum Corporation				
ING Life Insurance & Annuity	Verenigde Staten	0,02	11,30	Maart 2013
Totale waarde			11,30	
Freeport-McMoran Copper & Gold				
ING Life Insurance & Annuity	Verenigde Staten	0,35	44,95	Maart 2013
ING USA Annuity and Life Insurance	Verenigde Staten	0,02	2,88	Maart 2013
Reliastar Life Insurance Company of New York	Verenigde Staten	0,01	0,85	Maart 2013
Reliastar Life Insurance Company	Verenigde Staten	0,06	7,29	Maart 2013
Totale waarde			55,97	
Glencore Xstrata				
ING Life Insurance & Annuity	Verenigde Staten	0,18	45,37	Maart 2013
ING USA Annuity and Life Insurance	Verenigde Staten	0,05	12,43	Maart 2013
Reliastar Life Insurance Company of New York	Verenigde Staten	0,03	8,55	Maart 2013
Reliastar Life Insurance Company	Verenigde Staten	0,07	17,31	Maart 2013
Totale waarde			83,66	
Goldcorp				
Reliastar Life Insurance Company of New York	Verenigde Staten	0,08	1,55	Maart 2013
Reliastar Life Insurance Company	Verenigde Staten	0,34	6,22	Maart 2013
Totale waarde			7,77	

Investeerder	Land	% van obligaties	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Royal Dutch Shell				
ING Life Insurance & Annuity	Verenigde Staten	0,09	16,24	Maart 2013
ING USA Annuity and Life Insurance	Verenigde Staten	0,15	27,20	Maart 2013
Reliastar Life Insurance Company of New York	Verenigde Staten	0,02	4,66	Maart 2013
Reliastar Life Insurance Company	Verenigde Staten	0,18	33,81	Maart 2013
Totale waarde			81,91	
Totale waarde alle aandelen			329,91	

Bron: Bloomberg Database, "Aggregated holdings", *Bloomberg database*, bezocht in juli 2013.

- **Screening**

ING Verzekeringen werkt met een geïntegreerde benadering. Dit betekent dat screening op mensenrechtencriteria wordt opgenomen in financiële analyse van een bedrijf. De analyse wordt gedaan door de "mainstream" analisten en niet door een aparte ESG afdeling. De analisten integreren per bedrijf ESG criteria in de *investment case*. Hierbij worden onder meer informatie en data gebruikt van twee onafhankelijke onderzoek providers (screening). De financiële analisten worden hierbij ondersteund door het *responsible investment* team, dat wekelijks met hen overleg heeft. In aanvulling op de data, concentreert de analist zich op wat materieel is voor de specifieke investment case en trekt daaruit duidelijke conclusies. De fondsmanagers nemen deze vervolgens mee in hun beleggingsbeslissingen. Uit getoonde documentatie blijkt dat ING in het kader van verzekeringsbeleggingen structureel laat screenen door een extern bureau. In de screening wordt onderzocht in hoeverre de bedrijven voldoen aan de verschillende mensenrechtenverdragen en of er sprake is van due diligence processen. Er wordt niet consequent gekeken naar eventuele benodigde herstelwerkzaamheden en/of genoegdoening voor slachtoffers. Hetzelfde geldt voor de mate waarin de inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden. Op basis van deze informatie worden de elementen 1 t/m 4 toegekend.

- **Engagement**

In het geval van een negatieve score als gevolg van de screening en/of als er ernstige controversies zijn, worden gespreksvragen geformuleerd en wordt er door de analist contact opgenomen met het betreffende bedrijf. De dialoog en het engagement zitten dus vroeg, voor de overeenkomst gesloten wordt, in het beleggingsproces ingebouwd. ING heeft met grote regelmaat contact met de bedrijven waarin ING belegd is. Daarnaast kiest ING er soms voor om samen met andere beleggers op te treden (bijvoorbeeld in Eumedion of UN PRI verband). ING heeft met drie van de tien bedrijven een engagementtraject en heeft documentatie getoond voor elk van deze bedrijven. Op basis van deze informatie, de getoonde documentatie en een actief aandeelhouderverslag kan worden vastgesteld dat ING haar invloed gebruikt om engagement gesprekken aan te gaan en dat het stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten. Daarom wordt aan ING de elementen 8 en 9 toegekend. Omdat ING slechts met een minderheid van de bedrijven waarin het investeert een engagementgesprek aangaat, kunnen geen punten toegekend worden bij de overige elementen.

- **Uitsluiting**

Bedrijven en/of specifieke transacties die niet voldoen aan de verwachtingen van ING op het gebied van mensenrechten, worden op een 'restricted list' geplaatst en worden uitgesloten van financiering (zie paragraaf 1.1.3). Deze lijst is ook van toepassing op de verzekeringsbeleggingen. ING hanteert echter geen publieke uitsluitingslijst. Uit inzage van deze lijst blijkt dat 1 van de 10 geselecteerde bedrijven op deze lijst staat. Op basis van deze informatie wordt element 7 toegekend.

Tabel 40 Beoordeling verzekeringsbeleggingen ING

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
Screening		
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	4/6	Ja
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	4/6	Ja
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	4/6	Ja
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	4/6	Ja
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	0/6	Nee
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	0/6	Nee
7. Als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	1/10	Ja
Engagement		
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.		Ja
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren		Ja
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en</i>		

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
<i>olie- en gasbedrijven:</i>		
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	0/6	Nee
11. Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	0/6	Nee
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	0/6	Nee
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	0/6	Nee
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren.		Nee
<i>De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:</i>		
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	0/6	Nee
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	0/6	Nee
17. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	0/6	Nee
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	0/6	Nee
20. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	0/6	Nee
21. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	0/6	Nee
22. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.	0/6	Nee
Score: 3	7 van de 21 elementen	

6.11.5 Vermogensbeheer

Tabel 41 toont de aandelen van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door ING Groep voor derden. In totaal heeft ING voor € 398,1 miljoen aan aandelen in de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 41 Aandelen beheerd door ING

Investeerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Barrick Gold					
ING Investment Management	Nederland	2.135.838	0,21	48,92	31 maart 2013
ING Investment Management Co	Verenigde Staten	675.546	0,07	15,48	31 maart 2013
ING Securities Investment & Trust Co.	Taiwan	5.885	0,00	0,16	31 december 2012
Totale waarde				64,56	
Freeport-McMoran Copper & Gold					
ING Investment Management	Nederland	4.544.003	0,48	117,32	31 maart 2013
ING Investment Management Co	Verenigde Staten	1.310.096	0,14	33,82	31 maart 2013
ING Securities Investment & Trust Co.	Taiwan	7.452	0,00	0,20	31 maart 2013
Totale waarde				151,34	
Glencore Xstrata					
ING Investment Management	Nederland	715.726	0,01	2,69	30 april 2013
ING Investment Management Co	Verenigde Staten	963.794	0,01	4,06	31 maart 2013
Totale waarde				6,75	
Goldcorp					
ING Investment Management	Nederland	776.055	0,10	20,37	31 maart 2013
ING Investment Management Co	Verenigde Staten	661.037	0,08	17,35	31 maart 2013
Totale waarde				37,72	
Oil and Natural Gas Corporation					
ING (L) Invest Emerging Markets	Verenigde Staten	676.879	0,01	2,80	30 september 2012
ING (L) Invest India Focus	India	40.858	0,00	0,16	30 april 2012
ING Investment Management	Nederland	1.370.518	0,02	6,13	31 maart 2013
ING Investment Management Asia Pacific	Hong Kong	40.858	0,00	0,17	31 juli 2012

Investeerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
ING Investment Management India Private	India	156.053	0,00	0,69	31 mei 2013
ING Securities Investment & Trust Co	Taiwan	186.743	0,00	0,76	30 juni 2012
Totale waarde				10,71	
Posco					
ING (L) Invest Emerging Markets (CN)	Verenigde Staten	16.609	0,02	4,24	30 september 2012
ING Investment Management (Netherlands)	Nederland	28.627	0,03	6,55	31 maart 2013
ING Investment Management Asia Pacific (Hong Kong) Ltd.	Hong Kong	6.434	0,01	1,47	31 maart 2013
ING Investment Management Co. LLC	Verenigde Staten	61.349	0,03	4,56	31 maart 2013
ING Investment Management Korea Ltd.	Zuid-Korea	6.747	0,01	1,54	31 maart 2013
Totale waarde				18,36	
Royal Dutch Shell					
ING Investment Management	Nederland	1.648.655	0,07	59,39	31 maart 2013
ING Investment Management Co	Verenigde Staten	1.328.160	0,05	48,60	31 maart 2013
ING Investment Management	Korea	264	0,00	0,01	31 maart 2013
ING Securities Investment & Trust Co	Taiwan	15.061	0,00	0,41	30 juni 2012
Totale waarde				108,41	
Vedanta Resources					
ING Investment Management Co	Verenigde Staten	22.599	0,01	0,27	31 maart 2013
Totale waarde				0,27	
Totale waarde alle aandelen				398,12	

Bron: Thomson ONE Banker, "Share ownership", *Thomson ONE Banker* (www.thomsonone.com), bekeken in juli 2013.

Tabel 42 toont de obligaties van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door de vermogensbeheertak van ING Groep. In totaal heeft ING Groep voor € 114,5 miljoen aan obligaties van de geselecteerde bedrijven in beheer voor derden.

Tabel 42 Obligaties beheerd door ING

Investerder	Land	% van obligaties	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Barrick Gold				
ING International Advisory	Luxemburg	0,00	0,31	Februari 2013
ING Investment	Verenigde Staten	0,05	5,12	December 2012
ING Investment Management	Nederland	0,03	3,04	April 2013
ING Investments	Verenigde Staten	0,01	1,00	Maart 2013
Totale waarde			9,47	
China National Petroleum Corporation				
ING International Advisory	Luxemburg	0,00	0,88	Februari 2013
Totale waarde			0,88	
Freeport-McMoran Copper & Gold				
ING International Advisory	Luxemburg	0,09	12,15	Februari 2013
ING Investment	Verenigde Staten	0,12	15,33	Maart 2013
ING Investment Management	Verenigde Staten	0,01	0,92	April 2013
ING Investment Management	Nederland	0,02	2,38	April 2013
ING Investments	Verenigde Staten	0,01	1,38	Maart 2013
Totale waarde			32,16	
Glencore Xstrata				
ING Asset Management	België	0,01	2,17	Februari 2013
ING Fund Management	Nederland	0,00	0,35	Oktober 2011
ING International Advisory	Luxemburg	0,08	19,90	Februari 2013
ING Investment	Verenigde Staten	0,06	14,40	December 2012
ING Investment Management	Verenigde Staten	0,00	0,11	Maart 2013
ING Investment Management	Nederland	0,03	6,36	April 2013
Totale waarde			43,29	
Goldcorp				
ING Investment	Verenigde Staten	0,12	2,18	Maart 2013
ING Investment Management	Verenigde Staten	0,01	0,11	April 2013
ING Investment Management	Nederland	0,07	1,36	April 2013
Totale waarde			3,65	
Royal Dutch Shell				
ING International Advisory	Luxemburg	0,00	0,47	Februari 2013
ING Investment	Verenigde Staten	0,01	2,15	December 2012
ING Investment Management	Verenigde Staten	0,03	5,31	Maart 2013
ING Investments	Verenigde Staten	0,02	4,61	Maart 2013
Totale waarde			12,54	

Vedanta Resources				
ING International Advisory	Luxemburg	0,17	10,18	Februari 2013
ING Investment Management	Nederland	0,04	2,33	Maart 2013
Totale waarde			12,51	
Totale waarde alle obligaties			114,50	

Bron: Bloomberg Database, "Aggregated holdings", *Bloomberg database*, bezocht in juli 2013.

- **Screening**

ING IM werkt met een geïntegreerde benadering. Dit betekent dat screening op mensenrechtencriteria wordt opgenomen in financiële analyse van bedrijven. De analisten integreren per bedrijf ESG criteria in de *investment case*. Hierbij wordt onder meer informatie en data gebruikt van twee onafhankelijke onderzoek providers (screening). De financiële analisten worden hierbij ondersteund door het *responsible* investment team, dat wekelijks met hen overleg heeft. In aanvulling op de data, concentreert de analist zich op wat materieel is voor de specifieke investment case en trekt daaruit duidelijke conclusies. De fondsmanagers nemen deze vervolgens mee in hun beleggingsbeslissingen. Uit getoonde documentatie blijkt dat ING in het kader van verzekeringsbeleggingen structureel laat screenen door een extern bureau. In de screening wordt onderzocht in hoeverre de bedrijven voldoen aan de verschillende mensenrechtenverdragen en of er sprake is van due diligence processen. Er wordt niet consequent gekeken naar eventuele benodigde herstelwerkzaamheden en/of genoegdoening voor slachtoffers. Hetzelfde geldt voor de mate waarin de inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden. Op basis van deze informatie worden de elementen 1 t/m 4 toegekend.

- **Engagement**

In het geval van een negatieve score als gevolg van de screening en/of als er ernstige controversies zijn, worden gespreksvragen geformuleerd en wordt er door de analist contact opgenomen met het betreffende bedrijf. De dialoog en het engagement zitten dus vroeg in het beleggingsproces ingebouwd. ING heeft met grote regelmaat contact met de bedrijven waarin ING belegd is. Daarnaast kiest ING IM er soms voor om samen met andere beleggers op te treden (bijvoorbeeld in Eumedion of UN PRI verband).

ING heeft met drie van de acht bedrijven waarin het investeert een engagementtraject. ING heeft documentatie getoond voor elk van deze bedrijven. Op basis van deze informatie, de getoonde documentatie en een actief aandeelhouderverslag kan worden vastgesteld dat ING haar invloed gebruikt om engagement gesprekken aan te gaan en dat het stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten. Daarom wordt aan ING de elementen 8 en 9 toegekend. Door ontbrekende documentatie en omdat ING met een minderheid van de bedrijven waarin het investeert een engagementgesprek aangaat, kunnen geen punten toegekend worden bij de overige elementen.

- **Uitsluiting**

ING hanteert geen publieke uitsluitingslijst. ING sluit in het kader van vermogensbeheer momenteel bij voorbaat geen bedrijven uit op gronde van mensenrechtenschendingen. Ook is niet aangetoond dat een niet succesvol afgerond engagement traject leidt tot uitsluiting. Op basis van deze informatie wordt geen punt toegekend bij de elementen 7 en 21.

Tabel 43 Beoordeling vermogensbeheer ING

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
Screening		
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	4/8	Ja
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	4/8	Ja
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	4/8	Ja
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	4/8	Ja
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	0/8	Nee
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	0/8	Nee
7. Als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	0	Nee
Engagement		
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.		Ja
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren		Ja
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:</i>		
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	0/8	Nee
11.Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	0/8	Nee
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van	0/8	Nee

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.		
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	0/8	Nee
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren.		Nee
<i>De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:</i>		
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	0/8	Nee
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	0/8	Nee
17. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	0/8	Nee
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	0/8	Nee
20. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	0/8	Nee
21. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	0/8	Nee
22. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.	0/8	Nee
Score: 3	6 van de 21 elementen	

6.11.6 Conclusies

Tabel 44 geeft een overzicht van de scores die ING in dit praktijkonderzoek heeft gekregen.

Tabel 44 Scores ING

Financieringsvorm	Score
Bankdiensten	6
Verzekeringsbeleggingen	3
Vermogensbeheer	3

6.12 Legal & General

6.12.1 Profiel

Legal & General Nederland is een verzekeringsmaatschappij die producten aanbiedt op het gebied van inkomenszekerheid. Het is een 100% dochter van het Britse beursgenoteerde verzekeringsconcern Legal & General Group Plc. Dit bedrijf heeft wereldwijd ruim 8 miljoen klanten en bestaat meer dan 175 jaar.

In Nederland is Legal & General actief sinds 1984 en heeft het meer dan 150.000 klanten.²⁹⁶ Legal & General Nederland had in 2012 een premieomzet van rond de € 198 miljoen en had eind 2012 een belegd vermogen van 2,3 miljard. Dit was als volgt verdeeld over de verschillende investeringscategorieën:²⁹⁷

- Staats- en bedrijfsobligaties: 67%
- Aandelen: 29%
- Leningen: 2%
- Derivaten: 2%

Legal & General Group realiseerde in 2012 een premieomzet van £ 5,7 miljard (€ 7,0 miljard) wereldwijd.²⁹⁸ Het balanstotaal bedroeg eind 2012 £ 346,3 miljard (€ 423,2 miljard). Daarvan bestond £ 321,9 miljard (€ 393,4 miljard) uit beleggingen en leningen, als volgt verdeeld over de verschillende investeringscategorieën:²⁹⁹

- Aandelen (48%)
- Staats- en bedrijfsobligaties (47%)
- Onroerend goed (2%)
- Derivaten (2%)
- Overig (1%)

Naast de eigen verzekeringsbeleggingen beheerde vermogensbeheerder Legal & General Investment Management eind 2012 vermogens voor derden met een totale omvang van £ 405,9 miljard (€ 496,1 miljard).³⁰⁰

6.12.2 Mensenrechtenbeleid

Legal & General respecteert de Universele Mensenrechtenverklaring van de VN.³⁰¹

6.12.3 Verzekeringsbeleggingen en vermogensbeheer

Legal & General kan bij de geselecteerde bedrijven betrokken zijn door middel van het beheren van aandelen en/of obligaties.

Tabel 45 toont de aandelen van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door Legal & General. In totaal heeft Legal & General voor € 5.818,7 miljoen aan aandelen in de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 45 Aandelen beheerd door Legal & General

Investeerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Barrick Gold					
Legal & General Asset Management (France)	Frankrijk	21.572	0,00	0,41	31 maart 2013
Legal & General Investment Management	Verenigd Koninkrijk	6.720.065	1,54	46,98	November 2012 – maart 2013
Totale waarde				47,39	
Freeport-McMoran Copper & Gold					
Legal & General Asset Management (France)	Frankrijk	3.108	0,00	0,08	31 maart 2013
Legal & General Investment Management	Verenigd Koninkrijk	4.010.759	0,42	103,55	31 maart 2013
Totale waarde				103,63	
Glencore Xstrata					
Legal & General Investment Management	Verenigd Koninkrijk	132.339.624	1,00	498,29	30 april 2013
Totale waarde				498,29	
Goldcorp					
Legal & General Asset Management (France)	Frankrijk	15.069	0,00	0,40	31 maart 2013
Legal & General Investment Management	Verenigd Koninkrijk	3.062.287	0,38	80,35	31 maart 2013
Totale waarde				80,75	
Oil and Natural Gas Corporation					
Legal & General Investment Management	Verenigd Koninkrijk	470.809	0,01	2,10	31 mei 2013
Totale waarde				2,10	
Posco					
Legal & General Investment Management	Verenigd Koninkrijk	51.392	0,06	11,27	31 mei 2013
Totale waarde				11,27	
Royal Dutch Shell					
Legal & General Investment Management	Verenigd Koninkrijk	198.235.071	6,32	5.035,44	19 februari 2013
Totale waarde				5.035,44	
Vedanta Resources					
Legal & General Investment Management	Verenigd Koninkrijk	3.331.964	1,25	39,80	3 juni 2013
Totale waarde				39,80	

Investerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Totale waarde alle aandelen				5.818,67	

Bron: Thomson ONE Banker, "Share ownership", *Thomson ONE Banker* (www.thomsonone.com), bekeken in juli 2013.

Tabel 46 toont de obligaties van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door de vermogensbeheertak van Legal & General. In totaal heeft Legal & General voor € 26,3 miljoen aan obligaties van de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 46 Obligaties beheerd door Legal & General

Investerder	Land	% van obligaties	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Freeport-McMoran Copper & Gold				
Legal & General Investment Management	Verenigd Koninkrijk	0,11	13,75	Maart 2013
Totale waarde			13,75	
Glencore Xstrata				
Legal & General	Frankrijk	0,00	0,30	Maart 2013
Legal & General Investment Management	Verenigd Koninkrijk	0,05	12,01	Maart 2013
Totale waarde			12,31	
Posco				
Legal & General Investment Management	Verenigd Koninkrijk	0,00	0,21	Maart 2013
Totale waarde			0,21	
Trafigura				
Legal & General Investment Management	Verenigd Koninkrijk	0,10	0,82	Maart 2013
Totale waarde			0,82	
Totale waarde alle obligaties			27,09	

Bron: Bloomberg Database, "Aggregated holdings", *Bloomberg database*, bezocht in juli 2013.

Legal & General heeft laten weten niet mee te werken aan het interview voor dit onderzoek. Ook wil het geen bedrijfsspecifieke screenings en engagementrapporten opsturen of in laten zien. Wel heeft Legal & General een aantal publieke documenten opgestuurd. Omdat Legal & General maar in beperkte mate meewerkte aan dit onderzoek en er op basis van de getoonde informatie geen beoordeling kan worden opgesteld, wordt aan Legal & General voor de financieringsvormen vermogensbeheer en verzekeringsbeleggingen, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, een score 1 toegekend.

6.12.4 Conclusies

Tabel 47 geeft een overzicht van de scores die Legal & General in dit praktijkonderzoek heeft gekregen.

Tabel 47 Scores Legal & General

Financieringsvorm	Score
<i>Verzekeringsbeleggingen</i>	1
<i>Vermogensbeheer</i>	1

Door Legal & General is als volgt gereageerd op het verzoek om aan dit praktijkonderzoek mee te werken:

“Legal & General Nederland heeft geen beleggingen in de onderzochte bedrijven en is wel bereid is om mee te werken. Het onderzoek heeft betrekking op het beleggingsbeleid van Legal & General UK. Het verstrekken van de gevraagde gedetailleerde informatie is in strijd met het beleid van L&G UK en daarom is L&G UK niet bereid geweest om mee te werken.”³⁰²

Door de Eerlijke Verzekeringswijzer en de Eerlijke Bankwijzer is als volgt gereageerd op het besluit van Allianz om niet aan dit onderzoek mee te werken:

“De Eerlijke Verzekeringswijzer en de Eerlijke Bankwijzer betreuren het dat vier verzekeringsgroepen, nl. Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & General, geen medewerking hebben willen verlenen aan het praktijkonderzoek 'Delfstofwinnende bedrijven en mensenrechten'.

Dit klemt temeer omdat uit het onderzoek naar voren is gekomen dat de vier verzekeraars flink investeren in meerdere van de voor dit praktijkonderzoek geselecteerde delfstofwinnende bedrijven.

Met hun afwijzende opstelling bewijzen deze verzekeraars hun klanten en andere belanghebbenden bepaald geen dienst. Zij moeten immers maar raden of hun verzekeraar in zijn investeringspraktijk voldoende aandacht heeft voor de mensenrechten.

Conform de van te voren vastgelegde en gecommuniceerde methodologie behaalden de vier verzekeringsgroepen hierdoor de laagste score (1).

Opvallend is dat eerder dit jaar, in het eerste beleidsonderzoek van de Eerlijke Verzekeringswijzer, drie van deze vier verzekeraars ook al slecht (1) voor hun mensenrechtenbeleid scoorden en Delta Lloyd daarbij niet verder kwam dan een onvoldoende (4).

De Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer roepen de vier verzekeraars met klem op om hun klanten en andere belanghebbenden, waaronder veel Nederlandse burgers, serieus te nemen. Klanten en andere belanghebbenden verdienen openheid over wat er met hun geld gebeurt en willen weten of Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & General in hun investeringspraktijk het respecteren van de mensenrechten voldoende aandacht geven.”

6.13 NIBC

6.13.1 Profiel

NIBC Bank werd in 1945 opgericht door de Nederlandse overheid met het doel financiering te verstrekken aan de wederopbouw van Nederland na de Tweede Wereldoorlog. De bank richt zich van oudsher op de financiering van projecten en lange-termijn activa in diverse (internationale) sectoren zoals scheepvaart, olie- en gasdienstverlening, infrastructuur, duurzame energie en commercieel vastgoed.³⁰³

Eind 2011 waren er ruim 640 mensen werkzaam bij NIBC Bank. Het balanstotaal van de bank bedroeg € 28,6 miljard, waarvan € 6,6 miljard bestond uit door particuliere en zakelijke klanten toevertrouwd geld.³⁰⁴ Het balanstotaal van NIBC Bank werd eind 2011 geïnvesteerd in:³⁰⁵

- Leningen aan bedrijven (32%)
- Hypotheekleningen aan particulieren (31%)
- Beleggingen in aandelen, bedrijfsobligaties en derivaten (20%)
- Geld in kas (9%)
- Leningen aan banken (7%)
- Overig (1%)

Naast het balanstotaal van NIBC Bank, beheerde NIBC Holding eind 2011 voor klanten nog een totaal vermogen van € 4,3 miljard.³⁰⁶

6.13.2 Mensenrechtenbeleid

De bank voert due diligence onderzoek uit naar klanten (een vorm van mensenrechten-effectrapportage). Dit wordt geïntensiveerd voor activiteiten in gevoelige sectoren, landen of transacties. Het NIBC mensenrechtenbeleid is gebaseerd op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights.

6.13.3 Bankdiensten

Voor de NIBC zijn geen investeringen geïdentificeerd.

De mijnbouw en olie-en gas sectoren vallen buiten de strategische scope van de NIBC wat betreft kredietverlening. Voor de financieringsvorm bankdiensten is, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, de score niet actief toegekend.

6.13.4 Vermogensbeheer

Voor de NIBC zijn geen investeringen geïdentificeerd in het kader van vermogensbeheer

De mijnbouw en olie-en gas sectoren vallen buiten de strategische scope van de NIBC wat betreft vermogensbeheer. Voor de financieringsvorm vermogensbeheer is, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, de score niet actief toegekend.

6.13.5 Conclusies

Tabel 48 geeft een overzicht van de scores die de NIBC in dit praktijkonderzoek heeft gekregen.

Tabel 48 Scores NIBC

Financieringsvorm	Score
<i>Bankdiensten</i>	Niet actief
<i>Vermogensbeheer</i>	Niet actief

6.14 Rabobank

6.14.1 Profiel

De Rabobank Groep is een internationale financiële dienstverlener op coöperatieve grondslag die actief is op het gebied van bankieren, vermogensbeheer, leasing, verzekeren en vastgoed. De Rabobank is coöperatief georganiseerd: de 136 lokale Rabobanken in Nederland, die samen bijna 2 miljoen leden hebben, zijn de gezamenlijke eigenaar van de Rabobank. Rabobank Nederland ondersteunt de lokale banken en stuurt de dochterondernemingen en deelnemingen aan. De lokale Rabobanken bedienen miljoenen Nederlandse particuliere en zakelijke klanten met een compleet pakket aan financiële diensten. Rabobank International ambieert mondiaal een positie als de leidende food- en agribank.³⁰⁷

Eind 2012 had de Rabobank Groep ongeveer 59.630 medewerkers, verspreid over 43 landen. In Nederland heeft de groep ruim 7,4 miljoen particuliere klanten en 826 vestigingen.³⁰⁸

Het balanstotaal van de Rabobank Groep had eind 2012 een omvang van € 752,4 miljard, waarvan € 334,3 miljard bestond uit door (particuliere en zakelijke) klanten aan de bank toevertrouwd geld.³⁰⁹ Daarvan bestond € 213,9 miljard uit de spaartegoeden van de lokale Rabobanken, Robeco Direct en Friesland Bank.³¹⁰

Het balanstotaal van de Rabobank Groep werd eind 2011 geïnvesteerd in:³¹¹

- (Hypotheek)leningen aan particulieren (29%)
- Leningen aan bedrijven (35%)
- Beleggingen in aandelen, obligaties en derivaten (17%)
- Leningen aan banken (5%)
- Geld bij centrale banken (9%)
- Overig (5%)

Naast het geld op de eigen bankbalans, beheerde de Rabobank Groep - via dochterbedrijven Robeco, Schretlen & Co. en private banking - eind 2012 € 221,2 miljard aan vermogens voor klanten.³¹² Begin 2013 heeft Rabobank Robeco verkocht aan het Japanse Orix.³¹³

6.14.2 Mensenrechtenbeleid

De Rabobank Groep onderschrijft de ILO conventies en de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens. Het mensenrechtenbeleid bevat daarnaast verwachtingen van bedrijven die in lijn zijn met de principes uit het Ruggie Framework. Ook wordt *Free Prior and Informed Consent* vereist voor activiteiten die gevolgen hebben voor inheemse volkeren.

6.14.3 Bankdiensten

Voor dit onderzoek is nagegaan of Rabobank groep in het kader van bankdiensten investeringen heeft gedaan in een of meer van de geselecteerde bedrijven. De resultaten worden hieronder samengevat:

De Rabobank kan bankdiensten verlenen door het assisteren bij aandelenuitgiftes en obligatie-uitgiftes of door het verstrekken van leningen. Aan de volgende geselecteerde bedrijven heeft de Rabobank bankdiensten verleend:

- **Glencore Xstrata**

- In mei 2010 sloot Glencore International een kredietfaciliteit af van US\$ 9.745 miljoen (€ 7.624,49 miljoen) bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in twee delen: een US\$ 1.375 miljoen (€ 1.075,80 miljoen) eenjarige LIBOR+150.000bps lening en een US\$ 8.370 miljoen (€ 6.548,69 miljoen) driejarige LIBOR+200.000bps lening. De kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van een kredietfaciliteit van US\$ 8,18 miljard en voor algemene bedrijfszaken. Rabobank participeerde met een bedrag van € 152,49 miljoen in het syndicaat van in totaal 94 banken die de lening verstrekten.³¹⁴
- In mei 2011 gaf Glencore International nieuwe aandelen uit op de beurzen van Londen en Hongkong. De totale waarde van de uitgifte was US\$ 10,05 miljard (€ 7.021,73 miljoen). De uitgifte was opgedeeld in twee delen: een deel met een waarde van € 6.834,83 miljoen (Londen) en een deel met een waarde van € 186,90 miljoen (Hongkong). De opbrengst van de uitgifte werd gebruikt voor algemene bedrijfszaken. Rabobank participeerde met een bedrag van € 83,49 miljoen in het syndicaat van in totaal 27 banken die assisteerden bij de uitgifte.³¹⁵
- In mei 2011 sloot Glencore International een kredietfaciliteit af van US\$ 11.265 miljoen (€ 7.595,99 miljoen) bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in twee delen: een US\$ 2.925 miljoen (€ 1.972,33 miljoen) eenjarige LIBOR+110.000bps lening en een US\$ 8.340 miljoen (€ 5.623,66 miljoen) driejarige lening. De kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van de kredietfaciliteit van Glencore uit mei 2010 en voor algemene bedrijfszaken. Rabobank participeerde met een bedrag van € 144,69 miljoen in het syndicaat van in totaal 97 banken die de lening verstrekten.³¹⁶
- In september 2011 sloot Viterra, een dochterbedrijf van Glencore Xstrata, een vierjarige LIBOR+185.000bps kredietfaciliteit van CAD\$ 2.065,75 miljoen (€ 1.524,32 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor een overname, algemene bedrijfszaken en herfinanciering. Rabobank participeerde met een bedrag van € 121,95 miljoen in het syndicaat van in totaal 23 banken die de lening verstrekten.³¹⁷

Viterra werd in december 2012 overgenomen door Glencore International.³¹⁸ Dit betekent dat van Rabobank niet verwacht kan worden dat Glencore gescreend werd toen de lening aan Viterra verstrekt werd, want Viterra was toen nog geen dochteronderneming van Glencore. Wel kan Rabobank nu zijn invloed op Glencore gebruiken, want het leningcontract tussen Rabobank en Viterra (dat inmiddels een dochteronderneming is van Glencore) loopt nog tot september 2015.

- In april 2012 sloot Glencore International een eenjarige kredietfaciliteit van US\$ 3.100 miljoen (€ 2.361,27 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de fusie met Xstrata en voor algemene bedrijfszaken. Rabobank participeerde met een bedrag van € 48,85 miljoen in het syndicaat van in totaal 31 banken die de lening verstrekten.³¹⁹
- In april 2012 sloot Glencore International een eenjarige kredietfaciliteit van US\$ 4.435 miljoen (€ 3.367,05 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor herfinanciering van uitstaande leningen. Rabobank participeerde met een bedrag van € 91,83 miljoen in het syndicaat van in totaal 40 banken die de lening verstrekten.³²⁰

- In oktober 2012 sloot Glencore International een eenjarige kredietfaciliteit van US\$ 2.220 miljoen (€ 1.712,06 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt als werkkapitaal. Rabobank participeerde met een bedrag van € 57,07 miljoen in het syndicaat van in totaal 19 banken die de lening verstrekten.³²¹
 - In maart 2013 sloot Glencore International een vijfjarige LIBOR+210.000bps kredietfaciliteit van US\$ 8.320 miljoen (€ 6.417,22 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de aanschaf van ruwe olie van Rosneft en voor algemene bedrijfszaken. Rabobank participeerde met een bedrag van € 175,01 miljoen in het syndicaat van in totaal 29 banken die de lening verstrekten.³²²
 - In juni 2013 sloot Glencore International een kredietfaciliteit van US\$ 17.340 miljoen (€ 13.025,81 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in drie delen: een US\$ 5.920 miljoen (€ 4.447,10 miljoen) eenjarige lening, een US\$ 7.070 miljoen (€ 5.310,98 miljoen) driejarige lening en een US\$ 4.350 miljoen (€ 3.267,72 miljoen) vijfjarige lening. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van de lening van US\$ 4.435 uit april 2012, de lening van US\$ 8.370 miljoen uit mei 2010 en voor algemene bedrijfszaken. Rabobank participeerde met een bedrag van € 179,67 miljoen in het syndicaat van in totaal 78 banken die de lening verstrekten.³²³
- **Trafigura**
 - In maart 2009 sloot Trafigura Beheer een eenjarige LIBOR+175.000bps kredietfaciliteit van US\$ 520 miljoen (€ 383 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor herfinanciering van de eenjarige lening uit maart 2008 en voor algemene bedrijfszaken. Rabobank participeerde met een bedrag van € 17,70 miljoen in het syndicaat van in totaal 19 banken die de lening verstrekten.³²⁴
 - In maart 2010 sloot Trafigura Beheer een kredietfaciliteit van US\$ 2.325 miljoen (€ 1.694 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in twee delen: een US\$ 625 miljoen (€ 455 miljoen) eenjarige LIBOR+160.000bps lening en een US\$ 1.700 miljoen (€ 1.239 miljoen) driejarige LIBOR+250.000bps lening. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van de eenjarige lening afgesloten in maart 2009 en voor de driejarige lening afgesloten in maart 2008. Rabobank participeerde met een bedrag van € 9,41 miljoen in het syndicaat van in totaal 36 banken die de lening verstrekten.³²⁵
 - In augustus 2010 sloot Trafigura Beheer een eenjarige kredietfaciliteit van C\$ 250 miljoen (€ 186,90 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor handelsfinanciering. Rabobank participeerde met een bedrag van € 62,30 miljoen in het syndicaat van in totaal drie banken die de lening verstrekten.³²⁶
 - In maart 2011 sloot Trafigura Beheer een kredietfaciliteit van US\$ 3.175 miljoen (€ 2,269 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in twee delen: een US\$ 676 miljoen (€ 483 miljoen) eenjarige lening en een US\$ 2.499 miljoen (€ 1.786 miljoen) driejarige lening. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van de lening afgesloten in maart 2010 en voor algemene bedrijfszaken. Rabobank participeerde met een bedrag van € 35,80 miljoen in het syndicaat van in totaal 44 banken die de lening verstrekten.³²⁷

- In maart 2011 sloot Trafigura Beheer een eenjarige kredietfaciliteit van US\$ 250 miljoen (€ 179 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor handelsfinanciering en als werkkapitaal. Rabobank participeerde met een bedrag van € 35,70 miljoen in het syndicaat van in totaal drie banken die de lening verstrekten.³²⁸
- In augustus 2011 sloot Trafigura Holding een eenjarige LIBOR+115.000bps kredietfaciliteit van US\$ 1.000 miljoen (€ 689,50 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor algemene bedrijfszaken en als werkkapitaal. Rabobank participeerde met een bedrag van € 68,95 miljoen in het syndicaat van in totaal 15 banken die de lening verstrekten.³²⁹
- In maart 2012 sloot Trafigura Beheer een kredietfaciliteit van US\$ 1.099,83 miljoen (€ 832,90 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in twee delen: een US\$ 445 miljoen (€ 337,09 miljoen) eenjarige LIBOR+125.000bps lening en een US\$ 635 miljoen (€ 481,01 miljoen) eenjarige LIBOR+125.000bps lening. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van de eenjarige lening afgesloten in maart 2011. Rabobank participeerde met een bedrag van € 38,44 miljoen in het syndicaat van in totaal 20 banken die de lening verstrekten.³³⁰
- In augustus 2012 sloot Trafigura AG een eenjarige LIBOR+125.000bps kredietfaciliteit van US\$ 1.305 miljoen (€ 1.057,83 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt als werkkapitaal en voor algemene bedrijfszaken. Rabobank participeerde met een bedrag van € 121,59 miljoen in het syndicaat van in totaal 18 banken die de lening verstrekten.³³¹
- In februari 2013 sloot Trafigura Beheer een kredietfaciliteit van US\$ 4.265 miljoen (€ 3.259,74 miljoen) af bij een syndicaat van banken. Deze lening was opgedeeld in twee delen: een US\$ 1.360 miljoen (€ 1.039,45 miljoen) eenjarige LIBOR+130.000bps lening en een US\$ 2.905 miljoen (€ 2.220,29 miljoen) driejarige LIBOR+190.000bps lening. Deze kredietfaciliteit werd gebruikt voor de herfinanciering van de eenjarige lening afgesloten in maart 2012 en een driejarige lening uit maart 2011 die verlengd is in maart 2012. Rabobank participeerde met een bedrag van € 78,37 miljoen in het syndicaat van in totaal 37 banken die de lening verstrekten.³³²

Uit het met Rabobank Groep gehouden interview en de door Rabobank Groep getoonde documentatie is het volgende gebleken over de instrumenten die Rabobank Groep toepast om het eigen 'Verantwoord Investeren' beleid in de praktijk te brengen, met name ten aanzien van grondstof winnende bedrijven die betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen:

- **Screening**

Rabobank heeft een risicomangementsysteem, GAIA genoemd, waarin alle Wholesale klanten zijn opgenomen. Alle klanten worden minimaal 1 keer per 18 maanden gescreend. De relatiemanager maakt de beoordeling van een kredietaanvraag mede op basis van extern beschikbare of ingekochte informatie, de risicomangement afdeling en de duurzaamheidsafdeling. Met behulp van de gevonden informatie onderzoekt Rabobank daarmee onder andere in hoeverre de bedrijven voldoen aan het mensenrechtenbeleid van de Rabobank. Het mensenrechtenbeleid bevat verwachtingen van bedrijven die in lijn zijn met de principes uit het Ruggie Framework. Dat wil zeggen dat van bedrijven wordt verwacht dat bedrijven afdoende beleid hebben ontwikkeld, of er sprake is van due diligence processen en of eventuele schade wordt hersteld.

Op basis van het Rabobank Groep mensenrechtenbeleid en inzage in de GAIA screeningsprocedure worden elementen 1 t/m 5 toegekend. Omdat Rabobank geen bedrijfsspecifieke screeningsrapporten o.i.d. heeft laten zien, kunnen elementen 6 en 7 niet goed worden beoordeeld. Deze elementen worden niet toegekend.

- **Engagement**

Wanneer uit de screening of uit andere signalen blijkt dat een klant niet voldoet aan de verwachtingen zoals beschreven in het Rabobank Groep mensenrechtenbeleid wordt dit met de klant besproken en wordt er een actieplan opgesteld. Additioneel wordt er een engagement traject gestart wanneer er vanuit de media of derden signalen komen dat een klant van Rabobank betrokken is bij mensenrechten schendingen. Rabobank verifieert de feiten bij de betreffende klant en waar relevant heit verdere actie op ondernemen. Ten slotte kunnen engagementtrajecten worden geïnitieerd op initiatief van de Ethische Commissie. De commissie komt in principe één keer per zes weken bijeen om over adviesaanvragen een oordeel te geven.

Rabobank heeft in het interview aannemelijk weten te maken dat het met de twee bedrijven waarin het investeert in gesprek is. Dit bleek uit inzage in het risicomanagement systeem, dat Rabobank heeft gegeven. Omdat Rabobank geen bedrijfsspecifieke documenten in mag laten zien, kan echter geen duidelijk oordeel worden gegeven over de inhoud van de engagement gesprekken en de gemaakte afspraken. Aan de hand van de bekeken documentatie kan bovendien niet worden vastgesteld dat er concrete afspraken worden gemaakt en dat deze in de kredietovereenkomst worden opgenomen. Daarom worden er geen punten toegekend bij de overige elementen.

- **Uitsluiting**

Rabobank publiceert haar uitsluitingslijst niet. Aan klanten die niet voldoen aan de verwachtingen van Rabobank wordt geen financiering gegeven. Omdat Rabobank geen bedrijfsspecifieke screeningsrapporten o.i.d. heeft laten zien, kunnen elementen 7 en 15 niet goed worden beoordeeld. Deze elementen worden niet toegekend.

Tabel 49 geeft weer hoe Rabobank Groep heeft gescoord op de verschillende beoordelingselementen, zoals beschreven in paragraaf 4.5. Hieruit volgt de uiteindelijke beoordeling volgens de in dit onderzoek gehanteerde methode.

Tabel 49 Beoordeling bankdiensten Rabobank Groep

Element	Voldoet
Screening	
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	Ja
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	Ja
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	Ja
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	Ja
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf	Ja

Element	Voldoet
aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	
6. Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	Nee
7. Of als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	Nee
Engagement	
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.	n.v.t.
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	Ja
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:</i>	
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	Nee
11. Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	Nee
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	Nee
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	Nee
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	Nee
<i>De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:</i>	
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	Nee
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	Nee
17. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	Nee
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	Nee
19. De financiële instelling legt de (met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven)	Nee

Element	Voldoet
gemaakte afspraken vast in krediet- of dienstverleningscontracten.	
20. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	Nee
21. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn over het verminderen of vermijden van mensenrechtenschending of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	Nee
22. De financiële instelling doet schriftelijk een harde toezegging om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.	Nee
Score: 3	6 van de 21 elementen

6.14.4 Vermogensbeheer

Voor de Rabobank zijn geen investeringen geïdentificeerd in het kader van vermogensbeheer. Voor de financieringsvorm vermogensbeheer is, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, de score niet actief toegekend.

6.14.5 Conclusies

Gebrek aan inzicht in documentatie leidt er toe dat er geen volledige beoordeling gedaan kan worden. De huidige score kan gezien worden als een afspiegeling van gebrekkige transparantie op dit gebied.

Tabel 50 geeft een overzicht van de scores die Rabobank Groep in dit praktijkonderzoek heeft gekregen.

Tabel 50 Scores Rabobank Groep

Financieringsvorm	Score
<i>Bankdiensten</i>	3
<i>Vermogensbeheer</i>	n.a.

6.15 SNS Reaal

6.15.1 Profiel

SNS Reaal is een Nederlandse financiële instelling die zich vooral richt op de Nederlandse retailmarkt, inclusief het midden- en kleinbedrijf (MKB). Het aanbod bestaat uit drie kernproductgroepen: hypotheeken en financieringen aan het MKB, vermogensopbouw (sparen en beleggen) en verzekeringen (leven, schade, arbeidsongeschiktheid) en pensioenen.³³³ De verzekeringen worden aangeboden onder de merknamen Proteq Dier & Zorg, Reaal, Zelf.nl en Zwitserleven.³³⁴

SNS Reaal had eind 2012 ruim 6.700 medewerkers.³³⁵ Het balanstotaal van de groep bedroeg eind 2012 € 133,6 miljard, waarvan € 81,3 miljard voor rekening van de bankactiviteiten kwam.³³⁶ Sinds februari 2013 is de Nederlandse staat eigenaar van SNS Reaal.³³⁷

De verzekeringsactiviteiten van SNS Reaal realiseerden in 2012 een bruto premie-inkomen van € 3,5 miljard.³³⁸ Het balanstotaal van de verzekeringsactiviteiten had eind 2012 een omvang van € 56,5 miljard, waarvan € 49,2 miljard bestond uit verzekeringsbeleggingen.³³⁹ Deze verzekeringsbeleggingen waren als volgt verdeeld over de verschillende investeringscategorieën:³⁴⁰

- Staatsobligaties: 36%
- Beleggingen voor eigen risico van polishouders, vooral in aandelen en obligaties: 29%
- Bedrijfsobligaties: 26%
- Hypotheekleningen: 6%
- Aandelen: 3%
- Leningen aan banken: 1%
- Derivaten: 1%
- Onroerend goed: 0%

Eind 2012 beheerde SNS Asset Management, de vermogensbeheerdochter van SNS Reaal, een totaal vermogen van € 45,9 miljard, waarvan 57% (€ 26,2 miljard) voor de bank- en verzekeringstakken van de SNS Reaal Groep en 43% (€ 19,7 miljard) voor derden via beleggingsfondsen en mandaten.³⁴¹

6.15.2 Mensenrechtenbeleid

SNS Bank onderschrijft Universele Verklaring voor de mensenrechten; geen investering in bedrijven die actief zijn in landen waar mensenrechten systematisch geschonden worden. Daarbij worden de OESO-richtlijnen aangehouden.

De vermogensbeheerder binnen SNS Reaal, SNS Asset Management, heeft haar eigen beleid, de Fundamentele Beleggingsbeginselen. Dit zijn de algemene richtlijnen, waarin de vermogensbeheerder van SNS Reaal zich committeert aan het respecteren van internationale (mensenrechten) verdragen. Voor belangrijke sectoren zijn deze richtlijnen verder uitgewerkt in sectorbeleid. In het geval van de mijnbouw en olie- en gas sectoren, die beide binnen de thematische focus van de vermogensbeheerder van SNS Reaal op natuurlijke hulpbronnen vallen, wordt die screening gedaan op basis van het SNS AM Extractives Sector Framework. In dit Framework wordt uiteengezet hoe voor deze sectoren de algemene beleggingscriteria worden geoperationaliseerd tot heldere uitsluitingscriteria en duidelijke handvatten voor engagement. Uit het Extractives Framework blijkt dat de vermogensbeheerder van SNS Reaal mijnbouw en olie- en gasbedrijven screent ten aanzien van de verschillende elementen van de Ruggie Principles: beleid, implementatie en genoegdoening.

6.15.3 Bankdiensten

Er zijn geen investeringen geïdentificeerd in de geselecteerde bedrijven door SNS Bank en SNS Regiobank. Voor de financieringsvorm bankdiensten is, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, de score "niet actief" toegekend.

6.15.4 Verzekeringsbeleggingen

Tabel 51 toont de aandelen van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door SNS Reaal. In totaal heeft SNS Reaal voor € 82,39 miljoen aan aandelen in de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 51 Aandelen beheerd door SNS Reaal

Investeerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Royal Dutch Shell					
SNS Beleggingsfondsen	Nederland	2.067.670	onbekend	53,71	31 december 2012
Zwitserleven Beleggingsfondsen	Nederland	1.104.047	onbekend	28,68	31 december 2012
Totale waarde				82,39	

Bron: Thomson ONE Banker, "Share ownership", *Thomson ONE Banker* (www.thomsonone.com), bekeken in juli 2013; SNS Beleggingsfondsen, "Jaarverslag 2012", *SNS Beleggingsfondsen*, 31 december 2012; Zwitserleven Beleggingsfondsen, "Jaarverslag 2012", *Zwitserleven Beleggingsfondsen*, 31 december 2012.

Tabel 52 toont de obligaties van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door de vermogensbeheertak van SNS Reaal. In totaal heeft SNS Reaal voor € 13,96 miljoen aan obligaties van de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 52 Obligaties beheerd door SNS Reaal

Investeerder	Land	% van obligaties	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Glencore Xstrata				
SNS Beleggingsfondsen	Nederland	onbekend	7,32	December 2012
Zwitserleven Beleggingsfondsen	Nederland	onbekend	3,58	December 2012
Zwitserleven Institutionele Beleggingsfondsen	Nederland	onbekend	0,97	December 2012
Totale waarde			11,87	
Royal Dutch Shell				
Zwitserleven Beleggingsfondsen	Nederland	onbekend	0,69	December 2013
Zwitserleven Institutionele Beleggingsfondsen	Nederland	onbekend	1,40	December 2013
Totale waarde			2,09	
Totale waarde alle obligaties			13,96	

Bron: Bloomberg Database, "Aggregated holdings", *Bloomberg database*, bezocht in juli 2013; SNS Beleggingsfondsen, "Jaarverslag 2012", *SNS Beleggingsfondsen*, 31 december 2012; Zwitserleven Beleggingsfondsen, "Jaarverslag 2012", *Zwitserleven Beleggingsfondsen*, 31 december 2012; Zwitserleven Institutionele Beleggingsfondsen, "Jaarverslag 2012", *Zwitserleven Institutionele Beleggingsfondsen*, 31 december 2012.

Deze investeringen zijn door de vermogensbeheerder van SNS Reaal gedaan namens de verzekeraar binnen de groep (verzekeringsbeleggingen) en namens externe klanten (vermogensbeheer). Hoe de beleggingen precies verdeeld zijn over deze categorieën is onbekend en werd ook niet opgehelderd door SNS Reaal. Het beleid en instrumenten die de vermogensbeheerder van SNS Reaal inzet gelden voor beide categorieën. Daarom zal na analyse daarvan dezelfde score worden toegekend aan beide categorieën.

Uit het met de vermogensbeheerder van SNS Reaal gehouden interview en de door de vermogensbeheerder van SNS Reaal getoonde documentatie is het volgende gebleken over de instrumenten die SNS Reaal toepast om het eigen verantwoord beleggingsbeleid in de praktijk te brengen, met name ten aanzien van delfstofwinnende bedrijven die betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen:

- **Screening**

Elk bedrijf binnen het universum wordt minimaal 1 keer per kwartaal gescreend op milieu en sociale kwesties door zowel het eigen team van analisten als door een extern bureau. Per sector wordt bepaald welke indicatoren relevant zijn. In het geval van de mijnbouw en olie- en gas sectoren, die beide binnen de thematische focus op natuurlijke hulpbronnen vallen, wordt die screening gedaan op basis van de fundamentele beleggingsbeginselen en het SNS AM Extractives Sector Framework. In dit Framework wordt uiteengezet hoe voor deze sectoren de algemene beleggingscriteria worden geoperationaliseerd tot heldere uitsluitingscriteria en duidelijke handvatten voor engagement.

Uit het Extractives Framework blijkt dat de vermogensbeheerder van SNS Reaal mijnbouw en olie- en gasbedrijven screent ten aanzien van de verschillende elementen van de Ruggie Principles: beleid, implementatie en genoegdoening. Uit de ingekeken 6 bedrijfsprofielen die de vermogensbeheerder van SNS Reaal heeft geschreven voor het selectiecomitee blijkt dat consequent wordt gekeken naar beleid en implementatie en dat genoegdoening waar relevant wordt meegenomen in de screeningsprofielen. Ook wordt meegenomen welke inspanningen al door het bedrijf worden geleverd en in hoeverre de inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk leiden tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen of een meetbare afname daarvan. Daarnaast wordt er continu gescreend op incidenten. In het geval van situaties die worden aangemerkt als schendingen van het beleid van de vermogensbeheerder van SNS Reaal, de Fundamentele Beleggingsbeginselen, wordt een advies tot uitsluiting dan wel responsief engagement gegeven aan de SNS AM selectiecomitee, die hier over beslist.

Op basis van deze informatie wordt aan de vermogensbeheerder van SNS Reaal elementen 1 t/m 6 toegekend.

- **Engagement**

De vermogensbeheerder van SNS Reaal stemt voor alle bedrijven waar het aandelen van heeft en volgt in het geval van stemming op de aandeelhoudersvergadering van een engagement kandidaat de uitgebrachte stem op met een brief waarin het stemgedrag wordt medegedeeld en toegelicht.

De vermogensbeheerder van SNS Reaal heeft in het algemeen een voorkeur voor engagement boven uitsluiting. In haar stem en engagement activiteiten wordt de vermogensbeheerder van SNS Reaal ondersteund door een extern gespecialiseerd

bureau. Omdat de mijnbouw en olie-en gasector tot de focussectoren behoren wordt ook het instrument van proactieve engagement toegepast. Dit houdt in dat er, hoewel een bedrijf niet in schending met het eigen beleid is, toch door middel van dialoog wordt getracht bedrijven verbeteringen in beleid en praktijk te laten doorvoeren. Op deze manier wil de vermogensbeheerder van SNS Reaal werken aan verbeteringen binnen de sector en voorkomen dat die bedrijven in de toekomst de beleggingsbeginselen van de vermogensbeheerder van SNS Reaal schenden.

Met de drie bedrijven waarmee SNS Reaal zakelijke relaties onderhoudt, is een engagement traject gestart. De frequentie en intensiviteit van de engagementgesprekken is in elk van de drie engagementtrajecten anders. Dat heeft enerzijds te maken met het moment waarop een engagement gestart is en anderzijds met de bereidheid van het bedrijf om in gesprek te gaan.

De vermogensbeheerder van SNS Reaal stelt voorafgaand aan een engagementtraject duidelijk doelstellingen en probeert in de gesprekken tot afspraken met de bedrijven te komen. In sommige cases lukt dit, in andere cases werkt het bedrijf niet mee. Uit de bedrijfsspecifieke documentatie blijkt dat consequent wordt gekeken naar en dat er concrete afspraken worden gemaakt over beleid, human rights due diligence en de mate waarin de inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk leiden tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen of een meetbare afname daarvan. Er wordt in de gesprekken ook ingegaan op het belang van hertselwerkzaamheden en genoegdoening voor slachtoffers. Er worden op dit moment echter nog niet aantoonbaar afspraken hierover gemaakt.

Op basis van deze informatie wordt aan de vermogensbeheerder van SNS Reaal de elementen 8 t/m 16 en 18 t/m 20 toegekend.

SNS AM zegt in een schriftelijke verklaring toe er werk van te maken genoegdoening voor slachtoffers volgend jaar op een meer structurele basis het onderwerp van gesprek en van concrete afspraken in engagementtrajecten te laten zijn. Op basis van deze informatie wordt element 22 toegekend.

- **Uitsluiting**

de vermogensbeheerder van SNS Reaal geeft in het Extractives Framework een aantal praktijken weer die de vermogensbeheerder van SNS Reaal niet acceptabel vindt en waarbij het bedrijf naar aanleiding van de screening wordt uitgesloten. De vermogensbeheerder van SNS Reaal heeft drie van de tien geselecteerde bedrijven in dit onderzoek na screening uitgesloten op grond van ESG criteria. Ook indien een engagementtraject niet succesvol verloopt, kan de verantwoordelijke analist besluiten het bedrijf als uitsluiting kandidaat voor te leggen aan de SNS AM selectiecomite. Uit documentatie blijkt dat dit ook op deze manier wordt toegepast.

Op basis van deze informatie wordt aan de vermogensbeheerder van SNS Reaal de elementen 7 en 21 toegepast.

Tabel 53 Beoordeling verzekeringsbeleggingen SNS Reaal

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
Screening		
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst	3/3	Ja

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
of belegging wordt besloten:		
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	3/3	Ja
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	3/3	Ja
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	3/3	Ja
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	3/3	Ja
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	3/3	Ja
7. Als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	Ja	Ja
Engagement		
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.	2/3	Ja
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	3/3	Ja
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:</i>		
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	3/3	Ja
11.Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	3/3	Ja
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	2/3	Ja
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	3/3	Ja

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Voldoet
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren.	3/3	Ja
<i>De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:</i>		
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	3/3	Ja
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	3/3	Ja
17. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	1/3	Nee
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	3/3	Ja
20. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	3/3	Ja
21. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	1	Ja
22. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.		Ja
Score: 10	20 van de 21 elementen	

6.15.5 Vermogensbeheer

De investeringen die bij verzekeringsbeleggingen zijn genoemd (Tabel 51 en Tabel 52) zijn door de vermogensbeheerder van SNS Reaal gedaan namens de verzekeraar binnen de groep (verzekeringsbeleggingen) en namens externe klanten (vermogensbeheer). Hoe de beleggingen precies verdeeld zijn over deze financieringsvormen is onbekend en werd ook niet opgehelderd door SNS Reaal. Het beleid en instrumenten die de vermogensbeheerder van SNS Reaal inzet gelden voor beide financieringsvormen. Daarom zal na analyse daarvan dezelfde score worden toegekend aan beide financieringsvormen.

6.15.6 Conclusies

Tabel 54 geeft een overzicht van de scores die SNS Reaal in dit praktijkonderzoek heeft gekregen.

Tabel 54 Scores SNS Reaal

Financieringsvorm	Score
<i>Bankdiensten</i>	niet actief
<i>Verzekeringsbeleggingen</i>	10
<i>Vermogensbeheer</i>	10

6.16 Triodos

6.16.1 Profiel

Triodos Bank financiert bedrijven, instellingen en projecten met een meerwaarde op sociaal, ecologisch en cultureel gebied, daartoe in staat gesteld door spaarders en beleggers die kiezen voor maatschappelijk verantwoord ondernemen en een duurzame samenleving. Triodos Bank had eind 2012 788 medewerkers en ruim 437.000 klanten in Nederland, België, Groot-Brittannië, Spanje en Duitsland.³⁴²

Eind 2012 bedroeg het balanstotaal van Triodos Bank € 5,3 miljard, waarvan € 4,6 miljard bestond uit door particuliere en zakelijke klanten toevertrouwd geld.³⁴³ Het balanstotaal van Triodos Bank werd eind 2012 geïnvesteerd in:³⁴⁴

- Leningen aan bedrijven en organisaties (55%)
- Leningen aan banken (16%)
- Beleggingen in overheidsobligaties (12%)
- Leningen aan lagere overheden (3%)
- Leningen aan particulieren (4%)
- Geld in kas (7%)
- Overig (4%)

Naast het geld op de eigen bankbalans, beheerde Triodos Investment Management eind 2012 vermogens voor klanten, in de vorm van beleggingsfondsen en private banking mandaten, met een omvang van € 2,8 miljard.³⁴⁵

6.16.2 Mensenrechtenbeleid

Triodos heeft als minimum eis geformuleerd dat ondernemingen die rechtstreeks en op significante wijze bijdragen aan of profiteren van structurele en grove schendingen van mensenrechten door de overheid of andere partijen worden uitgesloten. Ook wordt van ondernemingen verwacht dat ze voldoen aan internationale standaarden.

6.16.3 Bankdiensten

Voor Triodos Bank zijn geen bankdiensten geïdentificeerd.

De mijnbouw en olie-en gas sectoren vallen buiten de geografische en strategische scope van de Triodos Bank wat betreft kredietverlening. Voor de financieringsvorm bankdiensten is, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, de score niet actief toegekend.

6.16.4 Vermogensbeheer

Voor Triodos Investment Management zijn geen investeringen geïdentificeerd.

Het niet beleggen in de geselecteerde mijnbouw en olie-en gasbedrijven in het kader van vermogensbeheer is een direct gevolg van het verantwoord beleggen beleid van Triodos Investment Management. Voor vermogensbeheer zal daarom, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, wel een score worden opgesteld.

Uit de door Triodos getoonde documentatie is het volgende gebleken over de instrumenten die Triodos Investment Management toepast om het eigen verantwoord beleggingsbeleid in de praktijk te brengen, met name ten aanzien van delfstofwinnende bedrijven die betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen:

- **Screening**

Van alle potentiële investeringen wordt gekeken of ze voldoen aan de minimum eisen. Het hebben van een mensenrechtenbeleid en een social impact assessment worden als vereisten gesteld. Naar genoegdoening en de impact van de door een bedrijf genomen maatregel wordt slechts gekeken indien er controverses worden vastgesteld. Op basis van deze informatie worden de elementen 1 en 2 toegekend.

- **Uitsluiting**

Triodos Investment Management werkt niet met uitsluiting maar met insluiting. Bedrijven worden alleen opgenomen in het universum wanneer ze aan de minimum eisen voldoen. Alle bedrijven die aan het Triodos Investment Management beleggingsbeleid voldoen worden opgenomen in het universum, dat publiek beschikbaar is. Er mag alleen in bedrijven belegt worden die in dit universum zijn opgenomen. Geen van de tien geselecteerde bedrijven is opgenomen in het Triodos Investment Management beleggingsuniversum. Op basis van deze informatie en inzicht in het Triodos Investment Management beleggingsuniversum wordt element 7 toegekend.

Tabel 55 geeft weer hoe Triodos Investment Management heeft gescoord op de verschillende beoordelingselementen, zoals beschreven in paragraaf 4.5. Hieruit volgt de uiteindelijke beoordeling voor zowel verzekeringsbeleggingen als voor vermogensbeheer volgens de in dit onderzoek gehanteerde methode.

Tabel 55 Beoordeling vermogensbeheer Triodos

Element	Oordeel
Screening	
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	Ja
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	Ja
7. Of als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	Ja
Score: 10	3 van de 3 elementen

6.16.5 Conclusies

Tabel 56 geeft een overzicht van de scores die Triodos in dit praktijkonderzoek heeft gekregen.

Tabel 56 Scores Triodos

Financieringsvorm	Score
<i>Bankdiensten</i>	niet actief
<i>Vermogensbeheer</i>	10

6.17 Van Lanschot

6.17.1 Profiel

Van Lanschot is de oudste onafhankelijke bank van Nederland (met een geschiedenis die teruggaat tot 1737). Van Lanschot biedt bancaire en vermogensbeheerdiensten aan vermogende particulieren in Nederland en België, ondernemers en hun ondernemingen, business professionals en executives, ondernemers in de zorgsector en verenigingen en stichtingen. In de institutionele markt richt Van Lanschot zich op vermogensbeheermandaten, via dochteronderneming Kempen & Co.³⁴⁶ Eind 2012 had Van Lanschot 2.015 medewerkers in dienst. De bank heeft 28 kantoren in Nederland en 7 in België en vestigingen in Zwitserland en de Verenigde Staten.³⁴⁷

Het balanstotaal van Van Lanschot bedroeg eind 2012 € 18,0 miljard. Hiervan bestond € 11,4 miljard uit door particuliere en zakelijke klanten toevertrouwd geld.³⁴⁸ Het balanstotaal werd eind 2012 geïnvesteerd in:³⁴⁹

- Hypotheek- en andere leningen aan particulieren (48%)
- Leningen aan bedrijven (28%)
- Beleggingen (10%)
- Leningen aan andere banken (2%)
- Geld in kas (9%)
- Overig (3%)

Naast het geld op de eigen bankbalans, beheerde Van Lanschot eind 2012 een totaal vermogen van € 40,9 miljard voor klanten. Daarvan werd € 29,0 miljard discretionair beheerd.³⁵⁰

6.17.2 Mensenrechtenbeleid

Van Lanschot heeft de (beleids)eisen waaraan kredietnemers moeten voldoen sterk afhankelijk gemaakt van de omvang van de onderneming. Van grotere kredietnemers wordt verwacht dat zij een mensenrechtenbeleid formuleren in lijn met de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en het UN Protect, Respect and Remedy Framework. In het geval van kleinere kredietnemers, waaruit de klantenbasis van Van Lanschot feitelijk bestaat, worden geen harde eisen ten aanzien van een mensenrechtenbeleid gesteld, maar wordt klanten gevraagd informatie te leveren waaruit blijkt dat deze betrokkenheid bij mensenrechtenschendingen trachten te identificeren, voorkomen en verminderen. Ook grievance mechanisms kunnen hierbij aan de orde komen.

Het ESG-beleid van Kempen Capital Management, de vermogensbeheerder van Van Lanschot, is gebaseerd op internationale verdragen en conventies. De United Nations Global Compact (UNGC) en de Guiding Principles on Business and Human Rights vormen de basis van het mensenrechtenbeleid van de vermogensbeheerder van Van Lanschot.

6.17.3 Bankdiensten

Er zijn geen investeringen geïdentificeerd in de geselecteerde bedrijven door Van Lanschot Bank. Voor de financieringsvorm bankdiensten is, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, de score “niet actief” toegekend.

6.17.4 Vermogensbeheer

De vermogensbeheerder van Van Lanschot, Kempen Capital Management, kan bij de geselecteerde bedrijven betrokken zijn door middel van het beheren van aandelen en/of obligaties.

Tabel 57 toont de aandelen van de geselecteerde bedrijven die beheerd worden door Van Lanschot. In totaal heeft Van Lanschot voor € 15,95 miljoen aan aandelen in de geselecteerde bedrijven in beheer.

Tabel 57 Aandelen beheerd door Van Lanschot

Investeerder	Land	# aandelen	% van aandelen	Waarde (€ mln)	Rapportagedatum
Royal Dutch Shell					
Kempen Capital	Nederland	632.404	0,02	15,95	28 februari 2013
Totale waarde				15,95	

Bron: Thomson ONE Banker, "Share ownership", *Thomson ONE Banker* (www.thomsonone.com), bekeken in juli 2013.

Uit het met de vermogensbeheerder van Van Lanschot gehouden interview en de door de vermogensbeheerder van Van Lanschot getoonde documentatie is het volgende gebleken over de instrumenten die Van Lanschot toepast om het eigen verantwoord beleggingsbeleid in de praktijk te brengen, met name ten aanzien van delfstofwinnende bedrijven die betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen:

- **Screening**

Ieder kwartaal worden alle bedrijven uit de eigen en uit externe beleggingsportefeuilles door een extern bureau gescreend. Dit bureau doet dit op basis van de 60 meest belangrijke internationale verdragen, waaronder 18 relevante mensenrechtenverdragen. Op basis van deze informatie en een aantal screeningsrapporten, worden de elementen 1 t/m 6 toegekend.

- **Engagement**

De vermogensbeheerder van Van Lanschot heeft in het algemeen een voorkeur voor engagement boven uitsluiting. In haar voting en engagementactiviteiten wordt de vermogensbeheerder van Van Lanschot ondersteund door een extern gespecialiseerd bureau. Wanneer uit de screening blijkt dat een bedrijf relevante mensenrechtenverdragen schendt, krijgt dat bedrijf een 'observe' of een 'engage' status. In het geval van een 'observe status' wordt een bedrijf nauwlettend in de gaten gehouden, zodat er bij een meer structureel karakter een engagement traject gestart kan worden. In het geval van een engage status wordt het bedrijf namens de vermogensbeheerder van Van Lanschot engaged. De vermogensbeheerder van Van Lanschot wordt door het bureau op de hoogte gehouden van alle engagementactiviteiten en waar relevant participeert de vermogensbeheerder van Van Lanschot zelf in de (telefoon)gesprekken met het bedrijf. Hiernaast bespreken de portefeuillemanagers van de vermogensbeheerder van Van Lanschot de engagement onderwerpen tijdens bedrijfspresentaties met de betreffende ondernemingen.

Het externe bureau opereert namens ongeveer 75 (institutionele) investeerders, die allemaal kunnen participeren in een engagement. Vaak wordt een engagementtraject met een bedrijf in de delfstofwinnende industrie in één keer namens verschillende investeerders aangegaan. de vermogensbeheerder van Van Lanschot selecteert op basis van de screening momenteel rond de 30 bedrijven voor engagement. Er wordt gewerkt aan een selectiemethode speciaal gericht op de delfstofwinnende industrie. de vermogensbeheerder van Van Lanschot wil in de toekomst meer actief bij deze engagementtrajecten betrokken zijn.

De vermogensbeheerder van Van Lanschot stemt voor alle bedrijven waar het aandelen van heeft. Uit screeningsrapporten en engagementverslagen blijkt dat de vermogensbeheerder van Van Lanschot in dialoog is met het bedrijf waarin geïnvesteerd wordt. de vermogensbeheerder van Van Lanschot stelt voorafgaand aan een engagementtraject duidelijk doelstellingen. Bij het bedrijf in kwestie werd over human rights due diligence, genoegdoening en impact van het bedrijf gesproken. Op basis van deze informatie worden de elementen 9 t/m 14, 16, 17 en 20 goedgekeurd. Over mensenrechtenbeleid en de uiteindelijke afname van impact werden echter geen duidelijk afspraken gemaakt. Element 18 wordt daarom niet toegekend. de vermogensbeheerder van Van Lanschot heeft aangetoond dat het bij dit specifieke bedrijf niet relevant was de dialoog aan te gaan over het mensenrechtenbeleid van dit bedrijf. Daarom wordt element 15 niet van toepassing geacht.

Daarnaast gebruikt de vermogensbeheerder van Van Lanschot haar invloed niet alleen bij haar eigen fondsen. Ook wanneer ze via investeringen in externe fondsen betrokken is bij bedrijven die mensenrechten schenden, gaat ze het gesprek aan met de bedrijven in kwestie. Daarnaast engaged ze middels een extern bureau met de fondsmanagers om veranderingen te bewerkstelligen. de vermogensbeheerder van Van Lanschot gaf in het interview aan via externe fondsen in drie van de andere tien geselecteerde bedrijven te investeren. Uit engagementverslagen blijkt dat met elk van deze drie bedrijven engagement gevoerd wordt. Omdat investeringen voor klanten in externe fondsen niet worden meegenomen in dit onderzoek, zijn deze bedrijven niet in de beoordeling meegenomen.

- **Uitsluiting**

De vermogensbeheerder van Van Lanschot sluit op dit moment geen bedrijven uit op basis van mensenrechtenschendingen. Dit zou in de toekomst kunnen veranderen. Op basis van deze informatie worden de elementen 7 en 21 niet toegekend.

Tabel 58 geeft weer hoe de vermogensbeheerder van Van Lanschot heeft gescoord op de verschillende beoordelingselementen, zoals beschreven in paragraaf 4.5. Hieruit volgt de uiteindelijke beoordeling volgens de in dit onderzoek gehanteerde methode.

Tabel 58 Beoordeling vermogensbeheer Van Lanschot

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Oordeel
Screening		
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	1/1	Ja
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst	1/1	Ja

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Oordeel
of belegging wordt besloten:		
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	1/1	Ja
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	1/1	Ja
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	1/1	Ja
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	1/1	Ja
7. Of als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	0/1	Nee
Engagement		
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.	1/1	Ja
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	1/1	Ja
De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:		
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	n.v.t.	Ja
11.Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	1/1	Ja
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	1/1	Ja
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	1/1	Ja
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en	1/1	Ja

Element	Voldoet/aantal bedrijven relevant	Oordeel
waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren		
De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:		
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	n.v.t.	n.v.t.
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	1/1	Ja
17. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	1/1	Ja
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	0/1	Nee
19. De financiële instelling legt de (met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven) gemaakte afspraken vast in krediet- of dienstverleningscontracten.	N.v.t.	N.v.t.
20. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	1/1	Ja
21. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	0/1	Nee
22. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.		Nee
Score: 8	16 van de 21 elementen	

6.17.5 Conclusies

Van Lanschot laat zien haar verantwoordelijkheid ten aanzien van het respecteren van mensenrechten voldoende serieus te nemen.

Tabel 59 geeft een overzicht van de scores die Van Lanschot in dit praktijkonderzoek heeft gekregen.

Tabel 59 Scores Van Lanschot

Financieringsvorm	Score
Bankdiensten	niet actief
Vermogensbeheer	8

Hoofdstuk 7 Overzicht resultaten en conclusies

7.1 Overzicht investeringen Nederlandse financiële instellingen

Tabel 60 geeft een samenvatting van de betrokkenheid van de 16 onderzochte financiële instellingen bij de financiering van de volgende tien geselecteerde delfstofwinnende bedrijven sinds juli 2009 (behalve voor Trafigura, waarvoor gekeken is naar de financieringen vanaf januari 2006).

11. 1. Barrick Gold Canada
12. 2. Freeport-McMoran Copper & Gold Verenigde Staten
13. 3. Glencore Xstrata Zwitserland
14. 4. Goldcorp Canada
15. 5. Oil and Natural Gas Corporation (ONGC) India
16. 6. PetroChina / CNPC China
17. 7. Posco Zuid-Korea
18. 8. Royal Dutch Shell Nederland
19. 9. Trafigura Nederland
20. 10. Vedanta Resources Groot-Brittannië

Een deel van de bedragen die aan de banken zijn toegeschreven vanwege hun participaties in aandelen- en obligatie-uitgiftes en leningen is gebaseerd op schattingen wegens gebrek aan gedetailleerde data. De verschillende categorieën kunnen niet bij elkaar worden opgeteld of direct met elkaar worden vergeleken, want dit zou in sommige gevallen leiden tot dubbeltellingen. Ook verschilt de hoeveelheid invloed die een financiële instelling op het bedrijf kan hebben per financieringscategorie.

De 16 financiële instellingen die in dit praktijkonderzoek worden onderzocht zijn geselecteerd in het kader van de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer. Voor de Eerlijke Bankwijzer zijn de volgende 10 bankgroepen in Nederland geselecteerd:ⁱ

- ABN Amro
- Aegon
- ASN Bank
- Delta Lloyd
- ING Groep
- NIBC
- Rabobank
- Triodos
- SNS Reaal
- Van Lanschot

i Negen bankgroepen zijn geselecteerd door de Eerlijke Bankwijzer op basis van hun marktaandeel op de Nederlandse markt voor betaal- en spaarrekeningen. Triodos Bank is als tiende bankgroep geselecteerd omdat de bank een specifieke plek inneemt op de Nederlandse bankenmarkt. Voor achtergronden zie verder: http://www.eerlijkebankwijzer.nl/media/25244/eerlijke_bankwijzer_13e_update_130425_rev_130617.pdf

Voor de Eerlijke Verzekeringwijzer zijn de volgende 10 verzekeringsgroepen in Nederland geselecteerd:ⁱ

- Achmea
- Aegon
- Allianz
- APG
- ASR
- Delta Lloyd
- ING Groep
- Generali
- Legal & General
- SNS Reaal

Vier van de geselecteerde bankgroepen, namelijk die van Aegon, Delta Lloyd, ING en SNS Reaal, behoren tot hetzelfde moederconcern als vier van de verzekeringsgroepen.

Een analyse van de verschillende categorieën leert dat Legal & General en Allianz de belangrijkste aandeelhouders zijn van de geselecteerde bedrijven. Allianz is samen met ING ook de belangrijkste obligatiehouder van de geselecteerde bedrijven. Wat betreft het assisteren bij de uitgiftes van aandelen en obligaties en ook wat betreft het verstrekken van leningen zijn ABN Amro, ING en Rabobank de enige financiers.

De Nederlandse financiële instellingen ASN Bank, NIBC en Triodos zijn voor zover bekend op geen enkele manier betrokken bij de financiering van de geselecteerde bedrijven.

Tabel 60 Samenvatting betrokkenheid financiële instellingen bij geselecteerde bedrijven (€ miljoen)

Financiële instellingen	Land	Aandelen	Obligaties	Aandelenuitgifte	Obligatie-uitgifte	Leningen
ABN Amro	Nederland	28,02	3,41	83,49		621,84
Achmea	Nederland	8,10	5,98			
Aegon	Nederland	604,65	387,03			
Allianz	Duitsland	1.443,15	717,27			
APG (Loyalis)	Nederland	920,78				
ASN Bank	Nederland					
ASR	Nederland	39,28				
Delta Lloyd	Nederland	46,59				
Generali	Italië	44,30	7,54			

i Voor een overzicht van de verzekeringsgroepen, met dochterondernemingen en merken, zie: <http://www.eerlijkeverzekeringwijzer.nl/overzicht-scores/>
 Voor nadere uitleg over de (implicaties van de) beoordeling van de verzekeraars op concernniveau: <http://www.eerlijkeverzekeringwijzer.nl/veelgestelde-vragen/>
 Voor verdere achtergronden: http://www.eerlijkeverzekeringwijzer.nl/media/51999/beleidsonderzoek_eerlijke_verzekeringwijzer_16_sept._13.pdf

Financiële instellingen	Land	Aandelen	Obligaties	Aandelenuitgifte	Obligatie-uitgifte	Leningen
ING	Nederland	398,12	444,41	103,63	718,93	2.796,42
Legal & General	Nederland	5.818,67	27,09			
NIBC	Nederland					
Rabobank	Nederland			83,49		1.439,82
SNS Reaal	Nederland	82,39	13,96			
Triodos	Nederland					
Van Lanschot	Nederland	15,95				

De resultaten per categorie worden hieronder in drie tabellen in meer detail samengevat:

- Aandelen (A) en Obligaties (O) (Tabel 61);
- Aandelenuitgiftes en obligatie-uitgiftes (Tabel 62);
- Leningen (Tabel 63).

Tabel 61 toont de meest recente informatie wat betreft het bezit/beheer van aandelen en obligaties door de geselecteerde financiële instellingen. In de categorie aandelen is Legal & General met € 5,8 miljard verreweg de grootste investeerder, gevolgd door Allianz (€ 1,4 miljard). In de categorie obligaties zijn Allianz (€ 717,3 miljoen) en ING (€ 444,4 miljoen) de grootste investeerders.

Tabel 61 Aandelen en obligaties in bezit/beheerd door de geselecteerde financiële instellingen (€ milpen)

Bedrijf	ABN Amro		Achmea		Aegon		Allianz		APG (Loyalis)		ASR		Delta Lloyd		Generali		ING		Legal & General		SNS Reaal		Van Lanschot	
	A	O	A	O	A	O	A	O	A	O	S	O	A	O	A	O	A	O	A	O	A	O	A	O
Barrick Gold	6,78	0,23			11,71	99,02	326,01	207,79	80,07							64,56	98,77	47,39						
Freeport-McMoran					10,81	40,64	340,98	282,08	57,74					0,43		151,34	88,13	103,63	13,75					
Glencore Xstrata		2,64		5,98	23,25	122,90	12,12	127,89	23,56					3,21	7,54	6,75	126,95	498,29	12,31		11,87			
Goldcorp	13,66				18,56		67,94		48,67					0,42		37,72	11,42	80,75						
Oil and Natural Gas Corporation					0,86		0,78									10,71		2,10						
Petrochina / CNPC								5,62									12,18							
Posco					4,17	2,17	90,38	0,70	15,96	0,22		0,44	0,15			18,36		11,27	0,21					
Royal Dutch Shell	7,58	0,23	8,10		534,75	122,30	604,94	72,73	687,33	39,06		46,15	40,09			108,41	94,45	5.035,44		82,39	2,09	15,95		
Trafigura																			0,82					
Vedanta Resources		0,31			0,54			20,46	7,45							0,27	12,51	39,80						
# bedrijven	5		2		8		9		7		2		2		5		9		9		2		1	
Totale waarde	28,02	3,41	8,10	5,98	604,65	387,03	1.443,15	717,27	920,78	0	39,28	0	46,59	0	44,30	7,54	398,12	444,41	5.818,67	27,09	82,39	13,96	15,95	0

Tabel 62 toont de betrokkenheid van de geselecteerde financiële instellingen bij aandelen- en obligatie-uitgiftes van de geselecteerde bedrijven sinds juli 2009. Alleen ABN Amro, ING en Rabobank zijn in deze categorie actief. ING is in zowel de aandelen-uitgiftes (€ 103,63 miljoen) als de obligatie-uitgiftes (€ 718,93 miljoen) de grootste financierder.

Tabel 62 Betrokkenheid van geselecteerde financiële instellingen bij aandelen- en obligatie-uitgiftes

Bedrijf	ABN Amro		ING		Rabobank	
	aandelen	obligaties	aandelen	obligaties	aandelen	obligaties
Barrick Gold			20,14			
CNPC				216,62		
Freeport-McMoran						
Glencore Xstrata	83,49		83,49	402,31	83,49	
Trafigura				100,00		
Totale waarde	83,49	0	103,63	718,93	83,49	0
# bedrijven	1		4		1	

Tot slot toont Tabel 63 de betrokkenheid van de geselecteerde financiële instellingen bij het verstrekken van leningen aan de geselecteerde bedrijven. Ook hier zijn alleen ABN Amro, ING en Rabobank actief. ING (€ 2.769,42 miljoen) en Rabobank (€ 1.439,82 miljoen) zijn de grootste financiers wat betreft het verstrekken van leningen.

Tabel 63 Betrokkenheid bij leningen aan de geselecteerde bedrijven

Bedrijf	ABN Amro	ING	Rabobank
Barrick Gold			
CNPC			
Freeport-McMoran		358,95	
Glencore Xstrata	621,84	1.614,05	971,56
Goldcorp			
Oil and Natural Gas Corporation			
Posco		101,13	
Royal Dutch Shell			
Trafigura		722,29	468,26
Vedanta Resources			
# bedrijven	1	4	2
Totale waarde	621,84	2.796,42	1.439,82

7.2 Medewerking aan onderzoek

Met 11 van de 16 financiële instellingen zijn interviews gehouden over waarom zij niet investeren in (sommige van) de onderzochte bedrijven en over de manieren waarop zij invloed uitoefenen op de bedrijven waarin ze wel investeren. Waar relevant zijn de onderzochte verzekeraars en vermogensbeheerders zo transparant en behulpzaam geweest om ontbrekende financiële gegevens aan te vullen en/of te categoriseren.

Een viertal financiële instellingen, namelijk Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & General, heeft geen medewerking verleend aan dit praktijkonderzoek. Delta Lloyd gaf met zoveel woorden aan niet aan het onderzoek te willen meewerken. Legal & General Nederland heeft laten weten niet mee te kunnen werken aan dit onderzoek. De algemene documentatie die Legal & General stuurde als input voor dit onderzoek, bood onvoldoende basis voor het opstellen van een beoordeling. Allianz en Generali reageerden überhaupt niet op (herhaalde) verzoeken om een reactie c.q. medewerking.

Daarom is aan deze vier verzekeraars voor de categorieën vermogensbeheer en verzekeringsbeleggingen, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, de score 1 toegekend.

Voor elk van deze verzekeraars zijn er wel investeringen in de geselecteerde, delfstofwinnende bedrijven geïdentificeerd in het kader van verzekeringsbeleggingen en/of vermogensbeheer. Van alle onderzochte financiële instellingen zijn Allianz en Legal & General zelfs de grootste aandeelhouders van de tien geselecteerde bedrijven.

7.3 Bankdiensten

7.3.1 Overzicht resultaten

Tabel 64 geeft een overzicht van de resultaten van het onderzoek naar of en hoe de onderzochte Nederlandse bankgroepen de instrumenten screening, engagement en uitsluiting inzetten om schendingen van mensenrechten te helpen voorkomen en oplossen. Per vraag wordt aangegeven voor hoeveel banken de vraag relevant is en hoeveel banken de vraag positief kon worden beantwoord. In de laatste kolom wordt het percentage positieve antwoorden (ten opzichte van het aantal banken waarvoor de vraag relevant is) weergegeven. Aegon Bank, ASN Bank, NIBC en SNS Bank, Triodos Bank en Van Lanschot, zijn niet in dit overzicht meegenomen omdat zij voor wat betreft hun bankdiensten niet actief zijn in de mijnbouw en olie-en gas sectoren. Delta Lloyd Bank is niet in dit overzicht opgenomen omdat het als enige bank geen medewerking heeft verleend aan dit onderzoek. In hoeverre banken voldoen aan de specifieke elementen is onderzocht aan de hand van documentatie. Omdat banken, vanuit hun vertrouwensrelatie met hun klanten, geen bedrijfsspecifieke documenten mogen laten inzien, is besloten in het onderzoek naar de banken niet vast te houden aan de eis van bedrijfsspecifieke documentatie. Wanneer een bank aan de hand van minimaal twee geanonimiseerde documenten kon aantonen dat het aan een element voldeed, is het punt toegekend. Bij gebrek aan documentatie zijn punten niet toegekend.

Tabel 64 Overzicht instrumenten ingezet door bankgroepen

Element	Aantal banken waarvoor relevant	Aantal positief
Screening		
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	3	3
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	3	3
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	3	2
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	3	2
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	3	2
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	3	1
7. Als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	3	1
Engagement		
8. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	3	3
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:</i>		
9. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	3	2
10.Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	3	2
11. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	3	1
12. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot	3	1

Element	Aantal banken waarvoor relevant	Aantal positief
een meetbare afname daarvan.		
13. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren.	3	2
<i>De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:</i>		
14. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	3	1
15. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	3	1
16. Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	3	0
17. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	3	0
18. De financiële instelling legt de (met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven) gemaakte afspraken vast in krediet- of dienstverleningscontracten.	3	1
19. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	3	1
20. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	3	1
21. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.	3	2

7.3.2 Analyse resultaten

De in Tabel 66 getoonde resultaten met betrekking tot van het onderzoek naar de instrumenten van screening, engagement en uitsluiting, die onderzochte Nederlandse bankgroepen inzetten om schendingen van mensenrechten, door de activiteiten van de bedrijven waarin ze investeren, te helpen voorkomen en de algehele impact op de mensenrechten te verbeteren van de activiteiten van de bedrijven waarin ze investeren, kunnen als volgt worden samengevat:

- **Screening**

ING, Rabobank en ABN Amro hebben alle drie aangetoond hun bankdiensten structureel te screenen op basis van mensenrechtencriteria. De relatiemanager maakt de beoordeling van een kredietaanvraag mede op basis van extern beschikbare of ingekochte informatie, de risicomanagement afdeling en de duurzaamheidsafdeling. Alle

drie de banken screenen hun klanten met regelmaat, minimaal 1 keer per twee jaar. Daarnaast wordt bij alle drie de banken de reguliere screening aangevuld met een continue screening op controverses. Elke aanvraag tot verlenging van een lening leidt tot een nieuwe screening. De diepgang van het onderzoek hangt af van de track record van het bedrijf in kwestie, de aard van financiering en de locatie van de desbetreffende activiteiten. In het geval van een projectfinanciering zal die risicoanalyse in de praktijk veel uitgebreider zijn dan bij bijvoorbeeld een handelsfinanciering.

Alle drie de banken hebben aangetoond te screenen op mensenrechtenbeleid en implementatie van beleid. Rabobank en ABN Amro screenen daarnaast ook op genoegdoening. ABN Amro is de enige bank die in de screening ook onderzoekt of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk leiden tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.

Aan de hand van de bekeken documentatie kon niet worden vastgesteld of bovenstaande ook bij de tien geselecteerde bedrijven heeft plaatsgevonden.

- **Engagement**

Alle drie de banken hebben aangetoond regelmatig met hun klanten in gesprek te gaan. De frequentie van klantgesprekken hangt af van de aard van financiering en de mate waarin er aanleiding is voor gesprek. Wanneer uit de screening of uit andere signalen blijkt dat een klant niet voldoet aan de verwachtingen die ING, Rabobank en ABN Amro hebben, wordt dit met de klant besproken.

Met elke klant wordt regelmatig gesproken. De frequentie van klantgesprekken hangt af van de aard van financiering en de mate waarin er aanleiding is voor gesprek, maar is gemiddeld één keer per jaar. Bij klanten waarbij voorwaarden in de kredietovereenkomst worden gezet, wordt nagegaan in hoeverre aan de voorwaarden voldaan is. Wanneer een bestaande klant slecht uit een reputatieanalyse komt, wordt er aan de klant additionele informatie gevraagd ter verificatie en ten aanzien van de opvolging.

Op basis van inzage in geanonimiseerde voorbeelden van klantbeoordelingen hebben ABN Amro Bank en ING Bank aannemelijk gemaakt dat ze met klanten spreken over mensenrechtenbeleid en mensenrechten due diligence. Ook is aannemelijk gemaakt dat er een actieplan wordt gemaakt en dat er wordt bekeken in hoeverre aan deze plannen voldaan wordt. ABN Amro heeft daarnaast ook aannemelijk gemaakt dat het klanten spreekt over het belang van genoegdoening.

Er wordt echter niet gekeken of de acties van het bedrijf daadwerkelijk leiden tot verminderde impact op mensenrechten. Op basis van de getoonde documentatie kon bij ABN Amro niet worden vastgesteld dat de voorwaarden voor kredietverlening en de gemaakte klantafspraken in de kredietovereenkomst worden opgenomen. Ook werd de inhoud van de gemaakte afspraken niet duidelijk.

ING heeft aan de hand van geanonimiseerde emailcorrespondentie en clausules uit geanonimiseerde kredietovereenkomsten, wel aannemelijk gemaakt dat er voorwaarden in de kredietovereenkomst kunnen worden opgenomen en dat er wordt gemonitord dat die afspraken worden nagekomen. De voorwaarden hadden ofwel betrekking op het mensenrechtenbeleid ofwel op de due diligence procedures van het bedrijf in kwestie.

Omdat Rabobank geen bedrijfsspecifieke of geanonimiseerde documenten in heeft laten zien, kon bij Rabobank geen duidelijk oordeel worden gegeven over de inhoud van de engagement gesprekken en de gemaakte afspraken.

Aan de hand van de bekeken documentatie kon niet worden vastgesteld of bovenstaande ook bij de tien geselecteerde bedrijven uit dit onderzoek heeft plaatsgevonden.

- **Uitsluiting**

Alle drie de banken geven aan dat klanten die niet voldoen aan de verwachtingen op mensenrechtengebied geen financiering krijgen, of alleen financiering onder voorwaarden. ABN Amro en Rabobank hebben door gebrek aan documentatie deze stelling niet kunnen onderbouwen.

ING Bank heeft door inzage in de uitsluitingslijst, een geanonimiseerde siteletter en een geanonimiseerde clause uit de kredietovereenkomst wel onderbouwd dat het waar nodig voorwaarden opneemt in de kredietovereenkomst en dat het bedrijven die de mensenrechten in ernstige mate schenden op een 'restricted list' plaatst, wat wil zeggen dat de bedrijven volledig uitgesloten worden van financiering.

7.4 Verzekeringsbeleggingen

7.4.1 Overzicht resultaten

Tabel 65 geeft een overzicht van de resultaten van het onderzoek of en hoe de onderzochte Nederlandse verzekeraars screening, engagement en uitsluiting gebruiken om schendingen van mensenrechten te helpen voorkomen en op te lossen. Per vraag wordt aangegeven voor hoeveel verzekeraars deze relevant is en hoeveel verzekeraars de vraag positief konden beantwoorden. In de laatste kolom wordt het percentage positieve antwoorden (ten opzichte van het aantal verzekeraars waarvoor de vraag relevant is) weergegeven. De verzekeraars van Delta Lloyd Bank, Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & Generali zijn niet in dit overzicht opgenomen omdat ze geen medewerking hebben verleend aan dit onderzoek. In hoeverre verzekeraars voldoen aan de specifieke elementen is onderzocht aan de hand van documentatie. Bij gebrek aan documentatie zijn punten niet toegekend. Wanneer een verzekeraar voor meer dan de helft van de bedrijven waarin het investeert relevante documentatie kon laten zien, werd aan een element voldaan.

Tabel 65 Overzicht resultaten verzekeraars

Element	Aantal verzekeraars waarvoor relevant	Aantal positief
Screening		
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	6	6
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	6	5
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	6	5
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	6	5
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden	6	3

Element	Aantal verzekeraars waarvoor relevant	Aantal positief
veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.		
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	6	2
7. Als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	6	3
Engagement		
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.	5	5
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	6	5
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:</i>		
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	6	3
11.Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	6	3
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	6	2
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	6	2
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren.	6	3
<i>De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:</i>		
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	6	3
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	6	2

Element	Aantal verzekeraars waarvoor relevant	Aantal positief
17 Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	6	1
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	6	2
19. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	6	3
20. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	6	3
21. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.	6	3

7.4.2 Analyse resultaten

De in Tabel 65 getoonde resultaten hebben betrekking op de inzet van screening, engagement en uitsluiting door de zes onderzochte Nederlandse verzekeraars. De vier financiële instellingen die geen medewerking verleend hebben aan dit onderzoek zijn niet in deze resultaten meegenomen. De resultaten kunnen als volgt worden samengevat:

- **Screening**

Alle zes onderzochte verzekeraars hebben aangetoond hun verzekeringsbeleggingen te screenen op basis van mensenrechtencriteria. Alle verzekeraars maken daarbij gebruik van een externe dataprovider.

Vijf van de zes verzekeraars onderzoekt als onderdeel van het screeningsproces of een bedrijf over voldoende mensenrechten beleid beschikt en of een bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen. APG, Aegon en Achmea passen een Global Compact screening van een externe dataprovider toe op hun verzekeringsbeleggingen. De Global Compact screening houdt in dat men controleert in hoeverre een bedrijf binnen haar invloedssfeer de internationale mensenrechten ondersteunt en respecteert en in hoeverre een bedrijf zich ervan verzekert dat het niet medeplichtig is aan het overtreden van de mensenrechten.

Aegon, ASR en SNS Reaal, ofwel drie van de zes verzekeraars, onderzoeken als onderdeel van het screeningsproces of eventuele benodigde herstelwerkzaamheden worden uitgevoerd en of er genoegdoening voor slachtoffers plaatsvindt. ASR en SNS Reaal onderzoeken daarnaast ook of alle inspanningen van een bedrijf daadwerkelijk leiden tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen of tenminste tot een meetbare afname daarvan.

- **Engagement**

Op de verzekeraars van ING en APG na hebben alle verzekeraars kunnen aantonen dat ze engagementgesprekken voeren en stemmen op aandeelhoudersvergaderingen van de bedrijven waarin ze investeren. De helft van de verzekeraars kan aantonen dat er in deze gesprekken actief wordt gesproken over het mensenrechtenbeleid van een bedrijf en een juiste implementatie van dat beleid. Echter, slechts twee van de zes verzekeraars stimuleert door gesprekken met het bedrijf dat alle inspanningen van een bedrijf daadwerkelijk leiden tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen. De verzekeraars van Aegon en SNS Reaal zijn de enige verzekeraars die hebben kunnen aantonen actief een dialoog te voeren met de bedrijven waarin het investeert over de mate waarin er herstelwerkzaamheden en/of genoegdoening plaats vindt.

Wanneer we vervolgens kijken naar de mate waarin in engagementtrajecten getracht wordt heldere afspraken te maken, zijn er minder verzekeraars die aan de relevante elementen voldoen. Slechts drie van de zes verzekeraars maakt duidelijk afspraken, Aegon, Achmea en SNS Reaal.

- **Uitsluiting**

Het instrument van uitsluiting wordt op dit moment door de helft van de verzekeraars toegepast. Bij de verzekeraars van APG en ING leidt screening van beleggingen nooit direct tot uitsluiting. Er zal altijd eerst een engagement traject opgestart worden. Ondanks dat het verantwoord beleggen comité van Aegon op de hoogte is van het feit dat een aantal bedrijven uit de benchmark in feite niet aan het eigen verantwoord beleggen beleid voldoet, sluit Aegon Nederland als gevolg van een passieve beleggingsstrategie tot op heden geen enkel bedrijf uit op basis van mensenrechtenschendingen.

Drie van de zes verzekeraars, de verzekeraars van Achmea, APG en SNS Reaal, konden aantonen dat een niet succesvol engagementtraject wel eens leidt tot uitsluiting.

7.5 Vermogensbeheer

7.5.1 Overzicht resultaten

Tabel 66 geeft een overzicht van de resultaten van het onderzoek naar of en hoe de onderzochte Nederlandse vermogensbeheerders screening, engagement en uitsluiting gebruiken om schendingen van mensenrechten te helpen voorkomen of op te lossen. Per vraag wordt aangegeven voor hoeveel vermogensbeheerders deze relevant is en hoeveel vermogensbeheerders de vraag positief konden beantwoorden. In de laatste kolom wordt het percentage positieve antwoorden (ten opzichte van het aantal vermogensbeheerders waarvoor de vraag relevant is) weergegeven. NIBC is niet in dit overzicht meegenomen omdat NIBC voor wat betreft hun vermogensbeheeractiviteiten niet actief zijn in de mijnbouw en olie-en gas sectoren. Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & Generali zijn niet in dit overzicht opgenomen omdat ze geen medewerking hebben verleend aan dit onderzoek. De vermogensbeheerders van ASN en Triodos zijn alleen bij elementen 1,2 en 7 meegenomen. In hoeverre vermogensbeheerders voldoen aan de specifieke elementen is onderzocht aan de hand van documentatie. Bij gebrek aan documentatie zijn punten niet toegekend. Wanneer een vermogensbeheerder voor meer dan de helft van de bedrijven waarin het investeert relevante documentatie kon laten zien, wordt aan een element voldaan.

Tabel 66 Overzicht instrumenten vermogensbeheerders

Element	Aantal vermogensbeheerders waarvoor relevant	Aantal positief
Screening		
1.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven incidenteel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	9	8
2.De financiële instelling screent delfstofwinnende bedrijven structureel op mensenrechtenaspecten voordat tot een lening, dienst of belegging wordt besloten:	9	8
3.Of het bedrijf een beleidsverklaring heeft opgesteld waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	7	5
4.Of en hoe het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	7	5
5.Of het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt, en of die daadwerkelijk tot genoegdoening leiden.	7	2
6.Of alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leidt of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	7	2
7. Als uit de screening van delfstofwinnende bedrijven blijkt dat een bedrijf onvoldoende identificeert wat de (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, onvoldoende maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en onvoldoende verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt, van een lening, belegging of dienstverlening wordt afgezien.	9	4
Engagement		
8. De financiële instelling stemt voor moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten op de jaarvergaderingen van delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt en waar moties/resoluties gericht op de verbetering van de mensenrechten in stemming worden gebracht.	7	6
9. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, heeft de financiële instelling gesprekken over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren	7	6
<i>De financiële instelling bevordert d.m.v. gesprekken met mijnbouw- en olie- en gasbedrijven:</i>		
10. Dat het bedrijf een beleidsverklaring opstelt waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van	7	5

Element	Aantal vermogensbeheerders waarvoor relevant	Aantal positief
mensenrechten;		
11. Dat het bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn, maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen en verantwoording aflegt over hoe het die effecten aanpakt (human rights due diligence);	7	5
12. Dat het bedrijf processen opzet om te komen tot herstel van nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	7	2
13. Dat alle inspanningen van het bedrijf daadwerkelijk tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen leiden of tenminste tot een meetbare afname daarvan.	7	2
14. Met delfstofwinnende bedrijven waaraan de financiële instelling bankdiensten verstrekt of waarin de financiële instelling belegt en waarvoor serieuze aanwijzingen bestaan dat zij bij mensenrechtenschendingen betrokken zijn, legt de financiële instelling concrete afspraken vast over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren.	7	5
<i>De financiële instelling legt met delfstofwinnende bedrijven concrete afspraken vast over de volgende onderwerpen:</i>		
15. Een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;	6	4
16. Het opzetten van een human rights due diligence proces;	7	5
17 Het opzetten van processen om te komen tot herstel van de nadelige effecten op mensenrechten die door het bedrijf worden veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.	7	1
18. Het uitblijven of een meetbare afname van mensenrechtenschendingen	7	1
19. De financiële instelling blijft volgen of delfstofwinnende bedrijven zich houden aan de gemaakte afspraken;	7	5
20. De financiële instelling kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en gasbedrijf geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt. Bij de beoordeling van dit criterium, zal met name gekeken worden naar de zakelijke relaties die de financiële instelling onderhoudt met de geselecteerde bedrijven.	7	2
21. De financiële instelling zegt, middels een officiële schriftelijke verklaring, toe om binnen 1 jaar meer instrumenten in te gaan zetten om te voorkomen dat zij diensten verleent aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus nemen.	7	2

7.5.2 Analyse resultaten

De in Tabel 66 getoonde resultaten hebben betrekking tot de inzet van screening, engagement en uitsluiting door de 9 onderzochte Nederlandse vermogensbeheerders. De vier financiële instellingen die geen medewerking verleend hebben aan dit onderzoek zijn niet in deze resultaten meegenomen. De resultaten kunnen als volgt worden samengevat:

- **Screening**

Met uitzondering van de vermogensbeheerder van ABN Amro, die op dit moment haar beleggingen nog niet screent op basis van mensenrechtencriteria, hebben alle vermogensbeheerders aangetoond hun verzekeringsbeleggingen structureel te screenen op basis van mensenrechtencriteria. Alle vermogensbeheerders maken daarbij gebruik van een externe dataprovider.

Met uitzondering van de vermogensbeheerder van ABN Amro, onderzoeken alle vermogensbeheerders als onderdeel van de screening of een bedrijf over voldoende mensenrechten beleid beschikt en of een bedrijf identificeert wat zijn (nadelige) effecten op mensenrechten zijn en maatregelen neemt om die effecten te voorkomen of te verminderen. Echter, slechts twee van de zeven relevante vermogensbeheerders, te weten de vermogensbeheerder van Van Lanschot en de vermogensbeheerder van SNS Reaal onderzoekt ook of eventuele benodigde herstelwerkzaamheden worden uitgevoerd, er genoegdoening voor slachtoffers plaatsvindt en of alle inspanningen van een bedrijf daadwerkelijk leiden tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen of tenminste tot een meetbare afname daarvan.

- **Engagement**

Op basis van de getoonde documentatie en een actief aandeelhouderverslag kan worden vastgesteld dat alle andere onderzochte vermogensbeheerders hun invloed gebruiken door engagement gesprekken aan te gaan gebruik te maken van hun stemrecht.

Omdat de verzekeraar van ING maar met een minderheid van de bedrijven waarin het investeert een engagementgesprek aangaat, zijn voor de vermogensbeheerder van ING geen punten toegekend voor de overige elementen.

De zes overige relevante vermogensbeheerders laten een heel ander, positiever beeld zien. Alle vijf kunnen aantonen dat ze in gevoerde gesprekken actief aandacht vragen voor en afspraken maken over gewenst mensenrechtenbeleid van een bedrijf en/of een juiste implementatie van dat beleid. Echter, slechts 1 vermogensbeheerder, de vermogensbeheerder van Van Lanschot, heeft aandacht voor de mate waarin er herstelwerkzaamheden en/of genoegdoening plaats vindt. Voor de mate waarin alle inspanningen van een bedrijf daadwerkelijk leiden tot het uitblijven van mensenrechtenschendingen hebben slechts twee van de zeven vermogensbeheerders aandacht. De vermogensbeheerder van SNS Reaal is de enige die concrete afspraken maakt over dit onderwerp.

Er wordt door de vermogensbeheerders van ABN Amro op dit moment in het geheel niet gestemd of een dialoog gevoerd met de bedrijven in portefeuille ten aanzien van het onderwerp mensenrechten.

ABN Amro is van mening dat het in haar vermogensbeheer activiteiten op dit moment nauwelijks een basis te heeft om een 'engagement traject' met ondernemingen aan te gaan. Enerzijds omdat ABN Amro grotendeels passief belegt in vastrentende waarden. Anderzijds omdat ABN Amro in hoge mate vermogen beheert voor individuele klanten, waarbij niet ABN Amro maar de klant beslist in welke bedrijven belegd wordt en waarbij het mandaat om uit naam van deze klanten een engagement traject op te starten, ontbreekt. Het resterende bedrag wordt sterk gespreid over vele ondernemingen en daarnaast voor een deel ook nog eens belegd in andere fondsen en mandaten, waardoor de versnippering van de beleggingen in verschillende ondernemingen verder toeneemt.

De Eerlijke Bankwijzer is echter van mening dat wanneer er geïnvesteerd wordt in geselecteerde bedrijven een vermogensbeheerder een verantwoordelijkheid heeft instrumenten in te zetten om mensenrechten prestaties van die bedrijven in de gaten te houden en zondig te verbeteren. Die verantwoordelijkheid is er ook wanneer het kleine of passieve beleggingen betreft. Ook ten aanzien van haar particuliere klanten kan ABN Amro minimum eisen formuleren. Daarnaast kan ABN Amro haar klanten informeren en stimuleren oog te hebben voor mensenrechtenprestaties.

- **Uitsluiting**

Slechts 4 van de negen onderzochte vermogensbeheerders, de vermogensbeheerders van Achmea, ASN, SNS Reaal en Triodos, sluiten bedrijven uit wanneer uit de screening blijkt dat bedrijven niet voldoen aan hun mensenrechtencriteria.

De vermogensbeheerders van Achmea, APG en SNS Reaal zijn op dit moment de enige vermogensbeheerders die bedrijven hebben uitgesloten op basis van mensenrechtencriteria nadat een engagementtraject niet positief verlopen is.

De vermogensbeheerders van ASN en Triodos werken niet met uitsluiting maar met insluiting. Bedrijven worden alleen opgenomen in het universum wanneer ze aan de ASN en Triodos beleggingscriteria voldoen. Alle bedrijven die aan het ASN en Triodos beleggingsbeleid voldoen worden opgenomen in het universum, dat publiek beschikbaar is. Er mag alleen in bedrijven belegt worden die in dit universum zijn opgenomen. Geen van de tien geselecteerde bedrijven is opgenomen in het beleggingsuniversum van de vermogensbeheerders van ASN en Triodos.

7.6 Belangrijkste conclusies en overzicht scores

7.6.1 Investerings

Er is door de 16 financiële instellingen gezamenlijk voor miljarden euro's geïnvesteerd in de tien geselecteerde delfstofwinnende bedrijven. Binnen deze groep van 16 financiële instellingen kwamen de hoogste investeringen voor rekening van de volgende bank- en verzekeringsgroepen:

- Voor wat betreft het verstrekken van leningen aan de geselecteerde bedrijven waren ING Bank (€ 2,8 miljard) en Rabobank (€ 1,4 miljard) in de afgelopen vier jaar de grootste financiers.
- Legal & General is met een totale investering van € 5,8 miljard verreweg de grootste aandeelhouder van de tien bedrijven gezamenlijk, gevolgd door Allianz (€ 1,4 miljard).
- De belangrijkste obligatiehouders van de tien bedrijven gezamenlijk zijn Allianz (€ 717 miljoen) en ING Groep (€ 444 miljoen).

Van de 16 financiële instellingen zijn alleen ASN Bank, NIBC en Triodos op geen enkele manier betrokken bij de financiering van de geselecteerde tien bedrijven. NIBC Bank is om

strategische redenen niet actief in mijnbouw-, en olie- en gassector en is daarom buiten dit praktijkonderzoek gehouden. ASN Bank en Triodos Bank gaven aan dat het afwezig zijn van investeringen in de tien geselecteerde bedrijven een direct gevolg is van hun 'Verantwoord Investeren' beleid. Dit is in dit onderzoek nader onderzocht, door ASN en Triodos op een deel van de beoordelingselementen te toetsen.

Vier van de 16 financiële instellingen, te weten Allianz, Delta Lloyd, Legal and General en Generali verleenden geen medewerking aan dit praktijkonderzoek (zie ook sectie 7.2).

7.6.2 Resultaten voor alle financiële instellingen

Zodoende is in dit praktijkonderzoek daadwerkelijk voor 11 financiële instellingen nagegaan of - en zo ja hoe - zij hun invloed hebben aangewend om een positieve bijdrage te leveren aan het gedrag van bedrijven met betrekking tot mensenrechten of zij de instrumenten "screening", "stemmen", "engagement" en "uitsluiting" daarbij inzetten. De onderzoeksresultaten ten aanzien van deze financiële instellingen, zijn als volgt:

Uit het onderzoek blijkt dat alle 11 onderzochte financiële instellingen, met uitzondering van ABN Amro voor wat betreft haar vermogensbeheer, hebben aangetoond hun (potentiële) investeringen structureel te screenen op basis van mensenrechtencriteria. Dat gebeurt vrijwel altijd met behulp van bij externe onderzoeksbureaus ingekochte, bedrijfsanalyses. Een negatief resultaat ten aanzien van het gedrag van bedrijven met betrekking tot mensenrechten heeft meestal geen directe consequenties voor de investeringsbeslissingen. Minder dan de helft van de banken, verzekeraars en vermogensbeheerders sluit bedrijven direct uit als gevolg van een negatieve screening.

De meeste onderzochte financiële instellingen gebruiken hun invloed op de bedrijven waarin ze investeren met name door met hen een 'engagementtraject' aan te gaan. Een grote meerderheid van de onderzochte financiële instellingen, ongeveer 90 procentⁱ, heeft aangetoond met een deel van de bedrijven waarin ze investeren de dialoog aan te gaan over de wijze waarop ze invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren. In het geval van aandelenbeheer wordt actief gebruik gemaakt van het stemrecht. Ruim de helft van de financiële instellingen legt concrete afspraken vast over de wijze waarop bedrijven invulling geven aan hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te respecteren.

Uit het onderzoek blijkt echter ook dat de engagementtrajecten meestal nogal vrijblijvend verlopen. Minder dan een vierde van de financiële instellingen kiest binnen een redelijke termijn voor beëindiging van de zakelijke relatie als met het mijnbouwbedrijf of het olie- en/of gasbedrijf in kwestie geen afspraken te maken zijn of als het bedrijf zich niet aan de afspraken houdt.

73 procent van de onderzochte banken, verzekeraars en vermogensbeheerders richt zich in de toepassing van screening en engagement voornamelijk op het stimuleren van mijnbouw- en olie- en gasbedrijven om beleid in te voeren en procesmaatregelen te nemen.ⁱⁱ Ook gemaakte afspraken gaan vrijwel altijd over het opstellen van mensenrechtenbeleid of procesmaatregelen.

ⁱ Dit is het geval bij alle bankgroepen en verzekeringsgroepen met uitzondering van de vermogensbeheerder van ABN Amro en de verzekeraar van APG.

ⁱⁱ Dit is het geval bij alle bankgroepen en verzekeringsgroepen met uitzondering van de verzekeraar van Aegon, de vermogensbeheerder van Van Lanschot en SNS Reaal verzekeringen en vermogensbeheer.

Herstelwerkzaamheden en genoegdoening voor slachtoffers nadat er mensenrechtenschendingen plaatsgevonden hebben, krijgen veel minder aandacht. Een derde van de financiële instellingen gaat in gesprekken met de bedrijven in op het belang van herstelwerkzaamheden en genoegdoening voor slachtoffers.ⁱ Slechts 10 procent van de financiële instellingen hier concrete afspraken over.ⁱⁱ

Een zelfde beeld zien we ten aanzien van de mate waarin gekeken wordt naar het uiteindelijke resultaat van door bedrijven geïmplementeerd beleid en genomen maatregelen op mensenrechten. Een derde van de onderzochte financiële instellingen gaat in engagementgesprekken in op het gewenste resultaat van beleids- en procesmaatregelen.ⁱⁱⁱ SNS Reaal is de enige partij die heeft kunnen aantonen dat het heldere doelen ten aanzien van de gewenste impact van activiteiten op mensenrechten formuleert.

7.6.3 Bankdiensten

Veel bankgroepen willen of kunnen, gelet op de vertrouwensrelatie met hun (zakelijke) klanten, in het kader van het onderzoek naar bankdiensten, geen bedrijfsspecifieke documenten laten inzien. Daarom gold in dit onderzoek (alleen) voor de banken dat wanneer een bank aan de hand van minimaal twee *geanonimiseerde* documenten kon aantonen dat het aan een onderzoekselement voldeed, het element werd toegekend voor de score. De scores voor bankdiensten zijn daarom niet goed te vergelijken met die voor het vermogensbeheer en verzekeringsbeleggingen.

Hoewel aan de hand van de door ABN Amro Bank, ING Bank en Rabobank voorgelegde documentatie niet kon worden vastgesteld of zij specifiek bij de tien geselecteerde bedrijven uit dit onderzoek screening en engagement toepassen, hebben deze banken wel alle drie duidelijk gemaakt in hun screening en engagement aandacht te hebben voor de impact van de activiteiten van hun zakelijke klanten op mensenrechten. Met verschillende geanonimiseerde documenten hebben ABN Amro Bank en ING Bank bovendien inzicht gegeven in het soort engagementgesprekken dat zij met hun zakelijke klanten, actief in de delfstofwinnende industrie, voeren. ING Bank heeft daarnaast aangetoond dat gemaakte afspraken over mensenrechten soms opgenomen worden in de kredietovereenkomst. ABN Amro Bank en ING Bank scoren daarom respectievelijk een 6 en een 7 voor hun bankdiensten.

Rabobank heeft geen geanonimiseerde rapporten laten zien, waardoor bij de meeste elementen geen (positieve) beoordeling mogelijk was. Rabobank scoort ruim onvoldoende, een 3.

7.6.4 Vermogensbeheer

De 9 vermogensbeheerders waarmee gesprekken zijn gevoerd laten in dit onderzoek zien over het algemeen het verst te zijn in het actief nemen van hun verantwoordelijkheid ten aanzien van mensenrechten. Ze scoren gemiddeld een 6,6.

ⁱ De verzekeraar van Aegon, de vermogensbeheerder van Van Lanschot en SNS Reaal (verzekeringen en vermogensbeheer) hebben het in gesprekken over herstelwerkzaamheden en genoegdoening voor slachtoffers.

ⁱⁱ De verzekeraar van Aegon en de vermogensbeheerder van Van Lanschot maken als enige afspraken over herstelwerkzaamheden en genoegdoening voor slachtoffers.

ⁱⁱⁱ De verzekeraar van Aegon, de vermogensbeheerder van Van Lanschot en SNS Reaal (verzekeringen en vermogensbeheer) kijken als enige naar dit onderwerp.

Wel bestaan er grote onderlinge verschillen. Waar de vermogensbeheerders van ABN Amro en ING zeer laag scoren, met respectievelijk een 1 en een 3, doen de overige vermogensbeheerders die aan het onderzoek meewerkten het allemaal voldoende tot uitstekend. De vermogensbeheerders van APG en Aegon scoren een 6, die van Achmea een 7, die van Van Lanschot een 8, en die van ASN, Triodos en SNS Reaal een 10.

Aegon, Achmea en APG laten in dit onderzoek zien dat ze, gekoppeld aan hun investeringen in bijna alle geselecteerde bedrijven, hun verantwoordelijkheid nemen door met deze bedrijven het gesprek aan te gaan. De vermogensbeheerder van Van Lanschot investeert slechts in één van de geselecteerde bedrijven en laat zien met dit bedrijf, maar ook met de bedrijven waarin het investeert via extern beheerde fondsen, het gesprek aan te gaan en te proberen tot heldere afspraken te komen. Ook de vermogensbeheerder van SNS Reaal stelt voorafgaand aan een engagementtraject duidelijke doelstellingen en probeert deze door het maken van concrete afspraken met bedrijven te behalen. Daartoe screent het haar (potentiële) investeringen uitvoerig aan de hand van een uitgebreid en op de mijnbouw- en olie- en gasector toegespitst beleidsdocument.

De vermogensbeheerders van ASN en Triodos werken juist op basis van insluiting. Alleen bedrijven die aan hun duurzame beleggingscriteria voldoen worden opgenomen in het beleggingsuniversum, dat publiek beschikbaar is. Er mag alleen in bedrijven belegd worden die in dit universum zijn opgenomen. Geen van de tien geselecteerde bedrijven voldoet aan de door ASN respectievelijk Triodos gestelde duurzaamheids- c.q. mensenrechtencriteria en geen van de tien geselecteerde bedrijven is dus opgenomen in het beleggingsuniversum van de vermogensbeheerders van ASN en Triodos.

7.6.5 Verzekeringsbeleggingen

De 6 geïnterviewde verzekeraars behalen voor hun eigen verzekeringsbeleggingen - met een gemiddelde van 5,7 - een nipte voldoende. Ook hier bestaan grote verschillen. De verzekeraar van SNS Reaal behaalt, dankzij het consequent inzetten van vergaande screening, engagement en uitsluiting, de hoogste score (10). Hierbij blijven de verzekeraars van ING en APG ver achter. Beide verzekeringsgroepen komen niet verder dan de score 3 voor hun verzekeringsbeleggingen. Hoewel de verzekeraar van APG engagement laat verzorgen door APG Asset Management, wordt er geen engagement toegepast op de extern beheerde aandelenportefeuille. ING voert slechts engagementsgesprekken met een minderheid van de bedrijven waar het een zakelijke relatie mee onderhoudt.

De scores van Achmea (7), ASR (7) en Aegon (7) laten zien dat deze verzekeraars in voldoende mate hun verantwoordelijkheid nemen. ASR belegt via de investeringen onder eigen beheer op grond van het eigen duurzaamheids- c.q. mensenrechtenbeleid helemaal niet in de geselecteerde bedrijven, maar loopt een hoge score mis als gevolg van nog doorlopende investeringen in een extern beheerd fonds, dat al enige tijd niet meer wordt aangeboden.

7.6.6 Niet meegewerkt aan het onderzoek

Een viertal financiële instellingen, namelijk Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & General, heeft geen medewerking verleend aan dit praktijkonderzoek. Delta Lloyd gaf met zoveel woorden aan niet aan het onderzoek te willen meewerken. Legal & General Nederland heeft laten weten niet mee te kunnen werken aan dit onderzoek. De algemene documentatie die Legal & General stuurde als input voor dit onderzoek, bood onvoldoende basis voor het opstellen van een beoordeling. Allianz en Generali reageerden überhaupt niet op (herhaalde) verzoeken om een reactie c.q. medewerking.

Daarom is aan deze vier verzekeraars voor de categorieën vermogensbeheer en verzekeringsbeleggingen, conform de vooraf vastgestelde beoordelingsmethode, de score 1 toegekend.

Voor elk van deze verzekeraars zijn er wel investeringen in de geselecteerde, delfstofwinnende bedrijven geïdentificeerd in het kader van verzekeringsbeleggingen en/of vermogensbeheer. Van alle onderzochte financiële instellingen zijn Allianz en Legal & General zelfs de grootste aandeelhouders van de tien geselecteerde bedrijven.

7.6.7 Overzicht scores

Tabel 67 geeft een overzicht van de scores van de 10 bankgroepen

Tabel 67 Overzicht scores per bankgroep

Bankgroep	Bankdiensten	Vermogensbeheer
ABN Amro	6	1
Aegon		6
ASN		10
Delta Lloyd		1
ING	7	3
NIBC		
Rabobank	3	
SNS Reaal		10
Triodos		10
Van Lanschot		8

Tabel 68 geeft een overzicht van de scores van de 10 verzekeringsgroepen

Tabel 68 Overzicht scores per verzekeringsgroep

Verzekeringsgroep	Verzekeringsbeleggingen	Vermogensbeheer
Achmea	7	7
Aegon	7	6
Allianz	1	1
APG (Loyalis)	3	6
ASR	7	
Delta Lloyd	1	1
Generali	1	1
ING	3	3
Legal & General	1	1

Verzekeringsgroep	Verzekeringsbeleggingen	Vermogensbeheer
SNS Reaal	10	10

7.6.8 Toezeggingen

ABN Amro (bankdiensten en vermogensbeheer), ASR (verzekeringsbeleggingen), ING Bank (bankdiensten), Achmea (verzekeringsbeleggingen en vermogensbeheer) en SNS Reaal (verzekeringsbeleggingen en vermogensbeheer) hebben schriftelijk toegezegd vanaf volgend jaar meer instrumenten in te zullen zetten om te voorkomen dat zij, middels hun investeringen, diensten verlenen aan delfstofwinnende bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het respecteren van mensenrechten onvoldoende serieus te nemen.

Hoofdstuk 8 Aanbevelingen door de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer

Naar aanleiding van de resultaten van het praktijkonderzoek 'Delfstofwinnende Bedrijven en Mensenrechten' doen de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer de volgende aanbevelingen aan de onderzochte bank- en verzekeringsgroepen:

1. Het komt nog te vaak voor dat het mensenrechtenbeleid van financiële instellingen niet geldt voor alle dochterondernemingen van de financiële instelling of niet voor alle vormen van financiering. Mensenrechtenbeleid is alleen geloofwaardig als het geldt voor alle bankdiensten, verzekeringsbeleggingen en vormen van vermogensbeheer.
2. Banken, verzekeraars en vermogensbeheerders zouden bij het screenen van bedrijven meer aandacht moeten besteden aan de impact van activiteiten van bedrijven op de mensenrechten van de lokale bevolking, in het bijzonder het recht op informatie, het recht op een adequate levensstandaard, het recht op gezondheid en het recht op water. Verbeterpunten liggen enerzijds in gerichte aandacht voor benodigde herstelwerkzaamheden en genoegdoening voor slachtoffers en anderzijds in de mate waarin gekeken wordt naar de uiteindelijke impact van het mensenrechtenbeleid van het bedrijf en de door het bedrijf genomen maatregelen.
3. Financiële instellingen maken een selectie van bedrijven voor engagement op basis van diverse factoren: risico, reputatie, materialiteit, regionale of thematische focus en omvang van het aandelenbezit. Dat is valide. Echter, de Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer zijn van mening dat in sommige situaties de impact van de activiteiten van een bedrijf op mensenrechten zo groot is, dat hier prioriteit aan gegeven zou moeten worden in de selectie van engagementkandidaten.
4. Banken, verzekeraars en vermogensbeheerders gaan meestal pas tot engagement met bedrijven over nadat een overtreding van het beleid is geconstateerd of een ander incident heeft plaatsgevonden. De financiële instellingen zouden hun invloed kunnen vergroten door juist ook het gesprek aan te gaan met bedrijven wanneer ze (nog) geen mensenrechten schenden. Met een dergelijke proactieve benadering kunnen financiële instellingen de impact van bedrijven op mensenrechten helpen verbeteren en mensenrechtenschendingen helpen voorkomen.
5. Banken, verzekeraars en vermogensbeheerders richten zich in hun engagementactiviteiten voornamelijk op het stimuleren van mijnbouw- en olie- en gasbedrijven om beleid in te voeren en procesmaatregelen te nemen. Daarmee wordt veronachtzaamd dat uiteindelijk niet het proces maar het resultaat telt: mijnbouw- en olie- en gasbedrijven moeten een positievere impact op mensenrechten krijgen. Dit zou veel meer terug moeten komen in de gesprekken die financiële instellingen voeren met deze bedrijven.
6. De banken en verzekeraars, en in mindere mate ook de vermogensbeheerders, doen er goed aan om voorafgaand aan een engagementgesprek duidelijke(re) doelstellingen en tussendoelstellingen op te stellen. Om de doelstellingen meetbaar te maken, zou zo veel mogelijk gewerkt moeten worden met kwantitatieve doelstellingen, ofwel Key Performance Indicators (KPI). In de gesprekken moet getracht worden concrete afspraken met de bedrijven te maken die leiden tot het behalen van deze doelstellingen. Aan de hand van de eerste uitkomsten van de gesprekken en het al dan niet behalen van de tussendoelstellingen kan worden geëvalueerd of de strategie moet worden aangepast (verder gaan met engagement, samenwerking met andere financiële instellingen, gesprek op andere niveau voeren, etc.) of dat het engagementtraject beëindigd wordt.

7. Verzekeraars en vermogensbeheerders passen screening, engagement en uitsluiting vaak niet toe op passief of extern beheerde fondsen. De verantwoordelijkheid van een financiële instelling strekt zich echter ook uit tot dit type fondsen, wanneer daar - voor eigen rekening of namens klanten - in geïnvesteerd wordt. Hoewel de mogelijkheden voor het toepassen van screening, engagement en uitsluiting bij dit soort fondsen verschilt met die bij actief of intern beheerde fondsen, zijn er wel degelijk mogelijkheden. De Eerlijke Bankwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer verwachten van verzekeraars en vermogensbeheerders dat zij hier actief gebruik van maken als zij in passief of extern beheerde fondsen willen blijven beleggen.
8. De meeste financiële instellingen kiezen engagement als hun belangrijkste instrument om invloed op bedrijven uit te oefenen. Dit kan een krachtig instrument zijn, maar er zijn situaties waarin engagement niet (meer) zinlijk is. Bijvoorbeeld wanneer een bedrijf betrokken is bij specifieke activiteiten die altijd tot ernstige schendingen leiden of wanneer een bedrijf actief is in een dusdanig kwetsbaar gebied dat schendingen niet kunnen uitblijven. Wanneer uit de initiële screening blijkt dat de schendingen van mensenrechten door het bedrijf ernstig en structureel zijn en alles er op wijst dat corrigerende maatregelen weinig kans van slagen hebben, zou dit voor de financiële instelling - die immers niet betrokken wil zijn bij mensenrechtenschendingen - een reden moeten zijn om niet (meer) in het bedrijf te investeren. Veel financiële instellingen passen het instrument uitsluiting nog te weinig toe.
9. Ook wanneer er al een engagementtraject zonder resultaat is afgesloten, wordt het instrument uitsluiting slechts sporadisch toegepast. Er is maar een beperkt aantal financiële instellingen dat harde consequenties aan een engagementtraject verbindt. De stok achter de deur mag niet ontbreken, anders heeft dit een nadelig effect op de effectiviteit van engagement.
10. Financiële instellingen zouden veel meer informatie met elkaar kunnen uitwisselen. Hoewel het mensenrechtenbeleid van veel financiële instellingen behoorlijk overeenkomt, bestaan er veel verschillen met betrekking tot de specifieke bedrijven waarmee ze engagement hebben en/of die ze uitsluiten. Wanneer financiële instellingen hun onderzoeks- en engagementactiviteiten meer zouden coördineren en bundelen maken ze niet alleen beter gebruik van hun beperkte capaciteit, maar kunnen ze gezamenlijk ook meer en effectievere engagementtrajecten uitvoeren.
11. De Nederlandse bankgroepen zouden veel transparanter kunnen en moeten zijn over hun investeringen, engagementactiviteiten en uitsluitingen. Ook binnen de beperkingen die de zorgplicht jegens hun klanten aan hen stelt, kunnen zij de verantwoording die zij afleggen aan de samenleving verbeteren. Meer transparantie en verantwoording zijn nodig, zowel over hun bankdiensten als over hun vermogensbeheeractiviteiten:
 - Publiceer een overzicht van het aantal bedrijven waarmee door de bank, verzekeraar of vermogensbeheerder in het afgelopen jaar informatie is uitgewisseld over sociale en milieugerelateerde onderwerpen (GRI indicator FS10).
 - Publiceer verslagen van de engagementtrajecten met individuele bedrijven waar in geïnvesteerd wordt of publiceer een gedetailleerd en extern gecontroleerd overzicht van de doelstellingen en succesratio's van engagementtrajecten.
 - Publiceer een overzicht van het stemgedrag op aandeelhoudersmoties voor de aandelen waarin door de bank of vermogensbeheerder wordt belegd.
 - Laat het maatschappelijk jaarverslag auditen door een onafhankelijke partij, die nagaat of wordt gerapporteerd volgens de GRI standaard en of over alle GRI criteria informatie wordt verstrekt. Audits zouden verder moeten gaan dan de vaststelling dat er geen reden is om aan te nemen dat de gepresenteerde informatie in tegenspraak is met de GRI standaard, maar zouden ook moeten beoordelen of er voldoende informatie is verstrekt ten aanzien van cruciale criteria (zoals FS6 en FS10).

12. De Eerlijke Verzekeringwijzer roept de vier verzekeringsgroepen die niet mee hebben willen werken aan dit onderzoek, Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & General, met klem op hun klanten en andere belanghebbenden, waaronder veel Nederlandse burgers, serieus te nemen. Klanten en andere belanghebbenden verdienen openheid over wat er met hun geld gebeurt en willen weten of Allianz, Delta Lloyd, Generali en Legal & General in hun investeringspraktijk het respecteren van de mensenrechten voldoende aandacht geven.

Bijlage 1 Literatuurverwijzingen

- 1 Wachenfeld, M., "The UN Human Rights Norms For Business: Towards Legal Accountability", Amnesty International, Januari 2004.
- 2 Sullivan, R, "Integrating human rights into investment practice: A Sisyphean task?", Ethical Corporation, 20 april 2010.
- 3 Ruggie, J., "Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie - Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy", UN Human Rights Council, 21 maart 2011, beschikbaar op: www.business-humanrights.org/media/documents/ruggie/ruggie-guiding-principles-21-mar-2011.pdf
- 4 Ruggie, J., "Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie - Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy", UN Human Rights Council, 21 maart 2011, beschikbaar op: www.business-humanrights.org/media/documents/ruggie/ruggie-guiding-principles-21-mar-2011.pdf
- 5 Wachenfeld, M., "The UN Human Rights Norms For Business: Towards Legal Accountability", Amnesty International, Januari 2004.
- 6 Sullivan, R, "Integrating human rights into investment practice: A Sisyphean task?", Ethical Corporation, 20 april 2010.
- 7 UN Global Compact and UNPRI, Juni 2010," Guidance on responsible business in conflict-affected and high risk areas", Website Global Compact (www.unglobalcompact.org/docs/issues_doc/Peace_and_Business/Guidance_RB.pdf).
- 8 Miranda M., D. Chambers en C. Coumans, 19 oktober 2005,"Framework for Responsible Mining: A Guide to Evolving Standards" , WRI, WWF en CSP, beschikbaar via www.frameworkforresponsiblemining.org/pubs/Framework_20051018.pdf.
- 9 Miranda M., D. Chambers en C. Coumans, 19 oktober 2005,"Framework for Responsible Mining: A Guide to Evolving Standards" , WRI, WWF en CSP, beschikbaar via www.frameworkforresponsiblemining.org/pubs/Framework_20051018.pdf.
- 10 Miranda M., D. Chambers en C. Coumans, 19 oktober 2005,"Framework for Responsible Mining: A Guide to Evolving Standards" , WRI, WWF en CSP, beschikbaar via www.frameworkforresponsiblemining.org/pubs/Framework_20051018.pdf.
- 11 Miranda M., D. Chambers en C. Coumans, 19 oktober 2005,"Framework for Responsible Mining: A Guide to Evolving Standards" , WRI, WWF en CSP, beschikbaar via www.frameworkforresponsiblemining.org/pubs/Framework_20051018.pdf.
- 12 Miranda M., D. Chambers en C. Coumans, 19 oktober 2005,"Framework for Responsible Mining: A Guide to Evolving Standards" , WRI, WWF en CSP, beschikbaar via www.frameworkforresponsiblemining.org/pubs/Framework_20051018.pdf.
- 13 United Nations, "Universal Declaration of Human Rights, United Nations General Assembly resolution 217 A (III)", United Nations, 10 december 1948.
- 14 United Nations, "Universal Declaration of Human Rights, United Nations General Assembly resolution 217 A (III)", United Nations, 10 december 1948.
- 15 Amnesty International, "Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM)", website Amnesty International (www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/universele-verklaring-de-rechten-de-mens-uvm), bezocht in augustus 2013.
- 16 Amnesty International, "VN-verdragen (1966), VN-verdrag (BuPo), VN-verdrag (EcSoCu)", Website Amnesty International (www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/vn-verdragen-1966-vn-verdrag-bupo-vn-verdrag-ecsocu), bezocht in augustus 2013.
- 17 Amnesty International, "VN-verdragen (1966), VN-verdrag (BuPo), VN-verdrag (EcSoCu)", Website Amnesty International (www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/vn-verdragen-1966-vn-verdrag-bupo-vn-verdrag-ecsocu), bezocht in augustus 2013.

- 18 Amnesty International, "Burgerrechten", Website Amnesty International (www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/burgerrechten), bezocht in Augustus 2013.
- 19 Amnesty International, "Burgerrechten", Website Amnesty International (www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/burgerrechten), bezocht in Augustus 2013.
- 20 Amnesty International, "VN-verdragen (1966), VN-verdrag (BuPo), VN-verdrag (EcSoCu)", Website Amnesty International (www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/vn-verdragen-1966-vn-verdrag-bupo-vn-verdrag-ecsocu), bezocht in augustus 2013.
- 21 Amnesty International, "Sociaal-economische rechten", Website Amnesty International (www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/sociaal-economische-rechten)
- 22 Amnesty International, "Sociaal-economische rechten", Website Amnesty International (www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/sociaal-economische-rechten)
- 23 Amnesty International, "Sociaal-economische rechten", Website Amnesty International (www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/sociaal-economische-rechten)
- 24 Amnesty International, "Sociaal-economische rechten", Website Amnesty International (www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/sociaal-economische-rechten)
- 25 Survival International, 19 augustus 2013, "Ban upheld: Avatar tribe 'to decide' future of Vedanta mine", website Survival International (www.survivalinternational.org/news/9155), bezocht in augustus 2013.
- 26 ISO, "ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility", ISO, november 2010.
- 27 De Schutter, O., "Large-scale land acquisitions and leases: A set of core principles and measures to address the human rights challenge", United Nations, 11 juni 2009, beschikbaar op www.srfood.org/images/stories/pdf/otherdocuments/20090611_large-scale-land-acquisitions_en.pdf
- 28 United Nations, "Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women", United Nations, 18 december 1979, beschikbaar op: www2.ohchr.org/english/law/cedaw.htm
- 29 Amnesty International, "Vrouwen, internationaal recht", website Amnesty International (www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/vrouwen-internationaal-recht), bezocht in augustus 2013.
- 30 Amnesty International, "Geweld tegen vrouwen", website Amnesty International (www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/geweld-tegen-vrouwen), bezocht in augustus 2013.
- 31 University of Minnesota Human Rights Library, "Study Guide: The Rights of Indigenous Peoples", Website University of Minnesota (www1.umn.edu), Bezocht in maart 2012; Anaya, James, "Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples, James Anaya", United Nations, 11 juli 2011, beschikbaar op <http://unsr.jamesanaya.org/docs/annual/2011-hrc-annual-report-a-hrc-18-35-en.pdf>.
- 32 Anaya, James, "Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples, James Anaya", p. 3, United Nations, 1 juli 2013, beschikbaar op <http://unsr.jamesanaya.org/study/report-a-hrc-24-41-extractive-industries-and-indigenous-peoples-report-of-the-special-rapporteur-on-the-rights-of-indigenous-peoples>.
- 33 Anaya, James, "Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples, James Anaya", p. 5, United Nations, 1 juli 2013, beschikbaar op <http://unsr.jamesanaya.org/study/report-a-hrc-24-41-extractive-industries-and-indigenous-peoples-report-of-the-special-rapporteur-on-the-rights-of-indigenous-peoples>.
- 34 Anaya, James, "Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples, James Anaya", p. 7, United Nations, 1 juli 2013, beschikbaar op <http://unsr.jamesanaya.org/study/report-a-hrc-24-41-extractive-industries-and-indigenous-peoples-report-of-the-special-rapporteur-on-the-rights-of-indigenous-peoples>.
- 35 Amnesty International, "Inheemse volken", website Amnesty International (www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/inheemse-volken), bezocht augustus 2013.
- 36 United Nations, "Working group of the Commission on Human Rights to elaborate a draft declaration in accordance with paragraph 5 of the General Assembly resolution 49/214 of 23 December 1994, Human Rights Council - Resolution 2006/2", United Nations, 29 juni 2006; United Nations, "Persbericht: United Nations adopts Declaration on Rights of Indigenous Peoples", United Nations, 13 september 2007.
- 37 UN General Assembly, "Vienna Declaration and programme of action", Website UN General Assembly (www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/%28symbol%29/a.conf.157.23.en), bezocht in augustus 2013.
- 38 Eerlijke bankwijzer 13e update, "mensenrechten",

- 39 United Nations, "United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples", United Nations, 13 September 2007.
- 40 Indigenous Peoples Council on Biocolonialism, "Beijing Declaration of Indigenous Women" Website Indigenous Peoples Council on Biocolonialism (http://www.ipcb.org/resolutions/htmls/dec_beijing.html)
- 41 Harvard's Kennedy School of Government, "John Ruggie", Website Harvard's Kennedy School of Government, Bezoekt in mei 2010.
- 42 Ruggie, J., "Promotion and Protection of all Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, including the Right to Development, Artikel 107", UN Human Rights Council, 7 april 2008.
- 43 Ruggie, J., "Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie - Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy", UN Human Rights Council, 21 maart 2011, beschikbaar op: www.business-humanrights.org/media/documents/ruggie/ruggie-guiding-principles-21-mar-2011.pdf
- 44 United Nations, "Persbericht: UN Human Rights Council endorses principles to ensure businesses respect human rights", United Nations, 16 juni 2011.
- 45 Nationaal Contact Punt OESO Richtlijnen, "Wat zijn de OESO richtlijnen?", Website Nationaal Contact Punt OESO Richtlijnen (www.oesorichtlijnen.nl), bezocht in december 2011.
- 46 Heri, S. and others, "International instruments influencing the rights of people facing investments in agricultural land", International Land Coalition (ILC), Januari 2011.
- 47 MVO Nederland, "UN Global Compact", Website MVO Nederland (www.mvonederland.nl/content/organisaties-en-netwerken/un-global-compact), bezocht in augustus 2013.
- 48 UN Global Compact, "Overview of the UN Global Compact", Website UN Global Compact (www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/), bezocht in augustus 2013.
- 49 IFC, "IFC's Sustainability Framework", Website International Finance Corporation (www1.ifc.org/wps/wcm/connect/Topics_Ext_Content/IFC_External_Corporate_Site/IFC+Sustainability+Framework), Bezoekt in januari 2012.
- 50 IFC, "Performance Standard 1. Assessment and Management of Environmental and Social Risks Impacts", International Finance Corporation, 1 January 2012.
- 51 IFC, "Performance Standard 5. Land Acquisition and Involuntary Resettlement", International Finance Corporation, 1 January 2012.
- 52 IFC, "Performance Standard 7. Indigenous Peoples", International Finance Corporation, 1 January 2012.
- 53 Equator Principles, "About the Equator Principles", Website Equator Principles (www.equator-principles.com/index.php/about-ep), bezocht in december 2011.
- 54 Heri, S. and others, "International instruments influencing the rights of people facing investments in agricultural land", International Land Coalition (ILC), Januari 2011.
- 55 UN Global Compact and UNPRI, Juni 2010, "Guidance on responsible business in conflict-affected and high risk areas", Website Global Compact (www.unglobalcompact.org/docs/issues_doc/Peace_and_Business/Guidance_RB.pdf).
- 56 UN Global Compact and UNPRI, "Responsible Business Advancing Peace: Examples from Companies, Investors & Global Compact Local Networks", 2013, beschikbaar via website UN Global Compact (<http://www.unglobalcompact.org/resources/491>).
- 57 FAO, "Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of land, Fisheries and Forest in the context of national Food Security", beschikbaar via website FAO (www.fao.org/docrep/016/i2801e/i2801e.pdf).
- 58 Voluntary Principles, 2000, "voluntary principles on security and human rights", Website Voluntary Principles (www.voluntaryprinciples.org/files/voluntary_principles_english.pdf)

- 59 NCP OECD Guidelines, , "Preliminary report of the Netherlands National Contact Point for the OECD Guidelines for Multinational Enterprises (NCP) on the specific instance notified by Lok Shakti Abhiyan, KTNCWatch, Fair Green and Global Alliance and ForUM about an alleged breach of the OECD Guidelines by Pohang Iron and Steel Company (Posco), ABP, All Pension Group (APG) and Norwegian Bank Investment Management (NBIM)", Maart 2013, beschikbaar via www.oesorichtlijnen.nl/wp-content/uploads/ncp_preliminary_statement_somo_bothends_abp_apg_13_3_2013incl.pdf.
- 60 Wachenfeld, Margaret, "Recent decisions clarify investor responsibility to address human rights concerns: How the OECD Guidelines for Multinational Enterprises relate to investors", 7 oktober 2013, Responsible Investor, beschikbaar op http://www.responsible-investor.com/home/article/ncp_decision_analysis/.
- 61 NCP OECD Guidelines, "Human Rights", website NCP OECD (www.oecdguidelines.nl/guidelines/human-rights/), bezocht in Augustus 2013
- 62 Wachenfeld, Margaret, "Recent decisions clarify investor responsibility to address human rights concerns: How the OECD Guidelines for Multinational Enterprises relate to investors", 7 oktober 2013, Responsible Investor, beschikbaar op http://www.responsible-investor.com/home/article/ncp_decision_analysis/.
- 63 Sullivan, R, "Integrating human rights into investment practice: A Sisyphean task?", Ethical Corporation, 20 april 2010.
- 64 UNHR, "Guiding Principles Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework, p. 22 , www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf)
- 65 Ruggie, J., "Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie - Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy", UN Human Rights Council, 21 maart 2011, beschikbaar op: www.business-humanrights.org/media/documents/ruggie/ruggie-guiding-principles-21-mar-2011.pdf
- 66 Human rights Council, april 2008 " Promotion and protection of all human righthst, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights Report of the Specil Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises", p. 20,
- 67 The Thun Group of Banks, "UN Guiding Principles on Business and Human Rights: Discussion Paper for Banks on Implications of Principles 16-21", p. 11, oktober 2013, beschikbaar op <http://www.business-humanrights.org/media/documents/thun-group-discussion-paper-final-2-oct-2013.pdf>
- 68 The Thun Group of Banks, "UN Guiding Principles on Business and Human Rights: Discussion Paper for Banks on Implications of Principles 16-21", p. 4, oktober 2013, beschikbaar op <http://www.business-humanrights.org/media/documents/thun-group-discussion-paper-final-2-oct-2013.pdf>
- 69 UNHR, "Guiding Principles Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework, p. 22, www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf)
- 70 UNHR, "Guiding Principles Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework, p. 22, www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf)
- 71 UNHR, "Guiding Principles Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework, p. 22, www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf)
- 72 Emson, A. e.a., "Shareholder Stewardship: European ESG Engagement Practice 2013", Eurosif, September 2013.
- 73 FRC, "The UK Stewardship Code", Financial Reporting Council, september 2012 beschikbaar op <http://www.frc.org.uk/Our-Work/Publications/Corporate-Governance/UK-Stewardship-Code-September-2012.aspx>.
- 74 Emson, A. e.a., "Shareholder Stewardship: European ESG Engagement Practice 2013", Eurosif, September 2013.
- 75 Baab, M. en M. Jungk, "The Arc of Human Rights Priorities", Institute of Human Rights, oktober 2011.

- 76 Sustainable Finance Advisory, may 2013, "Environmental and Social Risk Due Diligence in the Financial Sector: current approaches and practices", p. 56. Uitgegeven door het Ministerie van Buitenlandse Zaken en beschikbaar via mneguidelines.oecd.org/globalforumonresponsiblebusinessconduct/2013_WS1_1.pdf
- 77 Ruggie, J., "Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie - Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy: p. 19", UN Human Rights Council , 21 maart 2011, beschikbaar op: www.business-humanrights.org/media/documents/ruggie/ruggie-guiding-principles-21-mar-2011.pdf
- 78 Novethic Reserach, "Controversial companies: Do investor blacklist make a difference?", juni 2013, Website Novethic Research (www.novethic.fr/novethic/upload/etudes/2013_controversial_companies_study.pdf).
- 79 Novethic Reserach, "Controversial companies: Do investor blacklist make a difference?", juni 2013, Website Novethic Research (www.novethic.fr/novethic/upload/etudes/2013_controversial_companies_study.pdf).
- 80 UNHR, "Guiding Principles Bussiness and Human Rights: Implementing the United Nations"Protect, Respect and Remedy" Framework, p. 22 , www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf)
- 81 Emson, A. e.a., "Shareholder Stewardship: European ESG Engagement Practice 2013", Eurosif, September 2013.
- 82 Barrick Gold, "Annual report 2012", Website Barrick Gold (www.barrick.com/investors/annual-report/default.aspx)
- 83 Barrick Gold, "2012 Corporate Responsibility Report", Barrick Gold, 2013.
- 84 AI, "Papua New Guinea Porgera update: Companies accept that police forced communities from their homes near Porgera mine", Amnesty International Public Statement, 9 december 2009; Barrick Gold, 14 December 2009, 'Letter to Amnesty International. Website Barrick Gold (<http://www.reports-and-materials.org/Barrick-Gold-letter-to-Amnesty-14-Dec-2009.pdf>), Seen September 2013.
- 85 AI, "Papua New Guinea Porgera Forced Evictions and destruction of property by Police in Porgera must end", Amnesty International Public Statement, 11 May 2009; <http://www.amnesty.org/fr/library/asset/ASA34/001/2009/fr/bb574a1c-66ef-4b63-b4ae-24f774bcaede/asa340012009en.html>
- 86 Facing Finance, "Barrick Gold", in " Dirty Profits (2012) Report on Companies and Financial Institutions Benefiting from Violations of Human Rights", 2012.
- 87 Barrick Gold, 19 may 2011, "Statement from Barrick Gold Corporation concerning the North Mara Mine, Tanzania", Website Barrick Gold (<http://www.barrick.com/investors/news/news-details/2011/Recent-Police-Action-at-North-Mara-Tanzania>), Seen September 2013.
- 88 Facing Finance, "Barrick Gold", in " Dirty Profits (2012) Report on Companies and Financial Institutions Benefiting from Violations of Human Rights", 2012.
- 89 Barrick Gold, 30 mei 2011, "Statement from Barrick Gold Corporation concerning the North Mara Mine, Tanzania", Website Barrick Gold (www.barrick.com/investors/news/news-details/2011/North-Mara-Mine-Tanzania/default.aspx)
- 90 Barrick Gold, "A framework of remediation initiatives against all women in the Porgera valley", juni 2013
- 91 77 global organizations, juni 2013: " letter to the United Nations High Commissioner of Human Rights", Website Mining Watch Canada (www.miningwatch.ca/sites/www.miningwatch.ca/files/ltr_to_unhchr_may_14_2013_re_porgera_sign-on.pdf)
- 92 C. Jamasmie, juni 2013, "Chile's court launches probe on why Barrick's Pascua-Lama fine was reduced", Website Bloomberg (www.mining.com/chiles-court-launches-probe-on-why-barricks-pascua-lama-fine-was-reduced-91093/)
- 93 Novethics research, January 2012: " ; Norm-based exclusion: how responsible investors handle controversial companies", p.12
- 94 VBDO, May 2013, "Responsible Investment Human Rights and the Extractive Industry", website VBDO (http://www.vbdo.nl/files/download/1229/Add-on_pensioen_LR.pdf), Seen September 2013.
- 95 Bloomberg, "Freeport-McMoran Copper & Gold Inc.", Website Bloomberg, bezocht in juli 2013.

- 96 Freeport McMoran Copper & Gold Inc., "Human Rights Policy", Website Freeport McMoran Copper & Gold Inc., bezocht in juli 2013.
- 97 Mufakhir, Abu, "The case of Freeport Mc-Moran Copper & Gold Inc. in Indonesia's extractive industry", Asia Monitor Resource Centre, Issue 80 januari-april 2012, p. 4.
- 98 Earthworks and MiningWatch Canada, februari 2012, "Troubled Waters: How mine Waste dumping is Poisoning our Oceans, Rivers, and Lakes, beschikbaar via Website Earthworks (www.earthworksaction.org/files/publications/Troubled-Waters_FINAL.pdf)
- 99 Graig Vogt, 30 november 2012 "International Assessment of Marine and Riverine Disposal of Mine Tailings", beschikbaar via www.imo.org/blast/blastDataHelper.asp?data_id=31114&filename=MineTailingsMarineandRiverineDisposalFinalReportNovember30.pdf. En Papua New Guinea Mine Watch, "PNG govt acknowledges major mines using unsafe waste disposal", Website Papua New Guinea Mine Watch (ramumine.wordpress.com/2013/02/26/png-govt-acknowledges-major-mines-using-unsafe-waste-disposal/) en
- 100 Mufakhir, Abu, "The case of Freeport Mc-Moran Copper & Gold Inc. in Indonesia's extractive industry", Asia Monitor Resource Centre, Issue 80 januari-april 2012, p. 4.
- 101 Novethics research, January 2012: "Norm-based exclusion: how responsible investors handle controversial companies", p.26
- 102 Werewolf, September 2012, "NZ Superfund stand against Freeport mine 'rights breaches' stirs headlines", Website werewolf (pacific.scoop.co.nz/2012/09/nz-superfund-stand-against-unethical-investment-in-freeport-mine-stirs-headlines/), bezocht in juli 2013.
- 103 Reuters, "Goldcorp Inc; full description", Website Reuters (www.reuters.com/finance/stocks/companyProfile?symbol=G.TO), bezocht in Juli 2013.
- 104 Goldcorp, "Responsible management, environmental stewardship and industry-leading results", Website Goldcorp (www.goldcorp.com/English/Why-Goldcorp/default.aspx), bezocht in Juli 2013.
- 105 OECD Watch, "case overview FREDEMI coalition vs Goldcorp", website OECD Watch (oecdwatch.org/cases/Case_172), bezocht in augustus 2013
- 106 IPS, 5 December 2012, "Protesten tegen mijnbouw in Guatemala worden heviger", Website IPS (www.ipsnews.be/artikel/protesten-tegen-mijnbouw-guatemala-woorden-heviger), bezocht in Juli 2013.
- 107 Reuters, 19 December 2011, "ACHR modifies Marlin Mine precautionary measures; Request to suspend mine operations removed", website Reuters (www.reuters.com/article/2011/12/19/idUS159740+19-Dec-2011+PRN20111219), bezocht in Juli 2013.
- 108 Goldcorp, "Marlin - Human Rights Assessment", Website Goldcorp (Marlin - Human Rights Assessment), bezocht in Juli 2013.
- 109 Health Tribunal, "In the case of Goldcorp versus mining affected Communities", Website Health tribunal (healthtribunal.org/), bezocht in Juli 2013.
- 110 IPS, 5 December 2012, "Protesten tegen mijnbouw in Guatemala worden heviger", Website IPS (www.ipsnews.be/artikel/protesten-tegen-mijnbouw-guatemala-woorden-heviger), bezocht in Juli 2013.
- Market Wired, 10 juli 2013, "Guatemala Proposes Temporary Moratorium on New Mining Licenses", beschikbaar via website Market Wired (<http://www.marketwire.com/press-release/guatemala-proposes-temporary-moratorium-on-new-mining-licenses-tsx-tho-1809799.htm>), bezocht in augustus 2013.
- 112 Responsible Investor, 1 maart 2012, "Danish pension fund divests mining firm over pollution" Website Responsible Investor(www.responsible-investor.com/home/article/ri_governance_march_1/), bezocht in augustus 2013.
- 113 Glencore Xstrata, "At a glance", Website Glencore Xstrata, bezocht in juli 2013.
- 114 MacLellan, Kylie en Barreto Elzio, "Glencore \$11 billion IPO to make billionaires of bosses", Website Reuters, 4 mei 2011.
- 115 Biesheuvel, Thomas en Barwell, Tim, "Glencore mine deaths give Xstrata funds extra ratio to mull", Website Bloomberg, 31 augustus 2012.

- 116 C. Peyer and F. Mercier, 2012, "Glencore in the Democratic Republic of Congo: profit before human rights and the environment", uitgegeven door Bread for All and The Lenten Fund. Beschikbaar via website Bread for All (www.breadforall.ch/fileadmin/english/Business_and_Human_Rights/20120416_Glencore_in_the_DRC_report_2012.pdf).
- 117 B. Hamm, A. Schax, C. Scheper, augustus 2013, "Human Rights Impact Assessment of the Tampakan Copper-Gold Project, Mindanao, Philippines", uitgegeven door Institute for Development and Peace (INEF), commissioned by MISEREOR (German Catholic Bishops' Organization for Development Cooperation) and Fastenopfer (Swiss Catholic Lenten Fund), in collaboration with Bread for All. Beschikbaar via inef.uni-due.de/cms/files/studie_hria_engl_final.pdf.
- 118 Reuters, 13 augustus 2013, "Glencore Xstrata unit cuts budget for \$5.9 bln Philippine mine project", website Reuters (in.reuters.com/article/2013/08/13/philippines-glencorexstrata-tampakan-idINL4N0GE0R520130813).
- 119 Argentina Independent, "Dominican Republic: Government Rejects Glencore's Mining bid", website Argentina Independent (www.argentinaindependent.com/currentaffairs/newsfromlatinamerica/dominican-republic-rejects-glencores-mining-bid/), bezocht in augustus 2013.
- 120 Reuters, "Profile: Oil and Natural Gas Corporation Ltd (ONGC.NS)", Website Reuters (www.reuters.com/finance/stocks/companyProfile?symbol=ONGC.NS), bezocht in juli 2013.
- 121 SOMO, juli 2013, "Private Gain – Public Loss: Mailbox Companies, Tax Avoidance and Human Rights", p. 70-74
- 122 Amnesty international, "Sudan en Zuid-Sudan", Website Amnesty international (<http://www.amnesty.nl/mensenrechten/landen/sudan-en-zuid-sudan>), gezien September 2013.
- 123 The Irrawaddy, 29 juli 2013, "China Begins Receiving Natural Gas from Shwe Pipeline", website The Irrawaddy (www.irrawaddy.org/archives/40894) en Earthrights International on behalf of the Shwe Gas Movement (SGM), 29 oktober 2008 "Complaint to the South Korea National contact point under the specific instance procedure of the OECD Guidelines for Multinational Enterprises regarding natural gas development by Deawoo International and Korea Gas Corporation in Burma", beschikbaar via dg5vd3ocj3r4t.cloudfront.net/sites/default/files/publications/OECD-Complaint10.29-ENGLISH.pdf
- 124 The Irrawaddy, 29 juli 2013, "China Begins Receiving Natural Gas from Shwe Pipeline", website The Irrawaddy (www.irrawaddy.org/archives/40894) en • Earthrights International on behalf of the Shwe Gas Movement (SGM), 29 oktober 2008 "Complaint to the South Korea National contact point under the specific instance procedure of the OECD Guidelines for Multinational Enterprises regarding natural gas development by Deawoo International and Korea Gas Corporation in Burma", beschikbaar via dg5vd3ocj3r4t.cloudfront.net/sites/default/files/publications/OECD-Complaint10.29-ENGLISH.pdf
- 125 SOMO, juli 2013, "Private Gain – Public Loss: Mailbox Companies, Tax Avoidance and Human Rights", p. 70-74
- 126 MN Services, "Kwartaalrapportage Maatschappelijk Verantwoord Beleggen Mn Services Q2 2011", en "MN MVO-jaarslag 2012", p.53, beschikbaar via website MN services (www.mn.nl/portal/page?_pageid=3716,6702361&_dad=portal&_schema=PORTAL&cx=016854042025034492513%3Awlcmkarq8i4&cof=FORID%3A10%3BNB%3A1&ie=UTF-8&q=ONGC&sa.x=0&sa.y=0)
- 127 Amnesty international, "Sudan en Zuid-Sudan", Website Amnesty international (<http://www.amnesty.nl/mensenrechten/landen/sudan-en-zuid-sudan>), gezien September 2013.
- 128 APG, mei 2012, "Investeren in duurzaamheid: nieuwsbrief over verantwoord aandeelhouderschap": p.11
- 129 UN Global Compact, 24 juli 2009 "FINAL REPORT Meeting of the Global Compact Board United Nations Headquarters New York", website global Compact (www.unglobalcompact.org/docs/news_events/9.1_news_archives/2009_08_21/GC_Board_Report_July2009_Final.pdf)
- 130 The Irrawaddy, 29 juli 2013, "China Begins Receiving Natural Gas from Shwe Pipeline", website The Irrawaddy (www.irrawaddy.org/archives/40894) en Earthrights International on behalf of the Shwe Gas Movement (SGM), 29 oktober 2008 "Complaint to the South Korea National contact point under the specific instance procedure of the OECD Guidelines for Multinational Enterprises regarding natural gas development by Deawoo International and Korea Gas Corporation in Burma", beschikbaar via dg5vd3ocj3r4t.cloudfront.net/sites/default/files/publications/OECD-Complaint10.29-ENGLISH.pdf

- 131 De Aziatische tijger, 6 april 2011, "Oliemaatschappijen medeplchtig aan mensenrechtenschendingen", website Aziatische tijger(www.aziatischetijger.nl/2011/04/06/oliemaatschappijen-medeplchtig-aan-mensenrechtenschendingen/), bezocht in juli 2013.
- 132 The Irrawaddy, 29 juli 2013, "China Begins Receiving Natural Gas from Shwe Pipeline", website The Irrawaddy (www.irrawaddy.org/archives/40894) en Earthrights International on behalf of the Shwe Gas Movement(SGM), 29 oktober 2008 "Complaint to the South Korea National contact point under the specific instance procedure of the OECD Guidelines for Multinational Enterprises regarding natural gas development by Deawoo International and Korea Gas Corporation in Burma", beschikbaar via dg5vd3ocj3r4t.cloudfront.net/sites/default/files/publications/OECD-Complaint10.29-ENGLISH.pdf
- 133 Novethics Reserach, "Controversial companies: Do investor blacklist make a difference?", juni 2013, Website Novethic Research (www.novethic.fr/novethic/upload/etudes/2013_controversial_companies_study.pdf).
- 134 APG, mei 2012, "Investeren in duurzaamheid: nieuwsbrief over verantwoord aandeelhouderschap": p.11
- 135 Reuters, "Profile Posco", website Reuters (www.reuters.com/finance/stocks/companyProfile?symbol=005490.KS), bezocht in Juli 2013.
- 136 International Human Rights Clinic, 2013: "The price of steel: human rights and forced evictions in the Posco-India project" Posco India, "Commitment", beschikbaar via [www.escr-net.org/sites/default/files/11271400/The%20Price%20Of%20Steel%20-%20Full%20\(English\).pdf](http://www.escr-net.org/sites/default/files/11271400/The%20Price%20Of%20Steel%20-%20Full%20(English).pdf)
- 137 OECD Watch, "Lok Shakti Abhiyan et al. vs Posco", Website OECD Watch, juni 2013 (laatste update).
- 138 The New Indian Express, 8 juli 2013, "Posco: Human Rights panel seeks details", Website The New Indian Express (newindianexpress.com/states/odisha/Posco-Human-Rights-panel-seeks-details/2013/07/08/article1673467.ece), bezocht in juli 2013.
- 139 Shell, "Shell at a glance", Website Shell, bezocht in juli 2013.
- 140 Novethics Research, "Controversial companies: Do investor blacklist make a difference?", p. 24, juni 2013, Website Novethic Research (www.novethic.fr/novethic/upload/etudes/2013_controversial_companies_study.pdf).
- 141 UNEP, augustus 2011, "Environmental Impact assessment of Ogoniland", website UNEP.
- 142 Amnesty International, "Nigeria: Petroleum, Pollution and Poverty in the Niger Delta", Amnesty International, Juni 2009, p.7.
- 143 Amnesty International, "Nigeria: Petroleum, Pollution and Poverty in the Niger Delta", Amnesty International, Juni 2009, p.8.
- 144 Willems, Marije, "Shell aanvaardt aansprakelijkheid voor olievervuilingen Nigeria", Website NRC, 3 augustus 2011.
- 145 NOS, "Olieleiding Nigeria dicht na explosie", Website NOS, 21 juni 2013.
- 146 Amnesty International, "Grote brand oliepijpleiding in Nigeria: onderzoek hard nodig", Website Amnesty International, 26 juni 2013.
- 147 Sekularac, Ivana, "Dutch court says Shell responsible for Nigeria spills", Website Reuters, 30 januari 2013.
- 148 Stohr, Greg, "Companies shielded as U.S. court cuts human-rights suits", Website Bloomberg, 17 april 2013 en Amnesty International, 18 april 2013, "US: Supreme Court ruling on Shell in the Niger Delta severely limits access to justice in human rights cases".
- 149 OECD Watch, "The Dutch NCP finds that Shell bases statements on oil spills on flawed investigation", Website OECD Watch, 19 juni 2013.
- 150 Business and Human Rights Resource Center, "Dutch OECD NCP final statement on complaint accusing Shell of issuing statements on oil spills & causing harm to local communities", Website Business and Human Rights Resource Center, 19 juli 2013.
- 151 NRC, 2 augustus 2013, "Hoogste baas Shell Nigeria in NRC: we vertrekken grotendeels uit Niger Delta", Website NRC (www.nrc.nl/nieuws/2013/08/02/hogste-baas-shell-nigeria-in-nrc-we-vertrekken-uit-niger-delta/), bezocht in augustus 2013.
- 152 Osborne, David, "Shell settles Nigerian human rights abuses lawsuit for \$15.5m", Website The Independent, 9 juni 2009.

- 153 Reuters, "Nigeria took 40 pct of Shell security spend in late 2000s-NGO", Website Reuters, 20 augustus 2012.
- 154 Novethics Research, 2013, "Controversial companies: do investor blacklists make a difference?:", p.24,
- 155 F&C, 2012, "Maatschappelijk Verantwoord Beleggen Jaarverslag 2012",p.7, Website F & C (<http://www.fandc.nl/over-f-c/downloads/maatschappelijk-verantwoord-advies-en-beleggen>)
- 156 Trafigura, "Our Group", Website Trafigura (www.trafigura.com/about-us/), bezocht in juli 2013.
- 157 Amnesty International, Greenpeace Nederland, Augustus 2012, "The toxic truth: about a company called Trafigura, a ship called the Probo Koala, and the dumping of toxic waste in Côte d'Ivoire",
- 158 Amnesty International, Greenpeace Nederland, Augustus 2012, "The toxic truth: about a company called Trafigura, a ship called the Probo Koala, and the dumping of toxic waste in Côte d'Ivoire",
- 159 Openbaar Ministerie, "Straf Trafigura definitief, topman transigeert", Website Openbaar ministerie (www.om.nl/onderwerpen/strafeis/@159790/straf-trafigura/), bezocht in Juli 2013.
- 160 Trafigura, "responsibility", Website Trafigura (www.trafigura.com/about-us/responsibility/our-approach/), bezocht in augustus 2013.
- 161 Trafigura "Mining Group", Website Trafigura (www.trafigura.com/investments/exploration-and-mining-group/?lang=NL), bezocht in juli 2013.
- 162 Vedanta, "About us", Website Vedanta Resources, bezocht in juli 2013.
- 163 Amnesty International, "Don't Mine Us Out Of Existence: Bauxite Mine and Refinery Devastate Lives in India", Amnesty International, Februari 2010, p.23.
- 164 Novethics Reserach, "Controversial companies: Do investor blacklist make a difference?", p. 21. juni 2013, Website Novethic Research (www.novethic.fr/novethic/upload/etudes/2013_controversial_companies_study.pdf).
- 165 Wachman, Richard, "India tells Vedanta to stop refinery expansion", The Guardian, 21 oktober 2010.
- 166 UK National contact point for the OECD Guidelines for Multinational Enterprises, September 2009, "Final Statement by the UK National Contact Point for the OECD Guidelines for Multinational Enterprises: Complaint from Survival International against Vedanta Resources plc"
- 167 Vedanta, "Building strong relationships: Human Rights", Website Vedanta Resources plc., bezocht in juli 2013 en Amnesty International, "Vedanta's perspective uncovered: policies cannot mask practices", Amnesty International, 2012, p. 4.en Razzaque, J., "Business, human rights and the environment. Working Paper". Centre for Legal Research, 2011. UWE Bristol, Bristol. p. 8.
- 168 Novethics Reserach, "Controversial companies: Do investor blacklist make a difference?", p. 21. juni 2013, Website Novethic Research (www.novethic.fr/novethic/upload/etudes/2013_controversial_companies_study.pdf).
- 169 Survival International, 19 augustus 2013, "Ban upheld: Avatar tribe 'to decide' future of Vedanta mine", Website Survival International (www.survivalinternational.org/news/9155), bezocht in augustus 2013.
- 170 Economic times, "Gram Sabhas to decide on Vedanta's plan to source bauxite from Odisha", Website Economic Times (articles.economictimes.indiatimes.com/2013-04-19/news/38674494_1_gram-sabha-niyamgiri-hills-orissa-mining-corporation), bezocht in augustus 2013.
- 171 Council on Ethics – The Government Pension Fund, "To the Ministry of Finance: Recommendation of 15 May 2007", Council on Ethics – The Government Pension Fund en PGGM, 30 juni 2010, "Actueel", Website PGGM (https://pggm.nl/institutioneel/actueel/pggm_stapt_uit_vendata_resources.asp), bezocht in juli 2013.
- 172 Novethics research, January 2012: "Norm-based exclusion: how responsible investors handle controversial companies", p.26
- 173 Novethics Reserach, "Controversial companies: Do investor blacklist make a difference?", p. 21. juni 2013, Website Novethic Research (www.novethic.fr/novethic/upload/etudes/2013_controversial_companies_study.pdf).

- 174 Ministerie van Financiën, "Persbericht: The State of the Netherlands fully acquires Fortis Bank Nederland, Fortis Insurance Netherlands, Fortis Corporate Insurance and the Fortis share in ABN Amro Holding", Ministerie van Financiën, 3 oktober 2008; Fortis, "Persbericht: Fortis verklaring over transactie met de Nederlandse overheid", Fortis, 3 oktober 2008; Fortis, "Persbericht: Informatie over de nieuwe structuur van Fortis SA/NV en Fortis N.V.", Fortis, 14 oktober 2008.
- 175 ABN Amro Bank, "Persbericht: Integratie particuliere klant ABN Amro en Fortis Bank Nederland in zicht", ABN Amro Bank, 9 maart 2010; ABN Amro Bank, "Persbericht: Juridische fusie ABN Amro Bank en Fortis Bank Nederland een feit", ABN Amro Bank, 30 juni 2010.
- 176 ABN Amro Group, "Annual Report 2012", ABN Amro Group, maart 2013, p. 2, 4, 6, 112.
- 177 ABN Amro Group, "Annual Report 2012", ABN Amro Group, maart 2013, p. 219.
- 178 ABN Amro Group, "Annual Report 2012", ABN Amro Group, maart 2013, p. 77, 219.
- 179 ABN Amro Group, "Annual Report 2012", ABN Amro Group, maart 2013, p. 5, 91.
- 180 Neuflyze OBC, "Neuflyze OBC En Clair 2011", juni 2012, p. 3.
- 181 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2717342115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 3 mei 2011.
- 182 Thomson ONE Banker, "Tearsheets 2240949009 en 2308901009", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 15 mei 2011.
- 183 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2774077115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 26 september 2011.
- 184 Glencore International, "Press release: Glencore completes acquisition of Viterra and announces key management appointments", Glencore International, 17 december 2012.
- 185 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2847526115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 25 april 2012.
- 186 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2937846115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 15 maart 2013.
- 187 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2964172115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 13 juni 2013.
- 188 Amanda Conde (ABN Amro), "15 november 2013, "Email aan kristel Verhoef".
- 189 Vincent van Assem (ABN Amro), 22 november 2013, "Email aan Kristel Verhoef."
- 190 Achmea, "Over Achmea", Achmea website, bezocht in juli 2013.
- 191 Achmea, "Organisatie", Achmea website, bezocht in juli 2013.
- 192 Achmea, "Annual Report 2012", Achmea, maart 2013, p. 46, 106.
- 193 Achmea, "Annual Report 2012", Achmea, maart 2013, p. 106.
- 194 Achmea, "Organisatie", Achmea website, bezocht in juli 2013.
- 195 Achmea, "Annual Report 2012", Achmea, maart 2013, p. 105.
- 196 Achmea, "Annual Report 2012", Achmea, maart 2013, p. 53, 55.
- 197 Menno van Lieshout (Achmea), 19 november 2013, Email aan Kristel Verhoef.
- 198 Aegon Bank, "Over Aegon Bank", Website Aegon Bank, bezocht in april 2013.
- 199 Aegon, "Aegon Report 2012", Aegon, Maart 2013, p. 18.
- 200 Aegon Bank, "Jaarverslag 2011", Aegon Bank, Mei 2012, p. 24.
- 201 Aegon, "Annual Report 2012", Aegon, Maart 2013, p. 215.
- 202 Aegon, "Annual Report 2012", Aegon, Maart 2013, p. 185, 216, 232, 234, 310.
- 203 Aegon, "Annual Report 2012", Aegon, Maart 2013, p. 216.
- 204 Aegon, "Aegon Review 2012", Aegon, 2013, p. 46.

- 205 Aegon, "Over Aegon", Website Aegon (www.aegon.nl), bezocht in augustus 2013.
- 206 Allianz, "Wie is Allianz", Website Allianz, bezocht in juli 2013.
- 207 Allianz, "Annual Report 2012", Allianz, maart 2013, p. 220.
- 208 Allianz, "Annual Report 2012", Allianz, maart 2013, p. 129.
- 209 Allianz, "Annual Report 2012", Allianz, maart 2013, p. 97.
- 210 Allianz, "Annual Report 2012", Allianz, Maart 2013, p. 219.
- 211 Allianz, "Annual Report 2012", Allianz, Maart 2013, p. 219, 272, 273, 276,
- 212 Allianz, "Annual Report 2012", Allianz, Maart 2013, p. 149.
- 213 Allianz, "Wie is Allianz", Website Allianz, bezocht in juli 2013.
- 214 APG Groep, "Jaarverslag 2012", APG Groep, Juni 2013, p. 9, 55.
- 215 APG Groep, "Jaarverslag 2012", APG Groep, Juni 2013, p. 76.
- 216 Loyalis, "Jaarverslag 2012", Loyalis, April 2013, p. 48.
- 217 APG Groep, "Jaarverslag 2012", APG Groep, Juni 2013, p. 52, 68.
- 218 Loyalis, "Beantwoording vragen Profundo t.b.v. Eerlijke Verzekeringswijzer", APG Groep, 31 juli 2013; Loyalis, "Jaarverslag 2012", Loyalis, April 2013, p. 68; APG Groep, "Jaarverslag 2012", APG Groep, Juni 2013, p. 52, 68.
- 219 APG Groep, "Jaarverslag 2012", APG Groep, Juni 2013, p. 9.
- 220 ASN Bank, "Jaarverslag 2012", ASN Bank, juni 2013, p. 6, 58.
- 221 ASN Bank, "Jaarverslag 2012", ASN Bank, juni 2013, p. 62.
- 222 ASN Bank, "Jaarverslag 2012", ASN Bank, juni 2013, p. 62, 66, 90-94.
- 223 ASN Bank, "Jaarverslag 2012", ASN Bank, juni 2013, p. 33-34.
- 224 a.s.r., "Over a.s.r.", Website a.s.r. (www.asr.nl), bezocht in juli 2013.
- 225 a.s.r., "Over a.s.r.", Website a.s.r. (www.asr.nl), bezocht in juli 2013.
- 226 a.s.r., "Over a.s.r.", Website a.s.r. (www.asr.nl), bezocht in juli 2013.
- 227 a.s.r., "Annual Report 2012", a.s.r., April 2013, p. 13, 59.
- 228 a.s.r., "Annual Report 2012", a.s.r., April 2013, p. 58, 126-129.
- 229 Gijsbers, J., "Beantwoording vragen Profundo t.b.v. Eerlijke Verzekeringswijzer", a.s.r., augustus 2013.
- 230 a.s.r., "Annual Report 2012", a.s.r., April 2013, p. 15.
- 231 ASR, "verantwoord vermogensbeheer", website ASR (www.asr.nl/over-asr/Verantwoord-Ondernemen/Paginas/verantwoord-vermogensbeheer.aspx)
- 232 Delta Lloyd, "De Onderneming", Website *Delta Lloyd*, bezocht in april 2012.
- 233 Delta Lloyd, "Over Delta Lloyd > Onze Merken", Website *Delta Lloyd*, bezocht in augustus 2013.
- 234 Delta Lloyd, "Annual Report 2012", *Delta Lloyd*, 4 april 2013, p. 28.
- 235 Delta Lloyd, "Annual Report 2012", *Delta Lloyd*, 4 april 2013, p. 181.
- 236 Delta Lloyd, "Annual Report 2012", *Delta Lloyd*, 4 april 2013, p. 183, 262.
- 237 Delta Lloyd, "Annual Report 2012", *Delta Lloyd*, 4 april 2013, p. 181.
- 238 Delta Lloyd, "Annual Report 2012", *Delta Lloyd*, 4 april 2013, p. 181, 224, 225, 312.
- 239 Delta Lloyd, "Annual Report 2012", *Delta Lloyd*, 4 april 2013, p. 367.
- 240 Anneloes Geldermans (Delta Lloyd), 28 november 2013, Email aan Kristel Verhoef.
- 241 Generali Group, "Management Report and Consolidated Financial Statements 2012", Generali Group, Mei 2013, p. 9.

- 242 Generali Leven, "Annual Report 2012", Generali evensverzekering maatschappij, maart 2013, p. 14; Generali Verzekeringsgroep, "Beleggingsbeleid Leven", Generali Verzekeringsgroep, februari 2013.
- 243 Generali Group, "Management Report and Consolidated Financial Statements 2012", Generali Group, Mei 2013, p. 11.
- 244 Generali Group, "Management Report and Consolidated Financial Statements 2012", Generali Group, Mei 2013, p. 81, 112.
- 245 Generali Group, "Management Report and Consolidated Financial Statements 2012", Generali Group, Mei 2013, p. 81-83.
- 246 Generali Group, "Management Report and Consolidated Financial Statements 2012", Generali Group, Mei 2013, p. 11.
- 247 Generali, "Portfolio screening", website Generali (<http://www.generali.com/Generali-Group/Sustainability/ethics-in-investments/portfolio-screening/>), last seen November 2013.
- 248 ING Nederland, "ING Groep", Website ING Nederland, bezocht in april 2013.
- 249 ING Group, "Annual Report 2012", ING Group, april 2013, p. 8.
- 250 ING Groep, "Persbericht: ING restructuring plan approved by European Commission", ING Groep, 18 november 2009.
- 251 ING Group, "Annual Report 2012", ING Group, April 2013, p. 18-19.
- 252 ING Bank, "Annual Report 2012", ING Bank, Maart 2013, p. 18.
- 253 ING Bank, "Annual Report 2012", ING Bank, Maart 2013, p. 18, 48.
- 254 ING Insurance, "Annual Report 2012", ING Insurance, Maart 2013, p. 19; ING Group, "ING Group historical trend data Fourth Quarter 2012", ING Group, februari 2013, p. 63.
- 255 Nationale-Nederlanden, "Jaarverslag Nationale-Nederlanden Levensverzekering Maatschappij N.V. 2012", Nationale-Nederlanden, Juni 2013, p. 16.
- 256 ING Insurance, "Annual Report 2012", ING Insurance, Maart 2013, p. 18.
- 257 ING Insurance, "Annual Report 2012", ING Insurance, Maart 2013, p. 18, 43-44, 49.
- 258 ING Group, "ING Group historical trend data Fourth Quarter 2012", ING Group, februari 2013, p. 73.
- 259 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2106624009", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 8 september 2009.
- 260 Thomson ONE Banker, "Tearsheets 2298584006, 2302346006 en 2302345006", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 20 april 2011.
- 261 Thomson ONE Banker, "Tearsheets 2405346006 en 2405305006", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 12 april 2012.
- 262 Thomson ONE Banker, "Tearsheets 2511921006, 2511920006 en 2511922006", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 10 april 2013.
- 263 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2578804115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 12 april 2010.
- 264 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2621108115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 3 augustus 2010.
- 265 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2728197115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 4 mei 2011.
- 266 Freeport-McMoRan Copper & Gold, "Press release: Freeport-McMoRan Copper & Gold Inc. Completes Acquisition of Plains Exploration & Production Company", Freeport-McMoRan Copper & Gold, 31 mei 2013.
- 267 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2906381115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 30 november 2012.
- 268 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2906403115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 30 november 2012.

- 269 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2516102115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 20 oktober 2009.
- 270 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2526962115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 13 november 2009.
- 271 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2572386115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 10 mei 2010.
- 272 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2653422115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 20 oktober 2010.
- 273 Thomson ONE Banker, "Tearsheets 2240949009 en 2308901009", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 15 mei 2011.
- 274 Thomson ONE Banker, "Tearsheets 2400438006 en 2400436006", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 27 maart 2012.
- 275 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2717342115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 3 mei 2011.
- 276 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2828178115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 18 april 2012.
- 277 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2847526115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 25 april 2012.
- 278 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2911920115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 25 oktober 2012.
- 279 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2907922115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 31 oktober 2012.
- 280 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2937846115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 15 maart 2013.
- 281 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2964172115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 13 juni 2013.
- 282 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2588759115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 16 april 2010.
- 283 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2791982115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 19 augustus 2011.
- 284 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2853183115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 4 april 2012.
- 285 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2971373115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 17 april 2013.
- 286 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2097086115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 7 april 2006.
- 287 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2218609115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 3 april 2007.
- 288 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2336603115", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 20 maart 2008.
- 289 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2432719115", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 27 maart 2009.
- 290 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2169645006", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 30 March 2010.
- 291 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2546936115", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 17 maart 2010,
- 292 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2690911115", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 21 februari 2011.

- 293 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2797537115", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 23 november 2011.
- 294 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2857168115", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 30 mei 2012.
- 295 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2932622115", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 28 februari 2013.
- 296 Legal & General Nederland, "Over Legal & General", Website Legal & General Nederland (www.landge.nl), bezocht in juli 2013.
- 297 Legal & General Nederland, "Jaarverslag 2012", Legal & General Nederland, april 2013, p. 3 en 27.
- 298 Legal & General, "Annual Report and Accounts 2012", Legal & General Group, Juni 2013, p. 109.
- 299 Legal & General, "Annual Report and Accounts 2012", Legal & General Group, Juni 2013, p. 111, 137-141.
- 300 Legal & General, "Annual Report and Accounts 2012", Legal & General Group, Juni 2013, p. 109.
- 301 Legal & General, Juni 2013, "Code of Ethics", Website Legal & General (http://www.legalandgeneralgroup.com/_pdfs/csr/code_of_ethics.pdf)
- 302 Legal & General, 19 November 2013, "email van Henk van de Bunt (Marketing Manager Legal & General) aan Profundo.
- 303 NIBC, "Over NIBC", Website NIBC, bezocht in april 2012.
- 304 NIBC Bank, "Annual Report 2011", NIBC Bank, April 2012, p. 46-47, 203.
- 305 NIBC Bank, "Annual Report 2011", NIBC Bank, April 2012, p. 46.
- 306 NIBC Holding, "Annual Report 2011", NIBC Holding, april 2012, p. 136.
- 307 Rabobank Groep, "Profiel", Website Rabobank Groep (www.rabobank.com/nl/group/About_Rabobank_group/Profile/index.html), bezocht in april 2013.
- 308 Rabobank Groep, "Jaarverslag 2012", Rabobank Groep, Maart 2013, p. 4, 15, 43.
- 309 Rabobank Groep, "Geconsolideerde Jaarrekening 2012", Rabobank Groep, Maart 2013, p. 4-5.
- 310 Rabobank Groep, "Jaarverslag 2012", Rabobank Groep, Maart 2013, p. 37.
- 311 Rabobank Groep, "Geconsolideerde Jaarrekening 2012", Rabobank Groep, Maart 2013, p. 4.
- 312 Rabobank Groep, "Jaarverslag 2012", Rabobank Groep, Maart 2013, p. 4.
- 313 Rabobank Groep, "Persbericht: Overname Robeco door ORIX", Rabobank Groep, 19 februari 2013.
- 314 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2572386115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 10 mei 2010.
- 315 Thomson ONE Banker, "Tearsheets 2240949009 en 2308901009", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 15 mei 2011.
- 316 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2717342115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 3 mei 2011.
- 317 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2774077115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 26 september 2011.
- 318 Glencore International, "Press release: Glencore completes acquisition of Viterra and announces key management appointments", Glencore International, 17 december 2012.
- 319 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2828178115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 18 april 2012.
- 320 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2847526115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 25 april 2012.
- 321 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2911920115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 25 oktober 2012.

- 322 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2937846115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 15 maart 2013.
- 323 Thomson ONE Banker, "Tearsheet 2964172115", Thomson ONE Banker (www.thomsonone.com), 13 juni 2013.
- 324 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2432719115", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 27 maart 2009.
- 325 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2546936115", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 17 maart 2010,
- 326 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2693531115", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 6 augustus 2010.
- 327 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2690911115", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 21 februari 2011.
- 328 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2699539115", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 8 maart 2011.
- 329 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2749988115", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 30 augustus 2011.
- 330 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2813797115", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 4 maart 2012.
- 331 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2883138115", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 21 augustus 2012.
- 332 Thomson ONE Database, "Tearsheet 2932622115", Thomson ONE Database (www.thomsonone.com), 28 februari 2013.
- 333 SNS Reaal, "Jaarverslag 2012", SNS Reaal, juni 2013, p. 19.
- 334 SNS Reaal, "Merken", Website SNS Reaal (www.snsreaal.nl), bezocht in augustus 2013.
- 335 SNS Reaal, "Jaarverslag 2012", SNS Reaal, juni 2013, p. 122.
- 336 SNS Reaal, "Jaarverslag 2012", SNS Reaal, juni 2013, p. 152.
- 337 SNS Reaal, "Jaarverslag 2012", SNS Reaal, juni 2013, p. 4.
- 338 SNS Reaal, "Jaarverslag 2012", SNS Reaal, juni 2013, p. 222.
- 339 SNS Reaal, "Jaarverslag 2012", SNS Reaal, juni 2013, p. 220.
- 340 SNS Reaal, "Jaarverslag 2012", SNS Reaal, juni 2013, p. 220, 277, 282, 283.
- 341 SNS Reaal, "Jaarverslag 2012", SNS Reaal, juni 2013, p. 97.
- 342 Triodos Bank, "Jaarverslag 2012", Triodos Bank, April 2013, p. 4, 5, 10, 11.
- 343 Triodos Bank, "Jaarverslag 2012", Triodos Bank, April 2013, p. 46.
- 344 Triodos Bank, "Jaarverslag 2012", Triodos Bank, April 2013, p. 46.
- 345 Triodos Bank, "Jaarverslag 2012", Triodos Bank, April 2013, p. 4.
- 346 Van Lanschot, "Jaarverslag 2012", Van Lanschot, April 2013, p. 4.
- 347 Van Lanschot, "Jaarverslag 2012", Van Lanschot, April 2013, p. 4, 5, 45.
- 348 Van Lanschot, "Jaarverslag 2012", Van Lanschot, April 2013, p. 71.
- 349 Van Lanschot, "Jaarverslag 2012", Van Lanschot, April 2013, p. 71, 98.
- 350 Van Lanschot, "Jaarverslag 2012", Van Lanschot, April 2013, p. 6.